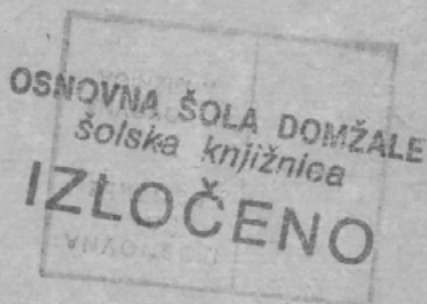

1956

II. KAMNIŠKI ZBORNIK

Jan. 1996
OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE

šolska knjižnica

1160
IZLOČENO

OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE
šolska knjižnica

ODPISANO

15. 07. 2009

OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE
šolska knjižnica

IZLOČENO

1. OSNOVNA
ŠOLA
DOMŽALE

15. 07. 2009

hw. 1996

KAMNIŠKI ZBORNIK

OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE
šolska knjižnica

ODPISANO

15. 07. 2009

V JUNIJU 1956

KAMNIŠKI
ZBORNIK

OSNOVNA ŠOLA DOMŽALE
šolska knjižnica
OPRISANO

MATIČNA KNJIŽNICA KAMNIK

KA čí 908(497.4)
KAMNIŠKI zbornik
/1956

949.712 Kamnik(058)

1003506

COBISS ◻

Proučevanje gospodarske, kulturne, zgodovinske, geografske in narodopisne podobe Kamnika in okolice je z obema letnikoma »Kamniškega zbornika« dobilo poglobljen in obširen program, ki že prerašča dosedanji okvir.

Na eni strani se očituje potreba, da proučevanje kamniškega področja razširimo na sosednje občine Domžale, Mengeš in Moravče, saj je bila v preteklosti usoda teh predelov, podobno kakor v sodobnem gospodarskem in družbenem razvoju, tesneje povezana. Na drugi strani pa je sistematično proučevanje omenjenega področja odprlo izredno bogato zakladnico, ki nam narekuje, da se dela lotevamo načrtno, s programom, ki obeležuje naše naloge za večletno obdobje. Vrsta uglednih sodelavcev »Kamniškega zbornika« in organizacij, ki nas v teh prizadevanjih podpirajo, nam dovoljuje zastaviti tak program.

Prvoborci, ki so leta 1941 na Kamniškem zanetili prvi večji organizirani požar upora proti sovražniku na Slovenskem, Zveza borcev NOB s sodelovanjem Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani in uredniški odbor Zbornika pripravljajo dokumentirano zgodovino upora in borbe za osvoboditev ljudstva na omenjenem razširjenem področju. To bo prvo večje delo, ki bo izšlo razen rednega Zbornika in bo opisovalo najslavnejšo dobo slovenske narodne rasti.

Med drugimi si je uredniški odbor zastavil tudi nalogo, da prispeva s proučevanjem mestne in agrarne geografije tega področja k urbanistični zasnovi naraščajočih naselij in k ureditvi podobe pokrajine. Ta proučevanja bodo nudila osnovo tudi za druge gospodarske načrte, predvsem za razprave o možnostih izkoriščanja prirodnih virov in sil. Kamniško področje je dalo slovenskemu narodu mnogo pomembnih prosvetnih in kulturnih delavcev, zato bo v okviru zgodovinskega orisa odmerjen pomemben delež kulturni zgodovini. V programu so tudi razprave o socialnih in delavskih gibanjih, o razvoju gospodarstva ipd.

Uredniški odbor se zahvaljuje vsem, ki so omogočili njegovo delo, prav posebno pa zveznemu poslancu, tovarišu Tomu Brejcu, za njegovo pomoč in nasvete. Ob razširitvi prvotno zastavljenih nalog vabi uredniški odbor k sodelovanju vse, ki bi mogli s svojimi prispevki podpreti razširjeni in poglobljeni program našega Zbornika.

Uredniški odbor

Tovariš TOMO BREJC
organizator ljudske vstaje na Kamniškem

OB PETNAJSTI OBLETNICI*

Tomo Brejc

Tovarišice, tovariši!

Petnajst pomladi je preteklo od tistih usodnih dni, ko so pripadniki nemškega in italijanskega fašizma zasedli našo deželo, z namenom, da naše ljudstvo iztrebijo s te zemlje. Petnajst let od dne, ko je naše politično vodstvo, stoječ na pravilnem stališču, da samo hlapčevske duše umrjejo na kolenih, svobodni ljudje pa v borbi, pozvalo vse naše ljudstvo v boj na življenje in smrt proti okupatorju. Na ta poziv je med prvimi odgovorilo ljudstvo bivšega kamniškega okrožja, predvsem njegov organizirani, borbeni oddelek, člani Komunistične partije Slovenije. To je bilo dejanje, ki je že prešlo v zgodovino naše narodnoosvobodilne borbe. Zgodovinarji so priznali, da je bila vstaja proti okupatorju v kamniškem okraju prva organizirana vstaja v Sloveniji.

Vstaja proti okupatorju v kamniškem okraju sodi torej na častno mesto v zgodovini narodnoosvobodilne borbe. Upreti se takrat med prvimi, je pomenilo nositi v sebi nadčloveško vero v zmago svobode in pravice nad mračnimi silami fašizma, ki so že gospodovale v Evropi. Oboroženo ljudsko vstajo proti tako mogočni in moderno oboroženi sili, kakršno je predstavljal nemški fašizem, pa je mogel začeti samo tisti, ki je vedel, da ni odločilnega pomena to, da nekdo vojno zmagovito začne, ampak to, kako jo konča. Naše vojaško in politično vodstvo se je takrat zavedalo, da fašistično vodstvo že uporablja rezerve svojih materialnih in vojaških sil, medtem ko je zavezniki sploh še niso bili začeli. To je pomenilo, da bodo zavezniške sile postopoma, toda stalno rastle, fašistične pa upadale. Tako se je tudi zgodilo.

Petnajst let je preteklo od takrat in deset let od dneva, ko se je naša narodnoosvobodilna borba zmagovito zaključila. Od osvoboditve dalje smo se na raznih proslavah in sestankih večkrat videli. Ni nam pa prišlo na misel, da bi sklicali takle delovni sestanek, kakršen je današnji, sestanek preživelih borcev in aktivistov kamniške vstaje iz leta 1941—1942.

Kako to, da smo prišli na to misel šele sedaj? Ali je prepozno? Kaj nas je privedlo do tega, da smo sklicali ta sestanek? Ali to pomeni, da so tudi pri nas obstajali malomarnost, slab odnos in zapostavljanje kadrov naše ljudske

* Nagovor ob zborovanju prvoborcev, 22. aprila 1956 v Kamniku.

revolucije? Mislim, da ni tako, da pa je vendar prišel čas, ki je narekoval nujnost tega sestanka, ne samo zato, da se po dolgem času spet vidimo, ampak tudi zato, da tovariško razčistimo nekatera vprašanja, ki posamezne izmed nas notranje vznemirjajo.

Prvo, kar moramo na tem mestu brezpogojno ugotoviti, je dejstvo, da če v naši praksi obstajajo posamezni nepravilni odnosi nasproti bivšim borcem, to ni nastalo zato, ker bi nekdo namerno hotel, temveč zato, ker so nas druge imperativne naloge socialistične izgradnje tako zaposlile, da posameznim zaslužnim ljudem naše revolucije nismo mogli vedno posvečati tiste intimne pozornosti in skrbi, kakor bi želeli.

Ozrmo se nazaj na pot, ki smo jo prehodili v teh desetih letih. Zlahka bomo ugotovili, da so nas ves čas spremljale silne težave, ki smo jih v glavnem morali sami premagovati. Že obnova razvalin, ki jih je zapustila vojna proti okupatorju, je terjala ogromne napore naših delovnih ljudi. Toda, mi nismo mogli ostati pri tem, kar smo imeli v preteklosti. Morali smo stremeti naprej v izgradnjo moderne industrije in elektrifikacijo dežele, dopolnitev in izboljšanje naših železnic in cest. V vseh naših delovnih naporih so nas ves čas spremljale nevšečnosti in ovire, kot so n. pr. slabe letine in zato težave s prehrano, splošna zaostalost, slaba in zastarela tehnika, pomanjkanje strokovnih kadrov, majhna produktivnost dela, pomanjkanje izkušenj v izgradnji novega socialističnega družbenega sistema in pri vsem tem smo morali še stalno stati na straži ter se upirati enkrat pritisku z zapada, drugič z vzhoda. Mnogo smo morali žrtvovati za okrepitev naše armade, njene obrambne moči in sposobnosti.

Ko takole na široko ocenjujemo vse ovire, ki smo jih morali premagati v teh letih, lahko postane slehernemu našemu borcu jasno, da so spričo uresničevanja tako velikih nalog možne tudi manjše napake v odnosu do kadrov naše revolucije.

Tovarišice in tovariši, zanesljivo se boste spomnili, da smo takoj po osvoboditvi mobilizirali mnoge borce in aktiviste za izvrševanje najrazličnejših nalog upravnega značaja. To je bilo takrat, ko je bil naš položaj najtežavnejši. S tem, da je naše vodstvo mobiliziralo mnoge tovariše in tovarišice iz vrst delavskega razreda in bivših borcev NOB za izvrševanje tekočih nalog, je tudi dalo dokaz neomajnega zaupanja v njihovo ustvarjalno sposobnost.

Toda tempo našega razvoja je postajal vedno hitrejši. Narekoval je vse večjo potrebo po znanstvenem strokovnem kadru. Na tej podlagi so po letu 1950 mnogi borci in aktivisti zapustili upravne službe in delovna mesta v družbenih organizacijah in se večinoma vrnili na svoja prejšnja delovna mesta. Ne izključujem posameznih primerov nepravilnega odnosa do naših borcev v času, ko se je dogajalo, kar zgoraj navajam. Kolikor pa so taki primeri obstajali, jih ne smemo posploševati. Tako posploševanje vzgojno slabo vpliva na mlajše generacije, zmanjšuje njihovo pripravljenost, da se bore za uresničevanje

višjih človečanskih idej. To je zelo važno. Mladina se bo slabo borila za uresničenje socializma, če ji bo praksa dokazovala premajhno spoštovanje in malomaren odnos do borcev, ki so ji priborili nacionalno in socialno svobodo. Dejstvo pa je, da vrsta tovarišev in tovarišic, ki so bili v prvih letih po osvoboditvi na vidnejših družbenih položajih, sedaj ostaja nekako v zatišju in naša socialistična javnost prav malo ve, kako živijo in kaj delajo. To marsikoga boli in povzroča v njem občutek zapostavljanja, občutek, da je njegovo delo manjvredno itd. Pri precejšnjem delu tovarišev in tovarišic se pojavlja neko malodušje, ki se odraža v pismih, katera pošiljajo vodilnim tovarišem Zveze komunistov in celo maršalu Titu.

Potrebno je, da se o tej stvari pomenimo. Potrebno je, da najprej poudarimo staro in znano resnico, da je vsako delo vredno svojega spoštovanja, kar še posebej velja za socialistično družbo. Tudi socialistični družbeni sistem je podoben stroju, v katerem mora vsak vijak biti na svojem mestu in krepko pričvrščen, vsak, navidezno še tako majhen del stroja mora brezhibno delovati, če hočemo, da bo dobro funkcioniral tudi mehanizem nove socialistične družbe. Kaj to pomeni? To pomeni, da je v socializmu sleherno delo važen sestavni del celotnega družbenega udejstvovanja. Družba bi začela takoj zaostajati, če vsi deli njenega mehanizma ne bi dobro delovali.

Nihče pa ni sposoben za vse. Prav lahko se zgodi, da na primer dober borec nima ne veselja in ne naravnega daru za upravne posle. Ali je zato manjvreden? Ne! On je človek, vreden vsega spoštovanja, vseeno na kakšnem delovnem mestu je, dokler na tem mestu dostojno izpolnjuje svoje naloge kot borec in graditelj boljše prihodnosti.

Dovolite mi, tovarišice in tovariši, da na tem mestu omenim še nekatere izkušnje iz družbenopolitične aktivnosti nekaterih bivših borcev v bivšem kamniškem okrožju. Gre namreč za to, da so tudi na tem področju tovariši, ki so se v času NOB hrabro borili, krvaveli in trpeli za oblast ljudstva, danes so pa v krajih in vaseh, v katerih živijo, politično popolnoma neaktivni in skoraj brezbrizno gledajo, kako ostanki premaganih razredov, kler in vsa ostala malomeščanska stihija, rovarijo proti ljudski oblasti, za katero so se oni borili.

Pa ne samo to. Imamo primere, ko bivši partizani upogibajo kolena pred klerom, pred cerkvijo, katere predstavniki so v času NOV sodelovali s fašizmom, zahrbtno napadali in ubijali naše partizane in aktiviste. Razume se, da kler vse te primere izkorišča za svojo reakcionarno propagando.

Imamo primere, ko so posamezni bivši borci zašli v razne življenjske težave, včasih tudi po svoji krivdi, ne da bi jim kdo pomagal. Sovražniki našega družbenega reda so bili seveda takoj na mestu in se jim rogali: »To je za zahvalo, ker si bil partizan, ker si se boril.« Na srečo lahko rečemo, da so zelo redki primeri nasedanja tej namerni škodoželjnosti.

Nekatere bivše partizane so razne osebne težave in nevšečnosti, dalje razne pomanjkljivosti, ki se pri nas dogajajo v tej prehodni dobi, prizadele tako, da so se zavlekli v svoj kot in se tam ugonablajo, namesto da bi aktivno politično delali in bili primer partizanske iniciativnosti in ustvarjalnosti za blaginjo skupnosti.

Tako se sami izolirajo, javnost jih ne vidi in ne upošteva. Nikomur ni mogoče na krožniku prinesiti avtoritete in ugleda, vsak si ga mora z delom sam priboriti.

Dogaja se, da se bivši borci in aktivisti v svojih pisnih našim voditeljem pritožujejo, da so na razne odgovorne družbene položaje prišli ljudje, ki so v času narodnoosvobodilne borbe le malo ali pa nič žrtvovali. Toda tako gledanje je ozkosrčno in napačno. Prav je, da so pošteni ljudje, ki imajo sposobnosti za upravno delo, na teh mestih, ker s svojim znanjem koristijo, čeprav morda niso bili v NOV. Bo pa takih primerov vedno več tudi zato, ker stare generacije odmirajo in mladina stopa na njihova mesta.

Pritožujejo se, kakor bi bili neenakopravni državljani, kakor da ne bi imeli, ne samo državljansko, temveč tudi moralno pravico zahtevati odstranitev napak in pomanjkljivosti v naši javnosti, ki jih noben pameten človek ne brani.

To je, tovariši, nerazumevanje družbenega položaja in politične vloge bivših borcev in aktivistov v izgradnji novega socialističnega družbenega sistema. Sleherni tovariš ali tovarišica, ki ga bodo morda te besede prizadele, naj si zastavi tole vprašanje: ali nova družba, novi socialistični sistem nastaja sam od sebe, ali je rezultat borbe zavestnih sil organiziranega delavskega razreda in delovnih ljudi sploh v okviru Zveze komunistov in Socialistične zveze delovnega ljudstva v naši deželi? Vsi vemo, da samo od sebe nič ne nastane. Vsi naši uspehi so rezultat borbe, silnih naporov, požrtvovalnosti in samoodpovedi delovnih ljudi naše dežele.

Ko je umrl veliki pokojni učitelj in voditelj mednarodnega proletariata Vladimir Iljič Uljanov-Lenin, je imel za seboj že izkušnje sedemletnega obstoja in dela sovjetske oblasti. Ni čakal; te izkušnje je izročil nam, toda na žalost, ena izmed napak bivših borcev je tudi ta, da premalo berejo in se premalo učijo.

Kaj pravi Lenin? »Diktatura proletariata (ime je zastarelo — v našem primeru ljudska oblast) je najpožrtvovalnejša in najbolj neusmiljena vojna novega razreda zoper močnejšega sovražnika, zoper buržoazijo, katere odpor se je zaradi strmoglavljenja z oblasti podesetoril. To je trdovratna borba, krvava in nekrvava, nasilna in mirna, vojaška in gospodarska, vzgojna in upravna borba zoper sile in tradicije stare družbe.«

»Preživeti morate — je rekel Marx delavcem — petnajst, dvajset, petdeset let državljanske vojne in mednarodnih bojev ne le zato, da bi spremenili obstoječe družbene odnose, temveč tudi zato, da se še sami spremenite in postanete sposobni za politično gospodstvo.«

Vem, da so med vami mnogi člani Zveze komunistov, zato mi dovolite, da navedem še odstavek iz uvodne besede tovariša Tita na VI. plenumu.

»Menim, da je vloga komunistov v obrambi naših revolucionarnih pridobitev in našega nadaljnjega razvoja sedaj enako pereča kakor je bila pred šestimi ali pred desetimi leti.« To ni rečeno tjavdan. Tovariš Tito ve, zakaj je bilo potrebno to povedati.

Naloge komunistov in bivših borcev so iste. Eni in drugi ne smejo dopustiti, da bi se teptala načela ali podcenjevale in ogrožale pridobitve naše ljudske revolucije, za katere smo morali toliko žrtvovati.

Človek bi iz srca privoščil vsem borcem, da bi v miru živeli, toda miru ni in ne more biti, boj se nadaljuje, revolucija še traja in se razvija, zahteva vedno nove oblike političnega dela in družbenega udejstvovanja. Smešno bi bilo trditi, da imamo po desetih letih obstoja ljudske oblasti v žepu že vse izkušnje socialistične izgradnje.

To je, tovariši in tovarišice, tisto, kar smo vam na današnjem sestanku hoteli povedati. Boj nazadnjaških sil, posebno organiziranega klera, proti naši ljudski oblasti in socialistični graditvi, ne samo da še traja, temveč se celo stopnjuje. Vse kaže tako, da je prav ta naša dolina še prav posebej objekt posebne skrbi nazadnjaških sil in se zato prav sem pošiljajo ljudje, ki imajo v boju proti ljudski oblasti že precejšnje izkušnje.

Saj ne bodo nič opravili. To je tako, kakor bi muha napadala slona. Milijarda ljudi na svetu, to se pravi polovica človeštva, je že stopila na pot socializma. Če nas vsi znaki ne varajo, po zadnjih dogodkih v Sovjetski zvezi sodeč, oktobrska revolucija z Leninom na čelu zopet zavzema častno mesto v zgodovini delavskih bojev. Vse kaže, da le prihaja čas in dozorevajo pogoji, ko se bo naša socialistična skupnost laže in globlje posvetila skrbi za dvig življenjske ravni delovnih ljudi in še posebej za borce narodnoosvobodilne borbe, invalide in žrtve fašizma. Lanski kongres Zveze borcev Jugoslavije je s številkami dokazal, da je ljudska oblast v tem prvem desetletju s posredovanjem organizacije ZB dala na razpolago velike vsote denarja pomoči potrebnim partizanom, partizanskim sirotam za štipendije itd.

S prvim januarjem 1957 bosta izšla dva nova zakona o pokojninah in invalidninah, s katerima bodo borcem narodnoosvobodilne vojne priznane še posebne pravice.

Nobeno malodušje, zagrenjenost in užaljenost torej ni in ne more biti na mestu in tudi nobene take pomanjkljivosti ni, ki se s složnim delom ne bi dala kolikor toliko zadovoljivo rešiti, zato pojdemo vedrih obrazov novim dogodkom naproti.

Naposled bi povedal še sledeče: imejte, tovariši in tovarišice, nenehno pred očmi dejstvo, da vas naše ljudstvo, v svoji osnovi zdravo in pošteno, globoko ceni in spoštuje, toliko bolj, kolikor bolj se odmikajo slavna leta naše narodno-

osvobodilne borbe. Sleherni bivši borec in aktivist naj ima pred očmi, da ne sme storiti ničesar, kar bi vzgojno slabo vplivalo na njegovo okolico in predvsem na mladino. Morda bo kdo od navzočih tovarišev imel za pomanjkljivost tega referata, da se v njem kritično obravnavajo nekatere naše napake — napake bivših borcev in aktivistov, ne pa tudi dobri primeri njihovega uspešnega dela po osvoboditvi. Toda jaz mislim, da naša javnost ve za uspešno delo, ki so ga in ga še opravljajo bivši borci po osvoboditvi na različnih delovnih mestih. Tudi naša oblast jim je za njihovo delo že ponovno dala priznanje. Pač pa se nam je zdelo potrebno, da se dotaknemo tistih slabosti, ki so nevarne posameznemu borcu, ki ga lahko uničijo kot človeka in političnega delavca, če se jih ne posreči odstraniti. To je pravilo pokojnega tovariša Kidriča: »Ljudem, ki jim zaupaš in ki jih imaš rad, povej v obraz vso resnico. S tem jim lahko pomagaš, marsikdaj pa jih boš rešil propada!«

Tovarišice in tovariši, to je po petnajstih letih prvi naš delovni sestanek, ni pa zadnji. Povabili smo nanj vse preživele borce in aktiviste, za katere smo vedeli, da še žive in kje so. Pretresite vsak v svojem spominu, če smo pozabili koga, ki zasluži, da sodeluje v naših vrstah in se udeležuje naših bodočih sestankov ter javite to Zvezi borcev v Kamniku ali Domžalah.

Želim iz vsega srca, da bi bilo naše današnje snidenje čimbolj uspešno in srečno v vsakem pogledu ter vas najlepše pozdravljam.

ČEKAJ ZAPISKOV O KAMNIŠKIH PARTIZANIH

Mirko Podbevšek-Lado

Ne da se povedati in ne opisati vse tisto, kar smo občutili in doživljali v letih naše narodnoosvobodilne borbe. Pisatelj umetnik, ki prodira v še tako skrite koticke človeškega srca, ne more zajeti vsega, kar je gnalo in vodilo tisoče in tisoče zatiranih ljudi, da so tako strnjeno, enotno, nesebično in junaško stopili v borbo za svoje pravice.

Kdo od starih borcev se ne spominja rad in z nekim posebnim občutkom tistih prvih let partizanstva, ko je v nas vseh živela in plamtela neokrnjena in neizumetničena ideja o srečnem življenju, tisto nedopovedljivo iskreno tovarišstvo, medsebojna ljubezen in želja po pravici in svobodi? Da, vsi smo bili pripravljeni dati za tisto, kar smo občutili in kar smo videli pred seboj, vse, kar smo imeli, tudi svoja življenja. Vedeli smo namreč, če ne mi, bodo naši otroci tisti, ki ne bodo nosili na plečih prekletega jarma, ki je žulil nas in naše prednike, ki je nenasitno pil kri ubogega slovenskega naroda.

Težavna so bila prva leta naše osvobodilne borbe, a bila so tudi najlepša. Vodila nas je neka tajna sila, ki nas je hrabrila in nam ohranjala voljo, da smo vztrajali — klicala nas je mati zemlja.

Lepo je bilo takrat, ko je pet ali deset mož kadilo eno cigareto, lomilo en košček kruha, pilo iz ene čutare, ko nismo spraševali čigav je dom, moj ali tvoj, čigava je družina, ampak smo branili pred sovražniki vse z enako ljubeznijo, ko nismo niti trenutek oklevali staviti na kocko življenje za katerega koli svojih tovarišev.

Taki odnosi so vladali med partizani in zavednimi aktivnimi vaščani takrat, ko se je v Kamniku in njegovi okolici bila borba na življenje in smrt, borba med poštenimi, resnicoljubnimi ljudmi in tujimi ter domačimi hlapci, ki so z nečastnimi dejanji oskrunili ime svoje domovine.

S ponosom lahko ugotavljamo, da so se v okolici Kamnika začeli prvi upori proti okupatorju, čeprav je bilo v Kamniku veliko in dobro zavarovano

gnezdo vsakovrstne tuje golazni. Da bi ta junaška dejanja naših borcev in aktivistov ohranili v spominu, mi dovolite podati nekaj zapiskov, ki naj bi spominjali na trpljenje in borbe naših ljudi, prikazali posebno mladini veličino NOB in ji bili hkrati svetel vzgled, kako je treba varovati svojo zemljo.

KAMNIŠKA ČETA PO DRAŽGOŠKI BORBI

Kamniška četa se je vrnila januarja 1942 iz dražgoške borbe na kamniško področje. Štela je dvanajst mož. Vodil jo je Matija Blejč-Matevž. Komisar čete je bil Jakob Moljk-Mohor. Med potjo so se partizani zadržali nekaj časa na Rašici, v gozdovih nad Mengšem in nato krenili proti Palovičam. Ustavili so se pri Hribarju Janezu-Gašperju, po domače Zapoljcu in pri Pestotniku Tinetu-Mihi, po domače pri Španu. Oba imenovana kmeta sta že od leta 1941 aktivno sodelovala s partizani. Zvezo so imeli tudi na Veliki Lašni pri Primožu in Gašperju.

Četa je nato odrinila v Tuhinjsko dolino in se ustavila v vasi Kostanj pri Pestotniku Mihi-Osovniku. Osovnik je bil aktivist že od leta 1941, takoj po ustanovitvi prvih partizanskih čet na kamniškem področju. Sodeloval je aktivno s prvimi enotami, ki jih je vodil dr. Marijan Dermastia.

Takrat je bil pri Osovniku ilegalno Hribar Franc-Lovro, ki ga je okupacija zatekla v Ljubljani. Že v Ljubljani je sodeloval z OF. Prvega januarja 1942 pa je ilegalno prešel italijansko-nemško mejo in ker ni imel osebne izkaznice, se je skrival pri Osovniku v Kostanju.

Vas Kostanj leži ob vznožju Kostavske planine v Tuhinjski dolini. Šteje sedem kmetij. Ljudje v tej vasi so bili v začetku na videz popolnoma enotni. Prevladoval je napredni duh Pestotnikovih. Zaradi tega je hotela Kamniška četa to vas politično utrditi in imeti v njej močno zaslombo. Tudi lega vasi je ustrezala za dobro povezavo obveščevalne službe.

Da bi ustvarili večje medsebojno zaupanje, so partizani sklicali vaščane na sestanek, kjer so jim razložili pomen partizanstva in dali smernice za delo. Četa je obiskala tudi vse posamezne kmete. V vasi je ostala nekaj dni.

Dne 17. marca 1942 je Kamniška četa zapustila vas Kostanj in krenila proti Kostavski planini. Vodila sta jo Pestotnik Miha-Osovnik in Hribar Franc-Lovro. Na Kostavski planini se je utaborila v pastirski koči, ki je bila last Hrastovškovih iz Kostanja. Vodiča pa sta se 18. marca vrnila domov.

Med tem časom pa se je med Kostanjčani našel izdajalec Grošelj Franc. Zahrbtno je hotel uničiti četo in organizatorje v tej vasi — Osovnikove. Stvar je prijavil žandarmeriji v Kamniku. Mislil je, da bo s tem končano partizansko gibanje v njegovi vasi. Toda napravil je račun brez krčmarja. Partizani so imeli že močno razpredeno mrežo obveščevalne službe. Ena izmed aktivnih obvešče-

valk je bila Marija Svetic-Marjanca, ki je bila takrat sobarica in kuhinjska pomočnica na žandarmerijski postaji v Kamniku.

Marjanca je bila iznajdljiva in je pri pospravljanju pisarn izkoristila vsako priložnost, da je pregledala prijavne knjige, ki so navadno ležale na mizi. Tako je 18. marca 1942 brala v prijavni knjigi, da so partizani Kamniške čete v Kostanju pri Osovniku. Navedene so bile tudi vse podrobnosti kar jih je vedel izdajalec Grošelj Franc, ki je bil v prijavi podpisan.

Da bi ne bilo partizanskih žrtev, se je Marjanca takoj povezala z obveščevalno službo. Pošto je poslala do Brleca Lovrenca v Buč, on pa naprej do Homskega Miha-Brka. Brko je ob desetih zvečer že obvestil Osovnikove in kasneje četo na Kostavski planini.

Gospodar Osovnik in Hribar Franc-Lovro po sporočilu, ki sta ga prejela, nista mislila, da bodo Nemci še isto noč obkolili vas. Nameravala sta se umakniti zgodaj zjutraj.

Okrog dveh ponoči so začeli psi po vasi divje lajati. Lovro je šel gledat, kaj je. V mraku je opazil nemške čelade. Hkrati pa so tudi Nemci opazili njega in ga zaustavili. Skočil je nazaj v hišo in hip nato sta stekla z Osovnikom skozi stranska vrata na dvorišče. Toda beg se jima ni posrečil. Nemci so bili skriti tudi za kamnitim obzidjem nasproti stranskih vrat in priletela sta jim v naročje.

Tedaj je nekaj težkega, svinčenega leglo nanju in ju začelo tlačiti kakor mora. Spoznala sta, da beg zdaj ni mogoč. Kamor sta pogledala, povsod so jima molili nasproti nemški bajoneti. Znašla sta se v njihovih krempljih in odvlekli so ju na skedenj. Ostali pa so stikali po vasi in iskali, kje bi našli speče partizane. Ker niso ničesar našli, so začeli ujetnika pretepati in zahtevali, da povesta, kam so odšli drugi partizani. Preteпали so tudi ostale člane Osovnikove družine. Ker niso ničesar zvedeli, so v jutranjem mraku odšli. S seboj so odgnali Osovnika in Lovra ter ju vtaknili v kamniške zapore.

Naslednji dan so Nemci aretirali še Osovnikovega brata, Pestotnika Jožeta in sestro Osovnikove žene Cilko, ki je ta dan slučajno bila pri Osovnikovih.

Ko je Kamniška četa natančno poizvedela o izdajstvu, je takoj šla na dom izdajalca Grošlja Franca. V navzočnosti vseh domačih mu je prečitala sodbo, ga odgnala in likvidirala.

Isti dan so Nemci odpeljali iz Kamnika v Begunje Osovnika, brata Jožeta in Urankar Cilko. Nikoli več se niso vrnili domov.

Lovro pa ni bil zaprt skupaj z Osovnikovimi. Ko je zvedel, da so vse tri odpeljali v Begunje, je začel misliti na beg. Načrt zanj je napravil z dvema zaprtima tovarišema, ki sta bila, kakor on, politična osumljenca.

Nemci so zapirali naše ljudi v kleti, kjer je zdaj stavba Občinskega ljudskega odbora Kamnik. Okna in vrata so gledala na stransko cesto, kjer je zdaj shramba koles. Bila so zamrežena, vendar je od časa do časa kak dober človek

porinil zapornikom skozi odprtine kos kruha ali klobaso. Ta zamrežena okna so bila zdaj njihova rešilna bilka.

Od znanih ljudi so dobili zaporniki skozi okna zidarske penjače (klamfe) z izgovorom, da si bodo nasekali trsk za podkurjenje ognja v peči. S tem orodjem so polomili nasadila pri vratih. Delo je bilo težavno in nevarno. Delali so podnevi, kadar se je straža za nekaj korakov oddaljila in ni bilo nikogar na cesti.

Po treh dneh zapora, zasliševanja in pretepanja, se je Lovru in obema tovarišema posrečilo pobegniti. Zbežali so zvečer o mraku. Bila je ravno nedelja. Ulice so bile prazne. Pred dvorano kina (filme so predvajali v Gasilskem domu) pa je bila gneča ljudi. To priložnost so izkoristili za beg skozi Ozko ulico pri Gizeli in čez Bistriški most. Nato so krenili čez Paloviče proti Moravški dolini. Med pobeglimi je bil aktivist Drago, ki je imel stalne zveze z Revirsko četo. Šli so na javko k Dolinskemu mlinu v Drtijo pri Moravčah. Iz čete pa je prišel četni intendant Zepl in jih odpeljal v Revirsko četo.

V to četo je kmalu nato prišel terenec Kamniškega okrožja Strlekar Nace-Jože (kasneje smo ga imenovali Misjonar). Jožeta je poslal decembra 1941 Pokrajinski komite za Gorenjsko z Jesenic na Kamniško področje. Bil je odličen organizator in propagandist. Do tega časa je Kamniški teren že precej dobro povezal, zdaj pa je imel namen razširiti organizacijo na Zasavsko-Revirsko področje ter povezati Kamniško in Revirsko četo.

Dotlej je Kamniška četa napravila več akcij, med njimi dve prehranjevalni, in sicer na sir v mlekarni Št. Vid pri Lukovici in na skladišče tobaka v Lukovici. Ker sta obe akciji odlično uspeli, je imela četa ogromno sira in tobaka, zato ga je terenec Jože ponudil tudi Revirski četi, ki je bila takrat v stiski.

Revirska četa je takoj sestavila devetčlansko patroljo, da gre na Zlato polje, kjer je bil spravljene sir in tobak. Patroljo sta vodila terenec Jože in Hribar Franc-Lovro, tedaj že partizan. V to patroljo se je izmed partizanov Revirske čete vrnil tudi vohun (ime pozabljeno), ki ga je poslal v partizane gestapo iz Trbovelj.

Patrulja je prišla h Kamniški četi ter prevzela sir in tobak. Dva dneva se je zadržala na Brezovici pri meni. Ko se je vrnila nazaj, je tovariš Lovro ostal v Kamniški četi.

Partizan, ki ga je kot vohuna poslal gestapo, je kmalu nato pobegnil iz Revirske čete in vse izdal, kar je vedel.

Nemci so že dalj časa pripravljali večjo hajko, z namenom, da bi uničili Kamniško četo. Dne 24. aprila 1942 so zbrali ogromno vojsko, nad 15.000 vojakov in policije.

S svojimi enotami so zasedli veliko cesto v Črnem grabnu od Ločice do Kolovca in tuhinjsko cesto od Ločice do Kavrana. Zgodaj zjutraj so začeli

hajkati z obeh cest proti vrhu hribov — od Palovč do Ločice. Trdno so bili prepričani, da bodo četo uničili.

Komandant Matevž in komisar Mohor pa sta znala dobro preceniti položaj. Vedela sta, da se majhna četica osemindvajsetih partizanov ne more uspešno boriti proti taki premoči, zato sta se s četo umaknila na vrh hriba nad Paloviče pri Kamniku. Nemci se niso nadejali, da bi se v neposredni bližini Kamnika zadrževal kak partizan, še manj pa četa, zato so pričeli s hajko tik pod vrhom, kjer je četa zasedla položaje in tako je ostala zunaj švabskega obroča.

Ko so vojaki in policija že prehajkali gozdove, so za njimi prišli gestapovci, med katerimi je bil prej omenjeni izdajalec, ki je prišel s patroljo Revirske čete po sir in tobak. Takrat si je zelo dobro zapomnil s katerimi ljudmi je prišel v stik. Že takoj na Veliki Lašni je spoznal Miho Pavliča iz Brezovice, ki je bil kot obveščevalec ta dan na Veliki Lašni pri Gašperju. Takoj so ga aretirali, pretepli in odpeljali s seboj v Obrše.

Med potjo iz Velike Lašne proti Obršam so v Preserjah srečali Zupančiča Janka iz Kumerčevega mlina, ga aretirali in tudi pretepli.

Ustavili so se v Obršah pri Novaku Tomažu-Srečotu. Srečo je bil star borec za delavske pravice in član KP že v bivši Jugoslaviji. Takoj ob razpadu je začel delati za narodnoosvobodilno gibanje. Preden je odšel v partizane se je udeleževal tudi partizanskih akcij. Zato je imela Kamniška četa pri njem spravljen sir in tobak. Gestapovci so zahtevali naj jim pokaže, kje ima skrivališče. Ker je trdil, da nima ničesar, je omenjeni izdajalec dejal, da bo on pokazal bunker, v katerem je sir. V tem trenutku je Srečo spoznal, da je izdan, spoznal je tudi izdajalca, ki je bil takrat s partizansko patroljo. V hipu, ko so ga gestapovci hoteli odgnati za hišo, kjer je imel v zemlji zakopan sir, je z bliskovito naglico zbil po tleh dva gestapovca, zgrabil mitraljez, ki je stal na dvorišču in stekel navzdol proti sosedu Pavliču. Preden pa se je skrnil za vogal hiše so ga zadeli v nogo. Spustil je mitraljez in srečno ušel v gozd Brezovo poljano.

Gestapovci so nato v onemogli jezi pretaknili vso hišo, pobrali sir in tudi tobak, ki je bil skrit pod podnicami v svinjaku, pretepli mater in jo odvedli s seboj v Krašnjo. Kasneje so aretirali tudi sestro.

Ko so tu opravili svoje rabeljsko delo, so oddivjali še k sosedom. Povsod so delali preiskave in nato aretirali Urankarjevo in Burjevo družino. Vse aretirane so gnali skozi Zlato polje in se ustavili na Brezovici.

Tudi mojega brata Petra in mene si je izdajalec dobro zapomnil. Takrat, ko je bil z revirskimi partizani, so bili dva dneva pri meni. Zdaj so naju gestapovci hoteli aretirati. Ker sva z bratom že prej vedela, da Nemci nekaj sumijo in se tudi že dlje časa skrivala pred njimi, sva že zjutraj, videč, da se bliža hajka, vzela orožje in odšla v gozd. Doma so dobili samo mojo in Pavličevo ženo in ju aretirali. Pokradli so, kar se da vleči in naložili na voz, ki sta ga morala Zupančič Janko in Pavlič Miha vleči uro daleč v Krašnjo. Tudi vse druge are-

tiranje so odgnali v Krašnjo na žandarmerijsko postajo. V Krašnji so jih zasliševali, hudo pretepali in naposled odpeljali v kamniški zapor, nato v Begunje. Izpustili so samo mojo ženo in tri mladoletne fante. Mislili so, da bodo brata in mene laže dobili, če bo žena doma, ker so upali, da bova zahajala domov.

Moj brat Peter-Dušan, Močnik Janez-Slamič, Črt in brata Stražar Andrej in Ivan ter jaz pa smo se zjutraj še pravočasno umaknili v gozd. Hoteli smo se priključiti Kamniški četi. Na poti pa smo že naleteli na strnjene vrste Nemcev, ki so hajkali. Zaradi tega smo morali ostati na Kremenu, to je v gozdu nad Kumerčevim mlinom, kjer smo se dobro skrili, da nas Nemci niso našli.

Zvečer po končani hajki smo se vrnili domov, kjer nas je že čakalo nekaj partizanov. Ker smo vedeli, da smo podrobno izdani, smo se z vso opremo vključili v Kamniško četo. Bil sem po številu osemindvajseti partizan Kamniške čete.

Naslednji dan smo taborili med Malo in Veliko Lašno na Komnu. Ta dan smo opravili partizansko prisego...

PRVI MAJ 1942

Po tej ogromni hajki in aretacijah aktivistov civilov, so Nemci in njihovi pajdaši razširjali vesti, da so polovili vse partizane. Začeli smo razmišljati, kako bi najbolj prepričevalno dokazali ljudem, zlasti pa Kamničanom, da je to samo lažna propaganda.

Predlogov je bilo vse polno. Vsak izmed nas se je hotel pokazati bolj plodovitega. Bili smo pripravljeni na še tako nevarne akcije. Če bi bilo treba, bi šli z golimi rokami nad sovražnike. Izmed predlogov se nam je zdel najboljši Mohorjev. Predlagal je, da bi na Stari grad nad Kamnikom obesili slovensko zastavo. Ta nasvet se nam je je zdel umesten še posebno zato, ker se je bližal 1. maj 1942, ki smo ga hoteli dostojno proslaviti.

Sklep je bil sprejet. Toda kje dobiti zastavo. Treba jo je bilo narediti. Ker sem bil krojač, so mi poverili nalogo, da preskrbim blago in jo naredim.

Na srečo sem imel doma primerno blago. Vzel sem patroljo in se ponoči odpravil ponj. Ker si nisem upal šivati doma na stroj, sem se s patroljo takoj vrnil v taborišče in naslednji dan ročno sešil zastavo.

Bila je pomlad, toda prave toplote še ni bilo. Pihal je mrzel veter. Taborili smo še vedno na Komnu, si po sončnih kotlinicah iskali zavetja pred vetrom in se gredli kakor martinčki. Bili smo razigrani. Izgubili nismo nobenega tovariša, nasprotno, po taki ogromni hajki se je četa celo povečala za deset mož. Nekateri so zbijali šale, da smo se lomili od smeha. Tudi mene so se lotili. Bil sem namreč prav posrečena slika, ko sem sedel na štoru starega posekanega drevesa in šival zastavo. Premišljeval sem ta nenavadni nastop vojaške službe, počutil se nisem kakor vojak na fronti, ampak kakor brat med zvestimi brati, ki so pri-

Lojze Perko: Napad na Zagorje

praviljeni na junaška borbena dejanja. Tovariši so menda občutili isto in so z veselimi dovtipi še poglobili to prijetno vzdušje. Nato smo zapeli pesem:

Kosec koso brusi...

Tako je bilo vedno tudi pozneje. Bili smo vselej dobre volje, velikokrat smo zapeli. Naše lepe partizanske pesmi so nam v mnogih hudih dneh vlivale moč in voljo, da smo vztrajali. Zdelo se mi je, da so bili ti prvi dnevi moje partizanščine prijetni in polni zaupanja v našo stvar.

Zastava je bila do večera sešita in vsak izmed tovarišev je bil pripravljen, da jo odnese na Stari grad. Prevezel jo je komisar čete Mohor in kakor se spominjam so bili razen mene z njim še Lovro, Tomažek in Gašper. Bili smo silno navdušeni v pričakovanju, da bo akcija dobro uspela. Proti Kamniku smo korakali dokaj brezskrbno, le ko smo dospeli v neposredno bližino Starega gradu, smo postali bolj previdni. S seboj smo imeli eksploziv in bombe. Hoteli smo dostojno proslaviti 1. maj, Nemcem pognati strah v kosti, Kamničanom pa dokazati, da nas Nemci niso polovili, ampak da smo jih mi prišli loviti v Kamnik.

Ko smo obesili zastavo na razvaline Starega gradu, smo zažgali eksploziv in za pozdrav vrgli še nekaj bomb. Ker so bombe padle med pečine, je strahovito zabobnelo. Polastilo se nas je nepopisno navdušenje in veselje nad uspelo akcijo. Zadovoljni smo se vrnil nazaj v četo.

V Kamniku je nastal silen preplah. Okupatorji in njihovi pomagači so se poskrili po svojih utrjenih luknjah kakor miši. Nihče si ni upal iz mesta. Šele drugi dan so začeli streljati proti Staremu gradu. Zastava pa je visela in še tako streljanje ji ni prišlo do živega. Zavedni Kamničani so se spogledovali in se na skrivaj posmehovali strahopetnim fašistom. Ponovno se jim je utrdila vera, da moč partizanov nenehno raste in da jih še take hajke ne morejo iztrebiti.

Nemci so streljali proti zastavi dva dni. Potem so si od strahu toliko opomogli, da so zbrali vojsko in šli v strelce proti hribu. Ko so prišli na Stari grad, so spoznali da ni nikjer nobenega partizana in postalo jih je sram. Ko so se zvečer vrnil nazaj v postojanke, so robantili in preklinjali. Zastavo pa so prinesli v Kamnik.

OSNOVČEK

2. maja 1942 smo taborili v gozdu nad Vranjo pečjo. Nenadoma smo zagledali na Vranji peči okrog majhne cerkvice skupino Švabov, ki so se udobno gredli na soncu. Od nas so bili oddaljeni kakih tri sto metrov. Hitro smo se zmenili, da jim naženemo malo strahu v kosti. Imeli smo zelo ugoden položaj, ker smo bili nad njimi in med drevjem, medtem ko so bili oni na planem. Toda bili smo premalo previdni. Opazili so nas in kakor bi trenil ni bilo gruče nikjer več. Skočili so v zaklone, se razvili v strelce in začeli streljati. Tudi mi smo jim odgovorili z ognjem, toda do živega jim nismo mogli. Proti nam se niso upali,

počasi so se začeli umikati v dolino. Mi pa smo ponoči napravili premik čez tuhinjsko cesto in se zasilno utaborili v neki zapuščeni šupi za seno pod Osnovčkom.

Od tu smo šli naslednji večer na prehranjevalno akcijo k nemčurju Komotarju, kjer je zdaj gostilna Zlata kaplja.

Ker smo bili še slabo oboroženi in so bili Nemci nasproti nam v ogromni premoči, smo bili primorani iskati za taborišča take položaje, da smo lahko uspešno vodili borbe. Zato se je komandant Matevž odločil, da z nekaterimi tovariši poišče boljši položaj. Kmalu so se vrnili vsi zadovoljni, ker so v bližini našli odličen teren. To je bil hrib Osnovček. Še isti večer smo napravili premik in se utaborili na Osnovčku.

Osnovček leži ob vznožju jugozapadne strani Menine planine v Tuhinjski dolini, vzhodno od Kamnika. Visok je približno 700 metrov, ima zelo majhno površino. Je popolnoma samostojen hrib, od vseh strani ošiljen in zelo strm. Na vrhu je ozek greben, širok približno deset metrov in okrog petdeset metrov dolg. Na vzhodni strani je hrib najvišji, od vzhodne in južne strani pa odsekano strm, skoraj neprehoden. Poraščen je največ s smrekami. Dolina, ki obkroža Osnovček z vzhodne, posebno pa s severne strani, je tako ozka, da se z višjih leg Menine lahko strelja s težkimi mitraljezi na Osnovček.

Po vsaki nemški hajki, racijah, požigih in terorju so se partizanske čete množile. Tako je naša četa štela 10. maja 1942 že 54 borcev, samih prostovoljcev. Med nami je bila tudi že ena partizanka. Ker je bil na Osnovčku posebno dober položaj za borbo, sta nam zrastle tudi pogum in vera v lastno moč. Zato smo sklenili, da se ne umaknemo z Osnovčka prej, dokler nas Švabi ne obiščejo.

Do takrat smo že dobro spoznali švabsko taktiko in takratno borbenost elitnih SS-ovcev in policije, s katerimi smo se navadno spopadli. Kjer koli smo se sprijeli, so nas skušale prve trupe zadržati na mestu, nas obkoliti, ta čas pa dobiti ojačerja. Ker so bili takrat Nemci močno naduti, so nas hoteli za vsako ceno uničiti, ne glede na svoje žrtve. To so bili zdresirani, mladi in krvoločni SS-ovci iz elitnih divizij.

Na Osnovčku smo taborili že nekaj dni, toda Nemci nas še niso opazili. Zato smo obesili na najvišje mesto Osnovčka zastavo, tako da se je videla v Šmartno na postojanko. Takoj so jo opazili in še drugi dan je prišlo 32 policistov na ogled. Prišli so iz Šmartna, preko Kostanja, Kostavske planine, nad vasjo Ovsena dolina in obkrožili Osnovček. Slikali so hrib z vseh strani in natanko pregledali položaj, da so laže napravili načrt za napad.

Mi smo se utrjevali že dlje časa in je vsak zase napravil strelski zaklon. Ko pa smo opazili policijo smo pospešili delo. Kljub temu, da se je policija približala hribu, nismo nehali delati. Kopali smo naprej, da so dobro slišali udarce krampov. Napadli nas niso. Kmalu so se začeli pripravljati k odhodu. Meni se je zdelo škoda, da bi jo tako poceni odnesli in sem predlagal koman-

dantu Matevžu, da jih napademo. Dejal je, da jih je premalo. Splačalo bi se napasti, če bi jih bilo vsaj 200. Švabi so res mirno odšli, verjetno se nas niso upali napasti, ker so tudi sami spoznali, da imamo dober položaj za borbo. Vedeli smo, da je bila to le ogledna patrolja, in da nas bodo napadli, brž ko zberejo večje sile. Zaradi tega smo se tudi mi bolj temeljito pripravljali. Mislili smo, da bo do napada zanesljivo preteklo še dva dni, zato smo takoj zvečer poslali močno patroljo po municijo, ki smo jo imeli spravljeno na Rašici. Nekaj pa nas je šlo na prehranjevalno akcijo, da bi bili z vsem preskrbljeni.

Naslednji dan je potekel mirno. Imeli smo politično uro in se pripravljali na borbo. Patrolja iz Rašice se še ni vrnila, ravno tako se še niso vrnile manjše patrolje, ki so šle na razne javke, zato nas je bilo v taborišču ravno pol — 27 mož.

V noči od 9. na 10. maj sta šla komandant Matevž in komisar Mohor z majhno patroljo na obveščevalno akcijo v dolino. Ko so prispeli v bližino ceste, so opazili, da se zbirajo Nemci in so takoj ugotovili, da se pripravlja napad na našo četo. Nekaj časa so jih opazovali, a še pred jutrom so se vrnili v taborišče.

Matevž in Mohor sta nas takoj sklicala in nam obrazložila položaj. Patrolje, ki so bile zunaj, se še vedno niso vrnile. Težko smo jih čakali, posebno še patroljo iz Rašice, ki je nosila municijo. Zato je Matevž ukazal: »Preštejte municijo in jo sorazmerno razdelite med seboj, noben naboj se ne sme izstreliti zastonj. Da boste pa sovražnike res lahko zadeli, ne sme nihče streljati nad 50 metrov daljave. Pustite jih čim bliže!«

Zjutraj, ko se je začelo daniti, so jeli Švabi obkoljevati hrib. Bila je nedelja. V okolici je bilo nenavadno tiho. Ljudje iz bližnjih vasi so menda že slutili, da prihajajo sovražniki.

Nemci so se mrzlično pripravljali na napad. Razen tega, da so sklenili obroč okoli Osnovčka, so zasedli tudi višje točke na sosednjih hribih, od koder bi lahko uspešno streljali, če bi mi menjali položaj. Te njihove priprave so trajale do devetih dopoldne. Zdelo se nam je, da čakajo, kdaj se bomo ustrašili njihovih naraščajočih čet in se umaknili z Osnovčka.

Mi pa smo komaj čakali prvega strela. Matevž je hodil od borca do borca, nas hrabil in nam dajal navodila. Zaklone smo imeli odlične in smo bili prepričani, da nam tako hitro ne bodo mogli do živega.

Ko so sovražniki le uvideli, da se ne umaknemo, so začeli napadati. Razvili so se v strelce in krenili proti našim položajem. S seboj so imeli tudi policijskega psa, ki se je srdito zaganjal proti nam. Bil je priklenjen. Ko pa so se nam malo približali, so ga izpustili. Hitrejši in pogumnejši od Švabov je kmalu pricivilil in privohljaj v bližino mojega zaklona na kakih osem do deset metrov. Pomeril sem — in bil je prva žrtev te borbe.

Ko so Švabi opazili, da se njihov Ris trklja po strmini navzdol, so zagnali silen vrišč. Nato so se pognali proti nam in jeli divje streljati. Takrat pa je

začel mitraljezec Blaž kositi s svojo zbrojevko. Padali so kakor snopi, se kotalili po strmini in zavladata je silna zmeda. Vmes je bilo veliko ranjencev, ki so jih z mrtveci vred vlekli nazaj v dolino.

Nastal je premor.

Sovražniki so v dolini spravljali svoje mrtvece, obvezovali ranjence, ter se pripravljali na nov napad. Mi pa smo še z večjim pogumom čakali, kdaj se bodo zelenci spet pojavili.

Čez kako uro so znova napadli. Drugi napad je bil srditejši. Streljali so kakor nori, seveda v prazno, ker nas niso videli. Ko pa so se zopet približali na ugodno razdaljo, je zavrelo iz vseh naših cevi in spet je ležalo vse križem. Mi nismo imeli v tem napadu še nobenega ranjenca.

Spodaj je izbruhnila silna panika. Švabi so bežali nazaj in kakor prvič skušali spraviti s seboj mrtve in ranjene. V dolini pa je njihov gestapovski komandant strašno vpil in jih tiral naprej:

»Vorwärts, vorwärts!«

Zopet smo imeli za kake pol ure mir.

Medtem je komandant Matevž obšel vse naše položaje in nam naročil, da naj posebno pazimo na gestapovskega komandanta, ki je tiral sovražnike naprej, in streljamo nanj kjer koli se bo pojavil.

Ko so Nemci zopet uredili svoje vrste in se pognali v napad, je omenjeni gestapovec stopil za neko bukev in začel vpiti:

»Weiter, weiter!«

Takrat sta spet zaregljala naša mitraljeza in zapokale so puške. Pri Nemcih je takoj nastal preplah. Popadali so na tla in vsak je hotel kriti svojo butico. Ker se niso nikamor premaknili, je njihov komandant strašno vpil in jih tiral naprej. Tedaj se je nekdo zadrł:

»Porka madona, če ne gre, pa ne gre!«

Tako smo spoznali, da je med njimi tudi nekaj Slovencev izdajalcev.

Gestapovec pa jih je toliko časa obdeloval, da so se pognali v napad. Skakal je sem in tja ter si iskal kritja za bukviyo, toliko časa, dokler se ni zadet zvrnil po tleh. Kasneje smo zvedeli, da je bil ranjen v nogo. Ko smo ga preluknjali, ni več silil drugih v napad, ampak je začel zverinsko rjoveti in klicati na pomoč. Skušali so ga odvreči v zavetje, mi pa smo vsakega sproti pobili na tla. Tako je nastal okrog njega cel klobčič rjovečih in v krvi se valjajočih sovražnikov in preden jim je uspelo, da so ga odvrekli, jih je padlo najmanj dvajset.

Spet so za daljši čas odnehali. Priletelo je letalo, se spustilo nizko nad hrib in pregledalo naše položaje. Kmalu nato so začeli z vseh strani streljati na hrib z bacači in majhnimi topovi. Ker je Osnovček zelo ozek, so granate in mine večidel padale čez hrib na njihove lastne vojake, ki so ga obkrožali. Pobili in ranili so precej svojih ljudi, na naši strani pa sta bila v tem napadu ranjena dva borca.

Po daljšem streljanju s topovi in minometi so uvideli, da nam ne morejo do živega, pač pa da imajo sami izgube. Kakor smo pozneje izvedeli, so se med seboj razgovarjali, spraševali in čudili, kakšna je ta vojska, da ne morejo prodreti. Prihajala so vedno nova ojačenja in med ponovnim daljšim premorom se je njihovo število pomnožilo na 3000 mož. Zbrali so se in se pripravili za nov napad.

Mi smo se medtem posvetovali in pregledali, koliko imamo še streliva. Vsekakor je bilo treba držati položaj do večera, ker podnevi ni bilo mogoče napraviti preboja skozi tako močan sovražnikov obroč, posebno še, ker nismo imeli dovolj municije. Natančno smo se zmenili kako in kje bomo zvečer napravili izpad. In res smo se prebili po načrtu.

Okrog petih popoldne so sovražniki ponovno uredili svoje vrste in začeli stiskati obroč. Zdaj niso bili več tako predrzni, ampak so dalje časa tipali, kje imamo manj zavarovana mesta, da bi napravili prodor. Dotlej smo se obstreljevali bolj poredko. Ker pa se je bližal večer, a oni niso imeli še nobenega uspeha, so ponovno z vso silo navalili proti nam in nas za vsako ceno hoteli pregnati s položajev. Nastalo je tako streljanje z mitraljezi in brzostrelkami, da je glušilo ušesa. Nekateri več tednov po tem nismo normalno slišali.

V tem napadu je bil ranjen mitraljezec Blaž. S probojno municijo je dobil rafal v cev mitraljeza, da jo je razneslo, sam pa je bil ranjen od drobcev kameinja v desno oko in je nanj oslepel. Ker je bil na najnižji točki, smo morali bojno črto skrčiti in Nemci so sedaj zavzeli njegov položaj. Blaž se je umaknil proti vrhu hriba in je še odnesel mitraljez. Izročil ga je komisarju Mohorju, ki pa ga ni mogel več uporabljati. Ostal nam je samo en mitraljez. Med tem časom je bil ranjen v koleno tudi tovariš Pavle.

Pritisk sovražnikov je bil vedno hujši, toda mi nismo smeli popustiti, saj je bil še dan. Ker pa le niso mogli prodreti, so začeli ponovno streljati z bacači, na jugovzhodni strani hriba pa odprli obroč, da ne bi zopet streljali na svojo vojsko. To pa smo mi sijajno izkoristili za umik. V poslednjem švabskem navalu, ki je trajal kako uro, sta bila ranjena še tovariša Gašper in Primož. Zdaj smo imeli šest ranjencev, kasneje ni bil ranjen nihče več.

Nastal je mrak in začeli smo se umikati proti konici hriba. Naš umik je bil frontalen, umikali smo se postopoma, tako da smo drug drugega krili toliko časa, da smo se vsi povlekli na konico. Nemci so vztrajno pritiskali za nami. Ko so prišli proti vrhu, so začeli metati ročne bombe, da so se v mraku videli celi snopi ognja. Tedaj pa se je četa z ranjenci hitro umaknila z vrha proti Ovseni dolini, kjer so Švabi prej odprli obroč.

Jaz in tovariš Jože, ki ga je že prej ranila mina, sva poslednja varovala umik čete. Ko so Nemci opazili, da se četa umika, so s tako naglico pritiskali za nami, da so naju odrezali od čete. Sama sva ostala v obroču. Pognala sva

se proti južni strani. Tam sva zopet naletela na Nemce. Tovariš Jože je obupal in me začel nagovarjati naj se sama ustreliva. Branil sem mu, češ da je za to še dovolj časa in ga nagovarjal, naj gre za menoj. V tem hipu so nama bili Nemci zopet za petami in Jože se je ustrelil. Jaz sem naglo skočil nekaj korakov naprej in popolnoma nepričakovano padel v neko jamo, ki je bila nad strmo pečino. Nemci so šli nad menoj naprej za četo, ki se je umikala in še vedno streljali. V tej jami sem ostal do desetih zvečer. Vtem so osvetljevali Osnovček s palovških hribov. Začel sem premišljevali, kako priti iz obroča. Slišal sem korake sovražnikov. Vedel sem, da moram za vsako ceno odtod še ponoči, ker bodo gotovo naslednji dan pretaknili ves hrib, kot je bila njihova navada. Počasi sem splezal iz jame, se spuščal po strmini in krenil proti Ovseni dolini. Ko sem prišel že v bližino pašnika, sem zašlišal šepet Nemcev, ki so ležali ob robu gozda. Videl sem tudi, kako je nekdo skrito kadil cigareto. Obrnil sem se nazaj in plezal po vseh štirih kakor žival, da ne bi opazili, da je to človeško bitje. Malo pred vrhom hriba sem spet naletel na Švabe, ki me na srečo niso opazili. Spustil sem se navzdol v drugo smer, proti zahodu. Lezel sem počasi in došel pod neko pot, ki je bila zaraščena s travo, ob njej pa so stale majhne smrečice. Ob tej poti sem plezal previdno in neopazno. Srečal sem šest patrolj. Ta moja pot je trajala do treh ponoči, sicer bi jo lahko prehodil v pol ure. Ves ta čas sem poslušal, kako so kmetje vozili nemške mrtvece in ranjence. Pozneje smo zvedeli, da jih je padlo okrog 300. Ljudje, ki so jih vozili, so nam povedali, da pri nakladanju mrtvih na vozove in avtomobile niso smeli biti zraven, ker so to Nemci potem izkoristili za propagando, da so postrelili toliko partizanov.

Ko je pri Miklavžu odbila ura dve, se je nekomu sprožila puška. Nastal je tak preplah, da so zagnali strašen krik, nato pa se je spet vse poglelo. Bilo je tako tiho, da bi se ujela miš. Patrolje so se kretale skoraj neslišno in nisem vedel zanje prej, dokler niso bile že mimo mene.

Začel sem se pomikati navzdol proti Snoviku. Tam pa je breg poraščen z brinjem in posut z drobnim kamenjem. Vsaka neprevidna stopinja se je slišala in živci so mi bili napeti kakor strune. Iz Potoka proti Snoviku sta tedaj prihajali dve koloni. — Nemci so še vedno dobivali ojačanja. Ko sta se koloni premaknili naprej, sem naposled prekoračil cesto in potok v Snoviku ter se prebil proti Srednji vasi. Začelo se je že daniti, avtomobilov pa še vedno ni bilo konca. Prihajali so nepretrgoma, kakor da jih je brez števila. Bil je že dan, ko sem naposled le prekoračil tudi tuhinjsko cesto in odšel proti Veliki Lašni. Premišljeval sem, kam bi krenil, da bi bil varen in da bi hkrati videl, kaj počenjajo sovražniki. Skrbelo me je, če ni še kdo od tovarišev ostal v nemškem obroču. Povzpел sem se na hrib Kremen, in splezal na visoko smreko, od koder se je dobro videlo na tuhinjsko cesto in Osnovček. Opazil sem, kako so Nemci ponovno obkoljevali Osnovček. Bilo jih je kot listja in trave, na cesti pa polno

avtomobilov. Vojaštvo so poklicali iz vseh krajev Gorenjske, v postojankah so pustili samo straže. Gorenjski partizani so to priložnost izkoristili tako, da so napadli postojanke v Selški in Poljanski dolini, hkrati pa so hoteli zvabiti vojaštvo nazaj na Gorenjsko in s tem olajšati naš položaj. Niso se zmotili. Nemci so se ravno pripravili, da bi prehajkali hrib, ko je začelo na Gorenjskem pokati. Z vso naglico so drveli nazaj do ceste, poskakali v avtomobile in se odpeljali na Gorenjsko. V dobri uri ni bilo na cesti nobenega avtomobila več.

Ker sem ostal sam in nisem vedel, kje je moja četa, sem šel v domačo vas, da sem poslal soseda Burjo Jožeta poizvedovat. Dognal naj bi, kje je naša četa. Medtem so nemški vohuni že razširili med ljudmi vesti, da so v borbi na Osnovčku padli vsi partizani. Tako so ljudje najprej povedali tudi mojemu obveščevalcu. Nato pa je prišel v stik z našim obveščevalcem Vodnalovim Pavletom. Ta je razumel nemško. Že zgodaj zjutraj je šel v Šmartno in slišal, ko so se Nemci pogovarjali, da je padel samo en partizan in še ta se je sam ustrelil, oni pa so imeli veliko žrtev. S takim poročilom se je vrnil k meni. Kmalu nato je prišel še moj brat Dušan in povedal, da se je četa brez žrtev prebila iz nemškega obroča in da je v gozdu za Rakitovcem. Še isti večer smo se vsi sešli na mojem domu. Zavladalo je veliko veselje. Vriskali smo in se objemali, kakor da bi pravkar vstali od mrtvih. Žal nam je bilo le tovariša, ki si je vzel življenje. Ranjence smo spravili na varno in jim preskrbeli vse potrebno.

Po tej uspešni, za sovražnika tako porazni borbi, smo šli v boj z novim poletom in še tako nasilje nas ni moglo ustaviti v pravični borbi za osvoboditev domovine.

BORBA NA GOLČAJU

Na Golčaju stoji spomenik, posvečen desetim padlim borcem Radomeljske čete. Nemo zre v dolino in nas spominja na tista žalostna leta, ko je padal cvet naših fantov in deklet, mož in žena. 28. oktobra 1941 so dali življenje kot prvi borci za osvoboditev naše zemlje. Njihova kri je rodila dragoceno seme. Iskra upora, ki se je tedaj prižgala, je zagorela v velikem plamenu in zajela vso našo domovino.

Bila je tiha oktobrska noč leta 1941. Nad razsežno in gosto poraščeno Planjavo je vel skrivnosten mir. Gozd je odevala črna preproga, na kateri so se odražali še temnejši obrisi jarkov in redkih skalnatih stezic, ki vodijo iz severne in južne strani proti vrhu. Tudi na vrhu Planjave, kjer pelje kolovozna pot na zahod proti Šlandrovi gori (prej Limbarska gora), na vzhod pa proti Golčaju, je bilo vse tiho.

V tej svečani nočni tišini so prikorakali po strmi, kamniti stezi iz Blagovice borci Radomeljske čete. Na vrhu Planjave so se ustavili. Prehodili so že dolgo

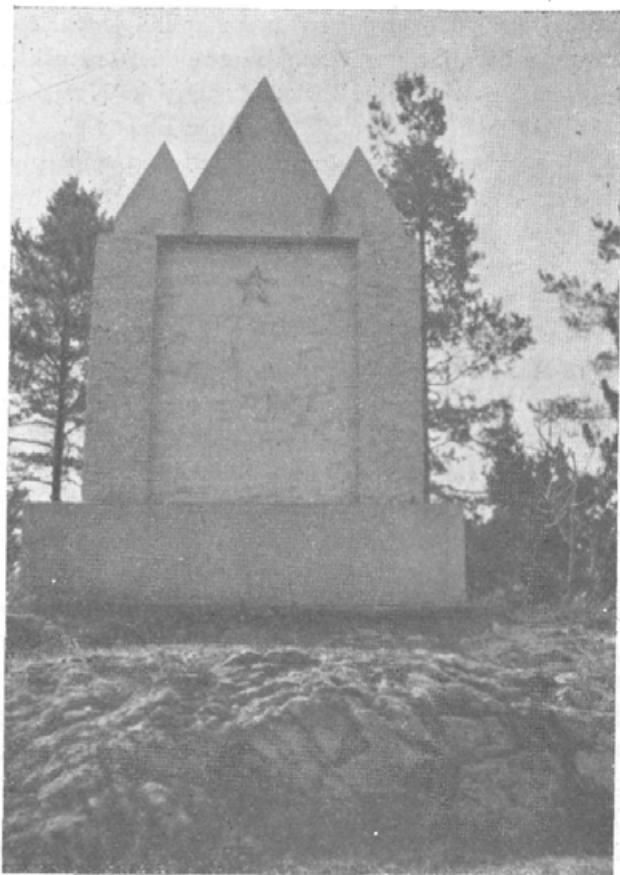
Ob cerkvi na Golčaju so se pred borbo zadrževali borci na sestanku, kjer so se dogovarjali za akcijo, ki naj sovražniku prepreči prese-ljevanje.

in naporno pot iz Kolovca, preko Zlatega polja in blagovških hribov. Po kratkem razgovoru so krenili proti Golčaju. Tu so mislili počakati tovariše iz Revirske čete, ki so bili določeni za vodiče, da jih peljejo na teren Brežice na Štajerskem. Tam so Nemci že načrtno in množično izseljevali Slovence, največ v Šlezijo in po raznih taboriščih. Partizanska vojska je hotela izseljevanje preprečiti in tako je bila tudi Radomeljska četa določena, da sodeluje pri obrambi štajerskih rojakov.

Kmalu nato je četica dospela na Golčaj. Tu je bila poleg majhne razpadajoče cerkvice samotna kmetija. Partizani so si poiskali prenočišče na skednju.

Na kmetiji je živel mali kmet in mežnar. Delno se je preživiljal z obdelovanjem zemlje, delno pa z žitom (biro), ki ga je pobiral pri faranih, kot plačilo za zvonjenje pri podružnici na Golčaju. Zemljo in hišo si je prilastil po nepošteni poti od svojega bližnjega sorodnika. Kazal se je zelo poštenega, kakor tudi njegova žena, toda v resnici sta bila oba hinavska pobožnjakarja in pohlepneža. Nemški vohuni so vedeli za njun pohlep po denarju. Zato so mežnarja

Spomenik na Golčaju, postavljen desetim borcem, ki so padli 28. oktobra 1941.

izbrali za svojega plačanega hlapca. Obljubili so mu nagrado, če javi vse pre-mike partizanov na žandarmerijo v Blagovico. Podlež ni mnogo pomišljaj, po-lakomnil se je denarja.

Tisto jutro zarana sta sprejela mežnar in njegova žena partizane zelo prijazno. Ponudila sta jim kruha in krompirja. Zatrjevala sta, da so tu popol-noma varni pred nemškimi napadi. Ker so nekateri borci te čete ob neki pri-ložnosti že bili tukaj, so jima verjeli.

Zjutraj je prišel kurir iz Revirske čete. Ker pa je imel še neko drugo pot, je četa ostala na Golčaju in ga čakala. Kuhali so zajtrk, se razgledovali po lepih blagovških hribih in se pogovarjali o bodočih dneh, ko bodo jurišali na grabežljive Nemce, ki hočejo uničiti štajerske kmete.

Kurirja dolgo ni bilo nazaj. Partizani so postajali nestrpni in že mislili odriniti naprej.

Med tem časom pa so Nemci pripravljali napad. Kmalu po prihodu partiza-nov je mežnar napisal izdajalsko pismo. V njem je natančno opisal kje so

postavljene partizanske straže in koliko je partizanov. Pismo je dal svojemu otroku v čevelj, z naročilom, da ga odnese nemški učiteljici v šoli. Součenci so to videli in tako se je razkrilo izdajstvo. Nemška učiteljica je vsebino pisma takoj javila žandarmerijski postaji v Blagovici.

Nemci so z vso naglico poklicali na pomoč sosednje žandarmerije in vojaštvo iz Krumperka. Sklenili so obkoliti hrib od vseh strani in partizane ujeti. Ob desetih dopoldne so se že pomikale proti Blagovici kolone nemških žandarjev, policistov in vojakov.

V Blagovici je bil ravno sejem. Kmetje so s strahom opazovali mrke obraze osovraženih tujcev. Toliko skupaj jih še niso videli. Z obrazov se jim je brala skrb in nestrpnost pričakovanje kaj se bo zgodilo. Nobeden ni več mislil na kupčijo. Kakor preplašena piščeta so se razkropili po vasicah.

Okrog enajste ure so začeli sovražniki obkoljevati Golčaj. Kot ostudne gosenice so lezli po hribu navzgor. Partizani jih niso mogli opaziti, ker je bil hrib strm in okrog in okrog gosto poraščen z drevjem. Spričo tega, da je izdajalec natančno opisal, kje so partizanske straže, so Nemci prodirali v tistih smereh, kjer ni bilo straž in postavili med njimi močne zasede. Tako so sklenili okrog hriba obroč na nekaj metrov, ne da bi partizani slutili, kaj se pripravlja.

Ura v zvoniku je odbila pol ene popoldne. Tedaj je počil prvi strel iz nemške puške. Partizani so zgrabili za orožje. Znašli so se v nepopisno težavnem položaju. Beg je bil izključen, sprejeti so morali neenako borbo na nekaj metrov. Začel se je krvavi ples.

Prvi je padel Peleh Edi. Za njim so dali svoja mlada življenja: Pirš Stane, Blejc Anton, Rožič Vili, Ravnikar Ciril, Perne Jože, Kobilca iz Jarš, Kokalj in še dva tovariša, eden iz Primorske, drugi iz Ljubljane, ki sta bila vključena v Radomeljsko četo.

Ujeti so bili: Semen Ivan, Bolka Rudi, Jerman Miha in nekdo iz Ljubljane. Pirš Jože-Luka, Dermastia Marijan-Urban, Peleh Janko in komisar Janez pa so razbili nemško zasedo ter ušli.

Borba je trajala uro in pol. V tem kratkem času je bila čvrsta Radomeljska četa popolnoma razbita. Velik in lep načrt, pomagati štajerskim rojakom v borbi za njihova življenja, premoženje in čast je bil uničen. Deset mrtvih partizanov je ležalo na tleh, po stezah, travi in kamenju je tekla kri. Nemški žandar Tone, vodja blagovške žandarmerije, pa še ni imel zadosti maščevanja. Mrtvim ni priznal človeškega dostojanstva, prebadal je njihova trupla z bajonetom in se podlo norčeval.

Ujete štiri tovariše so Nemci odpeljali najprej v Blagovico, iz Blagovice v Domžale in nato v Kamnik. V Kamniku so vsi ušli. Semenu Ivanu se je posrečilo zbežati iz mesta v goščo proti Staremu gradu in dalje v gozdove. Druge tri tovariše pa so izdale neke ženske iz Kamnika, ko so se skrivali v drvarnici. Nemci so jih vnovič ujeli in potem v Begunjah vse postrelili.

Komandant Kamniškega bataljona Dermastia Marijan-Urban, komisar Janez, komandir Radomeljske čete Peleh Janko in Pirš Jože-Luka so se pribijali po Planjavi proti Korpam nad Zg. Lokami in dalje po gozdovih proti jugu. Luka se je nekaj časa umikal zasledovalcem, toda kmalu se je vrnil nazaj proti Golčaju. Prevzela ga je nepopisna boleost nad bratovo izgubo in silna želja, da bi ga še enkrat videl. Skril se je na bližnji gosto poraščeni vzpetini, južno od planote, kjer so ležali padli tovariši. Zagledal je žalosten prizor. Tisti domačini, ki so jih nalovili Nemci, da so jim pomagali nositi orožje, so morali zdaj kopati jamo za padle partizane. Nato so mrliče slekli in sezuli. Dobili so krampe in začeli mrtvece vlačiti v jamo. Tako so podivjane nemške zveri oskrunile prvi pokop naših dragih, nepozabnih junakov v teh krajih.

Luka ni več vzdržal. Kakor ranjena zver je planil proti njim in streljal, streljal... Srce mu je razbijalo in čutil je, da mu bo vsak hip počilo. Ko mu je zmanjkalo municije, se je zavedel. Bil je v neposredni bližini sovražnikov, ki so ga jeli ponovno obkoljevati. Tedaj se je začel umikati nazaj v isti smeri kakor prej in dalje proti Lukovici. Zasledovali so ga do Doba pri Domžalah. Tam sta se ob potoku Radomlji dobila s Pelehom Jankom, ki se je umikal v isti smeri. Ker so bili zasledovalci tik za njima, sta se skrila pod neki most v vodo. Mimo je prikorakalo 20 Nemcev. Slišala sta, ko so se pogovarjali, da morajo živa ujeti. Čez nekaj časa sta se splazila iz vode in med grmovjem dalje proti gozdu. Kmalu sta bila spet izven sovražnega obroča. Zatekla sta se na Veselko k Lukovi teti in tam prenočila. Teta je bila že takrat povezana s partizani. Nagovarjala ju je, naj ostaneta pri njej in si malo opomoreta. Luka in Peleh sta bila previdna. Nista hotela tete spravljati v nevarnost in sta se zgodaj zjutraj umaknila na Kolovec. Tam sta se sešla s tovarišem Dermastio in Janezom. Še isti dan so Nemci naredili pri teti preiskavo in jo s hčerko izselili v Auschwitz, kjer sta obe umrli.

Na Golčaju so Nemci v tem času končali svoje rabeljsko delo. Zapuščen grob, krvavi sledovi, razstreljeni zidovi in preplašene živali, so pričali o žalostnem dogodku.

Izdajalec si ni upal več ostati v svoji hiši. Bal se je zaslužene kazni, zato je odšel v Blagovico pod okrilje tujih žandarjev. Toda tudi tu ni bil dolgo. Domačini so se ga izogibali. Črni madež izdajstva se ni dal izbrisati. Vsak dan bolj se je bal maščevanja okrepljenih partizanov. Preden pa ga je zadela roka pravice, se je zatekel z vso družino na Koroško.

Okoliški kmetje so mnogo govorili o borbi na Golčaju. Obsojali so nečloveško ravnanje z nedolžnimi žrtvami in partizansko gibanje je dobilo po tem tragičnem dogodku mnogo novih borcev, poštenih in predanih skupni stvari za osvoboditev našega zatiranega ljudstva.

PRVA BORBA Z RAZTRGANCI

Na področju Štajerske in Gorenjske se je v letu 1942 že močno razširilo politično delo na terenu, posebno pa v tedanjem kamniškem okrožju in revirjih. V mnogih večjih krajih in vaseh so organizirali odbore OF. Zaradi vedno večje pomoči in opore pri ljudeh, so se partizanske akcije pomnožile, razširile in okrepile.

Nemcem je postajalo vedno bolj vroče. Iskali so metode, da bi zatrli partizansko gibanje. Njihova podlost pri izbiri načrtov ni poznala mej. Sklenili so vzgojiti nove slovenske janičarje, ki naj bi se borili v prvih vrstah proti lastnim bratom.

Ustanovili so posebne politične šole in vanje poklicali že zastrupljene in podkupljene slovenske propalce. Tu so jim vcepljali sovraštvo do lastnega naroda, jim lažno prikazovali veličino Reicha, obljubljali posestva, imetje in razne privilegije. Plačevali so jih tudi z denarjem.

Po prihodu iz šole so jih Nemci organizirali v močno četo 140 mož. Razen njih je bilo v četi tudi nekaj Nemcev, pravih gestapovcev. Od vseh, ki so izšli iz te šole, so bili najbolj zagrizeni: Črnugelj iz Črnuč-Najnar, Srdar iz Kamnika, brata Hace Anton in Jože iz Laz pri Tuhinju (po domače Bajtarjeva), bratje Zemljan iz Kamnika, Jurjevčev Tone iz Šmartna pri Tuhinju, Križ iz Kamnika in Mece iz Lasena v Tuhinjski dolini. Zloglasni pretepači in mučitelji naših ljudi so bili tudi: Januš Dušan iz Domžal, Kersnik Peter iz Lukovice, Klemenčev Jernač iz Sel pri Kamniku in še več njim enakih. Postali so res pravi janičarji, ki so do smrti mučili in pretepali ljudi, sodelujoče v NOV.

Ko so se združili v močne enote, so krenili na pohod po krajih, kjer so se zadrževali partizani in imeli svoje zaupnike. Da bi zaupnike partizanskih enot laže našli, so preko nemških uniform oblekli civilne, raztrgane obleke in se izdajali za partizane, češ da so prišli z Dolenjskega ali Štajerskega, kakor jim je pač bolj ustrezal teren. V raztrgane obleke so se oblekli tudi zato, da bi kvarili partizanom ugled in odvrčali ljudi od njih. Povsod so zahtevali zveze s Kamniškim bataljonom.

Pohod se je začel sredi oktobra 1942. Krenili so iz postojank Kamnika in Brda pri Lukovici. Šli so preko Palovč, Zlatega polja, Vrha, Rakitovca, Vošč, Velikega Jelnika, skozi Blagovico in Trojane proti Sveti gori. S Sv. gore so se obrnili proti Vačam, preko Slivne, Lesu, Grmač, Ciceljna proti Murovici.

Na pohodu so povsod spraševali, kje so partizani. Zvečer so se utaborili v vaseh, kjer so bile zidane hiše in dober položaj za obrambo. Zasliševali so ljudi posamezno, da bi kaj izvedeli o partizanih. Skušali so tudi otroke. Kjer so se utaborili, so povsod oropali in okradli bližnje kmete. Klali so kokoši, ovce, zajce in pobirali pijačo.

Ljudje so takoj zaznali razliko med partizani in raztrganci po njihovem obnašanju, tatvinah in ropanju. Nekateri, posebno otroci, so pravočasno opazili, da so pod raztrganimi oblekami oblečeni v švabske uniforme. Odkrili so prevaro, zato so jim dali ime »raztrganci«. Kljub temu pa so jim nekateri le nasledli, dokler partizani niso imeli možnosti opozoriti na nje terenske odbore in se za nočni čas dogovoriti s posebnimi znaki. Tako jim je nasedel Plevec iz Malega Rakitovca, ki so ga nato do nezavesti pretepli in nečloveško mučili.

Ko so raztrganci dne 28. novembra 1942 krenili iz Ciceljna proti Murovici, je ob pol treh popoldne zadela njihova predhodnica na naše straže. Ker se je prvič dogodilo, da so prišli v civilu in so nekateri imeli na glavah triglavke, jih je naš stražar zaustavil in ni takoj streljal. Zahteval je znake razpoznavanja. Ker jih niso vedeli, so hiteli zatrjevati, da so iz Savinjskega bataljona. Toda stražarju se je zdela stvar sumljiva in je začel streljati. Odgovorili so z ognjem, medtem pa so še vedno pozivali, naj ne streljamo. Zatrjevali so, da so partizani in se oglašali pod našimi imeni. Čas pa so hoteli izkoristiti za obkolitev.

Ob napadu je imel bataljon politično uro. Tov. Luka se še dobro spominja, da je ravno takrat bral navzočim »Slovenskega poročevalca«, in sicer članek z naslovom: 2 : 0 za partizane. Ta članek je opisoval nogometno tekmo med ustaši in Italijani, ki je bila v Osijeku. Tu sta dva mladince ustrelila ustaškega igralca in sodnika, nato pa se pomešala v gnečo gledalcev in pobegnila. Prav v trenutku, ko je tov. Luka govoril o tem, je počila puška našega stražarja, zaregljale so strojnice in tako je prišel čas, da se pomerimo z raztrganci. Pričela se je igra, ki je bila precej dolga in huda, a se je vendar končala z rezultatom 26 : 0 za partizane.

Borba je bila težavna predvsem zato, ker so bili raztrganci močno oboroženi in so pred nami zasedli boljše položaje. Trajala je do noči. Kraj Murovica, kjer smo se tolkli, je skalnat in poraščen z debelimi drevesi. Za drevjem in skalami so bili dobri zakloni, zato raztrgancev nismo mogli hitro pregnati. Po vsej sili so nas hoteli obkoliti. Izpadali so z juriši, kar pa smo jim vsakokrat preprečili. Proti večeru smo mi napravili juriš in jih pognali proti Dolskemu in Moravčam. V paničnem begu so odmetavali orožje in niso utegnili vzeti s seboj svojih mrtvecev.

Na naši strani so bili trije ranjeni tovariši. Brlec Janez-Nace, ki ga je zadela dumdumka v roko, Hribar Nace-Domine, je bil ranjen v stegno in Peter, po domače Hrastovškov Makselj iz Kostanja pri Tuhinju, je izgubil oko. Peter je junija 1943 padel za Kranjebrodom, ko je bila zopet borba z raztrganci in policijo.

Po končani bitki smo bili vsi veseli, ker nismo imeli smrtnih žrtev. To veselje pa je skalila nepričakovana nesreča. Stražar Andrej-Jože iz Brezovice se je naslonil na puško, ko je prižigal tovarišu cigareto. Petelin pri puški, ki ni bil zaprt, se je v tem trenutku sprožil ob smrekovi vejici. Krogla je Jožetu

prevrtala mehur in čez dobro uro je umrl. Še živega smo nesli z drugimi ranjenici proti Javorščici, kamor smo se premaknili. Ker nam je med potjo umrl, smo ga pokopali blizu Javorščice.

Raztrgancem nismo utegnili slediti, saj je bila že noč in smo morali spraviti ranjence na varno.

Sovražniki so še isto noč dobili pomoč iz Litije, Dola, Moravč in drugih bližnjih postojank. Preiskali so teren, kjer je bila borba in odpeljali svoje mrtvece.

Naš bataljon je ponoči napravil načrten in neoviran premik na Ziški vrh.

Z raztrganci smo imeli kasneje še mnogo borb, vendar pa niso več napadali v takem številu. Uvideli so, da se ne morejo kosati z nami v odkriti borbi, zato so spremenili taktiko. Pregrupirali so se v manjše enote: Ponoči so postavljali zasede, vohunili za našimi javkami in premiki, lovili kurirje in terorizirali ljudstvo. Če so nas zasledili, so takoj pripeljali močne vojaške enote. Postopoma smo jih nekaj polovili, mnogo jih je padlo v borbah, nekateri pa so uvideli, da jih bomo prej ko slej polovili in so se raje pridružili nemški vojski na fronti. Na položajih so ostali le še: Najnar, Zemljani, Bajtarjeva in Serdar, ki so do konca vojne zvesto služili gestapu v Kamniku.

Ljudstvo se še vedno s prezirom in studom spominja teh izrodov, ki so slovenskemu narodu storili toliko gorja ter počenjali tako nečloveška in nepopisna grozodejstva.

ZLATOPOLJCI IN NARODNOOSVOBODILNA BORBA

Tiho in skrito ležijo vasice Zlatega polja na robu in pod robom pogorja med Črnim grabnom in Tuhinjsko dolino. Prej skoraj nepoznani kraji so v času narodnoosvobodilne vojne zasloveli daleč po slovenske zemlji. Tu je zibelka mnogih partizanov in prvorcev z globoko narodno zavestjo in herojsko borbenostjo.

Kmetje, ki živijo tod, so vesele narave, borbeni in pošteni. Če bi se poglobili v njihovo življenje, bi odkrili zanimive navade in krajevne posebnosti. Spoznali bi njihove dobre in slabe strani, dolgoletno težko borbo z naravnimi in življenjskimi viharji. Sredi vsega tega pa bi našli tisto skrito in nesebično ljubezen do rodne zemlje in domovine, kakršna je samo med nepokvarjenim ljudstvom.

Med temi trdoživimi in preizkušenimi ljudmi so se našli takoj ob razpadu bivše Jugoslavije rodoljubi, ki so začeli zbirati orožje, municijo in bombe. Tudi organizacijsko so se združevali, seveda vse v okviru KP in OF. Že v poletju leta 1941 so bile povezane vse vasi. Prejemali so prve razglase OF, ki so jih navdušeni po grupah preštudirali. Tako je bil v avgustu leta 1941 pripravljen teren, kjer je prva Kamniška četa dobila oporo. V to četo se je aktivno vključil

Na pokopališču v Zlatem polju stoji na skupnem grobu vseh padlih borcev iz te vasi velik spomenik.

tovariš Novak Vincenc iz Trnovč. Še isto jesen pa so ga po izdajstvu ujeli in v Begunjah do smrti mučili. Z mučenjem so ga hoteli Nemci prisiliti k izdaji, kar se jim pa ni posrečilo.

Jeseni leta 1941 je bil teren že tako organiziran, da so se borci lahko gibali tudi podnevi. Bila je vzpostavljena dobra obveščevalna služba.

Pozimi leta 1941-42, ko se je Kamniška četa vrnila iz slavne borbe v Dražgošah na Gorenjskem, je ostala na omenjenem ozemlju. Začela je napadati sovražnika v pogostih drznih akcijah, katerih so se ponoči udeleževali tudi aktivisti, ki so bili v legali. Med temi sta bila najaktivnejša Novak Tomaž-Srečo, ki je bil kasneje tudi vsem za vzgled in med borci zelo priljubljen, pa je žal kot namestnik komandanta brigade »Slavka Šlandra« padel na Dobrovljah pozimi leta 1944, in Podbevšek Peter-Dušan, ki je padel kot komandir čete, 24. decembra 1942, na Koštavski planini.

Že v prvih pomladanskih mesecih leta 1942 so mnogi aktivisti iz zlatopoljskih vasi poiskali skrito orožje in stopili v partizanske vrste. S tako pomnože-

nimi partizani je postala povezava in aktivnost še večja. Njihove akcije so bile tako drzne, da so Nemci v strahu poročali svojim vrhovnim štabom, da so se tukajšnjim banditom pridružili banditi iz Bosne. Zaradi tega so Nemci nezaslišano terorizirali sorodnike borcev. Klicali so jih na zaslišanja, jih pretepali, grozili z izselitvijo in požigi. Vse to pa ni omajalo njihove narodne zavesti. Vendar niso upali ponoči ostajati v stanovanjih, ampak so z otroki in ob vsakem vremenu prenočevali po gozdovih v bližini vasi.

Ko so partizanske čete pričele večje vojaške akcije, je tudi sovražnik povečal pritisk in delal načrte, kako bi uničil njihovo gibanje. Ena izmed njegovih metod je bila podkupovanje po posredovanju petokolonašev. V občini Lukovica, ki meji na Zlato polje, je bil zloglasni petokolonaš Kunej. Opravljal je službo komisarja. V juliju 1942 se mu je posrečilo podkupiti in nagovoriti k izdajstvu Hribarja Jerneja iz Trnovč, ta pa naprej svojega brata, tri sestre in Usa Peregrina iz Brezovice. Vsi so postali izdajalci. Izdajali so kretanje partizanov in vse, ki so jih podpirali. Ko so se zavedeli podlosti svoje izdaje in se zbalili posledic, so pobegnili na Koroško. Komisar Kunej pa je še naprej teroriziral občane. Pogosto jih je pretepal, zapiral in naposled izposloval izselitev in požig vasi. Bil je skrajno previden in vedno dobro zastražen, da mu partizani niso mogli do živega. Vse to je privedlo partizane do sklepa, da Kuneja ujamejo za vsako ceno. Nekako sredi novembra leta 1942 so se dogovorili, da ga bodo počakali, ko bo šel iz pisarne h kosilu, ali pa ga poiskali kar v pisarni na občini. To je bil drzen načrt, saj je imel Kunej pisarno sredi Lukovice kjer so bile takrat tri postojanke žandarjev in policije, tik nad Lukovico na Brdu pa postojanka s 140 člani policije in raztrgancev. Za akcijo so se javili: Podbevšek Mirko-Lado, ki je akcijo vodil, Novak Tomaž-Srečko, narodni heroj Franc Avbelj-Lojko in Pogačar Valentin-Ciril. Natančno ob dvanajstih so navedeni partizani nestrpno čakali zločinca Kuneja, kdaj se bo prizibal iz pisarne. Toda imeli so smolo. Prav ob času, ko je stopil Kunej iz pisarne, sta pridrvela dva oklopna avtomobila policije in se ustavila nasproti občine. Zaradi takšne situacije Kuneja ni bilo mogoče odpeljati, pač pa je bil toliko ranjen, da ni bil več sposoben opravljati službo komisarja.

V juliju 1942, ko so omenjeni izdajalci vse podrobno izdali in sami pobegnili na Koroško, so Nemci zbrali nad 3000 SS-ovcev in napadli Zlato polje z dveh strani. Imeli so namen izseliti vse ljudi, oropati imetje, požgati poslopja v vseh vaseh, moške, stare nad petnajst let pa žive zažgati, kakor so to storili v sosednji vasi Koreno.

Ta podli načrt pa sta jim prekržali prva in tretja četa Kamniškega bataljona, ki sta šteli 72 mož. Počakali so jih v zasedi na Svinjskem hribu, kjer se je vnela borba. Padlo je 26 SS-ovcev, precej pa je bilo ranjenih. Partizani niso imeli nobenih izgub. Nemci so se umaknili v vasi, kjer so počakali ojačenja.

Ferdo Majer: Kamnik pozimi

Popoldne so jim prišle na pomoč nove enote, opremljene s težkim orožjem. Spremljala sta jih dva manjša tanka. Eden je pristal v vasi Pšajnovica, drugi pa v Lipljah. Ker je teren hribovit sta se oba prevrnila.

Vtem pa je že prispela na Svinjski hrib II. kamniška četa in z njo komandant bataljona Matija Blejc-Matevž. Razporedil je čete na položaje in nasmejano, kakor vedno, dejal:

»Tovariši, pa še enkrat poizkusimo nove zaplenjene parabele in brzostrelke, kako sekajo švabske butice!«

In res so že v prvem naskoku odlično zaregljale ter odbile sovražnike. Švabi so se morali ponovno umakniti in ljudje so se vrnili v domove.

Ker je bil Kamniški odred za Švabe trd oreh, so se za drugič na napad temeljito pripravili. Zbrali so 12.000 mož policije in vojaštva ter pritegnili k zverinskemu delu vse domače izdajalce in raztrgance.

Dne 2. avgusta 1942 zjutraj, ko so se ljudje vrnili iz gozdov, so Nemci obkolili vasi. Opremljeni so bili s težkim orožjem. Kakor jastreb na piščeta so planili na mirne vaške prebivalce. Kdor je mogel, je skušal pobegniti, toda zasede so bile pregoste in iznenadenje preveliko, da bi se ljudje v takem položaju znašli. Tistim, ki se jim je kljub temu posrečilo pobegniti, so partizani nudili bratsko pomoč. Vsi so se priključili njihovim bojnim vrstam. Druge so Nemci zaprli, moške v šolo, ženske in otroke pa v cerkev. Za bežečimi so brez usmiljenja streljali. Tako so ustrelili Hribarja Alojza, starega nad 60 let in še več drugih. Moške so mislili žive zažgati. Ker pa jih je veliko ušlo, so uporabili drugo taktiko. Ujetnike so izselili, pobile pa so hoteli privabiti iz gozdov z raznimi obljubami.

Na vse to pa so jim partizani odgovarjali z vedno pogostejšimi akcijami in zasedami. Opustošene in požgane vasi niso ostale prazne. Partizani so se podnevi in ponoči gibali po tem terenu. Tu so se zdravili mnogi ranjenci. Brigada »Slavka Šlandra« je imela v teh vaseh najvažnejšo intendanco za svoje bolnice in razne delavnice pod vodstvom tovariša Močnika Janeza-Slamiča. Te kraje dobro poznajo vsi »Šlandrovci«, »Zidanški« in borci XIV. Divizije. Na tem področju so bile številne borbe, tu so se pripravljale razne enote za napade v »Črnem grabnu«, ki je bil zares črn za Nemce in njihove pomagače.

Tako so kljubovali ti kraji, čeprav požgani, okupatorju vse do osvoboditve. Po osvoboditvi so se počasi vračali vaščani na svoje domove. Nekateri so prišli iz NOV, drugi iz taborišč, 20 odstotkov pa jih je vzela vojna.

Ker so bili vsi domovi porušeni, kraj hribovit in uro hoda oddaljen od avtomobilske ceste je bilo pač težko pričeti z obnovo. Na raznih posvetovanjih in po razgovoru z domačini, borci in aktivisti so se vaščani odločili za vstop v obnovitveno zadrugo. Pri tem imajo največ zasluge Vovk Ivan in Cerar France iz Lukovice, ter domačin Podbevšek Mirko-Lado. Zadruga je takoj od začetka delala z veliko vnamo. Najprej je priskrbela in postavila lesene barake za

zasilna stanovanja. Uredili so si jih tako okusno, da so bile zares »praviljnice hišice«. Takoj so začeli graditi tudi avtomobilsko cesto. Že aprila 1946, ko je bila v Zlatem polju proslava 5. obletnice ustanovitve OF, so se zadružniki pripeljali na proslavo s 5-tonskim kamionom. Nova cesta je prihranila zlatopoljskim ljudem mnogo truda. Ob pomoči obnovitvene zadruga so zgradili tudi peskovod, kjer iz več sto metrov visokega hriba po ceveh z lahkoto vsipajo pesek za zidavo. Tudi apnenico imajo svojo. Vse apno za domače potrebe so si žgali sami in ga celo zamenjali za opeko. Postavili so tudi žago na električni pogon. Ta žaga ima za vse vasi poseben pomen. Prej so morali voziti vsak košček lesa na žago več kot uro daleč po slabih in strmih poteh. Vse vasi so elektrificirane, tako da lahko delajo z različnimi manjšimi stroji na električni pogon.

Po nepopisnem trpljenju in borbah so zdaj v Titovi Jugoslaviji zaživele nekdanje zapuščene vasi boljše in lepše življenje. Za doseg te dobrin pa je padel cvet naših borbenih ljudi, ki ne bodo nikoli pozabljeni.

Tovariš To:no Breje govori ob odkritju spomenika na Črnivcu

BORBA NA KOSTAVSKI PLANINI

Josip Jeras

17. decembra je bil Kamniški bataljon v taborišču pri Malem Rakitovcu nad Tuhinjsko dolino. Proti noči so bataljonski obveščevalci štabu javili, da je bataljon izdan ter da Nemci natančno vedo, kakšen je njegov položaj. Vasi Mali in Veliki Rakitovec sta bili prvi, kjer so se borci NOV legalno gibali že v letu 1942, ne da bi se jim bilo treba bati izdajstva, zato je štab bataljona odločil, da v bližini teh vasi za sedaj ne bo sprejemal odkrite borbe. Vojska je morala imeti zaledje, kar je štab bataljona dobro vedel, saj je isti bataljon ravno v ti dve vasi stalno pošiljal lažje ranjence in bolehne partizane. Odločil je, da se bataljon premakne na drugi sektor, dalje od te vasi in tudi na boljše borbene položaje.

Jesenska megla je pokrivala Tuhinjsko dolino, ko se je bataljon spuščal skozi gozdove od Malega Rakitovca proti Velikemu Hribu. Bilo je tema kot v rogu. Zaradi lažje in tišje hoje so se borci držali drug drugega. Začelo je

deževati, med dežjem pa je padal tudi sneg. Komandant bataljona me je kot poznavalca terena skupno s tov. Hribarjem Francem-Lovrom poslal naprej z nalogo, da grem v dolino in da tam pregledam položaj na cesti. Hitela sva naprej, bataljon pa se je lagodno pomikal za nama. Med potjo sva se seveda oglasila pri zanesljivih ljudeh in malo požicala za najine nahrbtnike, hkrati pa tudi spraševala, kaj je novega v dolini. Cesta in vse vasi v bližini ceste so bile proste in bataljon je brez težav prečkal cesto skozi Zgornji Tuhinj in dalje proti Kostavski planini. Padal je ledenomrznel dež, tako da so bili borci že sredi pota premočeni do kože. Nič ni pomagalo, pot je bilo treba nadaljevati, kajti da bi ostali podnevi v vasi, tako blizu postojanke, ni bilo niti misliti. Okoli druge ure zjutraj je bataljon došel na Kostavsko planino in se ustavil v bližini, kjer je taboril skupno z II. grupo odredov že v mesecu avgustu istega leta. Tema je bila še vedno neprodorna in dež je lil kot iz škafa. Nekateri borci, ki so bili izmučeni od dolge in naporne poti, so se kljub temu, da so bili premočeni do kože, zavili v odeje ali šotorska krila ter zaspali, drugi pa so zakurili partizanske ognje in ostali pri njih vse do jutra.

Zaradi previdnosti je štab bataljona že ta večer odredil obveščevalno službo za taborišče in tako kot poznavalec terena seveda nisem imel časa za spanje. Drugi dan je prišlo povelje, da se mora taborišče urediti po partizanskih predpisih iz česar se je dalo sklepati, da bomo v njem ostali dalje časa. Borci so zanetili velike ognje, pri katerih so sušili premočene obleke in odeje. Na drugi strani pa so kurili kuharji in pripravljali izdaten zajtrk, zato je bilo med borci živahno razpoloženje. Dan je potekel v normalnem taboriščnem življenju. Bataljon si je vse lepo uredil, čistil orožje in ob ognjih prepeval partizanske pesmi. Komandanti in komandirji so si za vsak primer ogledali teren, da bi ob potrebi v čim krajšem času razporedili vsak svojo edinico na položaje. Po večerji so se borci zbrali ob tabornih ognjih, kjer so si pripovedovali razne doživljaje iz časov pred in med vojno, ko so se doma zbirali ob dolgih zimskih večerih, nekateri pa so zbijali šale na račun borcev, ki so prejšnji večer preklinjali Švabe, ko so bili premočeni do kože in so morali napraviti tako dolgo in naporno pot.

Razen dveh patrolj, ki sta odšli v dolino, da nabavita hrane, je bil ta večer v taborišču celoten bataljon. Drugi dan, 19. decembra, je bil miren, vendar nam je prišel javit neki obveščevalec, da žandarmerija v Šmartnem slutí, da je večja partizanska enota nekje v bližini. To nas seveda ni presenetilo, saj se je v taborišču prepevalo, ob večerih so se kurili taborni ognji, naše patrolje ter obveščevalci pa so se nenehno gibali po bližnjih vaseh. Zaradi zanesljivosti pa je štab bataljona vseeno dal nalog, da se postavijo tri stalne zasede ob najvažnejših poteh, da bi se v primeru napada bataljon lahko nemoteno razvrstil na položaje. Kakor v druge smeri je odšla tega večera večja patrolja tudi na področje Nove Štife, da ugotovi položaj še na severni strani Menine planine. Ni

še opravila svoje naloge, ko so jo nenadoma napadli Nemci. Tako smo vedeli, da je sovražnik obvešččen o naši enoti tudi na tej strani Menine planine in da je nemška patrolja ta večer namenoma prišla v Novo Štifto. Posebne škode partizanom sicer ni prizadejala, ker jih je presenetila naša zaseda, vendar pa so vedeli, da smo krenili proti Menini planini. To smo čutili že takoj naslednji dan, 20. decembra, ko so naši kuharji nalivali vodo pri bližnjem studencu, so jih tam v zasedi čakali raztrganci, katerih vodja je bil Pančur Anton iz Šmartnega, razen tega pa še njegov brat, Vonta Martin iz Češnjic, Bajtarjeva dva brata iz Laz v Tuhinju in še nekaj drugih, katerih imena nam niso bila znana. Ti so udarili na neoborožene partizanske kuharje, vendar pa je naša zaseda urno posredovala in med njimi ni bilo nobenih žrtev. Plačani vohuni so jo popihali v dolino tako hitro, da jih naša patrolja, ki jih je zasledovala, ni mogla dohiteti. Še bolj kot prej nam je bilo jasno, da sovražnik natančno ve, kje taborimo, ker pa smo bili močni (saj nas je bil cel bataljon) je štab odločil, da se za sedaj ne umaknemo, pač pa moramo biti nenehno v pripravljenosti. Od tedaj smo podvojili zasede, ojačili patrolje in postavili gostejšo obveščevalno službo. 21. 22. in 23. decembra je bilo popolno zatišje. Naše patrolje, ki so v teh dneh krožile do 2 uri daleč od taborišča, niso vedele povedati o nobenih sumljivih premikih sovražnika. Dne 22. je ena naših močnejših patrolj v bližini Šmartnega zaplenila pošto, ki jo je Zavasnik Ana iz Tuhinja peljala za nemško posadko v Šmartnem. Ženska je vozila v Kamnik mleko, žandarji pa so jo izkoristili, da jim je prenašala iz Kamnika v Šmartno pošto. V teh dneh je bataljon napravil še nekaj manjših akcij, ponoči in v jutranjih urah pa je bil v pripravljenosti. Poteklo je že tri dni, odkar so nas Nemci oziroma domači izdajalci presenetili, vendar je bilo življenje v taborišču še vedno normalno. Od nobene strani ni bilo čutiti kakšne večje pripravljenosti sovražnika, za manjši oddelek pa smo vedeli, da nas ne bo napadel. Zvečer, 23. decembra, sta odšli v Moravško dolino dve četi, ki naj bi opravili važne naloge.

Mimogrede naj omenimo, da se je dne 21. decembra pridružil našemu bataljonu z enim vodom komisar Kokrškega odreda. Dobil je nalogo, da organizira v našem bataljonu nov odred. Po posvetovanju štaba in po sestanku bataljonske celice je bil sklican zbor na katerem smo osnovali novi odred. Za komandanta tega odreda je bil imenovan tov. Matija Blejc-Matevž, prejšnji komandant Kamniškega bataljona, za komisarja pa tov. Kostja, prejšnji komisar Kokrškega odreda. Namesto komandanta Kamniškega bataljona tov. Matije Blejca-Matevža je bil imenovan za novega komandanta tov. Per Franc-Vida, prejšnji komandir I. čete, na njegovo mesto pa tov. Dušan. Ob formiranju odreda smo razvili tudi zastavo. Borci so bili ob tej svečanosti navdušeni in takoj se je videlo, kako se je dvignila borbena morala.

Po odhodu dveh čet je v taborišču ostalo le še okrog 80 borcev. Zvečer, 23. decembra, je odšlo še več manjših patrolj v dolino po raznih opravkih.

Vrnile so se v taborišče šele proti jutru. Zasede smo kot navadno izmenjavali na položajih ob 6. zjutraj. Prejšnje izmene zased kakor tudi patrolj, ki so se vrnile iz doline proti jutru, niso vedele povedati ničesar novega, zato so se borci kakor navadno ulegli (seveda obuti in s puško ob strani). Kadilci še niso ugasnili cigaret pod šotori, ko je zaseda na poti proti Tuhinju nenadoma udarila. Trenutek nato so se zaslišali strelji v smeri, kjer je bila zaseda na poti proti Šmartnemu, komaj pa je prišlo povelje: »Na položaje!«, že je bilo slišati puškarjenje naše zasede, ki je varovala pot proti Črivicu.

Komandant odreda, tov. Matija Blejc-Matevž, se je takoj zavedel položaja v katerem je bil bataljon. Iz streljanja vseh treh zased naenkrat smo vedeli, da so nas Nemci načrtno obkolili. Sedaj nam je bilo jasno, zakaj je bilo tri dni popolno zatišje. Nemci so delali ves ta čas načrt, tega dneva pa so ga začeli praktično izvajati. Prišli so v popolni tišini iz Kamnika in Kranja, pobrali in skoncentrirali pa so vojsko vseh barv iz cele Savinjske doline do Celja. S temi silami so prišli v Novo Štifo in na Črnivec, od koder so nameravali udariti našemu bataljonu za hrbet. Z vojsko, policijo in žandarmerijo iz Kamnika in Kranja, ki so jo vodili domači izdajalci, pa so se v noči od 23. na 24. decembra približali našim položajem, in nas v zgodnjih jutranjih urah napadli.

Položaj je bil resen, toda borci so na Matijevo povelje v dveh minutah zasedli položaje, ki so jim bili že prejšnje dni odkazani. Ker je bilo oblačno zimsko vreme, je bila še popolna tema. Zasede so se po prvem udaru s sovražnikom umaknile, ker so ga za kratek čas ustavile, bataljon pa je bil tudi že razmeščen na položajih in pripravljen, da sprejme borbo. Na položajih je bila smrtna tišina. Sovražnik pa se je razmeščal v borbeno linijo. Nemška povelja so se slišala okrog in okrog, streljali pa zaradi teme, odkar se je naša zaseda umaknila, niso. Naši borci so nestrpnost čakali. Komandir Tine je hodil od borca do borca, gledal kako so se razmestili, kakšne zaklone imajo in jih bodril. Minuta čakanja pred borbo se ti zdi ura in borci so se nervozno popravljali v pripravljenih položajih. Polagoma se je zdanilo. Zaslišalo se je povelje: »Vorwärts!« Sosed na položaju se je oglasil: »Zdaj pa bo nekaj!« Sovražniki so začeli počasi prodirati proti našim položajem. Naši borci na levem krilu so začeli prepevati partizanske pesmi. Raztrganci so nas pozivali k predaji. Ko so videli, da se naši borci ne odzovejo, pač pa dalje prepevajo, so začeli groziti in zmerjati. Pred položaji so se pojavili prvi sovražniki. Začelo se je. Ker s puškami in mitraljezi zaradi naših utrjenih položajev niso mogli blizu, so začeli usipati tromblone. Toda tudi ti bataljonu niso napravili škode. Padli so prvi sovražniki. Naši so jih spustili na 50 m, nato pa z vso silo udarili, tako da so se Nemci kar valili po bregu. Prvi napad je bil odbit. Sledilo je nekaj minut zatišja, nato drugi, še silnejši napad. Toda naši borci so bili, kot rečeno, v dobro utrjenih položajih in prežeti z borbeno moralno, zato so tudi drugi napad v dobre pol ure odbili in sovražnika pognali na njegove prve borbene položaje.

Žrtev med nami dotlej ni bilo. Naši borci so še vedno prepevali partizanske pesmi. Sovražnika je to razjezilo in napravil je tretji napad, hujši od prvih dveh. Zopet smo spustili nasprotnike v bližino, iz katere je bil strel zanesljiv. Padali so vsevprek, toda odnehali niso. Stopali so preko svojih mrtvih in napadali z vso srditostjo. V naših vrstah smo imeli prve žrtve. Borci, to videč, so še huje navalili na sovražnika in ga po enournem neenakem boju vrgli s položajev. Nemci so spoznali, da se ne damo, zato so med tretjim napadom poslali po pomoč. Po 15 minutnem zatišju so začeli četrti napad. Vtem so se približali našim položajem tudi sovražniki od severne strani, ki so prišli od Nove Štiffe in Črničva. Naše levo krilo je moralo zapustiti položaje in se umakniti na položaje desnega krila, kjer se je razvilo v bojno črto proti severu, da tako zavaruje hrbet borcem, ki so se tolkli z glavnino sovražne sile. Nemci so pričeli napad, naši pa so napravili protinapad. Toda kljub veliki in požrtvovalni borbenosti naših ljudi je kazalo, da bataljon ne bo mogel dolgo vzdržati. Nemcev je bilo vse zeleno in napadali so s tako silo, ne meneč se za žrtve, da je bilo videti, da nas bodo vsak čas vrgli s položajev in pred puške severne sovražne črte. To se ni smelo zgoditi, ker bi bataljon v takem primeru in na takem terenu lahko izgubil najmanj polovico borcev. Komandant Matija in Vida, komandir Tine, Dušan in še nekateri so se pognali v napad. Vnela se je srdita borba. Mitraljezec Lojze iz Mengša je padel. Sovražni vojak je iz spodnje strani zaklona že držal za cev našega mitraljeza. Neki naš borec, to videč, je zagnal v sovražnika bombo in že je bil mitraljez spet naš. Napad je trajal dobre pol ure. Naši jurišači so prebili obroč, skozi katerega se je posrečilo priti delu naših borcev, med njimi tudi nekaterim huje ranjenim, kakor Korošcu Roku-Borisu in Podstudenšek Angeli-Ančki. Toda celotna edinica se ni mogla prebiti, ker so Nemci v hipu z novimi silami obroč zaprli. Še nekajkrat je bataljon z jurišem skušal prebiti obroč, toda vse zaman. Naše vrste so medtem močno oslabele, posebno še, ker je padel skoro ves komandni kader. Morali smo se umakniti v drugo smer, in sicer proti vzhodu. Na tej strani Nemci niso bili tako močni, to pa zaradi tega, ker je bil teren zaradi velike skalnate strmine zelo neprikladen in pa zato, ker so imeli v Tuhinjskem grabnu svoj drugi obroč. Vedeli so, da se bataljon v to smer ne bo mogel prebiti. Iz naših prvih položajev se je razvila kolona, z najboljšimi borci na čelu. Zaščitnica je ostala še na položajih in zadrževala prodirajoče Nemce. Ko se je naposled začela umikati tudi ta, na naše veliko začudenje Nemci niso prodirali dalje, pač pa so se zadovoljili z zavzetjem naših prvih položajev. Ura je bila okrog dvanajstih, ko se je bataljon počasi umikal po strmini proti Tuhinjskemu grabnu. Predhodnica je bila že skoro v grabnu. Tedaj so zaregljali nemški mitraljezi z nasprotnega brega. Kam sedaj? Na drugi breg grabna se nismo mogli prebiti, ker so bili tam vkopani Nemci. Morali bi jurišati v strmino po čistini, kjer bi nas pobili z bombami ali na tistem terenu iz zaklona tudi s kamenjem. Nazaj ni šlo, naprej

tudi ne. Borci so bili od peturne borbe do konca izčrpani. V takem položaju pa za premišljevanje ni bilo časa. Hitro je bilo treba odločiti. Prebili se bomo naravnost proti vasi Zgornji Tuhinj, od tam pa naprej preko ceste na severno stran. Kot poznavalec terena sem dobil nalogo, voditi umikajočo se kolono tako, da se po možnosti izognemo nadaljnji borbi in da se za hrbtom Nemcev prebijemo preko ceste. Umikali smo se po strmini nazaj, vendar smo krenili v smer, da smo prišli približno 300 m niže od prejšnjih prvih nemških položajev nazaj na rob Kostavske planine. S tega mesta smo slišali, kako so Nemci razbijali po taborišču, dalje pa se nismo mogli umikati, ker smo ugotovili, da je dolina od Šmartna in vse do Zg. Tuhinja popolnoma zasedena. Odločeno je bilo, da nekaj časa počakamo na tem kraju, kjer so položaji za morebitno borbo ustrezali. Bilo je okrog treh popoldne. Pritisnila je megla in začelo se je polagoma nočiti. V okrilju noči smo se umikali po bregu nad vasjo Sela, Kostanj, nato pod vasjo Hom in Gradiše ter dalje skozi vasi Hruševko in Pirševo, nato pa na Potoku prekoračili cesto in krenili dalje proti vasi Palovče.

V tej borbi je po nemških poročilih padlo okoli 60 njihovih oficirjev in vojakov, ljudje so pripovedovali, da so ves dan vozili mrtve in ranjene z avtomobili, od katerih je tekla kri. Naših borcev je padlo 16, med njimi tudi komandant odreda Matija Blejc-Matevž, komandant bataljona Per France-Vida, komandirja čet Tine in Dušan, hudo ranjeni so bili 3, laže pa 5 borcev. Nemci so vrgli v ta boj okrog 3000 vojakov raznih rodov vojske, naša enota pa je štela okrog 80 borcev, kar pomeni, da je bilo več kot 35 sovražnikov na enega našega borca.

ZANIMIVI PODATKI IZ ŽIVLJENJA MLADINE*

Avguštin Lah

I

Kamniška gimnazija je ob začetku šolskega leta 1955/56 izvedla že drugo, precej obširno anketo o življenju in delu mladine, ki obiskuje zavod. Take ankete niso splošne. O tej lahko rečemo, da smo jo opravili z željo, da spoznamo razmere in pogoje življenja mladine, ki nam je zaupana v vzgojo.

Vsak profesor poučuje na šoli najmanj sto, mnogi po več sto dijakov. Iz drobnih beležk, ki si jih pišejo ob vzgojnem delu v šoli, z medsebojno izmenjavo mnenj, z razmeroma skopimi razgovori o teh okoliščinah z mladino in starši ni mogoče ustvariti celotne in zadovoljive podobe razmer in okolja mladine. Starši najbolj zanemarjenih otrok navadno sploh ne kažejo zanimanja za šolo in v najbolj perečih primerih je kontakt med vzgojitelji in starši čisto najšibkejši. Razen tega pa je vsak otrok življenje zase, vsak s svojstvenimi razmerami v svojem okolju.

Naposled pa ni le naloga šole, da vzgaja, in tudi tesni družinski okviru ne morejo narekovati splošne vzgojne poti. Vzgoja je neizbežno izraz splošnih potreb in koristi, tedaj družbena naloga, in to si delijo šola, družbene organizacije in dom. Ti trije vzgojni činitelji morajo delati vzajemno in enotno, ker je vsakršna drugačna rešitev po svoje škodljiva in če več ne, osnova za privzgojo napačnih moralnih pojmovanj.

Naša družba želi vzgojiti mladi rod, ki bo dorasel visokemu nivoju sodobnega in bodočega znanstvenega, tehničnega in družbenega napredka, ki bo nadaljeval začeto delo in razvijal pridobitve NOB ter socialistične graditve. Vsakršno odmikanje od te smeri je podobno boju Don Kihota z mlini na veter: razvoj gre nezadržno naprej in ne vpraša posameznikov, če se s tem strinjajo, ker je ta razvoj posledica dejavnosti široke družbe ljudi, ki sega preko nacionalnih meja.

* Ob anketi kamniške gimnazije l. 1955.

Žagotoviti čimtesnejšo povezavo med šolo in domom, med učiteljem in učencem, vskladiti koristi socialistične skupnosti in koristi posameznikov, je naša poglobitna misel, ki nas je ves čas vodila pri omenjeni anketi. Iz odgovorov lahko sklepamo, da so jih sestavljali starši in mladina s potrebno prizadevnostjo in veliko resnostjo, čeravno tega ne moremo trditi za vse anketne pole. Podatki, ki smo jih zbrali, nam odkrivajo marsikaj zanimivega in dovoljujejo nekatere sklepe, ki jih je vredno zabeležiti.

Podatki o številu dijakov na kamniški gimnaziji govore, da je zavod že prav blizu kulminacije najvišjega števila gojencev zavoda. Predvidevamo predvsem porast v nižji gimnaziji. Bolj od teh splošnih podatkov pa je zanimiva primerjava med velikim številom učencev v prvem in drugem razredu ter med številom učencev, ki ob zaključnem osemletnem šolanju uspešno dokončajo osmi razred, t. j. nižjo gimnazijo. Prav tako je zanimivo razmerje med številom učencev na stopnji obvezne šole (nižje gimnazije) in med tistimi, ki nadaljujejo šolanje v višji gimnaziji.

Vsi ti podatki govorijo o potrebi reforme naše šole, ki v prvi fazi predvideva združitev osnovne šole in nižje gimnazije v novo osemletko ter tako njeno ločitev od gimnazije kot srednje šole. Njen namen je zagotoviti, da bo moral učni program obvezne šole predelati vsak doraščajoč državljan, ker mu bo le popolna osemletka omogočila prestop v poklic. Osemletka pa bo hkrati odpirala vrata v srednjo šolo, ki naj bi bila bolj praktična in življenjska, čeprav splošna. Sedanja gimnazija s svojim okamenelim sistemom ne vzbuja zanimanja za poklice niti pri mladini, ki zapušča obvezno šolo in odhaja neposredno v gospodarstvo, niti pri mladini, ki se je načelno odločila za višjo stopnjo izobrazbe in se vključila v našo višjo gimnazijo, pa je spričo dolge perspektive splošnega izobraževanja zapostavljala skrb za bodoči poklic. Zato maturanti še celo pred neposrednim vpisom na visoko šolo ne vedo, kam bi se vpisali, ker gledajo predvsem na čisto konjunkturne potrebe po kadrih zdaj v rudarstvu, zdaj v posameznih vejah druge industrije, zdaj spet v kmetijstvu, namesto da bi jih vodila neka prizadetost za izbiro poklica, ki ustreza v prvi vrsti njihovim že v osnovi razvitim sposobnostim, a hkrati tudi potrebi družbe. Ugotovljamo sicer, da je to odraz velike skrbi družbenih činiteljev za razvoj naše mladine in v osnovi odstranjenih materialnih nevšečnosti. Nedvomno pa je v tem skrito še drugo vprašanje: kaj pravijo k temu starši in kaj vzgojitelji.

Ne da bi odgovorili na slednje vprašanje, moramo zabeležiti, da sta šolski odbor in profesorski zbor za zavod ustanovila poklicno posvetovalnico. Naloga odbora, ki jo vodi, se kaže v vse večji potrebi po načrtnem kadrovanju, ki naj zagotovi, da bo tudi delavska mladina bolj izkoristila možnost za pridobitev višje splošne in strokovne izobrazbe. Ni prav, da mnogo dijakov ne doseže niti potrebne izobrazbe na stopnji obvezne šole, ki bi jim omogočila izbiro poklica, ki si ga želijo in zanj čutijo sposobnost.

Šolski odbor pa je uvidel potrebo še po eni, in to po zdravstveni posvetovalnici. Ta posvetovalnica bo na eni strani s predavanji in razgovori skušala šolsko mladino poučiti o tem in onem in jo navajati k skrbnejši telesni negi, na drugi strani pa bo zahtevala zanj redno zdravniško skrb. Najzanesljivejša pomoč pri utrjevanju zdravja je telesna vzgoja, ki jo goje v raznih društvih. Ob tem naj zabeležimo negativno ugotovitev, da v Kamniku ena sama telovadnica, ki je dnevno zasedena okoli 15 ur, ne more zadostiti približno 2.000 pionirjem, cicibanom in mladini, nedvomno pa tudi ni prav, da v nekaterih sekcijah opažamo pomanjkanje discipline, premajhno vzgojno usmerjenost telesne vadbe, lov za rekordi in delitev mladine po socialnem poreklu. K temu moramo dodati, da se za telesno vzgojo zanima mnogo več mladine, kakor se je sedaj aktivno udeležuje, da pa so športni prostori ter pomanjkanje vodstvenega kadra resna ovira za izpolnitev njenih upravičenih želja.

Vprašalna pola je zajela osnovne podatke o dijaku in bivališču, podatke o družini, zdravstvene razmere, kulturno-prosvetno udejstvovanje in beležke o vedenju. Seštevanje, preverjanje in analiza teh podatkov so v nadaljevanju v istem zaporedju.

II

ZAKLJUČNI STATISTIČNI PODATKI ANKETE

Splošni podatki o dijakih

V šolskem letu 1955/56 se je na kamniško gimnazijo redno vpisalo 414 deklic (51,5%) in 390 dečkov (48,5%), skupno 804 dijaki. Razporedili smo jih v 25 oddelkov: sedem prvega razreda, šest oddelkov drugega razreda, štiri oddelke tretjega in dva oddelka četrtega razreda, enega v petem, dva v šestem, enega v sedmem in dva oddelka v osmem razredu. Prvošolcev je bilo največ: 243 (t. j. 30%), nato drugošolcev 201 (25%), tretješolcev 132 (16%) in četrtošolcev 79 (10%). Nižjo gimnazijo (višjo stopnjo obvezne šole) je obiskovalo 655 dijakov, 338 deklic in 317 dečkov. Dečki prevladujejo le v prvem razredu (130:113), v vseh ostalih razredih pa deklice. Strukturo prvega razreda pojasnjuje ugotovitev, da dosegajo dečki relativno slabši uspeh od deklic in da je med ponavljalci večji delež dečkov. V prvih razredih je skoraj petina takih učencev, ki so že v osnovni šoli ali gimnaziji ponavljali kak razred. Popolno osemletno obvezno šolo dovrši le manjši del učencev: v šolskem letu 1952/53 sta se vpisala v I. razred 202 učenca, v šolskem letu 1955/56 pa se je vpisalo v četrti razred 79, torej le 39% v rednem roku.

Višjo gimnazijo obiskuje 149 dijakov (73 m. + 76 ž.). Nižja gimnazija zagotavlja vsako leto le en oddelek petega razreda, ker tudi s sosednjih nižjih gimnazij pride le malo dijakov.

Na zavodu so dijaki, rojeni v letih 1933 do 1945, in sicer:

RAZRED	L e t n i k														povprečna starost let
	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945		
I.									35	48	68	88	4	12,1	
II.								10	36	61	82	12		12,8	
III.							4	13	43	59	13			13,5	
IV.					1	1	5	20	42	10				14,4	
V.					1		6	18						15,2	
VI.					1	4	27	12						15,9	
VII.			2	2	14	12	6							17,5	
VIII.	1	3	8	4	16	8								18,6	
Celotni															
zavod	1	3	10	6	33	25	48	73	160	178	163	100	4		
100%	0,1	0,4	1,3	0,8	4,1	3,1	5,9	9,1	19,8	22,2	20,2	12,5	0,5		

V vsakem razredu so torej dijaki povprečno petih letnikov in če upoštevamo še razliko med spolom, ki je nedvomno opazna v hitrejšem razvoju deklic, tedaj lahko sklepamo, da so med posameznimi dijaki na isti učni stopnji celo petletne razlike. Za posamezne razrede je večkrat težavno opredeliti poglavitni rojstni letnik. Največ dijakov se je rodilo v vojnem času. Povprečna starost osmošolca je 18,6 leta (giblje se od 17 do 22 let), povprečna starost petošolca 15,2 leta (giblje se od 14 do 18 let). Starostna razlika za dobo treh šolskih let je 3,4 leta, a med letniki opažamo domala kontinuiteto (letnik 1940 = 18 petošolcev, letnik 1939 = 6 petošolcev, letnik 1938 = 8 osmošolcev, letnik 1937 = 16 osmošolcev in 1 petošolec).

Povprečna starost prvošolca (v razponu od leta 1941 do 1945) je 12,1 leta. Če bi prišteli k sedmim letom starosti ob vstopu v šolo še štiri leta osnovne šole, bi naračunali povprečje 11 let. To povprečje dosega le 92 ali 11,4% dijakov. Vsi drugi so starejši, in to zaradi ponavljanja v osnovni šoli pa tudi zaradi prekinitev ali zakasnitev med okupacijo. Do četrtega razreda se starostna doba poviša le za 2,3 leta, to je na 14,3 leta povprečne starosti (z razponom od 13 do 18 let starosti). Med prvim in osmim razredom gimnazije je razpon 6,5 leta.

V našem okraju se je rodilo 699 dijakov (87%), izven okraja 65, izven LR Slovenije in izven FLRJ 22 dijakov.

Šolski okoliš kamniške gimnazije je zelo obširen. Na področju komune je le še ena nižja gimnazija v Mostah pri Komendi (komuna meri 287 km² in ima nad 18.000 prebivalcev). Obširno gravitacijsko področje kamniške gimnazije podpirajo tudi dokaj ugodne zveze z vlakom, zaradi katerih je za dijake severno od Domžal najugodnejše obiskovati pouk na kamniški gimnaziji.

V krožku ročnih spretnosti

Dijaki prihajajo k pouku od blizu in daleč. Manj kot pol ure ima do šole 459 dijakov (57^{0/0}), od pol do ene ure imajo do šole 203 dijaki (25^{0/0}) in nad eno uro 142 dijakov (18^{0/0}). Tako prihaja k pouku peš 505 dijakov (63^{0/0}), z vlakom 199 (25^{0/0}), z avtobusom 28 (3,5^{0/0}) in s kolesi 72 (9^{0/0}).

Večina dijakov stanuje pri starših: 713 (t. j. 89^{0/0}), pri sorodnikih 42 (5^{0/0}), pri skrbnikih 3 (0,3^{0/0}), v dijaškem domu 41 (5^{0/0}) in v domu za rehabilitacijo invalidne mladine 5 (0,6^{0/0}).

Mnogo dijakov prehodi do začetka pouka dokaj naporno pot (Črna, Gozd, Stahovica, Stranje, Tuhinjska dolina, Komenda). Ob vsem tem pa se ne moremo pritoževati nad zamujanjem ali bolezenskimi zamudami, saj izostanek doseže maksimalno 2,5^{0/0}. Večkrat pa lahko ugotovimo neugodne posledice take poti: v šolo prihajajo dijaki mokri, prezeblji, poleti razgreti ali upehani, prašni, neprespani itd. Vsekakor se ta pot do šole bistveno ne razlikuje od poti, ki jo opravljajo mnogi starši od doma do delovnega mesta, in ta že zgodaj privzgojena kondicija utemeljuje tudi sicer močno frekvenco delovne sile na jutranjih in večernih vlakih. V nekatera kamniška podjetja se vozijo delavci iz oddaljenih krajev z avtobusi ali pokritimi in primerno urejenimi kamioni.

Podatki o družinah dijakov

Anketa je ugotovila, da velika večina staršev meni, da so razmere v družini urejene (752, t. j. 93,5^{0/0}). Od teh razmer je v veliki meri odvisen razvoj in uspeh otroka. Po našem pedagoškem preudarku, ki temelji na mnogih ugotovitvah, gornje navedbe ne ustrezajo resničnemu stanju. Zanesljivo se starši niso zavedali, da urejene družinske razmere pomenijo vsaj približno rešene

ekonomske probleme, predvsem pa dobre odnose med družinskimi člani. Brez dvoma pa to ni bilo lahko vprašanje, zato razumemo, da je bilo marsikomu težko drugače odgovoriti.

Precej otrok nima staršev. Očeta ima le 628 otrok (78^{0/0}), mater pa 763 otrok (95^{0/0}). Rejniki skrbijo za 22 otrok (2,7^{0/0}). V narodnoosvobodilni borbi je izgubil očeta in mater 101 dijak (12,6^{0/0}), zaradi nesreče pri delu pa 8 (1^{0/0}).

Po poklicu so starši (poglavar družine):

		Po strokovni usposobljenosti		Po sedanji zaposlitvi
delavci	338	42,0 ^{0/0}	316	39,3 ^{0/0}
kmetje	114	14,2 ^{0/0}	108	13,4 ^{0/0}
obrtniki	146	18,2 ^{0/0}	124	15,4 ^{0/0}
intelektualci	104	12,9 ^{0/0}		
nameščenci			140	17,4 ^{0/0}
pripadnik JLA	1	0,1 ^{0/0}	1	0,1 ^{0/0}
druge usposobljenosti	77	9,6 ^{0/0}	63	7,9 ^{0/0}
brez usposobljenosti	24	3,0 ^{0/0}		
upokojenci			52	6,5 ^{0/0}

Med dijaki odločno prevladuje mladina delavskega porekla. To ugotovitev pa moramo izpopolniti z nekaterimi podatki.

Delavska mladina (po sedanji zaposlitvi staršev) ima na stopnji obvezne šole (v nižji gimnaziji) mnogo večji delež (287 dijakov od 655, t. j. 44^{0/0}), kakor v višji gimnaziji, kjer je le 27 (18^{0/0}) dijakov delavskega porekla. Starši delavci povečini stremijo za tem, da bi otroke čimprej zaposlili in jim omogočili redni zaslužek. Tako si izboljšujejo svoj življenjski standard, razen tega pa je delavski poklic zelo zanesljiv za vsakega državljana, ki ima voljo za delo. Premajhno je prizadevanje teh staršev, da bi si otroci pridobili visoko kvalifikacijo, ki zahteva relativno dolg študij.

Precej drugače kažejo podatki o kmečki mladini. Otrok kmečkega porekla je v nižji gimnaziji 70 (11^{0/0} od vseh), v višji gimnaziji pa 38 (26^{0/0}). Polovica kmečkih otrok torej nadaljuje šolanje na višji stopnji.

Otrok obrtniškega porekla je v nižji gimnaziji 112 (17^{0/0}), v višji 12 (8^{0/0}) in se opaža pri njih usmerjenost v obrtniške poklice.

Otrok nameščencev je v nižji gimnaziji 89 (14^{0/0}), v višji gimnaziji pa 51 (34^{0/0}). Tudi pri teh ugotavljamo močno težnjo za nadaljevanjem študija. V letošnjem VIII. razredu je od 40 dijakov 18 kmečkega, 14 nameščenskega in 3 delavskega porekla.

Na splošno sodimo, da naše družine niso posebno številne. Pa vendar večina dijakov izhaja iz pet- in veččlanskih družin (495, t. j. 62^{0/0}).

Iz družin, katerih člani so aktivno zaposleni, izhaja 92% dijakov. V 49% družin je zaposlen le en član družine, v 26% dva, v 11% trije, v 6% družin pa tudi več. Prav tako zanimivi so podatki o šoloobveznih otrocih v teh družinah: pri 36% družin je razen našega dijaka še po en šoloobvezen otrok, v 17% družin še po dva in v 8% družin celo po več šoloobveznih otrok. Pri 35% dijakov so v družinah otroci, ki nadaljujejo šolanje še po zakoniti obveznosti.

Zaposlene so tudi matere 184 dijakov (23%).

Po zaposlenih družinskih članih se dijaki seznanjajo z dnevnimi problemi teh družin in njihovega dela. Ekonomska struktura kraja, v katerem prevladuje delavska delovna sila, kjer je mnogo industrije, se kaže v tesni povezavi z drugimi gospodarskimi panogami in tudi v težnji, da se čimveč družinskih članov zaposli. To prispeva k ureditvi ekonomskih in socialnih razmer, potrjuje pa tudi, da mora 121 dijakov (15%) redno pomagati v gospodarstvu, največ pri poljskih delih.

Zdravstvene razmere dijakov

Mnogokrat se ob rednem šolskem delu ta ali oni opraviči zaradi bolezn ali slabega zdravstvenega stanja. Brez dvoma je zdravje zelo važen pogoj za redno delo dijakov. Sistematični zdravniški pregledi so bili doslej prereditki, poklicna svetovalnica pa je šele na začetku svojega dela. Zato so nam podatki o zdravstvenem stanju mladine dragocen pripomoček, in to zlasti spričo tega, da v mnogih družinah higijenska vzgoja še ni trden člen splošne vzgoje.

Ob uporabi podatkov ankete se moramo zavedati, da bi se le-ti bistveno spremenili, če bi jih zbirali in preverjali zdravniki. Že samo pogostne tožbe staršev o nervoznosti otrok se ne skladajo z navedbami, da je na vsem zavodu le 12 živčno bolnih otrok. Vsi so stari od 12 do 13 let in rojeni v času sovražne okupacije. Toda nervoznih je še mnogo otrok, med njimi nekaj tudi po zaslugi staršev.

Od skupnega števila 804 dijakov jih jeclja 5 (0.6%) in so v prvem ali drugem razredu, otroško paralizo so s posledicami preživeli 4 (0.5%) in so v tretjem, četrtem ter petem razredu (v starosti 14 in 15 let). Precej dijakov je slabovidnih (9%) in naglušnih (3.4%). Močnejšo srčno napako ima 53 otrok, t. j. 6.6%. Škrlatinko je prebolelo 4% dijakov, davico 9%, meningitis 1%, tifus 2%.

Pogosteje boleha 10% dijakov, med njimi več deklic. Mnogo dijakov si zelo neredno ali sploh ne čisti zobovja. Mnogi so potrebni zdravniške nege (saj ima popolnoma zdrave zobe le 1% mladine), ker 17% dijakov toži zaradi pogostnih zobobolov. Vzroki pogostnejših glavobolov so različni, toda zaradi njih trpi 23% dijakov, seveda največ deklic. Tudi bolečine v želodcu so precej pogostne (9%). Nemalo teh primerov je posledica nerednega življenja, pomanj-

kljive skrbi za vremenu primerno oblačilo, dolge poti do šole, zaradi pomanjkljive higiene zob in telesa nasploh.

Za krepitev zdravja je razen osebne higiene in čistoče bivališča predvsem potrebna telesna vadba, ki je najboljša, če je dobro organizirana. Vsaj skromno primerjavo tega stanja nam nudijo naslednji podatki: vzpone v hribe ali tek lahko prenaša 83% dijakov, plavati jih zna 63%. V TVD »Partizan« redno vadi 15% dijakov in v drugih športnih organizacijah 4%. Zanimanje pa je mnogo večje: za šport se zanima 53% dijakov, za nogomet 18%, za plavanje 51%, za odbojko 15%. Pri tem je treba povedati, da je v Kamniku le ena uporabna telovadnica, ki je ves dan v celoti zasedena samo z gimnazijci, čeprav je pouk telesne vzgoje za eno petino skrčen. Šele v večernih urah je telovadnica na razpolago za telesnovzgojne organizacije. V letni sezoni, ko moderno kopališče in razna igrišča močno dvignejo zanimanje mladine za športno udejstvovanje, je stanje bistveno ugodnejše. Zimska doba je v Kamniku relativno kratka in s snegom ni bogata, čeprav so smučišča zelo lepa.

Kulturno-prosvetno udejstvovanje

Na enem izmed množičnih roditeljskih zborovanj so starši želeli pojasnilo k vse večjemu zanimanju mladine za knjige. Saj je 83% dijakov izjavilo, da čutijo potrebo po branju in da radi berejo in le 17% dijakov bere samo obvezno čtivo. Okoli 27% dijakov ima doma na razpolago knjižnice z nad 100 zvezki.

Dijaki imajo doma na voljo in berejo vrsto časnikov, časopisov in revij:

Ljudsko pravico 118 (15%), Slovenskega poročevalca 306 (38%), Ljubljanski dnevnik 113 (14%), Tedensko tribuno 351 (44%), Tovariša 96 (12%), Polet 112 (14%), Mladino 107 (13%), Pionirja 475 (59%), Mlada pota 77 (10%), Delavsko enotnost 63 (8%), Našo ženo 142 (18%), Sodobno gospodinjstvo 25 (3%), Borca 37 (5%).

Knjižnico »Sinji galeb« ima doma 178 (22% dijakov), Prešernovo knjižnico ima 358 (45% dijakov).

Radio lahko posluša doma 365 dijakov (46%).

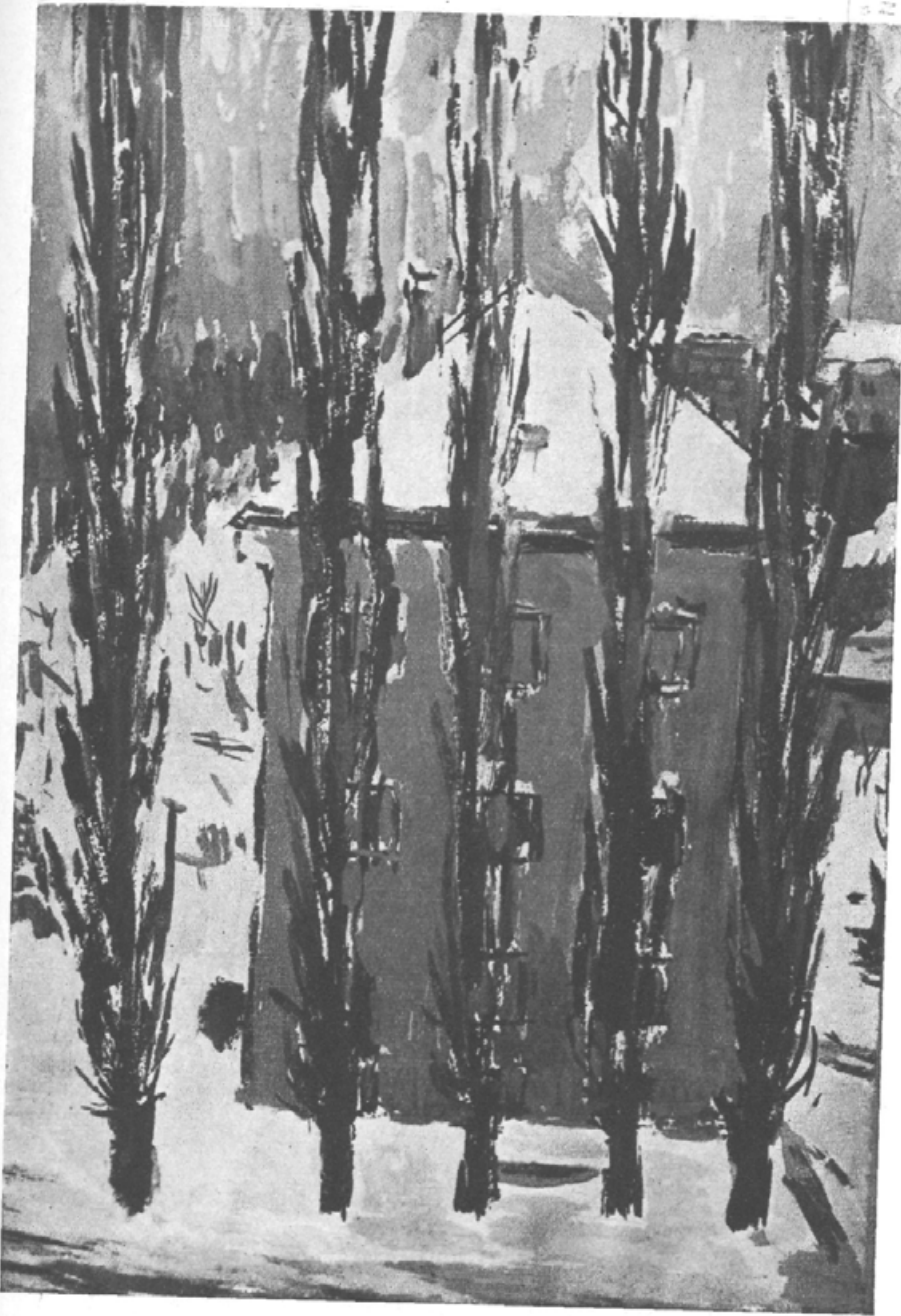
V kulturno-prosvetnih društvih sodeluje 88 dijakov (11%).

Glasbeno šolo obiskuje 56 dijakov (7%). Toda veselje do glasbe ima mnogo več dijakov: 238 (30%). Igranja na klavir se uči 50 dijakov (6%), na violino 17 (2%), na harmoniko 37 (5%) in na kitaro 3 (0,4%) dijakov. Slednjih dveh instrumentov na nižji glasbeni šoli ne poučujejo, zato je precej dijakov prikrajšanih za nadaljnjo glasbeno vzgojo. Do četrtega razreda je pouk petja v rednem učnem programu (udeležuje se ga 655 dijakov) in v dveh pevskih zborih sodeluje okoli 130 mladih pevcev.

Za kino kaže zanimanje 74% dijakov, za gledališče (dramske prireditve) 62%, za operne predstave 48%, a za športne prireditve 75% dijakov.

REPUBLIKA
NIZJA GIMNAZIJA
OMŽALE
2
Ljubljana

Ferdo Majer: Na Zapricah

Pri delu v šolski delavnici

Nekaj podatkov o vedenju dijakov

Tudi te beležke so pisali starši dijakov. Kaže, da so s svojim naraščanjem zelo zadovoljni, saj se sodeč po odgovorih, 754 dijakov (94%) spoštljivo vede do staršev in le 3% dijakov staršem ugovarjajo.

Na vprašanje, kdo je otrokov najboljši prijatelj in tovariš, je anketa odgovorila, da je oče najboljši tovariš 19% dijakom, mati 29% dijakom, a sovrstniki 43% dijakom. V družbi, ki so si jo poiskali dijaki, prevladujejo kot prijatelji mlajši tovariši (52%) v primeri s starejšimi (33%).

O slabih navadah pravijo starši in mladina: da je trmastih 11% otrok, samosvojih in zadirčnih 6.5%, nepreračunljivih (zaletavih) 6% in nedostopnih (vase zaprtih) 3.6%.

III

NEKATERI ZAKLJUČKI ANKETE

posebej glede na učne uspehe mladine

Ob podatkih ankete se nam kot posebno pereče vsiljuje vprašanje: komu naša šola najbolj koristi in kakšne so naše naloge pri reševanju teh vprašanj.

Na zavodu je nad 39% mladine, ki izhaja iz delavskih družin. V višjih razredih upade njen delež pod polovico, na 18%, in v osmem razredu letos celo na manj kot 8%. Učni uspehi delavske mladine so pod povprečjem zavoda za več kot 5%, toda samo na stopnji obvezne šole. Tam namreč prevladuje geslo: čimprej v tovarno. V višji gimnaziji so učni uspehi delavske mladine vsaj 10% nad povprečjem učnih uspehov vseh višješolcev. To razmerje se pri mladini, ki

izhaja iz družin uslužbencev, kaže v drugačni luči: učni uspeh teh 18⁰/₀ dijakov je v globali skoraj 12⁰/₀ nad povprečjem vseh dijakov; na stopnji nižje gimnazije (obvezna šola) je celo cca 15⁰/₀ nad povprečjem, toda v višji gimnaziji pade pod povprečje in je v primeri z uspehi delavske mladine okoli 10⁰/₀ slabši. Število mladine iz nameščenjskih družin pa se v celotnem številu dijakov giblje takole: na vsem zavodu 18⁰/₀, samo v nižji gimnaziji 14⁰/₀, samo v višji gimnaziji 34⁰/₀. Razmerje med nižješolci in višješolci delavskega porekla je kakor 10.7:1, nameščenjskega pa 1.8:1. Ali preprosto: čeprav je delavska mladina pokazala v višji gimnaziji dobre učne uspehe, komaj vsak deseti nadaljuje šolanje v višji gimnaziji (tu odloča pri uspehih tudi izbor!), medtem ko pri nameščenjski mladini nadaljuje šolanje vsaj vsak drugi dijak.

Vsako leto opazamo, da ob zaključku šolanja v nižji gimnaziji znaten del mladine išče možnost za strokovni srednješolski študij (tehnična srednja šola, industrijske šole, pedagoške šole), del mladine pa se želi zaposliti pri obrtnikih itd. Zato je naloga poklicne posvetovalnice velika, saj zahteva takó razčiščevanje vprašanj, ki jih stavlja mladina, kakor tudi delo s starši.

Podatki govorijo o dokaj obsežnem šolskem okolišu gimnazije, kar nam narekuje, da upoštevamo prehod iz osnovne šole v gimnazijo za vso mladino v mestu in okolici in da se pri tem zavedamo, da iz oddaljenejših krajev prihaja v šolo predvsem telesno zdrava in sposobna mladina. Pot do šole, še posebno če je utrudljiva, nedvomno vpliva na dijake: dijaki, ki imajo do šole več kot uro hoda ali vožnje, imajo cca 3⁰/₀ slabši učni uspeh. Dijaki, ki se vozijo z vlakom, imajo celo za 5⁰/₀ slabše ocene od povprečja. Najbolj kritičen je učni uspeh drugošolcev: ravno toliko časa hodijo v gimnazijo, da so se privadili spremembi v načinu dela in okolju in ob dokaj obsežnem učnem načrtu jih le manjšina z uspehom izdeluje. Pri teh učencih opazamo tudi največ slabih navad, ki se ob čakanju na vlak in na vožnji najbolj razširjajo. Zato pa so učni uspehi tistih dijakov, ki z večjimi naporii prihajajo daleč v šolo (sicer so to v glavnem bolj sposobni in marljivi dijaki) boljši: dijaki, ki se vozijo iz Tuhinjske doline imajo učni uspeh cca 13⁰/₀ nad povprečjem (posebno v nižji gimnaziji), dijaki pa, ki se vozijo v šolo s kolesom, imajo učni uspeh cca 9⁰/₀ nad povprečjem.

Mnogokrat starši pa tudi dijaki tožijo spričo obilice nalog in učenja. Ne moremo trditi, da so te tožbe brez podlage, vendar upoštevajmo, da ima cca 24⁰/₀ dijakov možnost študija v ločenem prostoru in ob najugodnejših pogojih, pa je njih učni uspeh docela povprečen. Nadaljnjih 68⁰/₀ dijakov ima po izjavah v anketi, vse pogoje za miren in stalen študij doma, zato lahko sodimo, da je le 8⁰/₀ dijakov, ki teh pogojev nimajo. Te ugotovitve bo izpopolnilo naslednjih nekaj podatkov: dijaki, ki morajo pomagati v gospodarstvu oziroma celo delati, imajo le za malenkost slabši učni uspeh, dijaki, katerih matere so v delovnem razmerju, pa imajo celo nekaj odstotkov boljši učni uspeh od povprečja. Zelo slab učni uspeh imajo otroci, kjer so v družinah neurejene družinske razmere

Dijakinja pri izdelovanju lestenca

(cca 15% pod povprečjem) in otroci, ki imajo doma še posebno pomoč v učenju (cca 11% pod povprečjem). Slednji sami ne zmorejo študija ali pa se zanašajo na pomoč, ki ni redna. Ti podatki se ujemajo tudi z ugotovitvijo, da dijaki, ki imajo rejnike ali stanujejo pri sorodnikih, dosežejo cca 10% boljše učne uspehe. Zadovoljni smo tudi z delom dijaškega doma v Kamniku, katerega gojenci so dosegli prav tako 10% boljši uspeh od povprečja, nedvomno pa tudi starši in družbeni organi premislijo, komu zagotovijo oskrbo v tem domu. Tudi številnost družin ne vpliva bistveno na možnost učenja: otroci iz največjih družin dosegajo povsem povprečne uspehe.

Za dobre učne uspehe velike večine dijakov je značilno redno, neprekinjeno učenje, kajti nekajdnevna prekinitvev pouka zaradi gripe ali zaradi ukinitve dijaškega vlaka predstavlja oviro, ki bistveno poslabša učni uspeh. Zato bo prav, če orišemo še nekatere druge zanimive okoliščine!

Razmeroma precej dijakov se zaveda telesnih hib in bolezni, katerih posledice vplivajo na učenje. Najprej moramo ugotoviti, da ni prav, če čakajo, kdaj jim bodo drugi omogočili izboljšanje zdravstvenih razmer, ker bi za to morali poskrbeti predvsem njihovi starši. Mnogo slabovidnih dijakov se ne zdravi in ne uporablja očal. Večinoma smo jim lahko pomagali z razmestitvijo v najbližje klopi pred tablo. Njih učni uspeh je 6% nad povprečjem. Zelo slab učni uspeh pa imajo naglušni dijaki: skoraj 30% pod povprečjem. Dijakom s to napako nismo posvečali dovolj pozornosti, vsekakor pa je slabo razumevanje ob predelavi učne snovi v šoli prispevalo k nezanimanju teh učencev. Tudi dijakom, ki so preboleli meningitis, posledice ne dovoljujejo, da bi dosegli povprečni učni uspeh. Dijakom, ki pogosto bolehalo ali čutijo razne telesne težave, se ne godi dosti bolje.

Beleške o kulturno-prosvetnem udejstvanju mladine kažejo, da šola med ljudstvom močno pogloblja zanimanje za kulturne probleme, prireditve in izobraževanje. To potrjujejo obiski akademij ob pomembnih praznikih, obiski koncertov, kina, gledaliških predstav, število naročnikov na tisk in poslušalcev radijskih programov. Zlasti preseneča zanimanje dijakov za poglobitev glasbene vzgoje; iz podatkov, da je šolski uspeh obiskovalcev glasbene šole 24% nad povprečjem, pa lahko sklepamo, da so bila vrata v glasbeno šolo odprta le najsposobnejši mladini.

Razen rednega pouka je gimnazija poskrbela tudi za dokaj široko kulturno-prosvetno udejstvanje mladine. Dva zbora mladih pevcev, močna dramska družina, recitatorski in literarni krožek, predavanja in programi mladinske univerze, šolske kino predstave, obiski gledališča in opere, koncerti, slavnostne akademije nudijo obilo umetniškega užitka, predvsem pa možnosti udejstvovanja. Mladina tiska celo svoje glasilo »Mladi Kamničan«.

Navedeni in drugi podatki ankete nam dovoljujejo mnogo zaključkov, vendar je še prerano, da bi jih zapisali. To bomo storili takrat, ko bomo na podlagi prvih anket sistemizirali vrsto podatkov in jih spremljali iz leta v leto. Nedvomno pa je, da so ti podatki pokazali tako učnemu osebju kakor šolskemu odboru in staršem nekatere zanimive ugotovitve, o katerih lahko sedaj stvarneje razpravljamo in nudimo potrebno pomoč.

ČEKAJ MISLI O ŽIVLJENJU IN DELU ANTONA MEDVEDA

Emil Cesar

O pesniku Antonu Medvedu imamo pravzaprav malo napisanega in še to je le dokaj bežna oznaka njegovega dela, pisanja o njegovem življenju ter o vzrokih njegove prerane smrti pa so se, kot kaže, namerno izogibali. Toda že površnemu bralcu obeh zbornikov Medvedovih Poezij, brez globljega poznavanja njegovega življenja, se vsiljuje misel o pesnikovi nesrečni izbiri poklica. Najmočnejši dokaz za to domnevo so pesnikove izpovedi — njegove pesmi a tudi ostanki usnega izročila, ki pa je ravno pri Medvedu močno zmaličeno in pretirano, tako da se s tem zabriše in popači pesnikova prava podoba, ki je bila že za njegovega življenja krivično, slabo ter le površno ocenjena in osvetljena. Tu bom skušal očrtati dvoje momentov, ki naj bi dopolnila in razjasnila nekatere navedene misli in domneve.

Leta Medvedovega službovanja moremo razdeliti v dve dobi: tako so ga v letih od 1892 do 1905 vsestransko zapostavljali, ne toliko zaradi zunanjih dogodkov pesnikovega življenja, kot zaradi njegovega (za tisto dobo in za njegov stan) prenaprednega mišljenja. Poslednja leta njegovega življenja (1905 do 1910) od polletnega bivanja v zdravilišču Pranthof dalje pa so ga skušali spet načrtno hrabriti in dvigati. Prva ugotovitev velja za oba njegova duhovniška predstojnika, tako za Missio kakor tudi, po odhodu le-tega v Gorico, za Jegliča. Slednji je nadaljeval pri Medvedu tam, kjer je prednik končal. Tako je skušal Jeglič brezdušno kot stroj potisniti pesnika v izvožene stanovske kolesnice, kar dokazuje med drugim, če pustimo ob strani človekove želje, misli in občutja ob teh udarcih — pogostno menjavanje službenih mest. Zanimiva je ugotovitev, da je bil v slabih štirih letih kar petkrat premeščen, ne upošteva je pri tem bivanje v Kainbachu, ki je že samo vredno posebne obdelave. Drži, da se je Medved spričo prizadejanih krivic skušal približati stanovskemu mišljenju, vendar se tudi v tem času njegovo življenje skoraj v ničemer ni razlikovalo od življenja prejšnjih let. Tudi v njegovi poeziji ne moremo zaslediti kakih bistvenih sprememb, čeprav te ne bi bile več važne, saj bi slovstvena zgodovina kljub temu obravnavala njegovo pesem in življenje tako, kot ju obravnava.

Medved je ostal tudi v teh letih zvest svoji prejšnji pesniški tematiki le s to razliko, da je dobila pesem njegovih poslednjih let neki moški prizvok in dognanost. — Napačno in pomanjkljivo pa bi bilo enostransko presojanje Medvedovega nesrečnega življenja samo po zunanjih dogodkih. Zato pri ocenjevanju njegovega življenja in dela ne moremo mimo tako pomembnega dejstva, kot je vpliv dednosti na njegov mehki, popustljivi in celo k obupu nagnjeni značaj, ki je bil močno podoben materinemu.

Drugi udarec, ki se s prvim ne dá primerjati in bi ga Medved v Semiču komaj občutil, mu je zadala literarna kritika. Spričo tega, da ga je zadel v času, ki je bil zanj že tako usoden, ko ni prebolel niti Missieve zavrnitve za študij v Rimu, so bile posledice tem hujše. Danes ni težko ugotoviti, da je Medved sam najbolj poznal vrednost svoje pesmi, zato se je tudi popolnoma pravilno uvrstil na mesto, ki mu v slovenski književnosti pripada. Sam se je čutil bliže začetkom novih modernejših literarnih tokov, in bi njegovo mesto v slovenski liriki še najlaže primerjali s Finžgarjevim položajem v prozi. Zato toliko pesmi o pomladi, oziroma jeseni ter o podlesku, ki je jeseni znanilec zime, spomladi pa glasnik novega življenja.¹ Ker pa je to poslednje v zvezi z boji med staro in novo literarno strujo, ki so delno zapletli vanj tudi Medveda, bom skušal prikazati pesnikov odnos do slovenske moderne, saj smo ga poznali in sodili samo po njegovih pesmih, le redko kdo je osvetlil Medvedov pogled na življenje s pismenimi izjavami.

Po novi maši, kjer mu je bil za druga Finžgar, je preživel čas do jesenskih namestitvev večinoma v Kamniku. 21. septembra 1892 pa je nastopil svojo prvo službo v Semiču. Novo okolje, predvsem pa pristnost prelepih ljudskih običajev, ki se je ohranila v deželi, po tradicijah bližji hrvatskim sosedom kot osrednjim slovenskim pokrajinam, kar se je kazalo tako v jeziku kot v noši in pa Medvedova vrtajoča narava, nagnjena k čim pristnejšemu izražanju, je pritegnila vso njegovo pozornost, da je z izredno tenkočutnostjo sprejemal to ljudsko bogastvo. Zato so prve ocene novega življenja prikrita obsodba neživljenjskega, pustega sveta, ki ga je bil pravkar zapustil. V pismu prijatelju Finžgarju, tačas študentu drugega letnika semenišča, piše o tem med drugim takole:² »Tu sem mož, v semenišču otrok in in otroško gojen... Jaz sem povsem samostojen. Grem kamor hočem in kadar hočem, če ni opravil. V čitalnici vsak dan z učiteljem in učiteljico Ribničanko (prav prijetno domače dekle) tarokiramo in čaj pijemo. Časih pride tudi dekan, redko Miha. Vina so tu izvrstna, ker zdrava. Jaz imam svoj hram, hladnico pred njim in brajdo, ki ne da mnogo grozdja. Ljudje me imajo zelo radi v vseh krogih, ker sem hiter. Moja maša in pridiga trajata ob nedeljah $\frac{3}{4}$ ure. V eni uri jih spovem po 20. Hodim, kakor jelen na podružnice. Čutim stoprav, da sem res »vom gesunden Kerne«, itd., itd.« Razumljivo je, da tako razgibano pestro in sproščeno življenje ni šlo

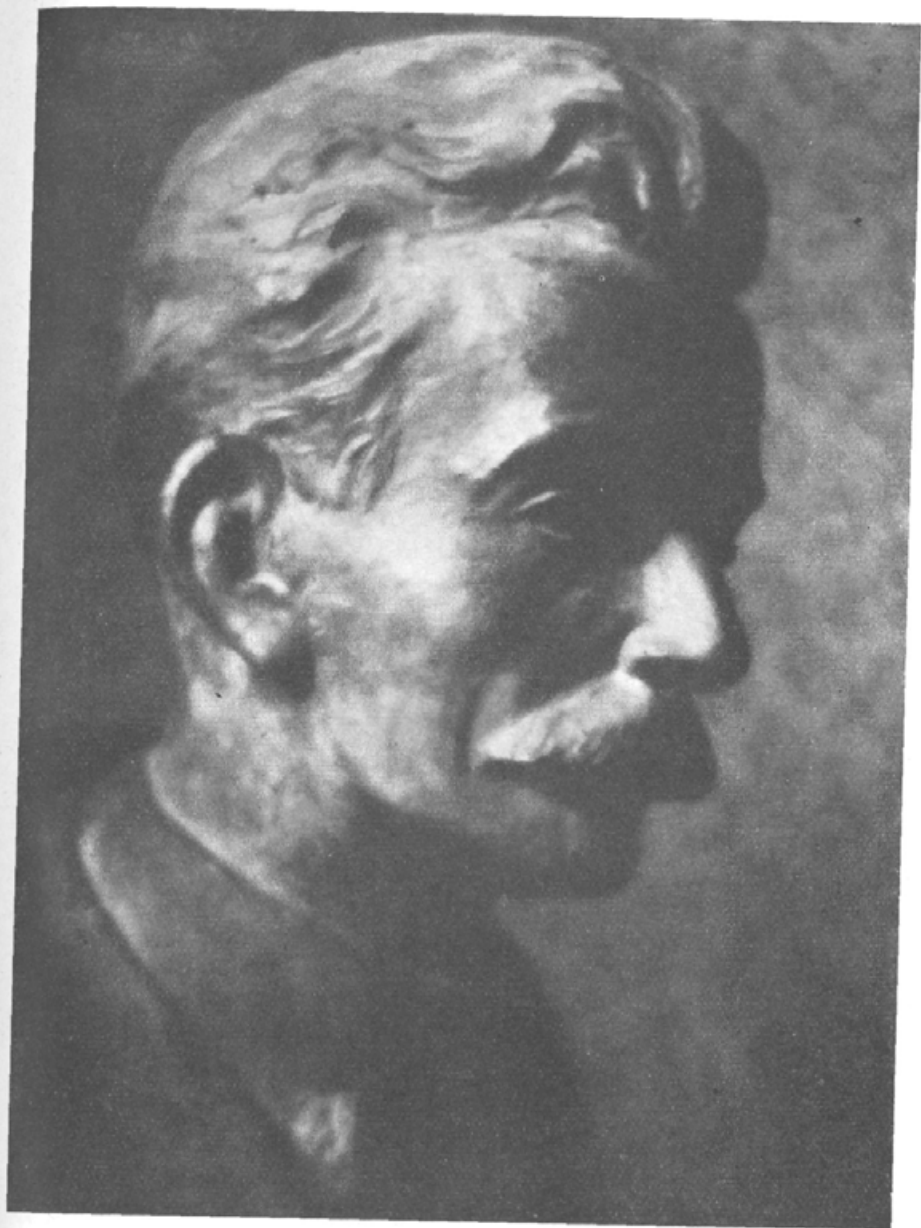
brezplodno mimo njega ter je zapustilo v njegovem leposlovnem ustvarjanju obilne, dobro vidne sledove. V korespondenci tega časa imamo več zanimivih dokazov, toda tu navajam le najznačilnejše, ki odkrivajo njegove takratne težnje: »... Nekaj pesmij zdaj hranim, ki so res dovršene, ne da bi se hvalil. Za pojezijo še zdaj živim in umrjem. Dva lepa pisalnika imam, na enem je srebren križ, na drugem lira.«³ V tem kratkem času je poslal, kot pravi sam, profesorju Lampetu blizu »40 pesmij tu zloženih« in ob tem je spoznal, da je njegov poklic biti pesnik, čeprav niso vsi njegovi dotedanji pesniški poskusi najtrdnější dokaz za to. Ob tem času se mu je porodila misel, da bi umetniško obdelal snov o Ostrovrharju. Kako bi snov uporabil, sicer še ni zatrdno vedel, hotel je iz nje ustvariti »romantično poemo«. O tem je pisal Lampetu takole: »Ako mi Bog da zdravje, delal bodem še veliko. Žal, da nimam potrebnih zgodovinskih knjig in virov, iz katerih bi zajel vso povest o Ostrovrharji. Ne morete si misliti, kako krasna snov za romantično poemo! Ogrodij pravljice, ki sloni na zgodovinski podlagi imam, a treba se je učiti in prodreti v ono dobo.«⁴ Vendar misli o Ostrovrharju poslej ni več opustil in nekaj mesecev pozneje je pisal o tem Finžgarju že določneje, pred odhodom v Šmarje pa tragedije še ni zaključil: »Veliko delo pripravljam: Ostrovrhar, tragedijo v 5. dejanjih. Prvi dve dejanji sta gotovi, daljna podrobno osnovana. Vederemo, kaj bode iz tega.«⁵ Leposlovje in poklic sta zanj eno. Svoje pesmi je bogatil s pristno belokranjsko govornico, ki ji je prisluškoval na vsakem koraku, tako na cesti kot v šoli. V takem vzdušju je nastala zajetna knjižica pesmi Venec, v rokopisu, ukvarjal pa se je tudi z mislijo, da bi jo natisnil.⁶ — Življenjske izkušnje nekajmesečnega službovanja je zaupal svojim najljubšim prijateljem: »Držite se dobro! Ne bodi liberalen, da bi bil liberalen, temveč poslušaj vedno razum in tudi in še enkrat tudi srce, da ne očita kdaj vest. Porabi čas, zunaj ni moči se učiti prav nič. Goji 'talent', zunaj boš gojil 'Character'.« Tako bi moralo biti Medvedovo življenje v poklicu in takega si je Medved tudi zamišljal. Danes lahko trdimo, da je bilo to bogato življenje, v katerem se je Medved zavedal svoje vloge, saj je z nič manjšo vnemo kot za poklic živel tudi za koristi družbe ter zato dosegel uspehe tako v poklicu kot v literaturi. Že skraja pa moramo ugotoviti, da je bil Medved bolj priljubljen pri preprostem človeku kakor pri stanovskih tovariših. To pa ne velja samo za njegovo bivanje v Beli krajini, temveč še bolj za naslednja leta službovanja.

Toda kljub njegovemu poštenemu pojmovanju poklica ga je zadel tu prvi udarec predstojnikov, ki je bil to pot še brez globljih posledic. Za pojmovanje poznejših dogodkov pa je ta drobec pomemben, ker odkriva učinek tega ukora vso Medvedovo rahločutnost. O tem je pisal sestrični Tereziji Karolnikovi:⁷ »Veliko dela me je čakalo prve dni v Semiču. Dvesto trideset je bilo obhajanih na Vel. Šmaren. Poleg tega sem imel tri ekskurze s pridigami ta teden in v nedeljo imam še krščanski nauk, ker gre moj tovariš na potovanje. Za plačilo

kaj imam od tega ljubega sveta! Kulavić, kakor veš, mi je očital mrzlost v opravljanji cerkvenih dolžnostij. Tokrat res nisem vedel kaj početi, tako sem bil razburjen. Često sem pál na divan in nisem znal ali naj bi jokal ali molil, prvikrat sem se čutil nesrečnega, da sem duhovnik.« Zmotno pa bi bilo mišljenje, da se je do tega prepričanja dokopal Kulavic sam. Velik del krivde za to moremo mirno pripisati tudi njegovemu najnižjemu neposrednemu predstojniku. Toda to ni pustilo globljih sledi. Še vedno je bil Medved enako predan poklicu. Na njegovo mišljenje o poklicu ni vplivala niti premestitev v Črnomelj (13. junija 1894) niti po treh mesecih ponovna premestitev v Šmarje. Ločitev od Bele krajine je bila kljub naštetim nevšečnostim bolestna. Kaj vse je dolgoval Beli krajini za dveletno bivanje, kaže pesem Slovo od Bele krajine,⁸ ki ni le slovo od ljubljenih krajev. Za Medveda je pomenila več — slovo od v mladeniškem idealizmu temelječega prvega službovanja, česar se je dobro zavedal.

Z bivanjem v Šmarju je zvezan dogodek, ki nam postane po Kulavčevem očitku, da Medved mlačno opravlja svoj poklic, in krivici, ki jo je pesnik pri tem občutil, razumljivejši; po drugi strani pa moramo ravno tu iskati vzroke globoko zasekani rani z daljnosežnimi posledicami, ki so povzročile tudi njegovo prezgodnjo smrt. Dogodek iz Semiča, ki ga je komaj dobro pozabil, se je pokazal v povsem novi luči. Postal mu je dokaz več k vsemu tistemu, kar je začelo v njem podirati mišljenje o idealnosti duhovniškega poklica, hkrati pa ga je opozarjal na stvari, ki jih v svoji poštenosti ni mogel verjeti. — To leto je bilo ponovno razpisano, po Opekovem odhodu v Rim, mesto v kolegiju Germanico-Ungarico. V Medvedu je po toliko letih spet oživila nikdar popolnoma zatrta želja po nadaljnem študiju, zato se je odločil, da za mesto prosi.⁹ — Poti, po katerih je mogla priti novica o razpisu do Medveda, je bilo več, ena izmed naslednjih treh pa bi utegnila biti prava. Morda ga je obvestil o tem Opeka sam, saj so bile vezi med njim in Medvedom še iskreno prijateljske, ker še ni bila tako daleč skupna odpoved sotrudništva pri Ljubljanskem Zvonu zaradi objavljanja Tavčarjeve satirične utopije 4000. — Opeku je bil Medved za študija v Rimu vez s Cimpermanom, kateremu je pošiljal, zaradi hišne cenzure v rimskem kolegiju, po Medvedu pesmi, pisane v obliki pisem. Taka »pisma« je potem Medved prepisoval, jim dal obliko pesmi in jih izročal uredniku pesniškega dela Ljubljanskega Zvona, Josipu Cimpermanu.¹⁰ — Ne mogel pa bi povsem zavreči tudi misli, da ga je obvestil, mogoče pismeno, tudi prof. Lampe sam, ki je Medvedovo pomoč pri Domu in svetu močno cenil; morda pa celo Finžgar ali kateri izmed prijateljev bogoslovcev, udov Cirilskega društva.

Medved je poslal škofiji verjetno dobro obrazloženo prošnjo, v kateri je z zadoščenjem pokazal na svoje dotedanje literarne uspehe, ki v primeri z vrstniki niso bili neznatni. Bil je trdno prepričan, da je pogojem za nadaljevanje študija ne le zadostil, temveč jih z močno osebno prizadevnostjo tudi presegel.

Leo Homar: Ivan Cankar

Ves njegov trud pa je bil zaman. Na odklonjeno pismeno prošnjo škofijstvu, je šel Medved sam do Missie. Odgovor, ki ga je dobil pa mu je omajal še poslednje upe. Po pripovedovanju pesnikove sestre Helene ga je Missia po ponovni, tokrat ustni obrazložitvi prošnje menda zavrnil, da »tudi v pastirstvu potrebujemo izobraženih ljudi«. Dogodki, ki so temu sledili so mogoči samo pri človeku, ki je prepričan v eno samo možnost rešitve, nasprotujoči možnosti pa ne dopušča niti najmanjšega upa. To pa se lahko zgodi le pri skrajno poštenem mladem človeku, ki je še močno vnet za svoj poklic. Medved je zaupal v stanovsko poštenost in uvidevnost, tembolj, ker je bil tudi sam trdno prepričan, da zaradi tehtnosti obrazložitve njegove prošnje ne morejo prezreti. V svojem obupu se je zatekel k pijači in vsa prizadevanja prijateljev, da bi opustil misel na Rim, so bila zaman. Tu moramo iskati neposreden izvor tolikokrat omenjeni nesreči v poklicu in življenju. S tem je bil zadan tako rahločutnemu, k skrajnostim nagnjenemu značaju nepopravljiv udarec. Za tako obliko iskanja pozabe, ki je mejila že na obup, se je odločil popolnoma zavestno. Pri tem bi opozoril na zmotno trditev, da se je Medved navadil vina že v Beli krajini. Res je imel kot kaplan zidanico,¹¹ toda okolje, v katerem je živel, mu ni dajalo povoda za prekomerno uživanje alkohola. Po njem ni čutil potrebe niti ob Kulavčevem očitku, ki mu je ostal kot najbridkejši v spominu na leti preživeti v Beli krajini. Navadi bliže bi bilo brezskrbno življenje skupine gimnazijcev, h kateri je sodil tudi sedmošolec in osmošolec Medved. — Družilo jih je vino in duhovita šala, (po slednji je bil Medved znan tudi v poznejših letih). Ohranjene opazke v vpisnicah iz sedme in osme šole in spomini prof. dr. A. Levičnika kažejo na mladostno razposajenost in na dokajšnjo mero samozavesti. Vendar pa tudi ta mladostna neugnanost ni zapustila kakih vidnih kvarnih posledic, saj bi skrbnemu semeniškem vodstvu zanesljivo ne ostale prikrite. Žal je čas Medvedovega službovanja v Šmarju, posebno pa čas neposredno pred zavrnitvijo prošnje za študij v Rimu in po njej, najteže osvetljiv. Kako je vplivala nanj bližina Ljubljane, kjer je bivala večina njegovih prijateljev, pa tudi poznejše namerno zapostavljanje, so dejstva, o katerih moremo danes bolj sklepati, kakor pa jih podpreti z dokazi:

Ta prva globoka življenjska brazda, ob kateri se je Medved upravičeno ustavil, se je nujno odražala tudi v njegovem leposlovnem delu. Kmalu lahko opazimo razvoj v smer, ki postane pozneje za Medveda tako značilna. Prvi sledovi so vidni že po nekaj mesecih. Toda to velja samo za poezijo; v dramatik, ki se ji je v istem času tudi posvečal, je šel po poti začetnika in preživljal dobo vplivov. V Šmarju se je zanašal sam nase in iskal moči v zavesti, da je umetnik ter je verjel v resničnost svojega poslanstva. Po krajšem pesniškem zastoju je iskal utehe v dramatik, ki ga je že od nekdanj privlačevala in vzbujala njegovo pozornost že v gimnaziji. Ta način umetniškega ustvarjanja ga je osebno manj prizadel kot pesmi. — Že v sedmi ali osmi šoli je nastala Marija Oswieczinow-

na, ljubezenski zaplet med bratom in sestro iz slovanske zgodovine, dramatike pa tudi pozneje ni zanemarljivo. Za službovanja v Šmarju je dokončal Ostrovrharja, ki je bil medli odsev Shakespearovega Macbetha. Drugo delo, Kacijanar, pa je pod močnim Schillerjevim vplivom, in to ne le v razdelitvi snovi v prolog, tragedije pa v dva dela — ampak je vzoru tudi vsebinsko soroden. Razlika je le v tem, da je tragika Medvedovega Kacijanarja, ki ga nesreča prisili v spor z domovino, da mora iskati pomoči pri Turkih, globlja.¹² Medved se je lotil drame po izčrpnem študiju problema in dobe. — In kot tretja je nastala v Šmarju tragedija Za pravdo in srce, s pasivno žensko tragiko v ospredju, časovno omejena s kmetiškim uporom 1572. leta. V njej se je Medved oblikovno približal realizmu. Še vedno je sicer uporabljal verz, vendar so navadni dogodki, zlasti nastopanje množice že pisani v prozi, enotnejša pa je tudi kompozicija.

Po prvih resnejših poskusih v dramatiki, v kateri je našel začasno prikladnejši izraz, se je Medvedova pozornost po odhodu iz Šmarja spet obrnila k poeziji. Od domačih pesniških vplivov mu je bil najbližji Aškerčev, ki je najvidnejši in časovno najdaljši. Vzroke zanj moremo iskati v Lampetovi želji, zlasti potem, ko so spoznali, po zmotnih pričakovanjih, ki so jih stavili v Hribarja, vrednost njegovih »popevčic«. Nasprotno pa so jih podobni Medvedovi epski poskusi prepričali, da bo postal Medved pomembna dominsvetovska protiutež Aškercu, čeprav je bil tudi Medvedu tak način pisanja blizu. Temu popolnoma strankarskemu gledanju na umetnost je bila vzrok Aškerčeva popularnost, ki jo je širilo tako pomembno leposlovno glasilo z bogato literarno tradicijo in z velikim izborom najvidnejših takratnih kulturnih ustvarjalcev, kot je bil Ljubljanski Zvon. Komaj ustanovljeni Dom in svet pa je nastopal kot nazorski in strankarski tekmeč brez pomembnejših sotrudniških imen, ki bi že sama pritegovala pozornost javnosti. Zato so razumljiva njihova krčevita prizadevanja v iskanju nove izrazne pesniške moči, ki bi, če že ne nadkrilila Aškerca, vsaj dostojno tekmovala z njegovo pesmijo. Po sodbah dominsvetovcev je bil temu najbližji Medved. Poslej se je jela Medvedova pozornost zopet obračati k Puškinu in Lermontovu. Izneveril se je Aškerčevemu poseganju v zgodovino in orient, pritegovala pa ga je njegova socialna pesem. Morda je občutil ob lastni nesreči vse pomanjkljivosti družbene ureditve, zanesljivo pa se mu je pod vplivom dogodkov izostril pogled, s tem pa tudi kritično ocenjevanje družbe. Da je tako, kažejo njegove pesmi s svojo neposrednostjo.¹³ Poslej moremo pri ocenjevanju Medvedovega pesniškega dela govoriti o njem kot o pesniku mislecu in o poglobitvi slovenske pesmi v smeri, ki smo jo doslej poznali samo pri Prešernu, ki je črpal navdih za svojo pesem v hudi in neenaki borbi z življenjem. Tudi Medvedu je dajal boj z življenjem silo, ki je napajala njegovo tvorno domišljijo, omejeno po poklicu in religioznosti, ki sta mu narekovala idealistične odgovore na nedoumljivosti življenja. Da je kar najbolj nazorno izrazil svoja čustva je uporabljal razen navadnih štirivrstičnih

tudi šestvrstične kitice, kjer pojasnjuje druga kitica podobo, nakazano v prvi kitici. Po zgoščenosti, razvrstitvi snovi, dognanosti in klenosti besede se taka oblika še najbolj približuje sonetu.¹⁴ Eno izmed prvih tovrstnih del, napisano že po navedenih smernicah, je naslednja nenaslovljena pesem, s sicer že nekoliko obrabljenim motivom, zelo okorno izpeta, ki se pa zaradi resničnega doživetja ne more primerjati z njegovimi prvenci v Ljubljanskem Zvonu in Domu in svetu:

Poglej pred sabo odprti cvet,
nad seboj poslušaj pojočo ptico!
Vse, vse na zemlji se veseli,
da ima živeti sladko pravico.

Panj trhli celo, ki v meji tiči,
pognal je vejo in veja mladice —
še ti se, na novo oživi srce,
in zabi življenja mrtve krivice!

Za to pesmijo, ki doslej ni bila znana, občutimo že Medvedovo življenjsko izkustvo.

Ko so F. S. Finžgarja iz Bohinjske Bistrice, ki je bila njegova prva »kaplanska kamrica« prestavili na Jesenice, je dobil Medved ob jesenskih kaplanskih premestitvah izpraznjeno Finžgarjevo mesto. Čeprav je Medved prejel premestitveni dekret že 1. septembra 1896, je bil še 15. septembra v Šmarju.¹⁵

Po prihodu v Bohinjsko Bistrico je hotel z močno voljo preko dogodkov, ki so mu prizadejali toliko gorja, pri čemer mu je skrajna pomagala večja oddaljenost od Ljubljane, ki je preprečevala razne obiske, saj v Šmarju skoraj ni bilo dneva, da ga ne bi kdo obiskal. Vsi ti obiski pa so imeli največkrat dokaj hude posledice. »Mnogo samotarim, zato pa tem več delam in se učim. Saj je prav. V Šmarju sem bil preveč raztresen,« je pisal v enem svojih prvih pisem iz Bohinjske Bistrice Tereziji Karolnikovi.¹⁶ Šmarsko življenje je skušal v Bohinju pozabiti, posebno še, ker je v njem živela zavest, da prispeva k slovenskemu kulturnemu napredku, da je družbi potreben. Le tako moremo tudi razumeti izjavo »se učim« v pismu Karolnikovi, ko je v poglobljanju lastnega umetniškega izraza posegel po ruskih klasikih.

Drugi udarec, nič manjši od prvega, ki je še naprej povezan z Bohinjem, se nanaša na vprašanje kakšen je Medvedov odnos do slovenske moderne.

Po odpovedi presojevalca pesniških prispevkov Slovenke, Simona Gregorčiča, ki se je odločil, da prevzame urejanje pesniškega dela Slovana, je urednica Slovenke, Marica Nadliškova, prosila Medveda, ki je v listu že dlje časa

objavljajl značilne ženske pesmi, da je prevzel presojo pesmi sotrudnikov Slovenke. V zapuščini Marice Nadliškovje je ohranjeno Medvedovo pisanje, ki je, po vsebini sodeč, odgovor na Maričino pismo, v katerem ga je le-ta prosila naj bi prevzel uredništvo pesniškega dela lista, ga seznanila s svojimi načrti za naslednje leto, hkrati pa mu je, menda v skrajni stiski za prvo številko novega letnika, ne da bi čakala Medvedovega pristanka, pesmi že tudi poslala. Medved je ponudbo sprejel, za kar govori pristavek v njegovem pismu, prezreti pa ne moremo tudi listnice uredništva, kjer že objavlja Nadliškova oceno pesmi Dolskega po besedah »pesnika-kritika«.

V času med prvo in drugo Maričino pošiljko, je prinesel hrvatski tednik Narodna misao v nadaljevanjih informativno študijo o sodobni slovenski književnosti z naslovom Slovenačko pjesništvo u najnovije doba (1890—1898), čigar avtor je bil Gorjanec — Anton Kristan. V tej razpravi presoja Kristan pesniške sotrudnike obeh vodilnih slovenskih leposlovnih revij in govori pri ocenjevanju mlajše pesniške generacije Ljubljanskega Zvona tudi o Medvedu, hkrati pa ob primerjavi Medved—Stébor, dvojici, ki je mnogo obetala, ugotavlja, da so »i ovi naskoro zamijenili poput slavulja u kleci«. In dalje: Medved je res plodovitejši, toda v idejah in po globini prekašajo Stéborove pesmi Medvedove. Medved je objavil v Ljubljanskem Zvonu dvaindvajset pesmi; nekatere kažejo pesnika velikega daru, tako pesmi Niklot, Ob Terku, Spomin mrličev, Godčeva smrt in druge. Na oba pesnika je močno vplivala narodna pesem, očiten pa je tudi vpliv Aškerčeve epike. — Tako govori Kristan o Medvedovi nastopni pesmi. — Toda že po nekaj letih, ugotavlja pisec dalje, ni Medved uresničil pričakovanj javnosti »Nekoji ljudi pjevaju i pjevaju a to slatko i milo ali pomalo umire lijepi njihov glas... umire... i napokon sasma umre... ali oni još pjevaju... sile se. Uzalud! Strune im brenkaju tužno, tužno, kao da bi prosile ili da udari nove zvuke, ili da jih ostavi na miru«. Hkrati pa hoče najti vzroke, ki so zavirali Medvedov nadaljnji razvoj ter pravilno ugotavlja, da jih je treba iskati v tendencah lista (Dom in svet), kjer se uvršča Medved z Antonom Hribarjem med vodilne pesnike. Medved je sicer darovitejši od Hribarja, imata pa eno skupno lastnost — plodovitost. Po Kristanovem mišljenju ne vemo kdo izmed njiju je napisal več pesmi, vse pa kaže, da je Medved spredidel, da je v njem preveč »balasta«. Tudi on je učenec formalistične šole, tudi on si je postavil svoj »regula vitae«, sicer še nekoliko zgodaj. (Tu navaja pesem Pevec in svet, Dom in svet 1894, str. 106. Medved niti pri prvem odbiranju pesmi ni odločil mesta v P I, ker se mu je zdela za zbirko nedognana, še bolj verjetno pa je, da se je Medved pesmi, ki mu je prizadejala toliko gorja ne le izognil, temveč se je ni hotel niti spominjati. To domnevo opiram na sicer priložnostno dejstvo, da se pesem Pevec in svet ni ohranila v nobenem prepisu v zapuščini, kar za večino drugih pesmi ne velja). — Toda ko bi se vsaj sam držal tega pravila in dal pesniški obliki malo več svobode! —

Na koncu ugotavlja kritik še značaj Medvedove pesmi, našteje vrsto napisanih dram, ki so »uz bezbroy pjesama znak krepke radinosti i ustrajne marljivosti.«

Tako je Medveda, ki je po prihodu v Bohinjsko Bistrico skušal pozabiti dogodke v Šmarju, čeprav rana po skoraj dveh letih še ni bila zaceljena, spet nemilo zadela Kristanova kritika. Saj po svoji brezobzirnosti ni v ničemer zaostajala za Missievo odklonitvijo prošnje za nadaljevanje študija v Rimu. Kristanova ocena ga je tembolj prizadela, ker se mu je z njo podrl še tisti tesno omejen svet, v katerem je poslej iskal utehe in zadoščenja. Da ga je sodba o upadanju njegove pesniške sile prav v času, ko je čutil, da se mu umetniška moč pogloblja, močno prizadela, je razumljivo. Dvoje dokazov iz tega časa našo trditev le podpira: Medvedovo pismo Marici Nadliškovi in dopis bistriškega župnika Simona Ažmana ordinariatu, ki žal ni bil edini v osemnajstletnem Medvedovem službovanju. Tako je ohranjen celo dopis nekega njegovega predstojnika, ki se je zanimal zanj tudi potem, ko je bil Medved že razrešen službe pri njem. Škofijstvo se je po nasvetu, ki mu ga je v zvezi z Medvedom le-ta dal, tudi ravnalo. Izvzeti moramo le dopis podkumskega župnika Avseca. Vse priznanje pa tudi prijatelju F. S. Finžgarju, ki je pesniku v teh najkritičnejših letih nudil vso pomoč, ne da bi se plašil očitka »grešnike sprejema.«¹⁷

Bohinjska samota, nenehno intenzivno razglabljanje o zavrnitvi študija, spomini na najneznatnejša razočaranja, ki jim prej ni posvečal pozornosti ter povezava le-teh v celoto, ga je prepričala o nenaklonjenosti predstojništva. Vzrokov za to je bilo dovolj, že iz semeniških let od prve zavrnjene prošnje za Rim, vztrajnih borb za Cirilsko društvo in za utrditev Pomladnih glasov, pri čemer je moralo vodstvo semenišča zaradi priznanja javnosti kloniti — pa do zadnjih dogodkov v Šmarju in Bohinju. Zato ni čudno, če se je poslej, predobro se zavedajoč posledic, pogosto ustavljal ob misli na preganjanje in da je v vsaki, še tako nepomembni in najneznatnejši odločitvi skušal odkriti vzroke in namene.

Medtem ko je po Missievi zavrnitvi iskal pozabe v vinu, se javljajo po Kristanovi oceni že prvi znaki prejšnje **bolezni**. — Medved se je verjetno takoj potem, ko je dobil izreze iz Narodne misli, zatekel v Kamnik, kjer je skušal najti uteho, po dobrem tednu pa se je, nemirnejši kot je bil prej, vrnil v Bohinjsko Bistrico. Župnik Ažman je to sporočil škofiji.

Visokoč. knezoškofijskemu Ordinarijatu
v Ljubljani

Kakor sem naznanil, že 13. t. m. prišel je č. g. Anton Medved nazaj na Bistrico 13. t. m. Od tega časa pa skoro vedno le po gostilnah lazi in popiva, k večerji ga še ni bilo nobenkrat, pride šele o polnoči domov ali pa še

pozneje. Danes dopoldne prišel je ves pijan domov in začel razgrajati in vpiti, da je bilo joj.

V takem podpisani ne more več živeti in naj torej Visokočastiti knezoškofijski ordinarijat prav precej blagovoli prestaviti gospoda kaplana.

Kar najslovesneje moram tudi izjaviti, da nisem gospodu kaplanu dal najmanjšega povoda k takemu ravnanju —, ampak sem kar najmileje z njim ravnal, ga svaril in prosil, — a vse ni nič pomagalo.

Župnijski urad na Bohinjski Bistrici, dne 20. maja 1898.

Simon Ažman.«¹⁸

Teden dni kasneje je bil Medved razrešen službe v Bohinjski Bistrici. V dopisu, ki mu ga je ordinariat poslal, pa je bila zapoved, da se mora do 5. junija javiti v škofiji, kjer bo prejel nadaljnja navodila.

Po vsem dotedanjem tako plodnem delu je negiral Medved ob popolnem duševnem zlomu celo tisto, kar je bilo resnično umetniško vrednega. V takem razpoloženju ni podvomil samo o sebi in svojem delu, temveč celo o umetniški vrednosti realizma nasploh. Ob močnih dvomih v svojo pesniško moč in na koncu svojih fizičnih moči, si je zastavil vprašanje: »Ali sem pesnik ali se samo silim? Če sem, zakaj o meni tako pišejo, če nisem — skratka boljše, da neham.«¹⁹

Spričo tega, da je prihajal napad iz najmlajše generacije, ki je iskala že svoj lastni umetniški izraz, pa je hotel, sicer nekoliko pozno, spregovoriti z Nadliškovu tudi o svojem literarno-teoretskem pogledu, ki naj bi ga poslej vodil pri presojanju pesmi, čeprav bi podobne izjave pričakovali že prej. — Druga uredničina pošiljatev je bila najbrž obsežnejša od prve, zato je Medved v pismu, ki je bilo priloženo odgovoru za listnico uredništva²⁰ in hkrati z gradivom, odbranim za objavo v naslednjih številkah, z zadovoljstvom ugotovil močan pesniški dar slovenskega ljudstva. Iz poslanega vidi, da mladini ne manjka idej, da je celo zelo domiselna, ne more pa soditi tako pohvalno tudi o pesniški formi. Ker bi se mu lahko očitalo, da je to le njegovo osebno gledanje, je spregovoril o tem natančneje: »Mene prištevajo dekadentje k formalistom prave pedantiške smeri, a nič zato! Na čistost in lepoto jezika so pazili vsi veliki duhovi vseh narodov in časov. Jaz sem že davno vedel in vem, da rima in niti ritem ne tvorita sama sebi nikake poezije, a čemu ju rabiti, če jima kdo hoče pretvarjati glas z velikim nasiljem. Ne hrvatski izraz: **bolje išta, nego ništa** naj velja, temveč slovenski: **bolje nič, nego slabo**.« V dokaz pravilnosti svojega stališča pa navaja Gottschalla: Die Reinheit des Reimes ist eine der wesentlichsten Fördernisse gereimter Dichtung. Jede Verkürzung seiner Schönheit macht ihn eigentlich überflüssig...« (Poetik 321 I. B.), s pripombo, da ga celo Aškerc priporoča začetnikom. Ker pa je slutil, da se bodo tudi na straneh Slovenke pokazali določnejši znaki dekadence, naj bi tudi zanje veljalo

isto pravilo kot za druge: »bolje nič, nego slabo«. In dalje razvija svoje misli: »Nekaterim radikalnim in objestnim duhovom pa je vse nič... Habeat sibi Bog samó daj, da bi njih dela zaslula nad vse dosedanje slovstvo, a ne samó za nekaj let slinkajočega okusa, temveč stalno, večno!« Medved je nasprotnik dekadence le »v nekaterih mejah« ter tu uporablja zanimivo primero in pravi, da mu ni zoprn človek, ki »ne mara več navadnih, vsakdanjih jedij«, da pa nima rad človeka, ki »zaradi svojega boleznjivega želodca slinavega jezika, izpitega grla, vrtežnih možganov, drhtečih živcev, vse jedi obsoja in zameta, kot bi bile objektivno slabe in neprebavne (in kolikor jih od njih vsak dan živi), tako se mi zdi dekadent v skrajnem svitu.« Ob koncu pisma pa ugotavlja, da je nova struja pognala korenine že tudi v Slovenki s Kazimirom pl. Radičem (Franc Derganc), ki je objavljial v tem letniku Nove šopke (str. 7, 25, 64, 85) in Quod libet. Radičeve pesmi so mu bile sicer povšeči, zlasti prva iz drugega ciklusa, za drugo pesem, ki ga je močno razočarala, pa odsvetuje objavo, kajti osuplost, ki se je vzbudila v njem, bi se verjetno polastila tudi nekaterih bralcev. Kljub jasnosti svojega mnenja pa zaradi morebitnih očitkov, ki bi nemara kdaj kasneje zadeli njega, prepušča dokončno odločitev o uvrstitvi pesmi urednici sami.

Ta izjava je še najzvestejša izpoved simpatij oziroma odklona do dekadence. Simpatij, kolikor je le-ta nastopila kot umetnost in je nosila v posameznih delih, tako v pesmi kot v prozi pečat umetniške vrednosti, kajti že iz pisma čutimo Medvedovo prizadevanje čim nazorneje opisati svoj odnos do nje. Poznamo pa še drugo tako izjavo iz Medvedovega pisma Ksaverju Mešku,²¹ toda pri presoji le-te moramo upoštevati, da je nastala tik pred izidom prvega Medvedovega zbornika Poezij, ko skuša nekako odvrniti od sebe odgovornost za pesmi klasične po vsebini in obliki z natančno merjenimi stopicami in kolikor toliko stalnim številom vrstic: »Niti zdaleka nisem zaljubljen v svoje delo, sam čutim na mnogih mestih nedostatnosti, saj nobeno človeško delo ni popolno. Secejonist nisem, ker **ne morem, ne znam** biti. Zupančičevih, Cankarjevih, celo Kettejevih stvari mnogih ali recimo, nekaterih odločno ne umem, pa mi očitaj svet, da sem borniran, zabit. Če je to umetnost — bodi, potem pa molčimo mi, na deblu leposlovja trhla svrž! Mene so med drugimi že večkrat značili za formalista, Cimpermanove šole učenca — a jaz se nisem menil in ne bom. Hammerling uči:

Schön in reiner Förm erblinken
lass, o Dichter, dein Gedicht!
Zwar Tyrthäus durfte hinken
aber seine Verse nicht.—

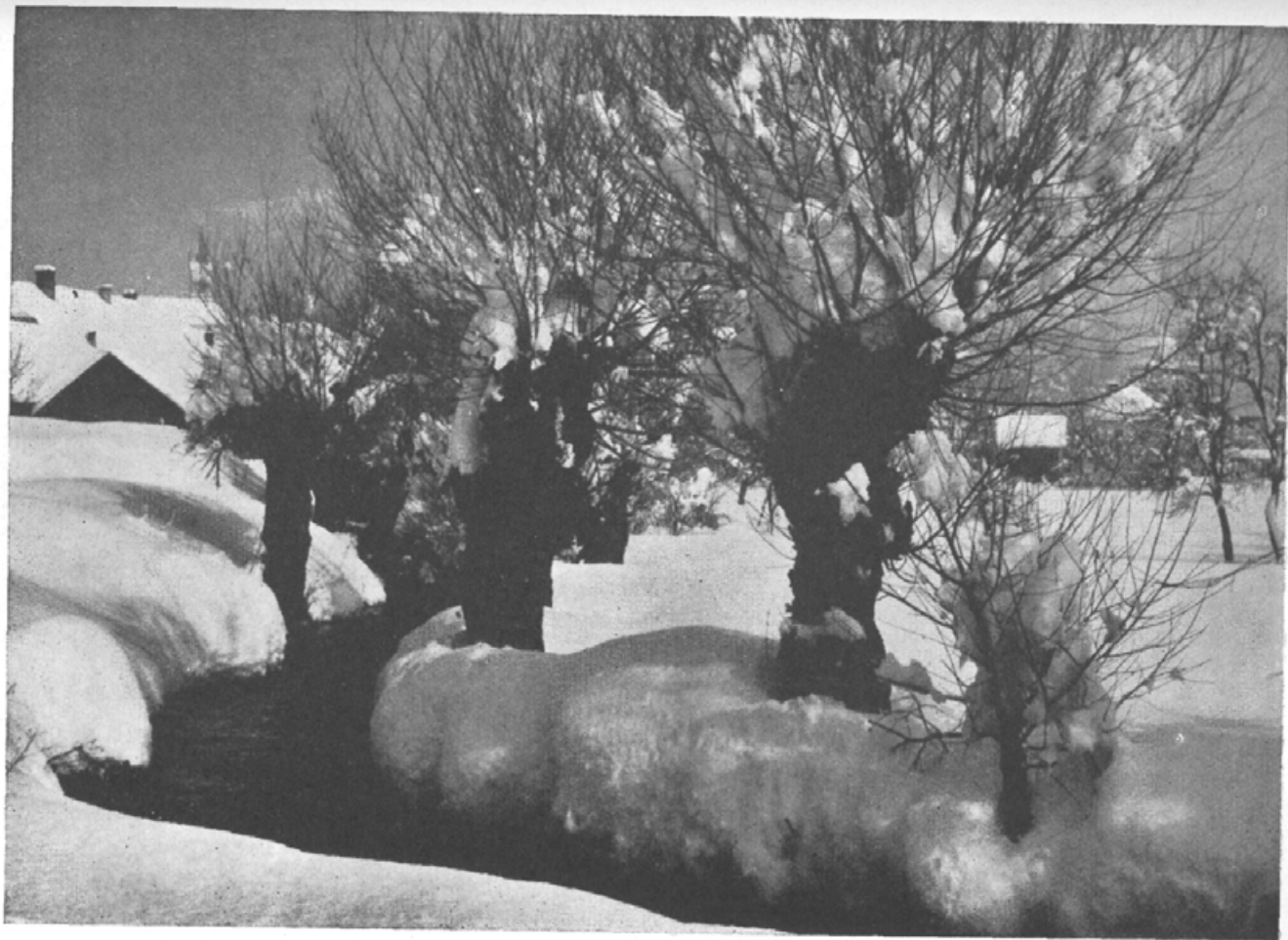
Oblika ni glavna, a tudi ni povsem postranska stvar na umetnini. To je neovržna resnica.«

Medved je res bolj težil k ljudem preteklosti, k ljudem, ki so mu bili vzori že v gimnazijskih letih, saj za tesnejše zблиžanje z mladimi tudi ni bilo priložnosti. Ketteja in verjetno tudi Murna²² je komaj poznal, prav isto pa velja tudi za Cankarja in Župančiča. Vse štiri je presojal le po njihovem delu in po pripovedovanju prijateljev. Kljub temu, da govori o nerazumljivosti nekaterih Kettejevih pesmi pa mu je bil ta od vse četvorice slovenske moderne še najbližji. Ni pa vplivala na Medveda le Kettejeva pesem, pritegoval ga je tudi Kette-človek, saj je v njegovi mladosti videl odsev svoje lastne, malo manj jasne podobe. Medved teh simpatij do mladega Ketteja ni skrival.²³ Čeprav se mu je skušal v pesmi približati, ni v njej tiste mladostne življenjske sile, ki bi ustvarjala razpoloženje. V trenutkih samozavesti se poskuša s kettejevsko prešernostjo, ki se mu pa le delno posreči in redko prepriča celo Medveda samega, še teže pa bralca, ki je spremljal njegovo pesniško ali samo življenjsko pot. Kettejeva pesem vpliva na nastanek nekaterih Medvedovih pesmi, kjer se skuša približati mladostni, brezbrizni in igrivi Kettejevi pesmi tudi z izrazi, ki povečujejo razgibanost predvsem z medmedi (hej), ki jih je sicer že prej uporabljal Aškerc, vendar jih le-ta Medvedu ni posredoval. — Medved Kettejevi ponosni fantovsko-prešerni pesmi z zdravim nasmehom, ki se je znala ob čudoviti dolenski pokrajini in skrivnostni vijugasti Krki tudi zasanjati, ni bil kos.

Iz Bohinjske Bistrice so Medveda prestavili na izpraznjeno mesto škofijskega tajnika v Ljubljani, toda v škofovi odsotnosti so ga s pretvezo, da gre v sanatorij, poslali v poboljševalnico Kainbach blizu Gradca v Avstriji, ki so jo oskrbovali usmiljeni bratje. Šele po daljšem času je Medved spoznal prevaro in je po dveh mesecih in pol prosil Jegliča za odpust iz poboljševalnice. Hkrati pa je bil razrešen tudi službe v škofiji in premeščen v ljubljansko predmestno župnijo Trnovo k naprednemu župniku in zgodovinarju Ivanu Vrhovniku. Vrhovnikova posredna zasluga je tudi bila, da si je Medved tako hitro opomogel od vsega prestanega. Pri njem se je поблиže seznanil z Aškercem, oba pa sta ga uvedla v Narodni dom. Čeprav to zблиžanje z Aškercem ni pognalo trajnih korenin, so razgovori, predvsem literarni, med njima razčistili marsikatero Medvedovo literarno-teoretsko nejasnost.²⁴ Posledice tega zблиžanja so se pokazale še istega leta, ko ga ponovno srečamo med sotrudniki Ljubljanskega Zvona s samozavestno izpetim ciklusom V gozdu,²⁵ ki je razen Bršljana in bodičja ter nekaterih Gazel zanesljivo eno izmed njegovih najboljših del.

Medved je bil iz Trnovega premeščen na Vače, po dveh mesecih pa zopet na Konjšico, ekspoziuro podkumske fare, ki je bila med takratno duhovščino znana kot »štraf fara« (vzdevek je spet dobil svojo popolno veljavo in temu primerne posledice z nastopom škofa Jegliča), za katero je Jeglič kot prvega izbral ravno slovenskega pesnika Antona Medveda. Tu je dosegla Medvedova življenjska tragika svoj višek. Ker pa je bilo poslej vse v našem kulturnem

Avguštin Lah: Zimski kontrasti

in političnem življenju v znamenju boja dveh najmočnejših strank, ki je vanj aktivno posegal tudi Jeglič, ter so dogodki z Medvedom že presegli osebni okvir in metali močno senco tudi na stranko, je bila potrebna za Medveda čimhitrejša in čimuspješnejša rešitev.

Vendar ni moj namen analizirati še nadalje to stanje, temveč ga za konec le ugotoviti. Človek, star komaj trideset let, ki bi pravzaprav moral šele začeti živeti in razvijati svoje moške sposobnosti, išče »mirnega pristanišča«, ki ga je, kot je mislil, našel na Vačah. Kje so vzroki, o tem govori obdelava prvega nakazanega problema. Ta je povzročil, da je postal pesnik Anton Medved v borih desetih letih iz moža — razvalina. Res je skušal po letih, ki so omejena z imeni Šmarje, Bohinjska Bistrica in Kainbach, pozabiti na Rim, zarezala pa se je vanj sodba, ki jo je v izbranih besedah povedal pesnici Franji Trojanškovi-Zorani, delno tudi s Prešernovimi besedami: »Tu sem zadovoljen, v kolikor sploh morem biti na tem svetu in v tem stanu. — Kako češ biti poet, pa ti je pretežko nositi v prsih pekel al' nebo? Stanu se svojega spomni, trpi brez miru...«²⁶ — Poslej ni več govoril o pisalnikih s križem in liro, poslej je živel samo še za poezijo, ki mu je bila ob prikrajšanju za dom in ljubezen — svet je bil zanj Sahara — edina svetla točka, oaza sredi Sahare, »sladka poezija«.²⁷

OPOMBE

¹ Prim. pesmi: Roži P II str. 44, Epi-gon P II str. 98, Jesen P II 103.

² Medvedovo pismo F. S. Finžgarju, Semič, 20. oktobra 1892.

³ Medvedovo pismo F. S. Finžgarju, Semič, 27. marca 1893.

⁴ Medvedovo pismo dr. Frančišku Lampetu, Semič, 10. novembra 1892.

⁵ Medvedovo pismo F. S. Finžgarju, Semič, 28. januarja 1894.

⁶ Medvedovo pismo dr. Frančišku Lampetu, Semič, 10. novembra 1892.

⁷ Medvedovo pismo Tereziji Karolnikovi, Semič, 19. avgusta 1893.

⁸ Dom in svet 1894, str. 547.

⁹ Primerjaj E. Cesar: Anton Medved in F. S. Finžgar v Cirilskem društvu, Kamniški zbornik 1955, str. 128.

¹⁰ Primerjaj Opekovo pismo Cimpermanu, Rim, 11. novembra 1891.

¹¹ Zidanica nosi še danes nad vrati napis, ki ga je dal vklesati Medved:

»Ta lepi kraj hladnice,
srce hladi in lice!«

¹² Več o tem France Koblar, Starejša slovenska drama. I. Razvoj in motivika, str. 178—182, Ljubljana 1951. — Začetna izvajanja pa moramo dopolniti pri podajanju celotne podobe Medveda dra-

matika še s prispevkom Anton Medved in F. S. Finžgar v Cirilskem društvu, Kamniški zbornik 1955, str. 133 in z letošnjimi dopolnitvami.

¹³ Primerjaj pesmi iz ciklusa Na de-želi — V gozdu, Knezova knjižnica 1898, str. 186, P I str. 245; ciklus Z Adrije Dom in svet 1899, str. 85, P I 37; Mu-čenec, Dom in svet 1907, str. 271, P II 145.

¹⁴ Primerjaj ciklus V gozdu, Novljan, Ljubljanski Zvon 1899, str. 393 in dalje, P I str. 79—87.

¹⁵ 15. september — datum, s kate-rim je sporočil župnik Ažman škofiji prihod novega kaplana, ne drži. Medved je z odhodom zaradi selitve odlašal in se je 15. septembra le osebno zglasil v Bohinju, kjer se je dogovoril z župnikom Ažmanom za čas prihoda in o drugem, potem pa se je odpeljal za nekaj dni v Kamnik. Njegovemu odhodu iz Šmarja je bližji 22. september, ki je ohranjen v šmarski župni kroniki.

¹⁶ Medvedovo pismo Tereziji Karol-nikovi, Bohinjska Bistrica, 8. oktobra 1896.

¹⁷ Sredi januarja 1900 ga je povabil, na željo župnika Tomažiča, v Skofjo

Ľoko F. S. Finžgar, ki je takrat tamkaj kaplanoval. Kasneje so Tomažiču namignili, naj Medveda ne sprejme v hišo, česar pa Finžgarju ni povedal. Ko je prišel Finžgar januarja v Ljubljano, je sporočil Medvedu Tomažičevo vabilo, ki ga je Medved z veseljem sprejel in šel takoj s prijateljem v Škofjo Loko. V njuno veliko začudenje pa je bil svetnikov sprejem tako hladen, da je Medved takoj drugi dan odpotoval. Iz Ljubljane pa je pisal Finžgarju naslednjo dopisnico, dovolj značilno za rahločutni Medvedov značaj:

»V Ljubljani, 19. I. 1900.

»Fin de siecle!« Srečno dospel v Ljubljano. Svétniku vse odpúšcam. On se ni toliko ustrašil mene, temveč ustrašil onih fanizejev, ki bi mu, kakor Kristusu očitali: »Grešnike sprejema! — —«

Hvala Ti za vse!

Tvoj. Ant. Medved.«

¹⁸ Dopis hrani ŠAL — Bohinjska Bistrica šte. dopisa 57.

¹⁹ Medvedovo pismo Marici Nadliškovi, Bohinjska Bistrica, 14. februarja 1898.

²⁰ Medvedovo pismo Marici Nadliškovi, Bohinjska Bistrica, 14. februarja 1898.

²¹ Medvedovo pismo Ksaverju Mešku, Breznica, 27. decembra 1905.

²² To sklepam po zatrdilu Janka Po-

laka, ki je dobival iz Cerkelj na Gorenjskem Murnove dopisnice in razglednice, na katerih je bil podpisan tudi Anton Medved. (Odmevi 1931, knjiga I. str. 1, in Josip Murn Zbrano delo II. knjiga, Uredil in z opombami opremil Dušan Pirjevec.) Ako te navedbe držijo, je seznanila Medveda z Murnom pesnica Franja Trojanškova, ko jo je Medved za službovanja v Ljubljani, na poti v Kamnik večkrat obiskal.

²³ Primerjaj sonet Ketteju, P II, str. 245.

²⁴ Domneva o kakršnih koli Aškerčevih vplivih na Medvedovo ideološko trdnost in stanovsko privrženost, ne drži. Pisatelj Ksaver Meško mi je v nekem pismu, ki potrjuje trditev, takole pisal: »Meni je Aškerc pisal že ob novi maši: ‚Srečni v tem stanu ne boste, preveč Vas bo utesnil.‘ Nikdar pa ni omenil, naj bi s krščanstvom prekinil! Mislim, da tudi nikomur drugemu ne! Bil je vendar preznačajan za kaj takega.«

²⁵ Ljubljanski Zvon 1899 str. 393, psevdonim Novljan, P I str. 79.

²⁶ Medvedovo pismo Franji Trojanškovi-Zorani, Ljubljana, 2. novembra 1898.

²⁷ Primerjaj pesem Oaza, Dom in svet 1907 str. 352. — Oaza je predelana pesem iz ciklusa Ljubezni listi, ki po svoji izpovedni vsebini močno spominjajo na Jenkove Obujenke.

PREBIVALSTVO KAMNIKA V SREDNJEM VEKU

Božo Otorepec

Srednjeveška meščanska naselbina v Kamniku je nastala ob križišču važnih trgovskih poti. V visokem srednjem veku je namreč vodila glavna trgovska pot iz obdonavskih krajev v Italijo na Štajersko in preko Celja—Vranskega—Tuhinjske doline na Kamnik in potem dalje preko Škofje Loke—Poljanske doline—Cerknega—Tolmina—Kobarida na Čedad. Iz Ljubljane pa je vodila druga važna pot preko Kamnika na Gornji grad—Mozirje in dalje v Slovenj Gradec in Dravograd.¹ Ob tem važnem križišču je nastala pod gradom, ki je varoval te poti in ki je bil središče obširne zemljiške posesti rodbine Andechs-Merancev, najpozneje za mejnega grofa Henrika IV. (1204—1228) Andeškega meščanska naselbina, ker se leta 1229 že omenjajo »cives Steynenses«. Kamnik je bil že v XII. stoletju upravno središče njihove posesti in so se sami večkrat po Kamniku imenovali »comites de Stain«. Na gradu v Kamniku so imeli svoj sedež tudi njihovi ministeriali, ki so upravljali to posest. Leta 1202 se že omenjata dva gradova z gradiščanom, nesvobodniki in ministeriali,² najmanj že od leta 1195 pa so imeli Andeški v Kamniku — mogoče na Malem gradu — svojo kovnico denarja, ki je po letu 1220 kovala tudi novce z napisom CIVITAS STAIN.³ Po tem bi mogli sklepati, da je Kamnik dobil mestne pravice, ki so jih v tej dobi podeljevali verjetno še ustno, nekoč v tem času. V ohranjenih pisanih virih se imenuje Kamnik kot mesto prvič šele leta 1267, ko je koroški vojvoda Ulrik oprostil žički samostan plačevanja mitnine »in civitatibus nostris Stein ac Windischgratz«,⁴ štiri leta kasneje pa srečamo prvič tudi že slovensko ime mesta »Kamnich«, kot je datirana neka listina kralja Otokarja II. Češkega, izdana v Kamniku.⁵ Prve meščane po imenu pa imamo omenjene v listini iz leta 1277.⁶ Bili so to Herbordus, Andreas, Woelflinus in Wosso. Takrat se prvič omenjajo tudi »universi cives aput Stein« t. j. skupnost meščanov, ki predstavlja prvo fazo v razvoju avtonomne mestne uprave; ta se v Kamniku dalje formira v XIV. stoletju.

V tem sestavku smo skušali zbrati iz že objavljenih virov, predvsem pa iz doslej neobjavljenega dosegljivega gradiva (listin, fevdnih knjig, urbarjev in

pod.), ki ga hranijo na Dunaju, v Gradcu in Vidmu ter arhivi v Ljubljani (Državni arhiv Slovenije, Škofijski arhiv, Kapiteljski arhiv), vsa imena prebivalcev srednjeveškega Kamnika do leta 1500. Po tej dobi imamo namreč objavljenega že precej gradiva in se število znanih prebivalcev močno poveča. Za obravnavano dobo pa se je treba vedno zavedati, da je število v virih omenjenih prebivalcev v sorazmerju z dejanskim številom zelo majhno, kar je pač predvsem odvisno od dejstva, da je prvič ohranjenega sorazmerno malo gradiva in to tem manj, čim bolj gremo časovno nazaj, in drugič, da se večina prebivalcev v virih sploh ne omenja, marveč večinoma le višji sloji, kar je zopet odvisno od značaja ohranjenega gradiva, ki ga predstavljajo v veliki večini razne kupo-prodajne listine za zemljišča, hiše in pod., v katerih nastopajo kot prodajalci, kupci, poroki, priče ali pečatniki le ti premožnejši sloji. Zato se tudi eni prebivalci omenjajo po večkrat, drugi pa sploh nikoli. Prvi seznam hišnih posestnikov v mestu je ohranjen iz leta 1516.⁷ Luschin, ki je ta seznam izdal, sodi, da je pri številu hiš 177 imelo mesto okoli 1500—1700 prebivalcev. Izračunal je tudi, da ni imelo mesto v prejšnjih časih do leta 1400 mnogo manj prebivalcev in vendar se v ohranjenih virih iz dveh in pol stoletij omenja komaj okoli 350 imen!

Po socialnem sestavu moremo prebivalstvo srednjeveškega Kamnika po tedanji družbeni lestvici ločiti na naslednje skupine: plemstvo, duhovščino, meščane in ostale prebivalce, ki ne spadajo v nobeno od teh skupin, oziroma jih ne moremo točno opredeliti.

Med ohranjenimi imeni prebivalcev znaša delež plemstva okoli 20%. To sorazmerno visoko število se pojavlja predvsem zaradi tega, ker se v XII. in XIII. stoletju v ohranjenih virih zaradi višjega socialnega položaja omenjajo predvsem andeški ministeriali — gospodje Kamniški, dalje razni gradiščani na Gornjem gradu, oskrbniki Malega gradu, deželski sodniki in razni drugi plemiči, ki so dalj časa bivali v Kamniku, oziroma imeli tukaj hiše in drugo posest. Rod Kamniških gospodov izvira verjetno iz rodu andeškega ministeriala Majnharda iz Kokre, omenjenega v virih sredi XII. stoletja. V XIII. stoletju se člani te rodbine včasih imenujejo tudi po Velesovu, kjer so v okolici imeli zemljiško posest, največkrat pa po Kamniku. Samostan dominikank v Velesovu iz leta 1238 je njihova ustanova. Za pripadnike te rodbine je v XII. in XIII. stoletju značilno moško ime Gerloh, ki ga je nosilo več članov, tako da jih je težko ločiti med sabo. Mogoče je grad Kolovec (Gerlochstein) dobil ime po enem od njih. V grbu so Kamniški imeli enoglavega orla z razpetimi perutmi, ki so ga povzeli zelo verjetno po svojih fevdalnih gospodih Andeških. Član te rodbine, Caspar von Stain, je živel še v zadnjih letih XV. stoletja. Poleg teh je šteti med plemiške rodbino Stuplov, ki verjetno izvira iz Slovenj Gradca, ker se prvi v Kamniku omenjeni član te rodbine Friderik večinoma še imenuje po Slovenj Gradcu. Člani te rodbine so bili v XIV. stoletju gradiščani na Gornjem gradu in deželski

oziroma mogoče tudi mestni sodniki, eden pa kamniški župnik. Omeniti je še rodbino Diengerjev z Zapric (von Apecz), dvora, ki je stal na mestu današnjega gradu že v začetku XIV. stoletja in katere člani se omenjajo še do konca tega stoletja, in rodbino Heritsch, ki se je v XV. stoletju iz meščanskega povzpela v plemiški stan, enako kot pozneje rodbina Petschacherjev iz Perovega.

Duhovščina je zastopana z okoli 12^{0/0} imen. To je razumljivo, če vemo, da se je ohranilo veliko listin, ki se nanašajo na cerkvene razmere in v katerih se omenjajo razni pripadniki tega stanu, ki se enako kot plemstvo zaradi svojega višjega socialnega položaja v srednjeveški družbi tudi večkrat omenjajo v listinah. Tu so zajeti predvsem razni kamniški župniki, od katerih se prvi, Ulrik po imenu, omenja prvič leta 1202.⁹ Župniki so bili do srede XIV. stoletja skoraj vedno iz laških krajev, od koder jih je pošiljal oglejski patriarh in ki čestokrat niso bivali v svoji fari, temveč na patriarhovem dvoru ali pa so šele študirali in jih je v Kamniku zastopal vikar. Kasneje so bili kamniški župniki člani raznih kranjskih plemiških rodbin. Poleg župnikov se omenjajo še razni kaplani in duhovniki, ki so bili po rodu iz Kamnika. Uprava špitala, ustanove za onemogle in ubožne prebivalce, ki so ga ustanovili vojvoda Henrik IV. (umrl 1228) in Oton Andeški ter njegov brat Bertold, oglejski patriarh,⁹ je bila do konca XIV. stoletja v rokah farne duhovščine, šele od takrat se omenjajo meščani in mestni svet kot oskrbniki špitala.

Več kot polovica vseh omenjenih oseb pa je pripadala meščanskemu stanu. Vedeti pa je treba, da je bil meščan v pravnem smislu le tisti, ki je bil sprejet v meščansko skupnost in ki je z mestom »trpel«, kot se glasi tedanja oznaka za plačevanje davkov, opravljanje straž in drugih služnosti mestu. Novi meščani so se sprejemali na sejah mestne občine. Pogoji je bil, da je prosilec že imel posest v mestu in da je opravljal kako obrt. Zato pa je potem užival tudi razne prednosti, ki so jih imeli le meščani n. pr. pri izvrševanju obrti v mestu, pri plačevanju mestne mitnine, sprejemu v špital in dr. Poleg teh pravih meščanov so bili v mestu še drugi prebivalci kot n. pr. razni dninarji, hlapci in dekle, ki pa se zaradi svojega nizkega socialnega položaja v listinah nikdar ne omenjajo in zato o njihovem življenju in delu nič ne vemo. Edina izjema je morda Wulfing, hlapec pivotoča Otona, ki se omenja kot priča v neki listini iz leta 1322.¹⁰

O poreklu prebivalcev srednjeveškega Kamnika vemo le zelo malo. Izdajajo ga le posamezni priimki, ki včasih povedo, od kod je nekdo prišel oziroma od kod izvira njegov rod kot n. pr. Chvnrat von Velchenmarcht (iz Velikovca), Chvnrat von Altenburch (z Vrbovca), Fritz von Windischgraetz (iz Slovenj Gradca), Gregor Morawtscher (iz Moravč), Hainrich von Laakch (iz Loke), Jakob Achper iz Nevelj, Leonard Petschacher (iz Perovega), Nicolas von Lack (iz Loke), Oertel von Meingosspurh (iz Mengša), Peter Krembser (iz Kremba?), Vrban von Ganabitz (iz Konjic).

Imena starejših meščanov iz konca XIII. in iz XIV. stoletja (Herbordus, Woelflinus, Wosso, Eppo, Jaekel, Aelbel) kažejo, da je bilo takrat v mestu precej priseljencev iz nemških krajev — vsaj v vrhnjih plasteh meščanstva, ki se je odlikovalo od drugih predvsem po svojem večjem premoženju, rodbinskih zvezah s plemstvom in ki se v raznih zemljiških kupo-prodajnih listinah zato tudi večkrat omenja. Vendar je pri presoji narodnosti po imenih treba biti previden, ker nemško ime ne pomeni vedno, da je nosilec Nемец in obratno. Malo laže je v XV. stoletju, ko se začno v večji meri oblikovati in ustaljevati priimki in ko je v primeru, da sta ime in priimek slovenska, skoro gotovo, da je njun nosilec slovenskega rodu (n. pr. Juri Mesinetz, Jurij Podiedt, Matko Salittick).

Pri osebnih imenih bi mogli šteti med slovenska, ali vsaj taka v slovenski obliki n. pr. Blase, Blasi, Crise, Francze, Juri, Hannsse, Jans, Lube, Lawre, Marko, Mike, Matko, Marin, Witko, med značilna nemška pa n. pr. Chunrat, Dyetrich, Eppo, Fricz, Ludweig, Marquart, Ortolf, Otto, Pilgreim, Reimbertus, Seyfrid, Walther, Weriaand, Wernher, Woelfel in Wolfgang. Značilno je, da so ženska osebna imena veliko bolj enolična in prevladujejo Margarete in Katarine (Kathrey), za njimi pa Agnes (tudi Nesa, Nessa), Elspet, Ana, Dorothea, Ursula, Helena, Barbara, od nemških pa Alheit, Reychtz, Gedrawt (Trawt), Saeld, Hilpurg, Diemot.

Vendar pa pri vsem tem ni dvoma, da je bila večina prebivalstva slovenskega rodu, doma iz bližnje in daljne okolice, od koder je neprestano dotekal slovenski živelj v mesto, posebno od XIV. stoletja dalje, ko je prenehal večji dotok tujih priseljencev v naše kraje.

Zanimivo je, da v Kamniku v tej dobi ni najti imen, ki bi kazala na romansko poreklo nosilca, kot je takih precej n. pr. v takratni Ljubljani. Edina izjema je morda bogati meščan Maert der Walch iz prve polovice XIV. stoletja, čigar priimek morda kaže na njegovo laško poreklo, enako kot ime njegovega sina Lewa. Znano pa je, da sta imela v zadnjih letih XIII. stoletja brata Feo in Nicolas, sinova Bracina de Janzolo iz Florence zastavni banki v Ljubljani in Kamniku.¹¹ Mogoče je bil laškega porekla tudi Herman Balkinus (Walchinus?-Walch?), ki je skupno z nekim Jaeclinom ime l konec XIII. stoletja v zakupu mestno sodstvo v Kamniku¹² in da je istoveten s tistim Hermanom, ki se leta 1306 obenem z Albertom in Ulrikom omenja kot sodnik v Kamniku.¹³

Enako ni v ohranjenih virih iz srednjega veka v Kamniku omenjenih nobenih židov, kot se le-ti omenjajo, zlasti v XIV. stoletju v drugih naših mestih (Maribor, Celje, Ljubljana, Slovenj Gradec). Zanimivo bi bilo zato vedeti, od kod ime Židovska ulica, ki je bila nekoč v Kamniku,¹⁴ zlasti ker so bili Židje leta 1515 izgnani iz Kranjske.¹⁵ Žida Musch in Chatschim, za katera se omenja, da sta stanovala tu okoli 1370, sta delovala v tej dobi iz Celja.¹⁶

Za poznavanje obrtne dejavnosti v srednjeveških mestih so zlasti dragoceni priimki, iz katerih moremo sklepati o poklicu nosilca. Takih priimkov je v Kamniku od meščanskih okoli 20%. Ta v primeri z drugimi mesti nizki odstotek je nastal zato, ker je do XV. stoletja takih priimkov tukaj le malo ohranjenih, iz tega stoletja pa ni za Kamnik kakih obširnejših seznamov meščanov ali velikega števila listin, v katerih je po navadi odstotek takih imen večji. Morda je Reimbertus sartor (krojač) de Staine, omenjen kot priča v listini iz leta 1247,¹⁷ eden najstarejših omenjenih kamniških obrtnikov. Več takih priimkov je ohranjenih iz XIV. stoletja: Ot Pierczaph (pivotoč), Lube wiltwercher (krznar), Paulus fleischer (mesar, ki je pa trgoval v Čedadu), maister Reynher der pech, Jakob der schwoster, Mert der pader (padar), Walther der smid, Vlreich sneyder, Gottfried swartfurb (izdelovalec mečev), Laure der goltsmid (zlatar). V XV. stoletju so taki priimki pogostejši. Izmed takih zanimivejših priimkov naj navedemo n. pr. cherzenmacheryn (izdelovalka sveč), Francze der chürsnär (krznar), Hans maller (slikar), Mike haffner (lončar), Marko scherrer (suknostrizec), Michl in Mertl meserer (nožarja), zlatarja Matija in Mihael, dalje se omenja več čevljarjev in kovačev.¹⁸ Vsekakor je bilo v tej dobi še dosti drugih obrtnikov, ki pa se nikjer ne omenjajo. V prvem ohranjenem seznamu hiš iz leta 1516 se omenja namreč kar 16 čevljarjev, 6 lončarjev, 6 kovačev, 5 nožarjev, 4 ostrogarji, 3 krznarji, po 2 jermenarja, kramarja, suknostrizca in peka ter po en zlatar, klobučar, mesar, zidar, slikar, krojač in tesar.¹⁹

Andreas, ciuis apud Stein — 1277.²⁰

Alhardus — 1291²¹ (presbiter, rector hospitalis in Stayn), 1300²² (vicarius et hospitalarius hospitalis plebis de Stayn), 1304²³ (prebendarius altaris beati Joh. Bapt. in plebe de S. et rector hospitalis pauperis), 1305²⁴ (S. Johans phleger ze S.), 1309²⁵ (A. der spitaler), 1311²⁶ (capellanus in S.), 1312²⁷ (phleger des spitals ze S.). 1313²⁸ (rector hospitalis pauperum de S.).

Albertus — 1299²⁹ (Jacobus et. A. tunc iudices in S.), 1301³⁰ (cives de S. ... Jacobus et A. fratres ... iudices ibid.), 1304³¹ (Jacob, Elbel sein bruoder), 1304³² (J. vnd E. die purger von S.), 1304³³ (J. und A. frowen Helchen suon), 1305,³⁴ 1306³⁵ (J. et A. filii cond. Helche de S.), 1309,³⁶ 1309,³⁷ 1312,³⁸ 1320,³⁹ 1321,⁴⁰ 1322,⁴¹ 1322,⁴² 1323,⁴³ 1323,⁴⁴ 1326,⁴⁵ 1327.⁴⁶

Alber, purger ze Stain — 1305⁴⁷ (žena Hilpurg, dedinje Helch, Margret, Hemma, Agnes, hči Katreyn nuna v Mekinjah), 1305,⁴⁸ 1348⁴⁹ (hči Katreyn nuna v Mekinjah, Agnes hči njene sestre tudi nuna).

Albertus — 1306⁵⁰ (A., Hermanus, Ulricus tunc temporis iudices in S.).

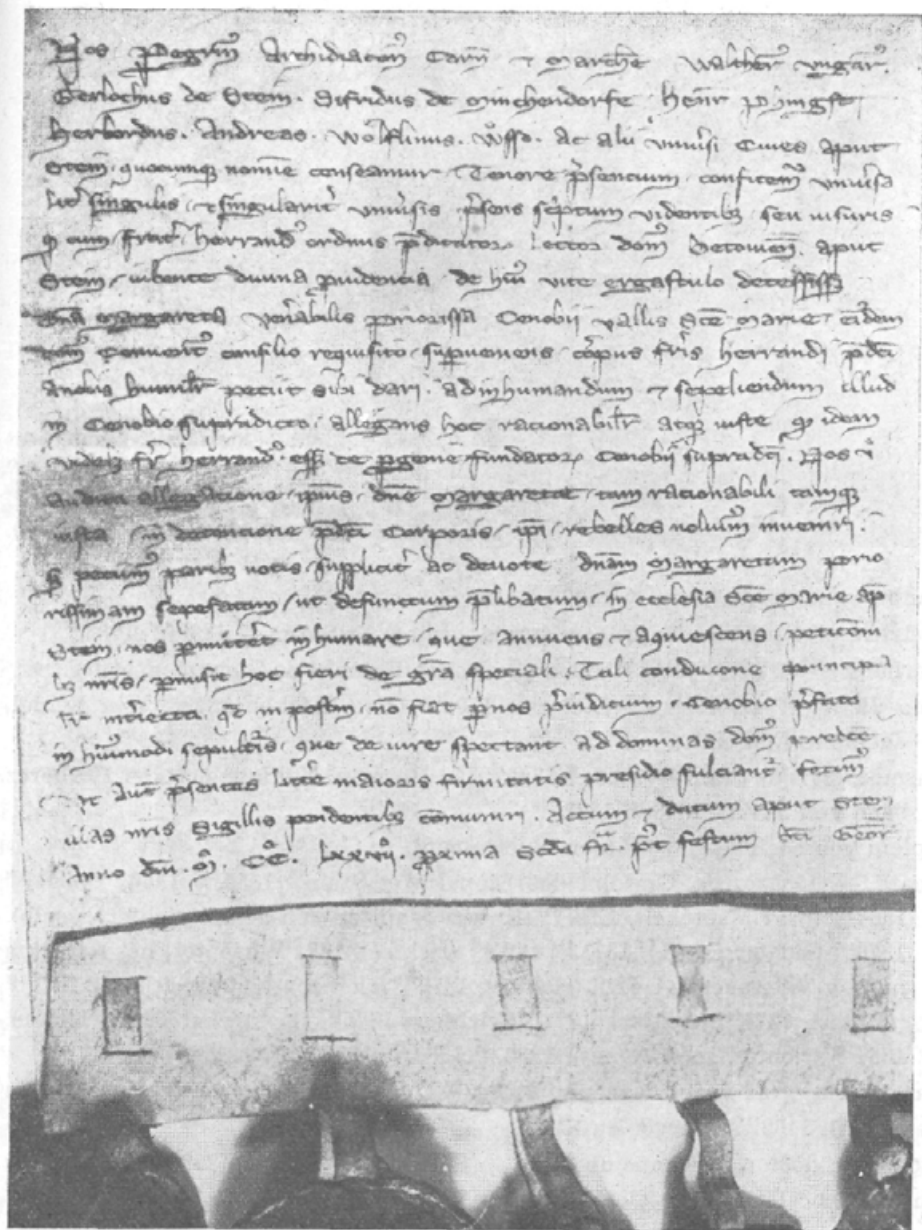
Andreas — 1402⁵¹ (Witken seligen von S. sun), 1405.⁵²

Achacius de Camenich, trgoval na Reki — 1437 do 1445.⁵³

Achatz, burger zu Stein — 1441,⁵⁴ 1449.⁵⁵

Andre schüster, mitpurger ze Stain — 1449⁵⁶ (žena Nesa), 1465.⁵⁷

- Achatz Petschacher, burger zu S. — 1447,⁵⁸ 1455,⁵⁹ 1461⁶⁰ (sin Lenarta P.), 1467,⁶¹ 1483⁶² (že umrl, hči Margaretha žena kamn. mešč. Wolfg. Wolawerja), 1483⁶³ (hči Ursula žena kamn. mešč. Luke Ysenhauserja).
- Achatz Swab, purger ze Stain — 1467,⁶⁴ 1453—1480.⁶⁵
- Anthoni Mürmar, burger ze Stain — 1472⁶⁶ (vdova Anna).
- Anthoni Kekil — 1495⁶⁷ (ceh. mojster bratovščine sv. duha).
- Anthoni Sonnta zw Stain — 1496.⁶⁸
- Bero de Steine — 1238⁶⁹ (bratje Weriland, Gerloh, Walther, Henrik, vdova Rihza, sin Weriland, nečaka Eberhard in Henrik), 1271⁷⁰ (Pero, in zgoraj naved. bratje, sinovi Gerlocha de Stayn).
- Blasius — 1292⁷¹ (brat Martinus de Stayn).
- Bernhardus, civis de Stain — 1301,⁷² 1303.⁷³
- Bernhardus — 1306⁷⁴ (judex provincialis), 1306⁷⁵ (B. der lantrichter).
- Blaes von Stain — 1313⁷⁶ (sin Jacob der priester).
- Blasut — 1313,⁷⁷ 1321⁷⁸ (trgoval v Čedadu).
- Bartholomäus Hericz von Stain — 1414⁷⁹ (hči Dorothea), 1428⁸⁰ (že umrl, sin Wilhelm Heritsch).
- Blase Frey, burger zu Stain — 1427⁸¹ (žena Kathrey).
- Blasi Obyd — 1449⁸² (že umrl, sinova Hainrich in Wolfgang, korar v Ljubljani).
- Benedict von Stain — 1444,⁸³ 1489⁸⁴ (sin Florian Zusse).
- Blas pekh zw Stain — 1496.⁸⁵
- Karolus de Stein — 1143—1147,⁸⁶ 1156.⁸⁷
- Conradus, presbiter plebis de Stayn — 1300,⁸⁸ 1323,⁸⁹ 1330.⁹⁰
- Chvenczel, purger von Stain — 1309,⁹¹ 1312⁹² (sin Wolreich).
- Chvnrat von Velchenmarcht — 1315,⁹³ 1321,⁹⁴ 1322,⁹⁵ 1322⁹⁶ (žena Kathrein, Ch. der ritter von V.), 1322,⁹⁷ 1322,⁹⁸ 1332,⁹⁹ 1336,¹⁰⁰ 1359¹⁰¹ (vdova Kathrei von Stain, njena strica Perchtolt in Nikelein von Gerlochstain).
- Chvnrat von Altenburch — 1343¹⁰² (žena Kathrei).
- Chuncz der smid — 1362¹⁰³ (že umrl).
- Katreyn von Stein, priorin ze Michelstetten — 1369.¹⁰⁴
- Kathrey von Apetz, priorin ze Michelst. — 1382—1394.¹⁰⁵
- Crise, burger zu Stain — 1428.¹⁰⁶
- Cherczenmacheryn — 1431.¹⁰⁷
- Caspar hueter in Newnmarcht — 1463.¹⁰⁸
- Caspar von Stain — 1444¹⁰⁹ (brata Jacob in Hans), 1453,¹¹⁰ 1474,¹¹¹ 1480,¹¹² 1487,¹¹³ 1490,¹¹⁴ 1491.¹¹⁵
- Krise zymerman, purger ze Stain — 1467.¹¹⁶
- Zacharias — 1475¹¹⁷ (der heyl. Driualtigkeit capplan).
- Clement schmidt — 1496.¹¹⁸
- Casper Pedtschacher, burger zu Stain — 1453—1480.¹¹⁹

Slika 1. Listina od 26. aprila 1277, izdana v Kamniku, v kateri se prvič po imenu omenjajo kamniški meščani (v Državnem arhivu Slovenije v Ljubljani)

Slika 2. Najstarejši znani pečat mesta Kamnika, ki ga je mesto uporabljalo od začetka XIV. stoletja (na list. 1373, junij 29. v Drž. arh. Slovenije v Ljubljani).

- Dominicus, civis de Stein — 1299.¹²⁰
- Dyetric, chapplan vnser frawen pruederschaft ze Stain — 1390,¹²¹ 1403.¹²²
- Eberhardus — 1238¹²³ (brat Henrik, oba sinova Heinrici de Steyn).
- Eppo dictus Wytz, civis de Stein — 1299¹²⁴ (žena Atzke), 1323¹²⁵ (sin Veidel, Jaeklein, Epplein).
- Erasmus, civis de Stain — 1306,¹²⁶ 1309¹²⁷ (E., Herman, Nyklaw, prueder Herborcz suen von Stain), 1318,¹²⁸ 1322.¹²⁹
- Epplein von Stein — 1323¹³⁰ (der Wyczin sun).
- Erhard — 1355¹³¹ (sin Gerloha des Stupel von Stain), 1359,¹³² 1360,¹³³ 1361,¹³⁴ 1368¹³⁵ (brat Maerchel), 1370¹³⁶ (E. von Stain ze den zeiten richter daselb), 1370¹³⁷ (richter cze S.), 1371,¹³⁸ 1371¹³⁹ (richter), 1371¹⁴⁰ (richter, hči Katarina nuna v Velesovem), 1372¹⁴¹ (richter), 1372¹⁴² (richter), 1372¹⁴³ (richter), 1372¹⁴⁴ (richter), 1374¹⁴⁵ (richter), 1374¹⁴⁶ (richter), 1375¹⁴⁷ (richter), 1380¹⁴⁸ (richter), 1381¹⁴⁹ (richter, žena Agnes), 1382,¹⁵⁰ 1383,¹⁵¹ 1385,¹⁵² 1394.¹⁵³
- Erasem, burggraf von Luenz und Lueg — 1479¹⁵⁴ (phleger der veste Stain in Krain), 1482¹⁵⁵ (phleger zu Stain).
- Fridericus, doctor, plebanus de Stain in Carniola — 1238,¹⁵⁶ 1258.¹⁵⁷
- Feo — 1299¹⁵⁸ (F. in brat Nicolas, sinova Bracina de Janzolo iz Florence, zakupnika zastavne banke v Kamniku).
- Fritzlina de Windischgraetz — 1299,¹⁵⁹ 1304¹⁶⁰ (F. der Stvpli), 1304¹⁶¹ (F. von Graecz), 1305¹⁶² (F. der Stuepel), 1306¹⁶³ (F. de Windischgraetz), 1306¹⁶⁴ (F. v. W.), 1306¹⁶⁵ (F. de W.), 1312¹⁶⁶ (F. von Graecz), 1317¹⁶⁷ (F. der Stuepel, Gerloch sein sun), 1318¹⁶⁸ (F. der Stuplein, na pečatu: F. de Grecz), 1318¹⁶⁹ (F. der Stuplein), 1320¹⁷⁰ (sin Gerloch), 1321¹⁷¹ (sin Gerloch), 1322¹⁷² (F. von

Slika 3. Pečat viteza Gerloha Kamniškega (na list. 1277, april 26. Kamnik, v Drž. arhivu Slovenije v Ljubljani)

- Graetz, sinova Gerloch in Jaekel), 1322¹⁷³ (F. von Graetz, sin Gerloch richter), 1327¹⁷⁴ (Gerloch, weilen Friczen dez Stupleins sun von Graecz).
- Friedrich von Apetz — 1301¹⁷⁵ (sin pokojnega Ulrika Dyengarja), 1304¹⁷⁶ (F. der Dinger von Apitz), 1304¹⁷⁷ (Frizz der Dynger), 1304,¹⁷⁸ 1305,¹⁷⁹ 1306,¹⁸⁰ 1306,¹⁸¹ 1306,¹⁸² 1307¹⁸³ (F. von Apez), 1309,¹⁸⁴ 1309,¹⁸⁵ (sin VI), 1312,¹⁸⁶ 1312,¹⁸⁷ 1313,¹⁸⁸ 1316,¹⁸⁹ 1318¹⁹⁰ (sin Werenher von Hagbach).
- Fridel — 1323.¹⁹¹
- Pfaeffel — 1348.¹⁹²
- Friedrich der Layster, purger ze Stain — 1352¹⁹³ (žena Kathrey), 1359¹⁹⁴ (Fricz der Layster, vdova Kathrey), 1362¹⁹⁵ (die Laystärin), 1373¹⁹⁶ (sin Hainrich).
- Fridreich Tesak, purger von Stayn — 1359¹⁹⁷ (žena Alheit), 1373.¹⁹⁸
- Friedrich der schulmaister zu Stain — 1391¹⁹⁹ (žena Agnes).
- Filip, župnik v Kamniku — 1414²⁰⁰ (komornik oglej. patriarha in grofov Celjskih), 1423,²⁰¹ 1423,²⁰² 1424,²⁰³ 1426.²⁰⁴
- Francze der chürsnär, purger ze Stain — 1419.²⁰⁵
- Florian Preczner, purger zu Stain — 1444,²⁰⁶ 1444,²⁰⁷ 1449²⁰⁸ (statrichter zu S.), 1452,²⁰⁹ 1459,²¹⁰ 1460.²¹¹
- Phillippus Patzenkircher, cappelle Beate Marie Magd. in cimiterio ecclesie parochialis glor. Virg. Marie, site in oppido Stain. . . rector — 1455,²¹² 1472.²¹³
- Florian Zusse, burger zu Stain — 1489²¹⁴ (oče Benedikt, stric Jakob iz Zagorice), 1496,²¹⁵ 1499²¹⁶ (F. Tzusse).
- Gerlochus senior de Stain — 1156,²¹⁷ 1177.²¹⁸
- Gerlochus purgravius de Staine — 1202,²¹⁹ ok. 1205,²²⁰ 1205—1208²²¹ (sin Hainricus), 1207²²² žena Truta, sin Werianus de Michelsteten?), 1209,²²³ 1213,²²⁴

Slika 4. Pečat viteza Walterja Ungarja iz Kamnika (na list. 1277, april 26. Kamnik, v Državnem arhivu Slovenije v Ljubljani)

- 1214—1220,²²⁵ 1229²²⁶ (brat Waltherus), 1238²²⁷ (bratje: mungeški župnik Weriland, Walther, Bero, Heinricus), 1242,²²⁸ 1247²²⁹ (brat vicedom Weriland, nečak Wersso von Veldes), 1247²³⁰ (G. miles de Steine), 1248,²³¹ 1248,²³² 1250,²³³ 1250,²³⁴ 1252,²³⁵ 1257,²³⁶ 1271²³⁷ (sinovi: Pero, Wergend, Walter, Ortoif, Henrik).
- Gerlohus Vngarus — 1252.²³⁸
- Gotfridus de Stein, dominikanski menih — 1259.²³⁹
- Gerlohus de Stein — 1260²⁴⁰ (brata Waltherus, Ortoifus), 1275,²⁴¹ 1277,²⁴² 1286,²⁴³ 1287.²⁴⁴
- Gerlochus (G., Waltherus de Seldenberch, milites) — 1263.²⁴⁵
- Gregorius, civis de Stein — 1299,²⁴⁶ 1301,²⁴⁷ 1303,²⁴⁸ 1304²⁴⁹ (G. der duo richter ze Stayn waz), 1305,²⁵⁰ 1306²⁵¹ (tast Joh. dicti Luitz, hči Katharina), 1306²⁵² (žena Liebgard), 1306,²⁵³ 1309.²⁵⁴
- Gerloch — 1304²⁵⁵ (sin Perchtolda d. Purcherja), 1306²⁵⁶ (G. der iung Purcher), 1307²⁵⁷ (G. der Pircher), 1312,²⁵⁸ 1317,²⁵⁹ 1323²⁶⁰ (sin Bartholomä).
- Groegoer von Stain — 1309²⁶¹ (pharrer cze Wodicz).
- Gregori pey dem tor, purger ze Stain — 1309,²⁶² 1312.²⁶³
- Gerloch, Stupleins svn — 1312,²⁶⁴ 1314²⁶⁵ (G. Friczen svn von Graecz), 1317,²⁶⁶ 1318²⁶⁷ (Cendel der lantrichter vnd statrichter, Gerloch sein geselle ouch statrichter), 1320,²⁶⁸ 1320²⁶⁹ (G. der richter von S.), 1321,²⁷⁰ 1321²⁷¹ (G. der du richter waz ze Stain), 1322,²⁷² 1322²⁷³ (Fricz von Graetz, Gerloch sein sun, Tomas der Czaendel die do richtaer waren), 1322²⁷⁴ (G. der richter des Stuplein svn), 1323²⁷⁵ (G. der richter), 1326,²⁷⁶ 1327²⁷⁷ (žena Meylein), 1329,²⁷⁸ 1330.²⁷⁹
- Gerloch, herrn Niclas svn von Stain — 1328,²⁸⁰ 1330²⁸¹ (brat Niclas, sestri Elspet, Diemut, mati Diemut), 1348,²⁸² 1361.²⁸³

- Geori — 1329²⁸⁴ (oče Thomas der Zaendel von Stain, mati Gedrowt), 1348,²⁸⁵ 1349,²⁸⁶ 1351²⁸⁷ (žena Margareta), 1352²⁸⁸ (hči Annlein, nuna v Mekinjah, svak Witko), 1359.²⁸⁹
- Gerloch, purkgraf ze Stain — 1327,²⁹⁰ 1330,²⁹¹ 1331,²⁹² 1332,²⁹³ 1332²⁹⁴ (G. Stupel), 1333,²⁹⁵ 1335,²⁹⁶ 1335²⁹⁷ (na pečatu grb Stuplov), 1338,²⁹⁸ 1341²⁹⁹ (nečak Gregori der Raecher), 1346,³⁰⁰ 1346³⁰¹ (G. der purkgraf an dem oberen haws ze Stain), 1348³⁰² (G. der Stupel), 1349,³⁰³ 1349,³⁰⁴ 1355³⁰⁵ (sin Erhard), 1362³⁰⁶ (G. von Stayn), 1364,³⁰⁷ 1367,³⁰⁸ 1368³⁰⁹ (že umrl, sin Maerchel in Erhart).
- Gregori der Raecher — 1341³¹⁰ (stric Gerloch der purkgraf von Stein).
- Georg der Vleisch, purger ze Stain — 1360.³¹¹
- Geori, purger ze Stain — 1360³¹² (G. Hainreichs sel. des Hericza svn purger ze Stain, žena Margret).
- Geori der Zaendel von Stayn — 1361³¹³ (brata Haensel in Goergel, sinovi pokojnega Hainreich des Phaefflein), 1362,³¹⁴ 1363.³¹⁵
- Goergel der Zaendel — 1361³¹⁶ (glej zgoraj), 1370³¹⁷ (že umrl, hči Margret).
- Goergel — 1372³¹⁸ (G. vnd Hensel, Hansen von Stain seligen svn), 1372.³¹⁹
- Gotfrid — 1373³²⁰ (žena Elspet hišo v K.).
- Goergel priester — 1374³²¹ (G. priester Lawrenczen des Chuelebr seligen sun von Stain).
- Gottfried Swartfurb, purger ze Stain — 1393,³²² 1404³²³ (vdova Margret).
- Georg der Austiwoll (Kustibol?) — 1400.³²⁴
- Gregor schüster, burger zw Stein — 1465³²⁵ (brat Michel schuster, sestra Margreth).
- Georg Hertenfelser — 1476³²⁶ (sin Ahaca Hertenfelserja iz Loke, župnik v Kamniku), 1484,³²⁷ 1485,³²⁸ 1489,³²⁹ 1490,³³⁰ 1492,³³¹ 1495.³³²
- Georgius scholarus in Stayn — 1483.³³³
- Gregor Lamberger — 1492³³⁴ (oskrbnik na Gornjem gradu in zakupnik mitnine, deželskega sodišča in carine).
- Gregor Ownitsch — 1496.³³⁵
- Gregor Morawtscher — 1495—1500³³⁶ (sin duhovnik Jurij).
- Humbertus sacerdos (in Stain?) — 1207.³³⁷
- Henrik — 1232³³⁸ (prvi župnik v Kamniku?).
- Heinricus de Steyn — 1238³³⁹ (bratje Weriland, Gerloh, Walter, Bero, sinova Eberhardus in Heinricus), 1271³⁴⁰ (vsi ti sinovi Gerlocha von Stain).
- Hermannus iudex de Stain — 1258.³⁴¹
- Herrandus, dominikanec iz rodu Kamniških — 1261,³⁴² 1277³⁴³ (že umrl).
- Herman de Budrio — 1275³⁴⁴ (župnik v Kamniku).
- Heinricus Phingst (kamniški meščan?) — 1277.³⁴⁵
- Herbordus, ciuis apud Stein — 1277,³⁴⁶ 1291,³⁴⁷ 1304³⁴⁸ (že umrl), 1309³⁴⁹ (sinovi Herman, Erasem, Nyklaw, Woelfel), 1312³⁵⁰ (žena Chuengunt, sinovi Herman,

- Erasem, Niclaw, Woelflein, hčerki Alheit in Percht), 1313³⁵¹ (H. quondam ciuis de Stayn).
- Hermanus Balkinus (Walchinus-Walch?) — 1294³⁵² (Jaeclinus in H. B. zakupnika mestnega sodišča v Kamniku).
- Herman — 1306³⁵³ (sin pok. Herborda iz Kamnika), 1309,³⁵⁴ 1312,³⁵⁵ 1318,³⁵⁶ 1322³⁵⁷ (brat Erasem).
- Hermanus — 1306³⁵⁸ (H., Albertus, Ulricus tunc tempore iudices in Stain).
- Henrik von Werdenburch, župnik v Kamniku — 1311³⁵⁹ (že umrl).
- Herman Lewowicz — 1312³⁶⁰ (stat richter ze Stain), 1318,³⁶¹ 1321³⁶² (H. Leuniza), 1321³⁶³ (H. mercator de Stayn), 1321³⁶⁴ (H. Leuniza de Stayn), 1324.³⁶⁵
- Henrik der Dienger — 1332.³⁶⁶
- Haertwich — 1318³⁶⁷ (žena Hemma, tašča Maechtilt von Stain).
- Henrik, župnik v Kamniku — 1323³⁶⁸ (že umrl).
- Herman der Molprat, purger von Stain — 1334³⁶⁹ (žena Agnes), 1337.³⁷⁰
- Hans von Stain — 1341³⁷¹ (žena Saeld).
- Hans von Stain — 1346³⁷² (žena Beatrix), 1348,³⁷³ 1351,³⁷⁴ 1352,³⁷⁵ 1353,³⁷⁶ 1358,³⁷⁷ 1359.³⁷⁸
- Hainreich der Hericza, purger ze Stain — 1360³⁷⁹ (sin Geori).
- Haensel der Zaendel — 1361³⁸⁰ (brata Geori in Goergel, sinovi Hein. d. Phaeflein).
- Hensel — 1362³⁸¹ (H. von Stain), 1367,³⁸² 1372³⁸³ (brat Goergel, sinova Hansa von Stain), 1372³⁸⁴ (brat Jorgel), 1377.³⁸⁵
- Hans von Stain — 1370³⁸⁶ (žena Agnes).
- Herman der Bermesecz — 1373.³⁸⁷
- Hainrich — 1373³⁸⁸ (sin pok. Friczla d. Layster, žena Gret).
- Hans von Stain — 1379³⁸⁹ (žena Doroteja).
- Henslein der Stuppel von Stain — 1421³⁹⁰ (že umrl), 1421³⁹¹ (vdova Els), 1421³⁹² (vdova Els, hči Ostermana v. Stain).
- Hans Salsa, purger zu Stain — 1426,³⁹³ 1428³⁹⁴ (žena Margreth), 1428³⁹⁵ (hči Ana, žena meščana Lenarta), 1431,³⁹⁶ 1431,³⁹⁷ 1431,³⁹⁸ 1432³⁹⁹ (vdova Margreth).
- Hans der Luckhna, buger zu Stain — 1427⁴⁰⁰ (vdova Hellena).
- Hans maller, burger zw Stain — 1427⁴⁰¹ (vdova Margreth).
- Hans Yngwer — 1427⁴⁰² (žena Margret), 1428⁴⁰³ (H. Y. von Pressperg, sin Jorg).
- Hanns Planka, purger ze Stain — 1431⁴⁰⁴ (žena Margret).
- Hans Gluck — 1431.⁴⁰⁵
- Hanse von Lakch — 1450⁴⁰⁶ (sestra Nesa).
- Hans von Stain — 1453⁴⁰⁷ (brata Jacob in Caspar).
- Hans Rayner — 1458⁴⁰⁸ (richter zw Stain, brat vicedom Jorg. R.), 1459.⁴⁰⁹
- Hannsse Bremäk — 1460.⁴¹⁰

Slika 5. Pečat Jurija Cendla iz Kamnika (na list. 1363, april 17. v Državnem arhivu Slovenije v Ljubljani).

Hainrich von Laakch, burger zu Stain — 1462,⁴¹¹ 1491⁴¹² (sinovi Wolfgang laibriester, Hans, Andre, vdova Margareth).

Haidlin — 1466.⁴¹³

Hainrich Abydt — 1467⁴¹⁴ (brat Wolfgang korar v Ljubljani, oče Blasy Obydt).

Hannse Knoffter, purger ze Stain — 1468,⁴¹⁵ 1472.⁴¹⁶

Hanns von Ekg, meščan v Kamniku — 1444—1470,⁴¹⁷ 1480⁴¹⁸ (meščan v Beljaku).

Hans Heritsch — 1471,⁴¹⁹ 1472⁴²⁰ (edl vest H. H.), 1475,⁴²¹ 1486.⁴²²

Hans Lamberger — 1484⁴²³ (phleger der veste Stain in Krain), 1492⁴²⁴ (zakupnik mitnine in carine v Kamniku).

Hans Hasyber, burger zu Stain — 1499⁴²⁵ (schaffer der parfussen brüder des lieben s. Jakob closters zu Stain).

Jaeclinus — 1294⁴²⁶ (J. in Hermanus Balkinus zakupnika mestnega sodišča v Kamniku).

Jacobus, civis de Stain — 1299⁴²⁷ (J. et Albertus tunc iudices in Stein), 1301⁴²⁸ (cives de S. . . J. et Albertus fratres . . . iudices in S.), 1303⁴²⁹ (J. der richter ze Stain), 1303⁴³⁰ (richter), 1304⁴³¹ (richter), 1304⁴³² (richter), 1304⁴³³ (richter), 1304⁴³⁴ (J. vnd Elbel die purger von S.), 1304⁴³⁵ (J. und A. frowen Helchen suon), 1305⁴³⁶ (Jaekel, brat Aelbel), 1306,⁴³⁷ 1307,⁴³⁸ 1309,⁴³⁹ 1309,⁴⁴⁰ 1312,⁴⁴¹ 1314,⁴⁴² 1314,⁴⁴³ 1315,⁴⁴⁴ 1316,⁴⁴⁵ 1317,⁴⁴⁶ 1318,⁴⁴⁷ 1318⁴⁴⁸ (Jaelein der alt richter von Stain), 1319,⁴⁴⁹ 1319,⁴⁵⁰ 1320⁴⁵¹ (Jaekel vnt Aelbel die prueder), 1321,⁴⁵² 1322⁴⁵³ (Jaekel von Stain), 1322,⁴⁵⁴ 1322,⁴⁵⁵ 1322,⁴⁵⁶ 1323.⁴⁵⁷

Johannes dictus Luitz, ciuis de Stain — 1306⁴⁵⁸ (žena Katharina, tast Gregor).

Jacob der priester — 1313⁴⁵⁹ (J. d. p. Blaesen svn von Stain), 1322,⁴⁶⁰ 1323,⁴⁶¹ 1327,⁴⁶² 1329,⁴⁶³ 1330,⁴⁶⁴ 1336.⁴⁶⁵

Jans — 1318⁴⁴⁷ (zet Maechtilt von Stain).

- Jaekel — 1322⁴⁶⁶ (J. Friczen svn von Grecz).
- Jaeklein von Stein — 1323⁴⁶⁷ (brata Veidel in Epplein sinovi der Wuyczin von Stain), 1337⁴⁶⁸ (žena Kathrey).
- Johannes Lance de Gariscendis, plebanus ecclesie s. Marie de Stayn — 1323,⁴⁶⁹ 1324,⁴⁷⁰ 1327,⁴⁷¹ 1333.⁴⁷²
- Jans der Cremencz — 1327.⁴⁷³
- Jakob der schuoster von Stayn — 1336.⁴⁷⁴
- Jaeklein der List, purger von Stain — 1341⁴⁷⁵ (žena Elspet), 1346⁴⁷⁶ (žena Reychtz, zet Mert, hči Gedraut).
- Johannes de Stayn — 1349⁴⁷⁷ (olim rector capelle carnarii s. Michaelis sitae in cimiterio plebis s. Marie in Stayn).
- Jaeklein — 1349⁴⁷⁸ (sin Wolfleina).
- Jaekel der schreiber — 1349,⁴⁷⁹ 1360⁴⁸⁰ (Jacob der schreiber zu Stain).
- Johannes (Jans) von Stain — 1356,⁴⁸¹ 1356,⁴⁸² 1362,⁴⁸³ 1366,⁴⁸⁴ 1367,⁴⁸⁵ 1369,⁴⁸⁶ 1370.⁴⁸⁷
- Jaekel — 1371⁴⁸⁸ (tast Zendlein, žena Margret, svakinja Anna).
- Jost purger ze Stain — 1371⁴⁸⁹ (žena Agnes).
- Jakel — 1373⁴⁹⁰ (žena Hach).
- Jans — 1373⁴⁹¹ (sin pokojnega Hermana Bermesecz, žena Elspet).
- Johannes, plebanus de Stain — 1380.⁴⁹²
- Jacob der mesnaer — 1391.⁴⁹³
- Jörg von Stain — 1407,⁴⁹⁴ 1417,⁴⁹⁵ 1421,⁴⁹⁶ 1421,⁴⁹⁷ 1421,⁴⁹⁸ 1432,⁴⁹⁹ 1444,⁵⁰⁰ 1444,⁵⁰¹ 1445,⁵⁰² 1448,⁵⁰³ 1449,⁵⁰⁴ 1449,⁵⁰⁵ 1450.⁵⁰⁶
- Jorg Oppl — 1425⁵⁰⁷ (kapplan vnser lieben frawen pruoderschafft in der pharkirchen ze Stain).
- Juri Mesinetz, burger zu Stain — 1427⁵⁰⁸ (žena Gedraut).
- Juri Podiedt — 1427⁵⁰⁹ (žena Maria).
- Jakob Achper, purger zu Stain — 1431,⁵¹⁰ 1432⁵¹¹ (J. A. iz Nevelj, kamn. meščan).
- Jarney Sträaler, burger zu Stain — 1433⁵¹² (žena Dorothea).
- Jorg Schipekh, burger von Stain — 1433⁵¹³ (žena Kathrei).
- Jurlinus Crouatinus (Crouath, Jurlinus de Camenich), habitator in Stayn — 1439,⁵¹⁴ 1441,⁵¹⁵ 1444,⁵¹⁶ 1445,⁵¹⁷ 1445,⁵¹⁸ 1452.⁵¹⁹
- Jakob Lamberger — 1437⁵²⁰ (phleger vnd richter zu Stain).
- Juri, mlinar v Kamniku — 1438.⁵²¹
- Johannes Gluck de Stain — 1444⁵²² (baccal. artis).
- Jacob von Stain, starejši — 1453⁵²³ (nečaki Jacob, Hans, Caspar), 1458,⁵²⁴ 1459⁵²⁵ (žena Dorothea, hči Eberharda z Iga), 1459,⁵²⁶ 1463.⁵²⁷
- Jacob von Stain, mlajši — 1453⁵²⁸ (brata Hans in Caspar).
- Juri Vele — 1460.⁵²⁹
- Jacob Rayner, pharrer ze Stain — 1462⁵³⁰ (brat vicedom Jorg R.).
- Jorg Seydel, burger zw Stein — 1453—1480,⁵³¹ 1465,⁵³² 1466,⁵³³ 1469.⁵³⁴

Polde Mihelič: Neveljska idila

Slika 6. Pečat plemiča Erharta Stupla, sina gradiščana Gerloha in sodnika v Kamniku (na list. 1372, sept. 28. v Drž. arh. Slovenije v Ljubljani)

Jacob Awnisch — 1466.⁵³⁵

Jorg Germekh, burger zu Stain — 1469⁵³⁶ (žena Cecilia), 1486⁵³⁷ (spitalmaister zw Stain).

Jacob Lassar, buger zu Stain — 1478,⁵³⁸ 1480.⁵³⁹

Jackhl der Verentz, burger zu Stain — 1493.⁵⁴⁰

Jorg pader, maister — 1496.⁵⁴¹

Juri Sweintzer — 1496.⁵⁴²

Jury Rosch — 1499⁵⁴³ (žena Katria).

Jakob Chluck iz Kamnika — 1495—1500⁵⁴⁴ (sin duhovnik Gašpar).

Lew — 1312⁵⁴⁵ (sin Maerta Walcha), 1316,⁵⁴⁶ 1318⁵⁴⁷ (Lewi), 1323⁵⁴⁸ (žena Reychtz), 1330.⁵⁴⁹

Lube wiltwercher — 1313.⁵⁵⁰

Ludweig der schreiber — 1316.⁵⁵¹

Lienhart — 1326.⁵⁵²

Lawrencz der Chuelebr von Stain — 1374⁵⁵³ (že umrl, sin Goergel priester).

Lawre der goltsmid, purger ze Stain — 1397⁵⁵⁴ (phleger dez spitals).

Logerin — 1402.⁵⁵⁵

Lenart, meščan v Kamniku — 1428⁵⁵⁶ (žena Ana, hči Hansa Sulse), 1432.⁵⁵⁷

Leonardus de Stayn (de Camenich), trgoval na Reki — 1438,⁵⁵⁸ 1438,⁵⁵⁹ 1438,⁵⁶⁰ 1444,⁵⁶¹ 1445,⁵⁶² 1446,⁵⁶³ 1452,⁵⁶⁴ 1452.⁵⁶⁵

Lamprecht Knosster, purger zu Stain — 1450⁵⁶⁶ (žena Margareth).

Leonard Petschacher iz Perovega, kamniški meščan — 1458⁵⁶⁷ (žena Ana), 1461⁵⁶⁸ (sin Ahac), 1477,⁵⁶⁹ 1453—1480.⁵⁷⁰

Leonard Seydel, vikar v Kamniku — 1476,⁵⁷¹ 1478,⁵⁷² 1478,⁵⁷³ 1479,⁵⁷⁴ 1490,⁵⁷⁵ 1459.⁵⁷⁶

Slika 7. Pečat Pankracija Stupla iz Kamnika (na list. 1385, junij 22. v Državnem arhivu Slovenije v Ljubljani)

- Lienhart Schipekh, burger zu Stain — 1477⁵⁷⁷ (spitalmayster zu S.), 1486⁵⁷⁸ (sin Lienhart).
- Lucas Yssenhawsen, burger zu Stain — 1482⁵⁷⁹ (svaka Erasem in Walthasar Petschacher, žena Ursula), 1483⁵⁸⁰ (žena Ursula, hči Ahaca Petschacherja, sinova Hieronim in Michel).
- Lamprecht schuster — 1495⁵⁸¹ (cehovski mojster bratovščine sv. duha), 1496.⁵⁸²
- Lucas Jurist, burger zu Stain — 1495⁵⁸³ (spitalmayster), 1498.⁵⁸⁴
- Lavrenc Sketka — 1495—1500⁵⁸⁵ (sin duhovnik Tomaž).
- Matzilling (Matzillinus?) — 1232⁵⁸⁶ (soustanovitelj špitala).
- Marchwartus de Chvlm — 1252,⁵⁸⁷ 1258⁵⁸⁸ (M. miles de Stain), 1260,⁵⁸⁹ 1261.⁵⁹⁰
- Manfredus de la Turre, župnik v Kamniku — 1287,⁵⁹¹ 1287,⁵⁹² 1291,⁵⁹³ 1291,⁵⁹⁴ 1292.⁵⁹⁵
- Martinus de Stayn — 1292⁵⁹⁶ (brat Blasius).
- Maetzelinus, civis de Stain — 1301,⁵⁹⁷ 1303,⁵⁹⁸ 1304.⁵⁹⁹
- Maert der Walch, purgaer von Stayn — 1312⁶⁰⁰ (žena Hilpurg, otroka Lew in Helch, zet Raentlein), 1313,⁶⁰¹ 1318,⁶⁰² 1318,⁶⁰³ 1322,⁶⁰⁴ 1323,⁶⁰⁵ 1323,⁶⁰⁶ 1330,⁶⁰⁷ 1330.⁶⁰⁸
- Maechtilt von Stain — 1318,⁶⁰⁹ 1318⁶¹⁰ (zeta Haertwich in Jans, hči Hemma).
- Maerchel — 1329⁶¹¹ (richter ze Stain), 1332⁶¹² (Thomas der Zaendel, Maerchel sein aydem die richter von Stain), 1332⁶¹³ (M. der richter von Stain), 1334⁶¹⁴ (M. der richter von Stain).
- Marquart, purger ze Stain — 1329⁶¹⁵ (potomca Mark in Osterman von Stain), 1330⁶¹⁶ (M., Georen svn von Stain).
- Maert der pader von Stain — 1340.⁶¹⁷

Slika 8. Pečat Nikolaja iz Loke, mestnega sodnika in hišnega posestnika na Novem trgu v Kamniku (na list. 1419 julij 17. v Drž. arhivu Slovenije v Ljubljani)

- Marko, purger ze Stain — 1344,⁶¹⁸ 1349⁶¹⁹ (Mark richter ze Stain, žena Elspet, hči Annlein nuna v Mekinjah), 1350⁶²⁰ (M. richter ze Stain vnd schaffer der ... vrawen cze Minchendorf), 1352⁶²¹ (M. richter ze Stain), 1357⁶²² (M. richter ze Stain), 1360⁶²³ (M. vnser richter ze Stain), 1360⁶²⁴ (M. richter, svak Hainczla d. Kolieneecz), 1360⁶²⁵ (M. richter ze Stain), 1360⁶²⁶ (M. vnser richter ze Stain), 1362⁶²⁷ (Marchs der richter ze Stain), 1362⁶²⁸ (M. richter ze S.), 1374⁶²⁹ (Osterman Markvs svn von Stayn, njun prednik Marquart).
- Maerchel — 1368⁶³⁰ (M., Gerlochs saeligen sun des purkgrafen an der obern vest ze Stain, brat Erhart von Stain), 1396⁶³¹ (Agnes, Maerchleins des Stuplins von Stain wirtin, njena teta Els von Gerlochstain), 1397⁶³² (M. der Stupl von Stain, stric Henslein von Mülling, purgraff ze Flednik), 1402⁶³³ (M. der Stuppel von Stain), 1403⁶³⁴ (brat Otto, župnik v Kamniku), 1404⁶³⁵ (brat Otto Stuppel, župnik v Kamniku), 1406⁶³⁶ (žena Agnes), 1406,⁶³⁷ 1407,⁶³⁸ 1407,⁶³⁹ 1409,⁶⁴⁰ 1410,⁶⁴¹ 1415,⁶⁴² 1417.⁶⁴³
- Mert von Stain — 1367,⁶⁴⁴ 1370⁶⁴⁵ (herrn von Cilli hofmaister), 1370,⁶⁴⁶ 1370.⁶⁴⁷
- Mathey priester — 1373⁶⁴⁸ (brata Jakel in Jans sinovi pok. Hermana d. Berme-secz).
- Margareth die Swabin, purgerin ze Stain — 1397.⁶⁴⁹
- Merthlein Oder, burger zu Stain — 1433,⁶⁵⁰ 1438,⁶⁵¹ 1444,⁶⁵² 1445,⁶⁵³ 1449,⁶⁵⁴ 1450,⁶⁵⁵ 1459.⁶⁵⁶
- Michel smid — 1438.⁶⁵⁷
- Mike haffner — 1438.⁶⁵⁸
- Mixe der Markes, burger ze Stain — 1445⁶⁵⁹ (žena Margreth), 1460⁶⁶⁰ (vdova Margreth, sinova Hanns in Martin).

Slika 9. Pečat Sigfrida Kostbola, mestnega sodnika v Kamniku (na list. 1419, julij 17. v Državnem arhivu Slovenije v Ljubljani)

- Marko scherrer, burger ze Stain — 1455⁶⁶¹ (spitalmaister ze S.).
- Michse Sulczman — 1460.⁶⁶²
- Martinicz, purger zw Stain — 1464⁶⁶³ (žena Katrey), 1465⁶⁶⁴ (Martinicz in der grossen gassen dye zeytt zechmaister der brüderschaft vnser lieben frawen im chor), 1466⁶⁶⁵ (isto).
- Michel schuster, burger zw Stein — 1465⁶⁶⁶ (brat Gregor schüster, sestra Margreth).
- Matko Salittick, purger zw Stain — 1466,⁶⁶⁷ 1468⁶⁶⁸ (phleger des spitals zu S.), 1478⁶⁶⁹ (vdova Lucia).
- Martin Bresnickh, burger zu Stain — 1467,⁶⁷⁰ 1496,⁶⁷¹ 1498.⁶⁷²
- Michel Moilick, burger zu Stain — 1469⁶⁷³ (žena Margreth), 1472⁶⁷⁴ (M. Mollick).
- Marin Grebenitz — 1475⁶⁷⁵ (sand Johans altar capplan).
- Martin Kekil — 1495—1500⁶⁷⁶ (sin duhovnik Jurij).
- Michel meserer — 1496.⁶⁷⁷
- Mertl meserer — 1496.⁶⁷⁸
- Mathes der kramer, burger zu Stain — 1498⁶⁷⁹ (žena Ursula).
- Mert Khusse, burger zu Stain — 1498.⁶⁸⁰
- Matija zlatar — 1495—1500⁶⁸¹ (sin duhovnik Gašpar).
- Matija Juras — 1495—1500⁶⁸² (sin duhovnik Ivan).
- Mihael zlatar — 1495—1500⁶⁸³ (sin duhovnik Peter).
- Niclau von Stain — 1298,⁶⁸⁴ 1304⁶⁸⁵ (N., hern Gerlachs svn von Stayn), 1307,⁶⁸⁶ 1308⁶⁸⁷ (svak Konrad iz Loke), 1308.⁶⁸⁸
- Nicolas — 1299⁶⁸⁹ (N. in Feo, sinova Bracina de Janzolo iz Florence, zakupnika zastavne banke v Kamniku).

Slika 10. Pečat kamniškega župnika Filipa (na list. 1423, nov. 30. v Drž. arhivu Slovenije v Ljubljani)

- Nicla von Rotenpvchel — 1305,⁶⁰⁰ 1309⁶⁰¹ (hauptman ze Stain), 1332,⁶⁰² 1353⁶⁰³ (že umrl, vdova Alheit).
- Nyklaw — 1309⁶⁰⁴ (sin Herborda von Stain).
- Nyklau ab dem Saeldenperg — 1309.⁶⁰⁵
- Niclau — 1312⁶⁰⁶ (sosed Gregorja peym tor).
- Niclaw von Stain — 1312,⁶⁰⁷ 1313⁶⁰⁸ (žena Diemot), 1312,⁶⁰⁹ 1314,⁷⁰⁰ 1314,⁷⁰¹ 1316,⁷⁰² 1317,⁷⁰³ 1317,⁷⁰⁴ 1318⁷⁰⁵ (N. der ritter von Satin), 1319⁷⁰⁶ (žena Diemont), 1321,⁷⁰⁷ 1328⁷⁰⁸ (sin Gerloch), 1330⁷⁰⁹ (vdova Diemot, sinova Niklas in Gerloch, hčerki Elspet in Diemot, nečaka Niklas in Pirs s Črnelega).
- Niklaw von Obernburch — 1309⁷¹⁰ (sin Pernewsel), 1312,⁷¹¹ 1315,⁷¹² 1316⁷¹³ (Niclav von Oberenburch der richter — že umrl), 1322.⁷¹⁴
- Nicolaus Lantesella de Stayn — 1321.⁷¹⁵
- Niclau der schreiber — 1329,⁷¹⁶ 1330⁷¹⁷ (N. der schreiber von Stain), 1345,⁷¹⁸ 1348,⁷¹⁹ 1348.⁷²⁰
- Niclas von Stain — 1330⁷²¹ (oče Niclas von Stain, brat Gerloch), 1331,⁷²² 1348,⁷²³ (brat Gerloch), 1357,⁷²⁴ 1361,⁷²⁵ 1361,⁷²⁶ 1370.⁷²⁷
- Niclas Gall de Stayn — 1341.⁷²⁸
- Nicolaus — 1349⁷²⁹ (sin Ortulfa de Stayn, kaplan kapele sv. Mihaela na pokopališču v Kamniku), 1356⁷³⁰ (N. rector hospitalis de Stayn), 1360⁷³¹ (N. der Kukenberger vicari ze Stain), 1360⁷³² (N. der spitaller zu Stain), 1364⁷³³ (N. der Kukenberger phleger des spital ze Stain).
- Nykel, purger ze Stain — 1352⁷³⁴ (oče Walther der smid, žena Agnes).
- Nykel Dyenger von Apez — 1352⁷³⁵ (žena Lucey), 1364,⁷³⁶ 1374⁷³⁷ (nobilis vir N. dictus Dyener de Apetz).

Slika 11. Pečat kamniškega meščana Martina Odra (na list. 1459, april 27. v Škofijskem arhivu v Ljubljani)

Nyclav des Stoden svn — 1360.⁷⁵⁸

Nicolas von Lack — 1402⁷⁵⁹ (richter zu Stain), 1419⁷⁴⁰ (weilend richter ze Stain), 1421⁷⁴¹ (richter ze Stain), 1427⁷⁴² (richter zu S.), 1427⁷⁴³ (richter zu S.), 1427⁷⁴⁴ statrichter zu S.), 1427⁷⁴⁵ (richter ze S.).

Niclas der Gotfrid, purger ze Stain — 1421⁷⁴⁶ (žena Kathrei), 1428⁷⁴⁷ (vdova Kathrei), 1460⁷⁴⁸ (oba že umrla).

Niclas von Stain — 1425,⁷⁴⁹ 1428.⁷⁵⁰

Otto de Stain — 1229⁷⁵¹ (cappellanus patriarche Bertoldi).

Ortolfus de Stein — 1260⁷⁵² (brata Gerloch in Walther), 1271⁷⁵³ (bratje Henrik, Pero, Wergand, Walther sinovi Gerlocha de Stayn).

Oertel von Meingospurh — 1309⁷⁶⁴ (hauptman ze Stain), 1312.⁷⁵⁵

Ot Pierczaph — 1312,⁷⁵⁶ 1313⁷⁵⁷ (der richter zu Stein), 1318,⁷⁵⁸ 1322,⁷⁵⁹ 1322,⁷⁶⁰ 1345⁷⁶¹ (vdova Margret von Stain).

Ortolf — 1313⁷⁶² (zet Alberja).

Ottelein zu Stain — 1316.⁷⁶³

Ortolf, purger zu Stein — 1320⁷⁶⁴ (oče Rudolf der Kukenberger), 1320,⁷⁶⁵ 1321,⁷⁶⁶ (Ortolf der Kukenberger), 1326⁷⁶⁷ (hči Agnes nuna v Mekinjah), 1327,⁷⁶⁸ 1349⁷⁶⁹ (sin duhovnik Nicolaus).

Oswald der schreiber — 1322.⁷⁷⁰

Ottakar der priester von Glogowicz — 1327,⁷⁷¹ 1329⁷⁷² (brat Niclau), 1328⁷⁷³ (vikar v Kamniku), 1332,⁷⁷⁴ 1341⁷⁷⁵ (plebanus plebis de Stayn), 1341⁷⁷⁶ (isto), 1342,⁷⁷⁷ 1343⁷⁷⁸ (župnik v Kamniku), 1344,⁷⁷⁹ 1345,⁷⁸⁰ 1347,⁷⁸¹ 1347,⁷⁸² 1349,⁷⁸³ 1352,⁷⁸⁴ 1356,⁷⁸⁵ 1358,⁷⁸⁶ 1358,⁷⁸⁷ 1358⁷⁸⁸ (sestra Geysel opatica klaris v Loki), 1360.⁷⁸⁹

Slika 12. Pečat viteza Jakoba Kamniškega (na list. 1459, april 27. v Škof. arhivu v Ljubljani)

Ortolf de Graetz — 1308,⁷⁹⁰ 1311,⁷⁹¹ 1329⁷⁹² (H. weilent Ortolfs vnsers lt. j. vojvode Henrika Koroškega lantrichters sun von Stain in Chrayn; vnser baumbaister).

Osterman von Stain — 1351.⁷⁹³

Osterman — 1373⁷⁹⁴ (richter ze Stain), 1374,⁷⁹⁵ 1374⁷⁹⁶ (O., Markvs svn von Stayn in Krayn, njun prednik meščan Marquart), 1374,⁷⁹⁷ 1377,⁷⁹⁸ 1380⁷⁹⁹ (O., Marken svn von Stain), 1380⁸⁰⁰ (stric Gebhart z Limberka), 1391,⁸⁰¹ 1394,⁸⁰² 1397⁸⁰³ (O. von Stain, vicztumb in Chrain), 1398,⁸⁰⁴ 1399,⁸⁰⁵ 1401,⁸⁰⁶ 1402⁸⁰⁷ (vicedom, svak Nikla Mengeškega), 1403,⁸⁰⁸ 1404,⁸⁰⁹ 1404,⁸¹⁰ 1405⁸¹¹ (sin Mertlein) 1405,⁸¹² 1406,⁸¹³ 1407⁸¹⁴ (vicedom), 1409,⁸¹⁵ 1410,⁸¹⁶ 1421⁸¹⁷ (hči Els žena Hensla Stupla).

Osterman der schreiber, purger ze Stain — 1374.⁸¹⁸

Otto der Stuppel — 1395⁸¹⁹ (župnik v Kamniku in arhidiakon na Gorenjskem), 1401⁸²⁰ (župnik v K.), 1403⁸²¹ (brat Maerchel), 1404,⁸²² 1409.⁸²³

Ortholff der schuoster auz dem Newnmarkt, burger zu Stain — 1402⁸²⁴ (žena Trawt, hči Nezza).

Puetzlinus, civis de Stein — 1299.⁸²⁵

Petrus dictus Gaznik, civis de Stein — 1299.⁸²⁶

Petrus dictus Romanus — 1300⁸²⁷ (nečak oglej. patriarha Petra, župnik v Kamniku).

Perchtold mit zunamen Gobenz — 1304⁸²⁸ (žena Levkart, otroci: Chvnrat, Heinrich, Eberhart, Wilwrig, Alheit, brat Eberhart).

Perchtold der Purcher — 1304⁸²⁹ (sin Gerloch).

Perchtolt der Appetzer — 1306,⁸³⁰ 1309⁸³¹ (žena Ellen, svak Pernewsel).

Slika 13. Pečat kamniškega meščana
Jurija Seydla (na list. 1465, julij 28.
v Škof. arhivu v Ljubljani)

- Pernewsel, purger ze Stain — 1309⁸³² (lantrichter ze Stain, žena Margret, svak Perchtolt von Apez, oče Nyklaw), 1315,⁸³³ 1316,⁸³⁴ 1316⁸³⁵ (Perenhart von Stain, weil. Niklaws sun von Obernburch des richters).
- Paulus fleischer von Stayn — 1321,⁸³⁶ 1321⁸³⁷ (P. beccarius de S.).
- Pilgreim von Stain — 1337⁸³⁸ (P. von Stain vnd Jaekel der Vuyczin sun).
- Paenczlein von S. Peter — 1368⁸³⁹ (richter ze Stain), 1368⁸⁴⁰ (richter ze Stain), 1370,⁸⁴¹ 1374⁸⁴² (oče Alber von St. Peter), 1375.⁸⁴³
- Peter der Pokusio — 1373.⁸⁴⁴
- Pangrez der Stuppel — 1385,⁸⁴⁵ 1387⁸⁴⁶ (P. der Stüpplein von Stain), 1389⁸⁴⁷ (P. von Stein), 1407⁸⁴⁸ (žena Clara roj. Werdenburg).
- Paul der schreiber, purger zu Stain — 1393.⁸⁴⁹
- Pirss von Aych — 1402⁸⁵⁰ (purchgraff zu Oberstain), 1403⁸⁵¹ (purkgraf ze Oberstain), 1409.⁸⁵²
- Peterlein von Stain — 1415⁸⁵³ (že umrl).
- Peter Brumck — 1444⁸⁵⁴ (kustrer der grossen pruderschaft vnser lieben frawen zu Stain).
- Peter Krembser, burger zu Stain — 1453—1480⁸⁵⁵ (zet Sigmund goldschmid).
- Primos schuster, purger zw Stain — 1466⁸⁵⁶ (žena Warbara).
- Peter schuster Pozuzal, burger zu Stain — 1473,⁸⁵⁷ 1453—1480.⁸⁵⁸
- Paul Steyrer, burger zu Stain — 1491,⁸⁵⁹ 1496,⁸⁶⁰ 1453—1480.⁸⁶¹ (P. Steyrer, burger zu Lauffen vnd zu Stain, žena Veronica).
- Pangratz — 1493⁸⁶² (richter zw Stain).
- Pavel, čevljar — 1495—1500⁸⁶³ (sin duhovnik Jakob).
- Rahwinus de Schellenberg — 1154—1156.⁸⁶⁴

Slika 14. Pečat kamniškega meščana Urbana iz Konjic (na list. 1465, julij 28. v Skof. arhivu v Ljubljani)

Reimbertus sartor de Staine — 1247.⁸⁶⁵

Rvbertus venator de Staine — 1247.⁸⁶⁶

Raentlein — 1312⁸⁶⁷ (tast Maert der Walch), 1313⁸⁶⁸ (brat Wolreich), 1321⁸⁶⁹ (brat Weol), 1322⁸⁷⁰ (brat Weol), 1323⁸⁷¹ (brat Wlreich), 1323,⁸⁷² 1326,⁸⁷³ 1327,⁸⁷⁴ 1329,⁸⁷⁵ 1330⁸⁷⁶ (R. von Stain).

Reynher der pech, maister — 1329.⁸⁷⁷

Stephanus (de Staine?) — 1247.⁸⁷⁸

Salamon notarius de Stain — 1258.⁸⁷⁹

Seyfrid der Kustibal, purger zu Stain — 1415⁸⁸⁰ (žena Katarina), 1419⁸⁸¹ (richter ze Stain), 1421⁸⁸² (žena Margareth), 1423⁸⁸³ (žena Margareta), 1426⁸⁸⁴ (žena Margret), 1431⁸⁸⁵ (richter ze Stain), 1431⁸⁸⁶ (mestni sodnik v Kamniku), 1432⁸⁸⁷ (richter zu Stain), 1433⁸⁸⁸ (S. Khasstuwoll richter zu Stain).

Stefan Aloch iz Kamnika — 1444⁸⁸⁹ (župnik v Ljubljani), 1444.⁸⁹⁰

Sigmund Lamberger — 1460⁸⁹¹ (phleger vnd richter zu Stain), 1463⁸⁹² (phleger zu Oberstain, žena Kunigunda), 1467⁸⁹³ (phleger ze Oberstain), 1468⁸⁹⁴ (phleger zu Oberstain), 1468,⁸⁹⁵ 1469⁸⁹⁶ (phleger ze Oberstain), 1473⁸⁹⁷ (phleger vnd landrichter zu Stain), 1475⁸⁹⁸ (anwalt vnd phleger ze Oberstain), 1476⁸⁹⁹ (sin Valentin Lamberger phleger zu Oberstain).

Sore Budes, purger ze Stain — 1467.⁹⁰⁰

Sigmund Kerner — 1472.⁹⁰¹

Sigmund Gartenauer, burger zu Stain — 1483.⁹⁰²

Sigmundt goldschmidt ze Stain — 1453—1480⁹⁰³ (tast Peter Krembsler).

Thomasius, presbyter plebis de Stayn — 1300.⁹⁰⁴

Thomas Cendel, purger zu Stain — 1309,⁹⁰⁵ 1310⁹⁰⁶ (T. Zendel), 1312⁹⁰⁷ (T. der Czaendel), 1312,⁹⁰⁸ 1315,⁹⁰⁹ 1316,⁹¹⁰ 1317⁹¹¹ (Czendel der lantrichter), 1318⁹¹²

(Cendel der lantrichter vnd statrichter, Gerloch sein geselle ouch statrichter), 1319,⁹¹³ 1321⁹¹⁴ (T. der Czaendlein), 1322,⁹¹⁶ 1322⁹¹⁶ (Fritz von Graetz, Gerloch sein sun, Tomas der Czaendel die do richtaer waren), 1322,⁹¹⁷ 1327,⁹¹⁸ 1329⁹¹⁹ (žena Gedrowt, sin Geori), 1330,⁹²⁰ 1330,⁹²¹ 1331⁹²² (Thomas Zendlinus iudex provincialis in Stain 1320—1325), 1331⁹²³ (richter ze Stain), 1332⁹²⁴ (T. der Zaendel, Maerchel sein aydem die richter von Stain), 1332⁹²⁵ (T. der Zaendel purger vnd richter zu Stain), 1335,⁹²⁶ 1345,⁹²⁷ 1349,⁹²⁸ 1371⁹²⁹ (že umrl, zet Jakel, hči Margret).

Thomas Swab, burger zu Stain — 1475⁹³⁰ (chuster vnd bruder der grossen bruderschafft vnser lieben frawen), 1493,⁹³¹ 1493,⁹³² 1493.⁹³³

Thotscha schmidt — 1496.⁹³⁴

Wodorlicus de Staine — 1202,⁹³⁵ ok. 1205⁹³⁶ (Olricus plebanus de Stain), 1207⁹³⁷ (Wolricus plebanus de Stain).

Wilvingus sacerdos (de Stain?) — 1207.⁹³⁸

Weriandus de Michelstetten — 1207.⁹³⁹

Wergandus de Stain — 1229,⁹⁴⁰ 1238⁹⁴¹ (Weriand de Steine, župnik v Mengšu, bratje Gerloh, Walther, Bero, Henrik), 1239⁹⁴² (Weriand, župnik v Mengšu), 1243⁹⁴³ (Weriandus, župnik v Mengšu), 1247⁹⁴⁴ (Weriandus vicedominus, brat Gerloh miles de Staine), 1248⁹⁴⁵ (Wergandus vicedominus), 1248⁹⁴⁶ (Weriandus vicedominus), 1250⁹⁴⁷ (Wargiendus vicedominus in Werdeneck), 1252⁹⁴⁸ (Weriand, vicedom oglejskega patrijarha), 1260⁹⁴⁹ (Weriandus vicedominus de Stain, Werigang der vicztumb von Stayn), 1271⁹⁵⁰ (W. in bratje sinovi Gerloha de Stain).

Waltherus de Stain — 1229⁹⁵¹ (brat Gerloh), 1238,⁹⁵² 1260.⁹⁵³

Weriand — 1238⁹⁵⁴ (sin pokojnega Berona de Steine, mati Rihza).

Wersso de Veldes — 1247⁹⁵⁵ (strica vicedom Weriand in Gerloh de Staine, sam ima na pečatu: Sigillvm Ve/rs/oni de Stein).

Waltherus Vngarus — 1257,⁹⁵⁶ 1258⁹⁵⁷ (Waltherus miles de Stain = Waltherus Vngarus de Stain), 1260⁹⁵⁸ (W. Vngarus de Stein, brat Witigo), 1261⁹⁵⁹ (W. dictus Hungarus de Stain), 1265⁹⁶⁰ (W. de Stein), 1266⁹⁶¹ (W. Vngarus), 1267,⁹⁶² 1273,⁹⁶³ 1275,⁹⁶⁴ 1277⁹⁶⁵ (W. Vngarus), 1288⁹⁶⁶ (W. dictus Vngarus, komendator nemškega viteškega reda v Veliki Nedelji).

Vlricus de Stein, dominikanec — 1259.⁹⁶⁷

Witigo — 1260⁹⁶⁸ (brat Waltherus Vngarus de Stein).

Waltherus — 1263⁹⁶⁹ (W., Gerlochus de Seldenberch milites).

Woelflinus, ciuis apud Stein — 1277.⁹⁷⁰

Wosso, ciuis apud Stein — 1277.⁹⁷¹

Waltherus de Stain — 1293⁹⁷² (hči Agnes žena Wernherja iz Loke).

Vlreich schvelmaister von Stein vnd pharrer von Goeriach — 1279,⁹⁷³ 1299⁹⁷⁴ (Vlricus sacerdos de Stein), 1303⁹⁷⁵ (Vlreich pharrer zu Goeriach), 1306⁹⁷⁶ (Vlricus plebanus Goriaci, scolasticus Stainensis), 1311⁹⁷⁷ (Vlricus de Stain,

Slika 15. Pečat kamniškega župnika Jurija Hertenfelserja (na list. 1507, sept. 4. v Skof. arhivu v Ljubljani)

- archidiaconus Carnoliae et Marchie, plebanus plebis de Stain), 1311⁹⁷⁸ (Ulricus scholasticus in Stain, archidiaconus in Carniola et Marchia), 1312,⁹⁷⁹ 1312⁹⁸⁰ (Vlreich der erczigen, pharrer ze Stain).
- Wossel von Posenik — 1301,⁹⁸¹ 1303⁹⁸² (zet meščan Bernhard).
- Ulricus Diengarius (De Apetz) — 1301⁹⁸³ (sin Friedrich von Apetz).
- Vlreich der Pvezel von Stain — 1303,⁹⁸⁴ 1304.⁹⁸⁵
- Wodorlicus de Chucanea — 1304⁹⁸⁶ (župnik v Kamniku?).
- Ulricus — 1306⁹⁸⁷ (Hermanus, Albertus, Ulricus tunc tempore iudices in Stain).
- Werenher der retter von Lok — 1306⁹⁸⁸ (purchgraue dez oberen hofs ze Stain, žena Agnes), 1307,⁹⁸⁹ 1318.⁹⁹⁰
- Wolreich — 1312⁹⁹¹ (lantrichter ze Stain).
- Wolreich — 1312⁹⁹² (W. Chuonczlein sun).
- Wolreich — 1313⁹⁹³ (brat Raentel), 1321⁹⁹⁴ (brat Raentel), 1322⁹⁹⁵ (Weol vnd Raentel purger ze Stain), 1323,⁹⁹⁶ 1323,⁹⁹⁷ 1326,⁹⁹⁸ 1327,⁹⁹⁹ 1329¹⁰⁰⁰ (Wol, Raentleins pruder).
- Werenher von Hagbach — 1318¹⁰⁰¹ (W. von H. des Diengers sun), 1321¹⁰⁰² (W. der Diengnaer), 1321¹⁰⁰³ (W. der Dienger, brat Vlreich), 1323¹⁰⁰⁴ (W. der Dingaer), 1326¹⁰⁰⁵ (W. von Hagwach weylen Fritzen dez Diengnaer svn von Apez, žena Agnes).
- Welfing — 1322¹⁰⁰⁶ (Oettleins d. Pirczapf chenecht).
- Ulrik Wirken, purger zu Stain — 1322.¹⁰⁰⁷
- Veidel — 1323¹⁰⁰⁸ (V. der Wuyczin sun von Stain, žena Alheit, brata Jaeklein in Epplein von Stain); 1327¹⁰⁰⁹ (Woelfel d. Woyezen sun), 1329,¹⁰¹⁰ 1330.¹⁰¹¹
- Wlreich der Dingaer von Apetz — 1309¹⁰¹² (Fritel der Dienger vnd Vel sein sun), 1321¹⁰¹³ (brat Wernher), 1323¹⁰¹⁴ (W. der D. von Apetz), 1326¹⁰¹⁵ (W. der

Dingner), 1328,¹⁰¹⁶ 1330¹⁰¹⁷ (Wollein der Diaenger), 1330,¹⁰¹⁸ 1332,¹⁰¹⁹
1334,¹⁰²⁰ 1339,¹⁰²¹ 1348.¹⁰²²

Wol von Stain — 1330.¹⁰²³

Witko von Stain — 1332¹⁰²⁴ (Witigo de Stein), 1334¹⁰²⁵ (Witko von Stain) 1339¹⁰²⁶
(Wytko von S.), 1347¹⁰²⁷ (Witk von S. žena Margret), 1349,¹⁰²⁸ 1352¹⁰²⁹ (svak
Geori der Zaendel), 1379¹⁰³⁰ (die Withkin selige von Stain), 1402¹⁰³¹ (sin
Andrej), 1405¹⁰³² (Andreas von Stain des Withken sun).

Veydel von Peyschat — 1338¹⁰³³ (lantrichter ze Stain).

Ulrik imenovan List iz Kamnika — 1375¹⁰³⁴ (duhovnik v Preserju).

Walther der smid, purger zu Stain — 1352¹⁰³⁵ (že umrl, sin Nykel).

Vlreich sneyder, purger zu Stain — 1391.¹⁰³⁶

Wilhelm Heritsch — 1428¹⁰³⁷ (W. weil. Bartholomes Heritschen sun von Stain),
1445¹⁰³⁸ (W. von Heritsch), 1452¹⁰³⁹ (W. der Erytsch, hči Barbara žena Nyklasa
Archärja), 1469.¹⁰⁴⁰

Vrban von Ganabitz, purger zu Stein — 1465.¹⁰⁴¹

Valentin Lamberger — 1476¹⁰⁴² (phleger zu Oberstain, oče pok. Sigmund L.),
1476,¹⁰⁴³ 1478,¹⁰⁴⁴ 1479,¹⁰⁴⁵ 1495—1500¹⁰⁴⁶ (sin duhovnik Gregor).

Walthesar der Petschacher, burger zu Stain — 1482¹⁰⁴⁷ (brat Erasem P., meščan
v Ljubljani, sestra Ursula, žena Luke Yssenhawsna).

Wolfgang Wolawer, burger zu Stain — 1483¹⁰⁴⁸ (žena Margareta hči Ahaca
Petschacherja), 1496.¹⁰⁴⁹

Wolfgang laybriester — 1491¹⁰⁵⁰ (sin Henrika von Lackh, weil. burger zu Stain,
brata Hans in Andrej, mati Margareta).

Veit von Thurn — 1500¹⁰⁵¹ (pfleger zu Oberstain), 1500¹⁰⁵² (pfleger).

OPOMBE

Večkrat uporabljane okrajšave po-
menijo:

DAD = Državni arhiv na Dunaju.

DAS = Državni arhiv Slovenije v
Ljubljani.

DAS, REG. = Kronološka zbirka regist
in prepisov listin v Državnem arhi-
vu Slovenije. Zbirka vsebuje poleg
drugega tudi mnogo prepisov iz raz-
nih notarskih knjig iz arhivov v
Vidmu, vendar večinoma brez na-
vedbe, oziroma s pomanjkljivo na-
vedbo kraja, kjer se hranijo.

KALJ = Kapiteljski arhiv v Ljubljani.

SDA = Štajerski deželni arhiv v Gradcu.

SKALJ = Škofijski arhiv v Ljubljani.

Gradivo = Fr. Kos, Gradivo za zgodo-
vino Slovencev v sred. veku I—V.

IMK = Izvestja muzejskega društva za
Kranjsko.

Jaksch MC = A. Jaksch, Monumenta
historica ducatus Carinthiae I—IV.

LMS = Letopis Matice Slovenske.

MHVK = Mittheilungen des histor.
Vereins für Krain.

MMVK = Mittheilungen des Museal-
Vereins für Krain.

Orožen = I. Orožen, Das Bisthum und
die Diözese Lavant II Das Benedik-
tiner-Stift Oberburg. Maribor 1876.

Schumi UB = Fr. Schumi, Urkunden-
und Regestenbuch des Herzogtums
Krain I—II.

Schumi AH = Fr. Schumi, Archiv für
Heimatkunde I—II.

Zahn AF = J. Zahn, Codex dipl. Austriaco-Frisingensis. Font. rer. Austr. II. Abt. 31, 35, 36.
Zahn USt = J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I—III.

¹ M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do XV. stoletja, str. 241. — ² F. Zwitner, Starejša kranj. mesta in meščanstvo, 7—8. — ³ E. Baumgartner, Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andechs-Merancev, Časopis za zgod. in narodop. 23 (1933), 23—25. — ⁴ Jaksch MC IV, št. 2930. — ⁵ LMS 1876, 127. — ⁶ listina 1277, april 26. v DAS. — ⁷ A. Luschin v. Ebengreuth, Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502/03, MMVK 18 (1905), str. 43, 50, 59—62. — ⁸ Gradivo V, 15. — ⁹ MHVK 20 (1865), 110—111. — ¹⁰ list. 1322, april 16. v DAD. — ¹¹ R. Davidsohn, Forschungen zur Gesch. von Florenz IV, 330; J. Zontar, Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije, Glas. Muzej. društva 13 (1932), 21. — ¹² 1294, dec. 11., H. Wiesflecker, Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzogen von Kärnten, II/1, št. 903. — ¹³ list. 1306, dec. 16., kop. v ŠDA, Orožen, 80—81 ima napačno 1307, dec. 17. — ¹⁴ F. Stele, Politični okraj Kamnik, str. 94. — ¹⁵ Zwitner, o. d., 66. — ¹⁶ A. Rosenberg, Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark, str. 44, 128—129. — ¹⁷ list. 1247, april 18—20. L. Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive, št. 116. — ¹⁸ Za vsa ta imena primerjaj objavljene sezname. — ¹⁹ MMVK 18 (1905), 54. — ²⁰ list. 1277, april 26. v DAS. — ²¹ list. 1291, julij 13. v ŠKALj; IMK 6 (1896), 130—131. — ²² list. 1300, avg. 22. Schumi AH II, 245. — ²³ list. 1304, maj 4. v ŠKALj, Schumi AH II, 267; IMK 6, 131. — ²⁴ list. 1305, nov. 21. v DAD. — ²⁵ 1309, dec. 21 v ŠKALj, IMK 6, 131. — ²⁶ 1311, marec 24. DAS, Reg. — ²⁷ 1312, marec 12 v SDA, Schumi AH II, 259, Orožen, 89. — ²⁸ 1313, maj 8. v ŠKALj, IMK 6, 132. — ²⁹ 1299, dec. 24. v DAD. — ³⁰ 1301, avg. 30 v ŠDA, Orožen, 74. — ³¹ 1304, marec 22. v DAD, Schumi, AH II, 267. — ³² 1304, avg. 4. v DAD, Schumi, AH II, 268. — ³³ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi AH II, 268. — ³⁴ 1305, feb. 14. v DAD, Schumi AH II, 271. — ³⁵ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ³⁶ 1309, maj 1. F. Komatar, Kranjski mestni arhiv, Jahresber. d. Gymn. Krainburg 1912/13, str. 6. — ³⁷ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ³⁸ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. —

³⁹ 1320, maj 18 v DAD. — ⁴⁰ 1321, avg. 5. v DAD. — ⁴¹ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁴² 1322, julij 22. v DAD. — ⁴³ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁴⁴ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁴⁵ 1326, marec 27. v DAD. — ⁴⁶ 1327, jan. 26. v DAD. — ⁴⁷ 1305, feb. 14. v DAD, Schumi AH II, 271. — ⁴⁸ 1305, nov. 21. v DAD. — ⁴⁹ 1348, feb. 22 v DAD. — ⁵⁰ 1306, dec 16, kop. v ŠDA, Orožen 80—81 napačno 1307, dec. 17. — ⁵¹ 1402, sept. 14. v DAD. — ⁵² 1405, marec 5. v ŠDA, Orožen 161. — ⁵³ S. Gigante, Libri del cancelliere I., 34, 35, 60, 67, 68, 82, 387, v Monumenti di storia fiumana II; Fiume IX (1931), 25, 45. — ⁵⁴ 1441, april 23 v DAD. — ⁵⁵ 1449, okt. 11 v DAS. — ⁵⁶ 1449, maj 2. v ŠKALj, IMK 6, 134—135. — ⁵⁷ 1465, julij 28, v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁵⁸ DAD, cod. W 724, fol. 207', 232', 257'. — ⁵⁹ 1455, sept. 12. v DAS. — ⁶⁰ DAD, cod. B 533, fol. 109—109'. — ⁶¹ 1467, junij 26. v DAS. — ⁶² DAD, cod. W 64, fol. 229'. — ⁶³ ibid. fol. 228'. — ⁶⁴ 1467, junij 26. v DAS. — ⁶⁵ MMVK I (1866), 257. — ⁶⁶ 1472, jan. 29. v ŠKALj. — ⁶⁷ 1495, nov. 22. v ŠKALj, IMK 6, 138. — ⁶⁸ DAS, Viced. urbar 1496. — ⁶⁹ 1238, dec. 11. v DAD, Schumi UB II, 77—79. — ⁷⁰ 1271, okt. 27. v DAD, Fontes rerum Austriacarum II. Abt. 1. Bd., 128. — ⁷¹ 1292, april 27. DAS, Reg. — ⁷² 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ⁷³ 1303, marec 12. v ŠDA, Orožen, 76; Schumi AH II, 263. — ⁷⁴ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ⁷⁵ 1306, april 20. v ŠDA, Orožen, 79—80. — ⁷⁶ 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁷⁷ ibid. — ⁷⁸ Bianchi, Documenti per la storia del Friuli I. str. 494—495. — ⁷⁹ 1414, julij 8. v DAD. — ⁸⁰ DAD, cod. B 22, fol. 52—52'; Chmel, Gesch. d. Kaisers Friedrich III, I. Bd., 496; LMS 1882-3, 416. — ⁸¹ 1427, junij 6. v DAS, Vic. arh. I, 37/XXIII. — ⁸² DAD, cod. W 724, fol. 268'. — ⁸³ ibid., fol. 224. — ⁸⁴ 1489, marec 2 v DAD, LMS 1876, 136. — ⁸⁵ DAS, Vic. urbar 1496. — ⁸⁶ Gradivo IV, 195. — ⁸⁷ Schumi UB I, št. 113. — ⁸⁸ 1300, avg. 22., Schumi AH II, 245. — ⁸⁹ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁹⁰ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ⁹¹ gl. op. 36. — ⁹² 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ⁹³ 1315, okt. 18. v ŠDA, Orožen, 92. — ⁹⁴ 1321, avg. 5. v DAD. — ⁹⁵ 1322, feb. 5 v DAD. — ⁹⁶ 1322, april 16. v DAD. — ⁹⁷ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁹⁸ 1322, julij 22. v DAD. — ⁹⁹ 1332, dec. 6. v DAD. — ¹⁰⁰ 1336, dec. 6. v ŠKALj, IMK 6, 132. — ¹⁰¹ 1359, nov. 21. v ŠKALj, IMK 6, 132. — ¹⁰² 1343, dec. 3 v ŠDA, Orožen, 125. — ¹⁰³ 1362, feb. 23. v MMVK 19 (1906),

40. — ¹⁰⁴ 1369, marec 21. v DAD. — ¹⁰⁵ Wl. Milkowicz, Die Klöster in Krain Archiv f. oterr. Gesch. 74 (1889), 163. — ¹⁰⁶ 1428, junij 14. DAD, cod. B 22, fol. 52; LMS 1882-3, 416. — ¹⁰⁷ 1431, januar 25. v DAS. — ¹⁰⁸ 1463, okt. 13. v DAS. — ¹⁰⁹ DAD, cod. W 724, fol. 270. — ¹¹⁰ 1453, marec 7. v DAS. — ¹¹¹ 1474, julij 9. LMS 1876, 135. — ¹¹² 1480, dec. 21. v DAD. — ¹¹³ 1487, dec. 7. v DAD. — ¹¹⁴ 1490, sept. 26. v DAD. — ¹¹⁵ 1491, dec. 13. v DAD. — ¹¹⁶ 1467, junij 26. v DAS. — ¹¹⁷ 1475, avg. 24. v DAS. — ¹¹⁸ DAS, Viced. urbar 1496. — ¹¹⁹ MMVK I (1866), 255. — ¹²⁰ 1299, dec. 24. v DAD. — ¹²¹ 1390, okt. 9. v ŠkAlj, IMK 6, 133. — ¹²² 1403, sept. 10. v DAS. — ¹²³ 1238, dec. 11. v DAD, Schumi UB II, 78. — ¹²⁴ 1299, dec. 24. v DAD. — ¹²⁵ 1323, julij 25. v DAD. — ¹²⁶ 1306, dec. 16, kop. v ŠDA, Orožen, 80—1 ima napačno 1307, dec. 17. — ¹²⁷ 1309, dec. 21. v ŠkAlj, IMK 6, 131. — ¹²⁸ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ¹²⁹ 1322, maj 6. v ŠkAlj. — ¹³⁰ 1323, julij 25. v DAD. — ¹³¹ 1355, okt. 4. v DAD. — ¹³² 1359, nov. 21. v ŠkAlj, IMK 6, 132. — ¹³³ 1360, sept. 1. v DAD. — ¹³⁴ 1361, jan. 9. v DAD. — ¹³⁵ 1368, sept. 30., MMVK 19 (1906), 54—55. — ¹³⁶ 1370, maj 27. v DAD. — ¹³⁷ 1370, avg. 10. v DAD. — ¹³⁸ 1371, april 23. v DAD. — ¹³⁹ 1371, sept. 19. v DAD. — ¹⁴⁰ 1371, okt. 7. v DAD, LMS 1876, 130. — ¹⁴¹ 1372, feb. 8. v DAD. — ¹⁴² 1372, julij 8. v DAD. — ¹⁴³ 1372, sept. 26. v DAD. — ¹⁴⁴ 1372, sept. 28. v DAS. — ¹⁴⁵ 1374, maj 25. v DAD. — ¹⁴⁶ 1374, nov. 11. v DAD. — ¹⁴⁷ 1375, nov. 11. v DAD. — ¹⁴⁸ 1380, april 8. v DAD. — ¹⁴⁹ 1381, dec. 21. v DAD. — ¹⁵⁰ 1382, marec 8. v DAD. — ¹⁵¹ 1383, maj 20. v DAD. — ¹⁵² 1385, jan. 21. v DAD. — ¹⁵³ 1394, marec 31. v DAS. — ¹⁵⁴ 1479, avg. 12. v DAD. — ¹⁵⁵ 1482, avg. 12. Argo III, 71. — ¹⁵⁶ 1238, april 28., Jaksch MC IV, str. 255. — ¹⁵⁷ 1258, dec. 29., Jaksch MC IV, 535—536. — ¹⁵⁸ glej op. 11. — ¹⁵⁹ 1299, dec. 24. v DAD. — ¹⁶⁰ 1304, maj 20. v DAD, Schumi AH II, 267. — ¹⁶¹ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi, AH II, 268. — ¹⁶² 1305, feb. 14. v DAD, Schumi, AH II, 271. — ¹⁶³ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ¹⁶⁴ 1306, april 20. v ŠDA, Orožen, 79—80. — ¹⁶⁵ 1306, dec. 16. kop. v ŠDA, Orožen, 80—81 ima napačno 1307, dec. 17. — ¹⁶⁶ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ¹⁶⁷ 1317, julij 9. v DAD. — ¹⁶⁸ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ¹⁶⁹ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ¹⁷⁰ 1320, maj 18. v DAD. — ¹⁷¹ 1321, avg. 5. v DAD. — ¹⁷² 1322, feb. 5. v DAD. — ¹⁷³ 1322, maj 6. v ŠkAlj. — ¹⁷⁴ 1327, jan. 26. v DAD. — ¹⁷⁵ 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ¹⁷⁶ 1304, marec 22. v DAD, Schumi, AH II, 267. — ¹⁷⁷ 1304, maj 20. v DAD, Schumi, AH II, 267. — ¹⁷⁸ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi, AH II, 268. — ¹⁷⁹ 1305, feb. 14. v DAD, Schumi, AH II, 271. — ¹⁸⁰ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ¹⁸¹ 1306, april 20. v ŠDA, Orožen, 79—80. — ¹⁸² 1306, dec. 16. kop. v ŠDA, Orožen, 80—81 ima nap. 1307, dec. 17. — ¹⁸³ Marian, Austria sacra VII, 378. — ¹⁸⁴ 1309, maj 1; Komatar, o. d., 6. — ¹⁸⁵ 1309, dec. 21. v ŠkAlj, IMK 6, 131. — ¹⁸⁶ 1312, maj 17. v DAD. — ¹⁸⁷ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ¹⁸⁸ 1313, feb. 28. v DAD. — ¹⁸⁹ 1316, maj 17. v ŠDA, Orožen, 92—93. — ¹⁹⁰ 1318, april 28. MMVK 18 (1905), 135. — ¹⁹¹ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ¹⁹² 1348, sept. 29. v DAD. — ¹⁹³ 1352, junij 18. v DAD. — ¹⁹⁴ 1359, jan. 7. v DAD. — ¹⁹⁵ 1362, feb. 23., MMVK 19 (1906), 40. — ¹⁹⁶ 1373, junij 29. v DAS. — ¹⁹⁷ 1359, feb. 3. v DAD. — ¹⁹⁸ 1373, junij 29. v DAS. — ¹⁹⁹ 1391, april 30. v ŠkAlj, IMK 6, 133. — ²⁰⁰ 1414, nov. 9, Muchar, Gesch. d. Steiermark VII, 131; LMS 1876, 132. — ²⁰¹ 1423, avg. 26. v DAD. — ²⁰² 1423, nov. 30. v DAS. — ²⁰³ 1424, maj 22., IMK 17 (1903), 40. — ²⁰⁴ 1426 s. d., LMS 1876, 132. — ²⁰⁵ 1419, julij 17. v DAS. — ²⁰⁶ 1444, okt. 19. v ŠkAlj, IMK 6, 134. — ²⁰⁷ DAD, cod. W 724, fol. 230. — ²⁰⁸ 1449, julij 11. v ŠDA, Orožen, 189. — ²⁰⁹ 1452, marec 4. v DAS. — ²¹⁰ 1459, dec. 28. v DAS. — ²¹¹ 1460, dec. 12. v DAS. — ²¹² 1455, april 28. v Arhivu dvorne komore na Dunaju. — ²¹³ 1472, jan. 29. v ŠkAlj. — ²¹⁴ 1489, marec 2., LMS 1876, 136. — ²¹⁵ DAS, Viced. urbar 1496. — ²¹⁶ 1499, april 23. v DAS. — ²¹⁷ Gradivo IV, 366. — ²¹⁸ Gradivo IV, 583. — ²¹⁹ Gradivo V, 15. — ²²⁰ Schumi, UB II, 8—9. — ²²¹ Jaksch MC IV, 24. — ²²² Gradivo V, 123. — ²²³ Gradivo V, 156. — ²²⁴ 1213, april 1., Jaksch MC IV, 66. — ²²⁵ Gradivo V, 232. — ²²⁶ 1229, jan. 13., Gradivo V, 497. — ²²⁷ 1238, dec. 11., Schumi UB II, 77-79. — ²²⁸ 1242 s. d. v ŠDA, Zahn Ust II, 526. — ²²⁹ 1247, april 18-20., L. Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive, 116. — ²³⁰ 1247, nov. 3., Schumi UB II, 113—114. — ²³¹ 1248, jan. 3., Zahn AF I, št. 153. — ²³² 1248 s. d., LMS 1874, 181. — ²³³ 1250, sept. 12., Zahn Ust III, 141—142. — ²³⁴ Schumi UB II, 137—139. — ²³⁵ 1252, avg. 4., Zahn AF I, št. 165. — ²³⁶ 1257, dec. 13., Zahn Ust III, 328. — ²³⁷ 1271, okt. 27. v DAD, Font. rerum Austr. II. Abt. 1. Bd., 128. — ²³⁸ 1252, avg. 4., Zahn AF I, št. 165. — ²³⁹ Zahn Ust III, 374. — ²⁴⁰ 1260, nov. 1., Schumi

- UB II, 211—213. — ²⁴¹ 1275, julij 14., Zahn AF I, št. 308. — ²⁴² 1277, april 26. v DAS. — ²⁴³ 1286, avg. 24., Zahn AF I, št. 397. — ²⁴⁴ 1287 s. d. v DAD. — ²⁴⁵ 1263, junij 29., Schumi UB II, 253. — ²⁴⁶ 1299, dec. 24. v DAD. — ²⁴⁷ 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ²⁴⁸ 1303, marec 12. v ŠDA, Orožen, 76—77; Schumi AH II, 263. — ²⁴⁹ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi AH II, 268. — ²⁵⁰ 1305, nov. 21. v DAD. — ²⁵¹ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ²⁵² 1306, feb. 8. v ŠDA, Orožen, 79. — ²⁵³ 1306, dec. 16. v ŠDA, Orožen, 80—81 ima nap. 1307, dec. 17. — ²⁵⁴ 1309, maj 1., Komatar o. d., 6. — ²⁵⁵ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi AH II, 268. — ²⁵⁶ 1306, april 20. v ŠDA, Orožen, 79—80. — ²⁵⁷ 1307 s. d., Marian, Austria sacra VII, 378. — ²⁵⁸ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ²⁵⁹ 1317, julij 9. v DAD. — ²⁶⁰ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ²⁶¹ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ²⁶² ibid. — ²⁶³ 1312, marec 12. v DAD. — ²⁶⁴ ibid. — ²⁶⁵ 1314, avg. 12. v DAD. — ²⁶⁶ 1317, jul. 9. v DAD. — ²⁶⁷ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ²⁶⁸ 1320, sept. 15. kop. v ŠDA. — ²⁶⁹ 1320, maj 18. v DAD. — ²⁷⁰ 1321, avg. 5. v DAD. — ²⁷¹ 1321, okt. 13. v DAD. — ²⁷² 1322, feb. 5. v DAD. — ²⁷³ 1322, maj 6 v ŠKALj. — ²⁷⁴ 1322, julij 22. v DAD. — ²⁷⁵ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ²⁷⁶ 1326, marec 27. v DAD. — ²⁷⁷ 1327, jan. 26. v DAD. — ²⁷⁸ 1329, marec 25. v DAD. — ²⁷⁹ 1330, maj 25. v ŠDA. — ²⁸⁰ 1328, avg. 19. v KALj, fasc. 83, št. 32 (prep.). — ²⁸¹ 1330, maj 25. v DAD. — ²⁸² 1348, avg. 5. v DAD. — ²⁸³ 1361, julij 31. v DAD. — ²⁸⁴ 1329, april 24. v ŠDA, Orožen, 106. — ²⁸⁵ 1348, sept. 29. v DAD. — ²⁸⁶ 1349, okt. 12. v DAD. — ²⁸⁷ 1351, marec 26 v DAD. — ²⁸⁸ 1352, avg. 14. v DAD. — ²⁸⁹ 1359, nov. 21. v ŠKALj, IMK 6, 132. — ²⁹⁰ 1327, feb. 25. v DAD, LMS 1874, 186. — ²⁹¹ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ²⁹² 1331, maj 25. v DAD. — ²⁹³ 1332, dec. 6. v DAD. — ²⁹⁴ 1332, feb. 25. v DAD, LMS 1874, 186—187. — ²⁹⁵ 1333, maj 4. v DAD. — ²⁹⁶ 1335, april 24. v DAD. — ²⁹⁷ 1335, julij 20. v DAS. — ²⁹⁸ 1338, maj 12. v DAD. — ²⁹⁹ 1341, feb. 18. v DAD. — ³⁰⁰ 1346, marec 2. v DAD. — ³⁰¹ 1346, julij 4. v DAD. — ³⁰² 1348, sept. 29. v DAD. — ³⁰³ 1349, okt. 3. v DAD. — ³⁰⁴ 1349, dec. 20. v DAD. — ³⁰⁵ 1355, okt. 4. v DAD. — ³⁰⁶ 1362, feb. 23., MMVK 19 (1906), 40. — ³⁰⁷ 1364, avg. 18. v DAD. — ³⁰⁸ 1367, sept. 6. v DAD. — ³⁰⁹ 1368, sept. 30., MMVK 19 (1906), 54—55. — ³¹⁰ 1341, feb. 18. v DAD. — ³¹¹ 1360, sept. 1 v DAD. — ³¹² 1360, sept. 14. v DAD. — ³¹³ 1361, jan. 9, v DAD. — ³¹⁴ 1362, maj 17. v DAD. — ³¹⁵ 1363, april 17. v DAS. — ³¹⁶ gl. op. 313. — ³¹⁷ 1370, april 10. v DAD. — ³¹⁸ 1372, sept. 26. v DAD. — ³¹⁹ 1372, sept. 28. v DAS. — ³²⁰ 1373, junij 29. v DAS. — ³²¹ 1374, maj 25. v DAD. — ³²² 1393, maj 10. v DAD, Archiv f. vaterl. Geschichte und Topogr. Kärntens 7 (1862), 94. — ³²³ 1404, april 6. v DAD. — ³²⁴ 1400, feb. 19., MHVK 20 (1865), 110. — ³²⁵ 1465, julij 28. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ³²⁶ 1476, junij 27., IMK 1 (1891), 9. — ³²⁷ 1484, april 29., LMS 1876, 136. — ³²⁸ 1485, avg. 19., LMS 1876, 136. — ³²⁹ 1489, maj 2., LMS 1876, 137. — ³³⁰ 1490, april 22., LMS 1876, 137. — ³³¹ 1492, maj 7. v DAS. — ³³² 1495, marec 18., LMS 1876, 137. — ³³³ 1483, marec 25., LMS 1876, 136. — ³³⁴ 1492, nov. 23. v DAD. — ³³⁵ DAS, Viced. urbar 1496. — ³³⁶ IMK 3 (1893), 22—23; Stiasny, Kamnik, 72. — ³³⁷ Gradivo V, 123. — ³³⁸ MHVK 20 (1865), 110—111. — ³³⁹ 1238, dec. 11. v DAD, Schumi UB II, 77—79. — ³⁴⁰ 1271, okt. 27. v DAD, FRA II, Abt. 1 Bd., 128. — ³⁴¹ 1258, dec. 29., Jaksch MC IV, 535—536. — ³⁴² 1261, junij 17. v DAD, LMS 1874, 181—182. — ³⁴³ 1277, april 26. v DAS. — ³⁴⁴ 1275, nov. 13., IMK 2 (1892), 46. — ³⁴⁵ 1277, april 26. v DAS. — ³⁴⁶ ibid. — ³⁴⁷ 1291, okt. 15., DAS, Reg., IMK 3 (1893), 21. — ³⁴⁸ 1304, maj 4. v ŠKALj, Schumi AH II, 267; IMK 6, 131. — ³⁴⁹ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ³⁵⁰ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ³⁵¹ 1313, maj 8. v ŠKALj, IMK 6, 132. — ³⁵² 1294, dec. 11., H. Wiesflecker, Die Regesten der Grafen von Tirol... II/1, št. 903. — ³⁵³ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ³⁵⁴ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ³⁵⁵ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ³⁵⁶ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ³⁵⁷ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ³⁵⁸ 1306, dec. 16. kop. v ŠDA, Orožen, 80—81 ima napačno 1307, dec. 17. — ³⁵⁹ 1311, marec 24. v DAS, Reg. — ³⁶⁰ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ³⁶¹ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ³⁶² 1321, okt. 26., Bianchi, Documenti per la storia del Friuli I, 491—492. — ³⁶³ 1321, okt. 30. ibid., 493—494. — ³⁶⁴ 1321, nov. 5. ibid., 494—495. — ³⁶⁵ 1324, avg. 24. v DAD. — ³⁶⁶ 1332, jan. 6., LMS 1874, 186. — ³⁶⁷ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ³⁶⁸ 1323, dec. 6. v DAS, Reg. — ³⁶⁹ 1334, jan. 21. v DAD. — ³⁷⁰ 1337, marec 17. v DAD. — ³⁷¹ 1341, april 23. v DAD. — ³⁷² 1346, julij 4. v DAD. — ³⁷³ 1348, sept. 29. v DAD. — ³⁷⁴ 1351, jan. 9. v DAD. — ³⁷⁵ 1352, okt. 24. v DAD. — ³⁷⁶ 1353, julij 4. v DAD. — ³⁷⁷ 1358, maj 23. v DAD. — ³⁷⁸ 1359, marec 1. v DAD. — ³⁷⁹ 1360,

- sept. 14. v DAD. — ³⁸⁰ 1361, jan. 9. v DAD. — ³⁸¹ 1362, jan. 21. v DAD. — ³⁸² 1367, junij 19. v DAD. — ³⁸³ 1372, sept. 26. v DAD. — ³⁸⁴ 1372, sept. 28. v DAS. — ³⁸⁵ 1377, feb. 25. v DAS. — ³⁸⁶ 1370, avg. 10. v DAD. — ³⁸⁷ 1373, junij 29. v DAS. — ³⁸⁸ *ibid.* — ³⁸⁹ 1379, maj 25. kopia v DAS, Vic. arh. I 139. — ³⁹⁰ 1421, april 27. v DAD. — ³⁹¹ 1421, junij 2. v ŠDA, Orožen, 168. — ³⁹² 1421, julij 26. v DAS. — ³⁹³ 1426, julij 7., LMS 1876, 132; LMS 1882-3, 415. — ³⁹⁴ 1428, junij 14. LMS 1876, 132; LMS 1882-3, 415. — ³⁹⁵ 1428 s. d., LMS 1882-3, 415. — ³⁹⁶ 1431, junij 16., LMS 1882-3, 415. — ³⁹⁷ 1431, avg. 19. v DAD. — ³⁹⁸ 1431, avg. 27., LMS 1882-3, 415. — ³⁹⁹ 1432, maj 17. LMS 1876, 133; LMS 1882-3, 415. — ⁴⁰⁰ 1427, jun. 6., kop. v DAS, Vic. arh. I 37. — ⁴⁰¹ 1427, avg. 14., kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ⁴⁰² 1427, okt. 22., LMS 1876, 132. — ⁴⁰³ 1428, junij 14., LMS 1882-3, 416. — ⁴⁰⁴ 1431, jan. 25. v DAS. — ⁴⁰⁵ 1431, junij 16., LMS 1882-3, 415. — ⁴⁰⁶ 1450, avg. 13. v ŠKALj, IMK 6, 135. — ⁴⁰⁷ 1453, marec 7. v DAS. — ⁴⁰⁸ 1458, avg. 8. v DAS. — ⁴⁰⁹ 1459, april 27. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁴¹⁰ 1460, marec 31. v DAS. — ⁴¹¹ 1462, julij 21. kop. v DAS, Vic. arh. I 157. — ⁴¹² 1491, avg. 12., kop. v DAS, Vic. arh. I 157. — ⁴¹³ 1466, marec 20. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁴¹⁴ 1467, julij 22., kop. v DAS, Vic. arh. I 61. — ⁴¹⁵ 1468, feb. 9. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁴¹⁶ 1472, april 20. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁴¹⁷ DAD, cod. W 724, fol. 239'. — ⁴¹⁸ 1480, marec 6. MMVK 1 (1866), 256—257. — ⁴¹⁹ 1471, okt. 10. v DAD. — ⁴²⁰ 1472, april 20. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁴²¹ 1475, avg. 24. v DAS. — ⁴²² 1486, april 21. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁴²³ 1484, april 12. v DAD. — ⁴²⁴ 1492, jan. 17. v DAD. — ⁴²⁵ 1499, maj 11. v DAD. — ⁴²⁶ gl. op. 352. — ⁴²⁷ 1299, dec. 24. v DAD. — ⁴²⁸ 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ⁴²⁹ 1303, marec 12. v ŠDA, Orožen, 76—77; Schumi AH II, 263. — ⁴³⁰ 1303, avg. 4. v DAD, Schumi AH II, 263. — ⁴³¹ 1304, marec 20. v DAD, Schumi AH II, 265. — ⁴³² 1304, marec 22. v DAD, Schumi AH II, 267. — ⁴³³ 1304 maj 20. v DAD, Schumi AH II, 267. — ⁴³⁴ 1304, avg. 4. v DAD, Schumi AH II, 268. — ⁴³⁵ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi AH II, 268. — ⁴³⁶ 1305, feb. 14. v DAD, Schumi AH II, 271. — ⁴³⁷ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ⁴³⁸ 1307 s. d., Marian, Austria sacra VII, 378. — ⁴³⁹ 1309, maj 1., Komatar o. d., 6. — ⁴⁴⁰ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ⁴⁴¹ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ⁴⁴² 1314, avg. 10. v DAD. — ⁴⁴³ 1314, avg. 12. v DAD. — ⁴⁴⁴ 1315, okt. 18. v ŠDA, Orožen, 92. — ⁴⁴⁵ 1316, sept. 1, Register mekinjskih listin iz 1734 v DAS. — ⁴⁴⁶ 1317, julij 9. v DAD. — ⁴⁴⁷ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ⁴⁴⁸ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ⁴⁴⁹ 1319, maj 8. v DAD, LMS 1874, 184. — ⁴⁵⁰ 1319, okt. 31. v DAD. — ⁴⁵¹ 1320, maj 18. v DAD. — ⁴⁵² 1321, avg. 5. v DAD. — ⁴⁵³ 1322, feb. 5. v DAD. — ⁴⁵⁴ 1322, april 16. v DAD. — ⁴⁵⁵ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁴⁵⁶ 1322, julij 22. v DAD. — ⁴⁵⁷ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁴⁵⁸ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ⁴⁵⁹ 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁴⁶⁰ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁴⁶¹ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁴⁶² 1327, jan. 26. v DAD. — ⁴⁶³ 1329, marec 25. v DAD. — ⁴⁶⁴ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ⁴⁶⁵ 1336, nov. 15. v DAS, Reg.; IMK 1 (1891), 9. — ⁴⁶⁶ 1322, feb. 5. v DAD. — ⁴⁶⁷ 1323, julij 25. v DAD. — ⁴⁶⁸ 1337, julij 25. v DAD, Melly, Beiträge zur Siegelkunde, 107. — ⁴⁶⁹ 1323, dec. 6 v DAS, Reg. — ⁴⁷⁰ 1324, jan. 8. v DAS, Reg. — ⁴⁷¹ 1327, jun. 24. v DAS, Reg. — ⁴⁷² 1333. sept. 18. v DAS, Reg. — ⁴⁷³ 1327, jan. 26. v DAD. — ⁴⁷⁴ 1336, dec. 20. v DAD. — ⁴⁷⁵ 1341, feb. 18. v DAD. — ⁴⁷⁶ 1346, marec 2. v DAD. — ⁴⁷⁷ 1349, april 25., DAS, Reg.; IMK 3 (1893), 21. — ⁴⁷⁸ 1349, okt. 3. v DAD. — ⁴⁷⁹ *ibid.* — ⁴⁸⁰ 1360, sept. 1 v DAD. — ⁴⁸¹ 1356, maj 30., DAD, cod. B 6, fol. 91. — ⁴⁸² 1356, nov. 9. *ibid.*, fol. 103. — ⁴⁸³ 1362, april 3 v DAD. — ⁴⁸⁴ 1366, nov. 11. v DAD. — ⁴⁸⁵ 1367, nov. 30. v DAD. — ⁴⁸⁶ 1369, april 8. v DAD. — ⁴⁸⁷ 1370, feb. 4. v DAD. — ⁴⁸⁸ 1371, april 23. v DAD. — ⁴⁸⁹ 1371, sept. 19. v DAD. — ⁴⁹⁰ 1373, junij 29. v DAS. — ⁴⁹¹ *ibid.* — ⁴⁹² 1380, maj 5. v DAS, Reg. — ⁴⁹³ 1391, april 30. v ŠKALj, IMK 6, 133. — ⁴⁹⁴ 1407, dec. 21. v DAD. — ⁴⁹⁵ 1417, julij 2. v DAS. — ⁴⁹⁶ 1421, junij 2. v ŠDA, Orožen, 168. — ⁴⁹⁷ 1421, julij 26. v DAS. — ⁴⁹⁸ 1421, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 168—169. — ⁴⁹⁹ 1432, jan. 27. v ŠDA, Orožen, 178. — ⁵⁰⁰ 1444, okt. 19. v ŠKALj, IMK 6, 134. — ⁵⁰¹ DAD, cod. W 724, fol. 234'. — ⁵⁰² 1445, junij 13. v DAS. — ⁵⁰³ 1448, feb. 25. v ŠKALj. — ⁵⁰⁴ 1449, maj 2. v ŠKALj, IMK 6, 134. — ⁵⁰⁵ 1449, julij 11. v ŠDA, Orožen, 189. — ⁵⁰⁶ 1450, avg. 13. v ŠKALj, IMK 6, 135. — ⁵⁰⁷ 1425, maj 25. v ŠKALj, LMS 1876, 132. — ⁵⁰⁸ 1427, avg. 14., kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ⁵⁰⁹ *ibid.* — ⁵¹⁰ 1431, avg. 19. v DAD. — ⁵¹¹ 1432, maj 17., LMS 1876, 133; LMS 1882—3, 415. — ⁵¹² 1433, jan. 17., kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ⁵¹³ *ibid.* — ⁵¹⁴ S. Gigante, Mon. di storia Fiumana II. Libri del Cancelliere, 122. — ⁵¹⁵ *ibid.*,

Lojze Perko: Deček

234. — ⁵¹⁶ ibid., 392. — ⁵¹⁷ Fiume 9 (1931), 40. — ⁵¹⁸ ibid., 45. — ⁵¹⁹ Drž. arhiv na Reki, knjiga notarja Ant. da Reno, 465. — ⁵²⁰ 1437, avg. 27. v DAS, MHVK 15 (1860), 99. — ⁵²¹ 1438, marec 10. v DAS. — ⁵²² 1444, marec 25, IMK 10 (1900), 122. — ⁵²³ 1453, marec 7. v DAS. — ⁵²⁴ 1458, maj 28. kop. v ŠKALj, LMS 1876, 134. — ⁵²⁵ 1459, april 27. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁵²⁶ 1459, dec. 28. v DAS. — ⁵²⁷ 1463, okt. 13. v DAS. — ⁵²⁸ 1453, marec 7, v DAD. — ⁵²⁹ 1460, marec 31. v DAS. — ⁵³⁰ 1462, marec 15. v DAS. — ⁵³¹ MMVK 1 (1866), 255. — ⁵³² 1465, julij 28, v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁵³³ 1466, marec 20. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁵³⁴ DAD, cod. W 724, fol. 264'. — ⁵³⁵ 1466, marec 20. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁵³⁶ DAD, cod. W 724, fol. 264. — ⁵³⁷ 1486, april 21. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁵³⁸ 1478, jan. 13., Archiv f. Niederösterr. na Dunaju, fevdna knjiga ces. Friderika III. št. 5, fol. 95'. — ⁵³⁹ 1480, jan. 22., ibid., fol. 105'. — 106. — ⁵⁴⁰ 1493, s. d., kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ⁵⁴¹ DAS, Viced. urbar 1496. — ⁵⁴² ibid. — ⁵⁴³ 1499, april 23. v DAS. — ⁵⁴⁴ IMK 3 (1893), 22—23. — ⁵⁴⁵ 1312, marec 12. v DAD. — ⁵⁴⁶ 1316, maj 17. v ŠDA, Orožen, 92. — ⁵⁴⁷ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ⁵⁴⁸ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁵⁴⁹ 1330, maj 25. v ŠDA. — ⁵⁵⁰ 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁵⁵¹ 1316, jan. 1. v ŠKALj. — ⁵⁵² 1326, marec 27. v DAD. — ⁵⁵³ 1374, maj 25. v DAD. — ⁵⁵⁴ 1397, dec. 6. v ŠKALj, IMK 6, 133. — ⁵⁵⁵ 1402, april 22. v ŠKALj, IMK 6, 133. ⁵⁵⁶ LMS 1882—3, 415. — ⁵⁵⁷ 1432, maj 17., LMS 1882—3, 415. — ⁵⁵⁸ S. Gigante, Mon. di storia Fjumanana II. Lib. del Cancell., 51. — ⁵⁵⁹ ibid., 66. — ⁵⁶⁰ ibid., 82. — ⁵⁶¹ ibid., 381. — ⁵⁶² Fiume 9 (1931), 25. — ⁵⁶³ Drž. arhiv na Reki, knjiga notarja Ant. da Reno, 297. — ⁵⁶⁴ ibid., 448. — ⁵⁶⁵ ibid., 465. — ⁵⁶⁶ 1450, avg. 13. v ŠKALj, IMK 6, 135. — ⁵⁶⁷ 1458, maj 28., LMS 1876, 134. — ⁵⁶⁸ DAD, cod. B 533, fol. 109—109'. — ⁵⁶⁹ IMK 8 (1898), 131. — ⁵⁷⁰ MMVK 1 (1866), 256. — ⁵⁷¹ 1476, junij 27. IMK 1 (1891), 9. — ⁵⁷² 1478, avg. 3. ibid. — ⁵⁷³ 1478, dec. 9. ibid. — ⁵⁷⁴ 1479, marec 1. ibid. — ⁵⁷⁵ 1490, april 22., LMS 1876, 137. — ⁵⁷⁶ 1495, marec 18., LMS 1876, 137. — ⁵⁷⁷ 1477, julij 4. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁵⁷⁸ 1486, april 21. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁵⁷⁹ 1482, julij 27. v DAS. — ⁵⁸⁰ 1483, julij 29. v DAD, cod. W 64, fol. 228'. — ⁵⁸¹ 1495, nov. 22. v ŠKALj, IMK 6, 138. — ⁵⁸² DAS, viced. urbar 1496. — ⁵⁸³ gl. op. 581. — ⁵⁸⁴ 1498, maj 28. v DAS, Vic. arh. I 61. — ⁵⁸⁵ IMK 3 (1893), 22. — ⁵⁸⁶ MHVK 20 (1865), 110—111. — ⁵⁸⁷ 1252, avg. 4., Zahn AF II, št. 165. —

⁵⁸⁸ 1258, dec. 29., Jaksch MC IV, 535—536. — ⁵⁸⁹ 1260, nov. 1., Schumi UB II, 211—213. — ⁵⁹⁰ 1261, jun. 17. LMS 1874, 181—182. — ⁵⁹¹ 1287, okt. 2., MHVK 1855, 29. — ⁵⁹² 1287, okt. 3. v DAD. — ⁵⁹³ 1291, okt. 14. v DAS, Reg. — ⁵⁹⁴ 1291, okt. 15. v DAS, Reg. — ⁵⁹⁵ 1292, april 27. v DAS, Reg. — ⁵⁹⁶ ibid. — ⁵⁹⁷ 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ⁵⁹⁸ 1303, marec 12. v ŠDA, Orožen, 76. — ⁵⁹⁹ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi AH II, 268. — ⁶⁰⁰ 1312, marec 12. v DAD. — ⁶⁰¹ 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁶⁰² 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ⁶⁰³ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ⁶⁰⁴ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁶⁰⁵ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁶⁰⁶ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁶⁰⁷ 1330, maj 25. v ŠDA. — ⁶⁰⁸ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ⁶⁰⁹ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. ⁶¹⁰ 1318, maj 14. v ŠDA, Orožen, 95. — ⁶¹¹ 1329, marec 25. v DAD. — ⁶¹² 1332, jan. 21. v DAD. — ⁶¹³ 1332, dec. 6. v DAD. — ⁶¹⁴ 1334, jan. 21. v DAD. — ⁶¹⁵ 1329, okt. 29. insert v list. 1374, april 6. v DAS. — ⁶¹⁶ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ⁶¹⁷ 1340, maj 29. v DAD. — ⁶¹⁸ 1344, feb. 22. v DAD. — ⁶¹⁹ 1349, okt. 3. v DAD. — ⁶²⁰ 1350, jan. 15. v DAD. — ⁶²¹ 1352, avg. 14. v DAD. — ⁶²² 1357, nov. 1. v DAD. — ⁶²³ 1360, maj 25. v DAD. — ⁶²⁴ 1360, junij 28. v DAD. — ⁶²⁵ 1360, sept. 1. v DAD. — ⁶²⁶ 1360, sept. 14. v DAD. — ⁶²⁷ 1362, maj 10., Argo III, 69. — ⁶²⁸ 1362, maj 17. v DAD. — ⁶²⁹ 1374, april 6. v DAS, MHVK 1857, 99. — ⁶³⁰ 1368, sept. 30., MMVK 19 (1906), 54—55. — ⁶³¹ 1396, april 18. v DAD. — ⁶³² 1397, dec. 6. v ŠKALj, IMK 6, 133. — ⁶³³ 1402, april 22. v ŠKALj, IMK 6, 133—134. — ⁶³⁴ 1403, sept. 10. v DAS. — ⁶³⁵ 1404, april 15. v DAD. — ⁶³⁶ 1406, april 23. v ŠKALj, LMS 1876, 132. — ⁶³⁷ 1406, dec. 2. v DAD. — ⁶³⁸ 1407, maj 21. v DAS. — ⁶³⁹ 1407, avg. 13. v DAD. — ⁶⁴⁰ 1409, maj 14. v DAS. — ⁶⁴¹ 1410, avg. 26. v DAS. — ⁶⁴² 1415, dec. 11. v DAD. — ⁶⁴³ 1417, julij 2. v DAS. — ⁶⁴⁴ 1367, junij 19. v DAD. — ⁶⁴⁵ 1370, april 21. v DAD. — ⁶⁴⁶ 1370, nov. 20., MHVK 1861, 58. — ⁶⁴⁷ 1370, dec. 4. ibid. — ⁶⁴⁸ 1373, junij 29. v DAS. — ⁶⁴⁹ 1397, okt. 3., MHVK 1865, 110. — ⁶⁵⁰ 1433, jan. 17. kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ⁶⁵¹ 1438, marec 10. v DAS. — ⁶⁵² 1444, okt. 19. v ŠKALj, IMK 6, 134. — ⁶⁵³ 1445, junij 13. v DAS. — ⁶⁵⁴ 1449, maj 2. v ŠKALj, IMK 6, 134. — ⁶⁵⁵ 1450, avg. 13. v ŠKALj, IMK 6, 135. — ⁶⁵⁶ 1459, april 27. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁶⁵⁷ 1438, marec 10. v DAS. — ⁶⁵⁸ ibid. — ⁶⁵⁹ 1445, junij 13. v DAS. — ⁶⁶⁰ 1460, dec. 12. v DAS. — ⁶⁶¹ 1455, junij 25. v ŠKALj, IMK

- 6, 135. — ⁶⁰² 1460, marec 31. v DAS. — ⁶⁰³ 1464, dec. 2. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁶⁰⁴ 1465, julij 28. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁶⁰⁵ 1466, marec 20. v ŠKALj, IMK 6, 136. — ⁶⁰⁶ gl. op. 664. — ⁶⁰⁷ gl. op. 665. — ⁶⁰⁸ 1468, okt. 14. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁶⁰⁹ 1478, maj 8., MHVK 1865, 110. — ⁶¹⁰ 1467, julij 22., kop. v DAS, Vic. arh. I 61. — ⁶¹¹ DAS, Viced. urbar 1496. — ⁶¹² 1498, maj 28. v DAS, Vic. arh. I 61. — ⁶¹³ DAD, cod. W 724, fol. 277'. — ⁶¹⁴ 1472, april 20. v ŠKALj, IMK 6, 137. — ⁶¹⁵ 1475, avg. 24. v DAS. — ⁶¹⁶ IMK 3 (1893), 22—23. — ⁶¹⁷ DAS, Viced. urbar 1496. — ⁶¹⁸ ibid. — ⁶¹⁹ 1498, april 20. v ŠKALj, IMK 6, 138. — ⁶²⁰ ibid. — ⁶²¹ IMK 3 (1893), 22—23. — ⁶²² ibid. — ⁶²³ ibid. — ⁶²⁴ 1298, nov. 24. v DAD. — ⁶²⁵ 1304, maj 20. v DAD, Schumi AH II, 267. — ⁶²⁶ 1307. s. d., Marian, Austria sacra VII, 378. — ⁶²⁷ 1308, feb. 17., Zahn AF II, št. 472. — ⁶²⁸ 1308, dec. 21., ibid. št. 477. — ⁶²⁹ 1299, feb. 12., R. Davidson, Forschungen zur Gesch. von Florenz, IV, 330. — ⁶³⁰ 1305, nov. 21. v DAD. — ⁶³¹ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ⁶³² 1332, dec. 6. v DAD. — ⁶³³ 1353, marec 20., LMS 1876, 129. — ⁶³⁴ gl. op. 691. — ⁶³⁵ ibid. — ⁶³⁶ 1312, marec 12. v DAD. — ⁶³⁷ 1312, maj 17. v DAD. — ⁶³⁸ 1313, feb. 28. v DAD. — ⁶³⁹ 1312, dec. 28. Arhiv Nem. viteškega reda na Dunaju; Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Zentralarchivs I, 240. — ⁶⁴⁰ 1314, maj 6., Fontes rer. Austr. II. Abt., 39. Bd., 201. — ⁶⁴¹ 1314, avg. 10. v DAD. — ⁶⁴² 1316, julij 4. v DAD. — ⁶⁴³ 1317, jan. 9. v DAD. ⁶⁴⁴ 1317, julij 9. v DAD. — ⁶⁴⁵ 1318, april 28., MMVK 18 (1905), 135. — ⁶⁴⁶ 1319, maj 8. v DAD, LMS 1874, 184. — ⁶⁴⁷ 1321, okt. 13. v DAD. — ⁶⁴⁸ 1328, avg. 19. v KALj, fasc. 83, št. 32. — ⁶⁴⁹ 1330, maj 25. v DAD. — ⁶⁵⁰ 1309, maj 1., Komatar o. d., 6. — ⁶⁵¹ 1312, marec 12. v ŠDA, Orožen, 89; Schumi AH II, 259 ima napačno 1302. — ⁶⁵² 1315, okt. 18. v ŠDA, Orožen, 92. — ⁶⁵³ 1316, maj 17. v ŠDA, Orožen, 92. — ⁶⁵⁴ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁶⁵⁵ 1321, nov. 5., Bianchi, Doc. per la storia der Friuli I, 495. — ⁶⁵⁶ 1329, marec 25. v DAD. — ⁶⁵⁷ 1330, maj 25. v ŠDA. — ⁶⁵⁸ 1345, dec. 13. v DAD. — ⁶⁵⁹ 1348, mar. 12. v DAD. — ⁶⁶⁰ 1348, sept. 29. v DAD. — ⁶⁶¹ 1330, maj 25. v DAD. — ⁶⁶² 1331, maj 4. v DAD. — ⁶⁶³ 1348, avg. 5. v DAD. ⁶⁶⁴ 1357, dec. 13. v DAD. — ⁶⁶⁵ 1361, maj 14. v DAD. — ⁶⁶⁶ 1361, julij 31. v DAD. — ⁶⁶⁷ 1370, julij 13. v DAD. — ⁶⁶⁸ 1341, jan. 8. v DAS, Reg., IMK 2 (1892), 47. — ⁶⁶⁹ 1349, april 25. v DAS, Reg., IMK 3 (1893), 21. — ⁶⁷⁰ 1356, sept. 27. v ŠKALj, IMK 6, 132. — ⁶⁷¹ 1360, junij 28. v DAD. — ⁶⁷² 1360, okt. 4. v DAD. — ⁶⁷³ 1346, marec 17. v DAD. — ⁶⁷⁴ 1352, junij 18. v DAD. — ⁶⁷⁵ 1352, julij 1. v DAD, LMS 1874, 189. — ⁶⁷⁶ 1364, julij 22. v DAD. — ⁶⁷⁷ 1374, jan. 3., Bianchi, Thesaurus ecclesiae Aquilejensis, 371. — ⁶⁷⁸ 1360, maj 25. v DAD. — ⁶⁷⁹ 1402, april 22. v ŠKALj, IMK 6, 133. — ⁶⁸⁰ 1419, julij 17. v DAS. — ⁶⁸¹ 1421, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 168. — ⁶⁸² 1427, junij 6. kop. v DAS, Vic. arh. I 37. — ⁶⁸³ druga listina z istim datumom ravno tam. — ⁶⁸⁴ 1427, avg. 14., kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ⁶⁸⁵ 1427, okt. 22. v DAD, LMS 1876, 132. — ⁶⁸⁶ 1421, julij 26. v DAS. — ⁶⁸⁷ 1428, feb. 10. v DAD. — ⁶⁸⁸ 1460, marec 31. v DAS. — ⁶⁸⁹ 1425, april 20. v DAD. — ⁶⁹⁰ 1428, april 19. v DAD. — ⁶⁹¹ Gradivo V, 497. — ⁶⁹² 1260, nov. 1., Schumi UB II, 212. — ⁶⁹³ 1271, okt. 27. v DAD, Font. rer. Austr. II. Abt. 1. Bd., 128. — ⁶⁹⁴ 1309, dec. 21. v ŠKALj, IMK 6, 131. — ⁶⁹⁵ 1312, marec 12. v DAD. — ⁶⁹⁶ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ⁶⁹⁷ 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁶⁹⁸ 1318, feb. 17. v ŠDA, Orožen, 94—95. — ⁶⁹⁹ 1322, feb. 5. v DAD. — ⁷⁰⁰ 1322, april 16. v DAD. — ⁷⁰¹ 1345, dec. 13. v DAD. — ⁷⁰² 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁷⁰³ 1316, sept. 1. Register mekinj. listin iz 1734 v DAS. — ⁷⁰⁴ 1320, maj 8. ibid. — ⁷⁰⁵ 1320, maj 25. ibid. — ⁷⁰⁶ 1321, avg. 5. v DAD. — ⁷⁰⁷ 1326, marec 27. v DAD. — ⁷⁰⁸ 1327, jan. 26. v DAD. — ⁷⁰⁹ 1349, april 25. v DAS, Reg., IMK 3 (1893), 21. — ⁷¹⁰ 1322, maj 6. v ŠKALj. — ⁷¹¹ 1327, jan. 26. v DAD. — ⁷¹² 1329, marec 25. v DAD. — ⁷¹³ 1328, junij 25. v DAS, Reg. — ⁷¹⁴ 1332, dec. 12. v DAD. — ⁷¹⁵ 1341, jan. 22. v DAS, Reg. — ⁷¹⁶ 1341, maj 8., ibid. — ⁷¹⁷ 1342, junij 5., ibid. — ⁷¹⁸ 1343, feb. 6., ibid. — ⁷¹⁹ 1344, okt. 27., ibid. — ⁷²⁰ 1345, julij 29., Notizenblatt dunajske Akad. 1858, 458. — ⁷²¹ 1347, april 30. v DAS, Reg. — ⁷²² 1347, avg. 27., ibid. — ⁷²³ 1349, april 25., ibid. — ⁷²⁴ 1352 s. d., ibid. — ⁷²⁵ 1356, sept. 10., ibid. — ⁷²⁶ 1358, jan. 30., Zahn AF II, št. 727. — ⁷²⁷ 1358, feb. 3., Notizenblatt dun. Akad. 1858, 462. — ⁷²⁸ 1358, nov. 8. v DAD, Zahn AF II, 323. — ⁷²⁹ 1360, junij 4. v DAS, Reg. — ⁷³⁰ 1308 s. d. v DAD, cod. B 123, fol. 28. — ⁷³¹ Carniola II, 160. — ⁷³² 1329, dec. 3. v DAD, cod. R 52, fol. 83. — ⁷³³ 1351, okt. 11. v DAD. — ⁷³⁴ 1373, junij 29. v DAS. — ⁷³⁵ 1374, marec 2. v DAD. — ⁷³⁶ 1374, april 6. v DAS. — ⁷³⁷ 1374, maj 9. v DAD. — ⁷³⁸ 1377, feb. 25. v DAS. — ⁷³⁹ 1380, april 8. v DAD. — ⁷⁴⁰ 1380, maj 19. v DAD. — ⁷⁴¹ 1391, dec. 23. v DAD. — ⁷⁴² 1394, marec 31. v DAS. — ⁷⁴³ 1397, maj 16. v DAD. — ⁷⁴⁴ 1398, marec 22. v DAS.

—⁸⁰⁵ 1399, dec. 6., MMVK 19 (1906), 140.
 —⁸⁰⁶ 1401, april 28., MMVK 20 (1907),
 162. —⁸⁰⁷ 1402, avg. 8., *ibid.*, 164. —⁸⁰⁸
 1403, april 21. v DAS. —⁸⁰⁹ 1404, nov.
 28. v ŠDA, Orožen, 160. —⁸¹⁰ 1404, dec.
 26. v ŠDA, Orožen, 161. —⁸¹¹ 1405, jan.
 20. v DAD. —⁸¹² 1405, marec 5. v ŠDA,
 Orožen, 161. —⁸¹³ 1406, dec. 2. v DAD.
 —⁸¹⁴ 1407, april 17. v DAD. —⁸¹⁵ 1409,
 maj 14. v DAS. —⁸¹⁶ 1410, avg. 26. v
 DAS. —⁸¹⁷ 1421, april 27. v DAD. —⁸¹⁸
 1374, maj 25. v DAD. —⁸¹⁹ LMS 1876,
 131. —⁸²⁰ 1401, julij 16., IMK 2 (1892),
 47. —⁸²¹ 1403, sept. 10. v DAS. —⁸²²
 1404, april 15. v DAD. —⁸²³ 1409, maj
 14. v DAS. —⁸²⁴ 1402, april 22. v ŠKALJ,
 IMK 6, 133. —⁸²⁵ 1299, dec. 24. v DAD.
 —⁸²⁶ *ibidem.* —⁸²⁷ 1300, avg. 22., Schumi
 AH II, 245. —⁸²⁸ 1304, marec 20. v DAD,
 Schumi AH II, 265. —⁸²⁹ 1304, avg. 28.
 v DAD, Schumi AH II, 268. —⁸³⁰ 1306,
 april 20. v ŠDA, Orožen, 97—80. —⁸³¹
 1309, maj 1., Komatar o. d., 6. —⁸³² *ibid.*
 —⁸³³ 1315, okt. 18. v ŠDA, Orožen, 92. —
⁸³⁴ 1316, jan. 1. v ŠKALJ. —⁸³⁵ 1316, maj
 17. v ŠDA, Orožen, 93. —⁸³⁶ 1321, okt.
 26., Bianchi, Doc. per la storia del Friul
 I, 491—492. —⁸³⁷ 1321, nov. 5., *ibid.*,
 494—495. —⁸³⁸ 1337, julij 25. v DAD,
 Melly, Beiträge zur Siegelkunde, 107. —
⁸³⁹ 1368, sept. 30., MMVK 19 (1906),
 54—55. —⁸⁴⁰ 1368, okt. 16. v DAD. —
⁸⁴¹ 1370, april 10. v DAD. —⁸⁴² 1374, nov.
 11. v DAD. —⁸⁴³ 1375, nov. 11. v DAD.
 —⁸⁴⁴ 1373, junij 29. v DAS. —⁸⁴⁵ 1385,
 junij 22. v DAS. —⁸⁴⁶ 1387, avg. 6. v
 DAS. —⁸⁴⁷ 1389, junij 22., MHVK 1866,
 5. —⁸⁴⁸ 1407, maj 21. v DAS. —⁸⁴⁹ 1393,
 maj 18. v DAD. —⁸⁵⁰ 1402, april 22. v
 ŠKALJ, IMK 6, 134. —⁸⁵¹ 1403, sept. 10.
 v DAS. —⁸⁵² 1409, maj 14. v DAS. —⁸⁵³
 1415, marec 23. v DAS. —⁸⁵⁴ 1444, okt.
 19. v ŠKALJ, IMK 6, 134. —⁸⁵⁵ MMVK
 1 (1866), 257. —⁸⁵⁶ 1466, marec 20. v
 ŠKALJ, IMK 6, 136. —⁸⁵⁷ 1473, april 10.
 v DAD. —⁸⁵⁸ MMVK 1 (1866), 257. —⁸⁵⁹
 1491, avg. 12. v DAS, Vic. arh. I 157. —
⁸⁶⁰ DAS, Viced. urbar 1496. —⁸⁶¹ MMVK
 1 (1866), 255. —⁸⁶² 1493, feb., kop. v DAS,
 Vic. arh. I 139. —⁸⁶³ IMK 3 (1893), 22. —
⁸⁶⁴ Schumi UB I, 110. —⁸⁶⁵ 1247, april
 18—20., Santifaller o. d., 116. —⁸⁶⁶ *ibid.*
⁸⁶⁷ 1312, marec 12. v DAD. —⁸⁶⁸ 1313,
 feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. —⁸⁶⁹ 1321,
 avg. 5. v DAD. —⁸⁷⁰ 1322, april 16. v
 DAD. —⁸⁷¹ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen,
 101. —⁸⁷² 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen,
 101. —⁸⁷³ 1326, marec 27. v DAD. —⁸⁷⁴
 1327, jan. 26. v DAD. —⁸⁷⁵ 1329, marec
 25. v DAD. —⁸⁷⁶ 1330, maj 25. v ŠDA.
 —⁸⁷⁷ 1329, okt. 29. v DAS. —⁸⁷⁸ gl. op.
 865. —⁸⁷⁹ 1258, dec. 29., Jaksch MC IV,

535—536. —⁸⁸⁰ 1415, marec 23. v DAD.
 —⁸⁸¹ 1419, julij 17. v DAS. —⁸⁸² 1421,
 avg. 26. v DAD. —⁸⁸³ 1423, maj 16.,
 MHVK 20 (1865), 110. —⁸⁸⁴ 1426, april 22.
 v ŠKALJ, IMK 6, 134. —⁸⁸⁵ 1431, jan. 25.
 v DAS. —⁸⁸⁶ 1431, avg. 27., LMS 1882—3,
 415. —⁸⁸⁷ 1432, jan. 27. v ŠDA, Orožen,
 178. —⁸⁸⁸ 1433, jan. 17., kop. v DAS, Vic.
 arh. I 139. —⁸⁸⁹ 1444, feb. 23., IMK 10
 (1900), 121. —⁸⁹⁰ 1444, marec 25. *ibid.*,
 122. —⁸⁹¹ 1460, dec. 12. v DAS. —⁸⁹²
 1463, okt. 13. v DAS. —⁸⁹³ 1467, junij 26.
 v DAS. —⁸⁹⁴ 1468, junij 25., DAD, cod.
 B 528, fol. 25. —⁸⁹⁵ 1468, okt. 14. v
 ŠKALJ, IMK 6, 137. —⁸⁹⁶ 1469, jan. 17.
 v DAS. —⁸⁹⁷ 1473, april 5., DAD, cod. B
 528, fol. 171. —⁸⁹⁸ 1475, avg. 24. v DAS.
 —⁸⁹⁹ 1476, apr. 21. v DAD. —⁹⁰⁰ 1467,
 junij 26. v DAS. —⁹⁰¹ 1472, jan. 29. v
 ŠKALJ. —⁹⁰² 1483, nov. 1. v DAD. —⁹⁰³
 MMVK 1 (1866), 257. —⁹⁰⁴ 1300, avg. 22.,
 Schumi, AH II, 245. —⁹⁰⁵ 1309, dec. 21.
 v ŠKALJ, IMK 6, 131. —⁹⁰⁶ 1310, junij
 23. v DAD. —⁹⁰⁷ 1312, maj 17. v DAD. —
⁹⁰⁸ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90.
 —⁹⁰⁹ 1315, okt. 18. v ŠDA, Orožen, 92.
 —⁹¹⁰ 1316, jan. 1. v ŠKALJ. —⁹¹¹ 1317,
 julij 9. v DAD. —⁹¹² 1318, feb. 17. v
 ŠDA, Orožen, 94—95. —⁹¹³ 1319, okt. 31.
 v DAD. —⁹¹⁴ 1321, okt. 13. v DAD. —
⁹¹⁵ 1322, feb. 5. v DAD. —⁹¹⁶ 1322, maj 6.
 v ŠKALJ. —⁹¹⁷ 1322, julij 22. v DAD. —
⁹¹⁸ 1327, jan. 26. v DAD. —⁹¹⁹ 1329, april
 24. v ŠDA, Orožen, 106. —⁹²⁰ 1330, maj
 25. v ŠDA. —⁹²¹ 1330, sept. 29. v ŠDA,
 Orožen, 107. —⁹²² Carniola II, 57—58. —
⁹²³ 1331, maj 25. v DAD. —⁹²⁴ 1332, jan.
 21. v DAD. —⁹²⁵ 1332, april 5. v ŠDA,
 Orožen, 108—109. —⁹²⁶ 1335, april 24.
 v DAD. —⁹²⁷ 1345, dec. 13. v DAD. —
⁹²⁸ 1349, okt. 3. v DAD. —⁹²⁹ 1371, april
 23. v DAD. —⁹³⁰ 1475, avg. 24. v DAS.
 —⁹³¹ 1493, jan. 30. v DAD. —⁹³² 1493,
 sept. 24. v DAD. —⁹³³ 1493, nov. 11. v
 DAD. —⁹³⁴ DAS, Viced. urbar 1496. —
⁹³⁵ Gradivo V, 15. —⁹³⁶ Schumi UB II,
 8—9. —⁹³⁷ Gradivo V, 123. —⁹³⁸ *ibid.*
 —⁹³⁹ *ibid.* —⁹⁴⁰ Gradivo V, 497. —⁹⁴¹
 1238, dec. 11. v DAD, Schumi UB II,
 77—79. —⁹⁴² Gradivo V, 718. —⁹⁴³ 1243,
 jan. 26., Gradivo V, 806. —⁹⁴⁴ 1247, april
 18—20., Santifaller o. d., 123. —⁹⁴⁵ 1248,
 jan. 3., Zahn AF I, št. 153. —⁹⁴⁶ LMS,
 1874, 181. —⁹⁴⁷ 1250, sept. 12., Zahn Ust
 III, 141. —⁹⁴⁸ Font. rer. Austr. II. Abt. 1.
 Bd., 40. —⁹⁴⁹ 1260, nov. 1. v DAD, Schu-
 mi UB II, 211—213. —⁹⁵⁰ 1271, okt. 27.
 v DAD, Font. rer. Austr. II. Abt. 1. Bd.,
 128. —⁹⁵¹ 1229, jan. 13., Gradivo V,
 497. —⁹⁵² 1238, dec. 11. v DAD, Schumi
 UB II, 77—79. —⁹⁵³ gl. op. 949. —⁹⁵⁴ gl.
 op. 952. —⁹⁵⁵ gl. op. 944. —⁹⁵⁶ 1257, dec.

13., Zahn USt III, 239. — ⁹⁵⁷ 1258, dec. 29.; Jaksch MC, IV, 535—536. — ⁹⁵⁸ gl. op. 949. — ⁹⁵⁹ 1261, nov, 30., Jaksch MC IV, 576. — ⁹⁶⁰ 1265, junij 22., Schumi UB II, 273. — ⁹⁶¹ 1266, avg. 22., Zahn AF I, št. 258. — ⁹⁶² 1267, junij 1., MMVK 18 (1905), 128. — ⁹⁶³ 1273, maj 15. v Arhivu Nem. vit. reda na Dunaju; Pettenegg, 123. — ⁹⁶⁴ 1275, julij 14., Zahn AF I, št. 308. — ⁹⁶⁵ 1277, april 26. v DAS. — ⁹⁶⁶ 1288, junij 30. v Arhivu Nem. vit. reda na Dunaju; Pettenegg o. d., 668. — ⁹⁶⁷ Zahn USt III, 374. — ⁹⁶⁸ 1260, nov. 1., Schumi UB II, 211—213. — ⁹⁶⁹ 1263, junij 29., Schumi UB II, 253. — ⁹⁷⁰ 1277, april 26. v DAS. — ⁹⁷¹ ibid. — ⁹⁷² 1293, julij 2., Zahn AF I, št. 405. — ⁹⁷³ 1297, julij 4. v ŠDA. — ⁹⁷⁴ 1299, dec. 24. v DAD. — ⁹⁷⁵ 1303, marec 12. v ŠDA, Orožen, 76; Schumi AH II, 263. — ⁹⁷⁶ 1306, feb. 2. v ŠDA, Orožen, 78—79. — ⁹⁷⁷ 1311, marec 24. v DAS, Reg. — ⁹⁷⁸ 1311, junij 21. v ŠDA. — ⁹⁷⁹ 1312, marec 12. v ŠDA, Orožen, 89. — ⁹⁸⁰ 1312, maj 17. v DAD. — ⁹⁸¹ 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ⁹⁸² 1303, marec 12. v ŠDA, Orožen, 76; Schumi AH II, 263. — ⁹⁸³ 1301, avg. 30. v ŠDA, Orožen, 74. — ⁹⁸⁴ 1303, avg. 4. v DAD, Schumi AH II, 263. — ⁹⁸⁵ 1304, avg. 28. v DAD, Schumi AH II, 268. — ⁹⁸⁶ 1304, jan. 24., Schumi AH II, 264. — ⁹⁸⁷ 1306, dec. 16. v ŠDA, Orožen, 81 ima napačno 1307, dec. 17. — ⁹⁸⁸ 1306, april 20. v ŠDA, Orožen, 79—80. — ⁹⁸⁹ 1307 s. d., Marian, Austria sacra VII, 378. — ⁹⁹⁰ 1318, april 28., MMVK 18 (1905), 135. — ⁹⁹¹ 1312, okt. 13. v ŠDA, Orožen, 89—90. — ⁹⁹² ibid. — ⁹⁹³ 1313, feb. 5. v ŠDA, Orožen, 90. — ⁹⁹⁴ 1321, avg. 5. v DAD. — ⁹⁹⁵ 1322, april 16. v DAD. — ⁹⁹⁶ 1323, maj 13. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁹⁹⁷ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ⁹⁹⁸ 1326, marec 27. v DAD. — ⁹⁹⁹ 1327, jan. 26. v DAD. — ¹⁰⁰⁰ 1329, marec 25. v DAD. — ¹⁰⁰¹ 1318, april 28., MMVK 18 (1905), 135. — ¹⁰⁰² 1321, avg. 5. v DAD. —

¹⁰⁰³ 1321, okt. 13. v DAD. — ¹⁰⁰⁴ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ¹⁰⁰⁵ 1326, marec 27. v DAD. — ¹⁰⁰⁶ 1322, april 16. v DAD. — ¹⁰⁰⁷ 1322, okt. 2. v DAD. — ¹⁰⁰⁸ 1323, julij 25. v DAD. — ¹⁰⁰⁹ 1327, jan. 26. v DAD. — ¹⁰¹⁰ 1329, marec 25. v DAD. — ¹⁰¹¹ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ¹⁰¹² 1309, dec. 21. v ŠKALJ, IMK 6, 131. — ¹⁰¹³ 1321, okt. 13. v DAD. — ¹⁰¹⁴ 1323, sept. 17. v ŠDA, Orožen, 101. — ¹⁰¹⁵ 1326, marec 27. v DAD. — ¹⁰¹⁶ 1328, avg. 19., kop. v KALJ, fasc. 83, št. 32. — ¹⁰¹⁷ 1330, maj 25. v ŠDA. — ¹⁰¹⁸ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ¹⁰¹⁹ 1332, dec. 6. v DAD. — ¹⁰²⁰ 1334, jan. 21. v DAD. — ¹⁰²¹ 1339, junij 14., LMS, 1874, 188. — ¹⁰²² 1348, marec 12. v DAD. — ¹⁰²³ 1330, sept. 29. v ŠDA, Orožen, 107. — ¹⁰²⁴ 1332, feb. 25. v DAD, LMS 1874, 187. — ¹⁰²⁵ 1334, jan. 21. v DAD. — ¹⁰²⁶ 1339, april 24. v DAD. — ¹⁰²⁷ 1347, april 17. v DAD. — ¹⁰²⁸ 1349, okt. 3. v DAD. — ¹⁰²⁹ 1352, avg. 14. v DAD. — ¹⁰³⁰ 1379, maj 25., kop. v DAS, Vic. arh. I 139. — ¹⁰³¹ 1402, sept. 14. v DAD. — ¹⁰³² 1405, marec 5 v ŠDA, Orožen, 161. — ¹⁰³³ 1338, dec. 6. v DAD. — ¹⁰³⁴ 1375, okt. 13., IMK 1 (1891), 21. — ¹⁰³⁵ 1352, junij 18. v DAD. — ¹⁰³⁶ 1391, april 30. v ŠKALJ, IMK 6, 133. — ¹⁰³⁷ 1428, april 8., DAD, cod. B 22, fol. 52—52', LMS 1882-3, 416. — ¹⁰³⁸ 1445, nov. 23., IMK 8 (1898), 131. — ¹⁰³⁹ 1452, marec 4. v DAS. — ¹⁰⁴⁰ DAD, cod. W 724, fol. 266', 268. — ¹⁰⁴¹ 1465, julij 28. v ŠKALJ, IMK 6, 136. — ¹⁰⁴² 1476, april 21. v DAD, LMS 1876, 135. — ¹⁰⁴³ 1476, april 22. v DAD. — ¹⁰⁴⁴ 1478, junij 13. v DAD. — ¹⁰⁴⁵ 1479, julij 6. v DAD. — ¹⁰⁴⁶ IMK 3 (1893), 22—23. — ¹⁰⁴⁷ 1482, julij 27. v DAS. — ¹⁰⁴⁸ 1483, julij 29., DAD, cod. W 64, fol. 229'. — ¹⁰⁴⁹ DAS, Viced. urbar 1496. — ¹⁰⁵⁰ 1491, avg. 12., kop. v DAS, Vic. arh. I 157. — ¹⁰⁵¹ 1500, jan. 11. v DAD. — ¹⁰⁵² 1500, jan. 19. v DAD.

GOTSKA IN RENESANČNA NOŠA V KAMNIŠKEM OBMOČJU

Angelos Baš

V zgodovini slovenske noše podatki virov za dobo pred 12. in 13. stoletjem manjkajo.¹ Do prve polovice 15. stoletja je potlej ohranjenih nekaj pisanih virov o tem vprašanju, vendar pa so zelo borni.

Viri o ustoličevanju koroških vojvod opisujejo n. pr. kmečko obleko v visokem srednjem veku. Po enih od teh pričevanj so nosili kmetje takrat sive suknjiče z rdečimi pasovi in torbami, rdeče prevezane čevlje, sive plašče in klobuke enake barve.² Druga pričevanja pravijo, da so nosili dvoje hlačnic iz sivega sukna in rdeče čevlje. Suknjiče so imeli iz sivega sukna, bili so spredaj odprti in brez ovratnikov. Segali so nekaj čez kolena. Kot ogrinjala so nosili sive plašče brez resic. Klobuki so bili sivi in koničasti.³ Tretji opisi naštevajo plašč, klobuk in suknjič iz sive niti in zavezane čevlje.⁴ Nadalje so znani zapisi Ulrika Lichtensteinskega iz 13. stoletja o noši Štajerk.⁵ Toda ti in podobni onodobni opisi naše noše so le drobni in prav redki, tako da si iz njih ni mogoče ustvariti pomembnejših sklepnih podob.

Prvo širše in zaokroženo poglavje v zgodovini slovenske noše sestavljajo šele zadevne upodobitve v gotskem in renesančnem stenskem slikarstvu.

Kamniško območje izkazuje v tem pogledu zelo bogato gradivo. Ohranjene freske z upodobljenimi nošami potekajo resda samo iz treh najdišč: s Sv. Miklavža na Goropeči (sreda 15. stoletja), s Krtine (okrog 1460) in s Sv. Primoža nad Kamnikom (okrog 1520), so pa tolikanj obsežne in za zgodovino noše poučne, da sodijo med najtehtnejša izročila o naši oblačilni omiki v 15. in v prvi polovici 16. stoletja.

Pričujoči spis naj v poglavitnih potezah razčleni nošo, kolikor je zajeta v navedenih freskah.⁶

Pri Sv. Miklavžu na Goropeči (sreda 15. stoletja)⁷ so na levi strani prezbiterija upodobljeni berači oziroma hromi in pohabljeni, na desni tri neveste, medtem ko so na notranji strani slavoloka naslikane pametne in nespametne device.⁸

Na Krtini (okoli 1460)⁹ je v skupini treh kraljev predstavljen plemiški služabnik.

Pri Sv. Primožu nad Kamnikom (okoli 1520)¹⁰ so v upodobitvah Marijinega življenja podane noše meščanskih žena, v skupini treh kraljev pa noše lovcev, kuharja, dvornega norca in piskača ter plemiških služabnikov.

Noše s Sv. Primoža nad Kamnikom pomenijo skupno z nošami, kakršne so upodobljene na Križni gori nad Škofjo Loko (okoli 1510), najizrazitejše podobe o renesančni noši pri nas. — Zgodnejši, gotski slog v oblačilni omiki ponazarjajo ustrezne freske s Sv. Miklavža na Goropeči in na Krtini. Sv. Miklavž na Goropeči šteje, kar zadeva žensko nošo, za najdišče, ki kaže največ značilnosti o obleki plemkinj ali meščank na slovenskem ozemlju v 15. stoletju.

Spričo tega velja predstaviti gotško in renesančno modo v kamniškem območju vsako posebej.

Berači ali hromi in pohabljeni s Sv. Miklavža na Goropeči so oblečeni takole. Najjasneje je podana noša klečečega moža (gl. sl. 1) z belo, avbi podobno čepico in z rdečkastim suknjičem precej ohlapnega kroja, s širokimi rokavi, ki segajo nekoliko čez komolce in ki so izpod njih vidni še ozki, do zapestja dolgi rokavi bele srajce, zapeti vsak s po tremi gumbi. Suknjič je narahlo prepasan; na pasu je privezan sodček. Stegna berača so gola, na mečih pa ima belkaste ovijače. — Nekaj manj razvidno je naslikana noša pohabljenca z berglo. Ta ima na glavi koničasto oblikovan klobuk rjavkaste barve, čigar krajci so zadaj močno privihani. Suknjič je vijoličast in sega na stegna ter je manj širok in ože prepasan kot prejšnji. Rokavi so v tem primeru nekoliko daljši, predvsem pa znatno ožji. Srajce nima. Tudi ta berač je brez hlač. Levo nogo ima pod kolenom povito. — Noša moža z odrezano nogo je najpreprostejša. Na glavi ima koničasto čepico rdeče barve; enake barve je tudi suknjič, ki sega malone do kolen in ki je dokaj ohlapno krojen in prepasan; rokavi segajo malce čez komolce in se izpod njih vidijo še rokavi bele srajce. Tudi ta upodobljenelec nima hlač.

Ženska noša je predstavljena s plemkinjami. Pri pametnih in nespametnih devicah lahko sledimo razvoju v obleki od ostalin visokosrednjeveške mode do izoblikovane gotške noše. — Starejšo obliko ženske obleke kaže preprosta rdečkasta halja, ki je brez talje in ki pada od ramen skoraj naravnost, ohlapno ob životu navzdol, ne da bi nakazovala telesne oblike; tudi rokavi so široki in segajo do zapestja; vratni izrez je neznaten. — Nekoliko mlajšo, se pravi zgodnjo gotško nošo ponazarjata devici, ki sta prav tako v rdečkasti obleki, ki pa je zdaj že taljirana, toda ne ob pasu, temveč pod prsmi, odkoder se rahlo prilaga telesu. Rokavi so malce zoženi. Vratni izrez je globlji (koničast), vendar pa zakrit s srajco, ki je dobila ob tem vlogo vrhnjega oblačila in ki se pri vratu prevezuje z vrvico. Podobno je napravljena devica v zeleni, vzorčasti obleki. — Značilno nošo plemkinj v 15. stoletju pa predstavljajo tri neveste na desni

strani presbiterija (gl. sl. 2) in njihove inačice v upodobitvah devic na notranji strani slavoloka. Te obleke so tajlirane ali še pod prsmi ali pa tudi že okrog pasu. Vse so zgoraj ozko spete ob telo, pa tudi pod pasom so v primeri s starejšimi oblikami precej tesnejše. Nemalokdaj so te obleke brez rokavov in pomenijo v bistvu zgolj še oblačila za život, zato pa so srajce prišle do polne veljave. Rokavi in ovratniki niso več sestavni deli vrhnje obleke, temveč so jih nadomestile srajce oziroma srajčni rokavi in ovratniki. Izrezi še ne razgaljajo vratu — kakor pozneje v renesansi, v 16. stoletju — marveč se zakrivajo s srajčnimi, prevezanimi ovratniki. Rokavi so ostali širši, v posameznih primerih pa so speti ob zapetjta.

Plemiški služabnik s Krtine — (gl. sl. 3) je naslikan v noši, ki je v svojih značilnostih plemiško vplivana. Na nogah ima zašiljene, tako imenovane kljunaste čevlje. Oblečen je v prilagajoče se hlačne nogavice rdečkaste barve in v enakobarven suknjič, ki je ozko prepasan ter spodaj večkrat preklan. Rokavi srajce, ki so v spodnjem delu zoženi, so vijoličaste barve. Za pokrivalo ima avbi podobno belkasto čepico.

Gotska noša je v kamniškem območju zastopana z upodobitvami ljudske in plemiške obleke.

Ljudska moška noša (berači oziroma pohabljenici) s Sv. Miklavža na Goropeči izraža v primeri z drugim ohranjenim gradivom na ozemlju tedanjega Kranjskega nekatere posebnosti. — Medtem ko so drugod nosili zlasti klobuke, ki so bili praviloma koničaste oblike in ki so imeli krajce zadaj znatno zavihane, kar je izpričano tudi s Sv. Miklavža, pa je tukaj poznana še avbi podobna oblika moškega pokrivala (gl. sl. 1) in oblika čepice, ki se približuje klobukom.¹¹

Pokrivalo plemiškega služabnika s Krtine je prav tako podobno prvotni, preprosti obliki avbe (gl. sl. 3).

Slika 1. Noša berača sredi 15. stoletja
(Sv. Miklavž na Goropeči)

Poglavitni del takratne moške obleke so bili suknjiči, ki pomenijo v ljudski noši bolj ali manj natančen odsev plemiške in meščanske oblačilne omike, kakor jo je tudi na vzhodnoalpskih ozemljih določevala predvsem tako imenovana burgundska moda. Skozi celo 15. stoletje se suknjiči bolj in bolj krajšajo, tako da segajo okoli 1500 samo še nekoliko čez kolke ter se hkrati s tem čedalje bolj oprijemljejo života.¹³ Pri ljudski noši ta razvoj sicer ni tolikanj dosleden kakor pri plemiški in meščanski, vendar pa je kljub temu na dlani.

Suknjiči, ki so upodobljeni pri Sv. Miklavžu na Goropeci, pomenijo najstarejše primere suknjičev ali jopičev na Kranjskem v 15. stoletju. Tu so še dokaj ohlapni in dolgi (sl. 1). Vsi so prepasani, vendar še ne tako ozko kot druge v poznejših desetletjih. Tudi rokavi beračev s Sv. Miklavža so ohlapnejši, kakor jih poznamo iz kasnejše kranjske ljudske noše v 15. stoletju; bili so krajši in so segali v dveh primerih zgolj čez komolce. Iz tega najdišča je takisto edini večji ovratni izrez pri suknjičih v gotski ljudski noši na Kranjskem.

Tudi srajce so v ljudski noši na Kranjskem v 15. stoletju opazne samo pri dveh beračih s Sv. Miklavža na Goropeci (gl. sl. 1). S tem pa ni rečeno, da ljudska noša pri nas takrat ni poznala tega perila. Kajti dognano je, da se je v poznem srednjem veku nosila moška srajca zvečine kot podloga¹⁸ in da zato največkrat tudi ni bila viden del noše.

Berača s Sv. Miklavža (gl. sl. 1) sta imela beli srajci s precej ozkimi rokavi. Pri enem so bili rokavi zavihani do komolcev, pri drugem pa na zapestju ozko speti s po tremi belimi gumbi.

Medtem ko so za gotsko tako imenovano višjo nošo v 15. stoletju značilne hlačne nogavice, ki se proti 1500 vse bolj zožujejo in dajejo skupaj z istodobnimi razporki in izrezi tej modi poudarjeno posvetni značaj,¹⁴ pa je bila podoba vzporedne ljudske noše tudi pri nas znatno drugačna.

Hlačne nogavice plemiškega služabnika s Krtine, ki so kakor vlite na nogo, so odličen primer za izoblikovane gotske hlače plemičev in meščanov (sl. 3).

Berači s Sv. Miklavža (sl. 1) pa — kakor tudi drugod v tedanji ljudski noši na Kranjskem — hlač ne poznajo. Do pred konec 15. stoletja manjkajo na upodobitvah moške ljudske noše pogosto celo še nogavice. Edinole iz Crngroba pri Škofji Loki (1460/70) imamo pred 16. stoletjem naslikano na Kranjskem ljudsko nošo s hlačami.

Tudi nogavice so bile, kot rečeno, po freskah sodeč redke v onodobni moški ljudski noši. Berač oziroma pohabljenec s Sv. Miklavža na Goropeci ima na nogah ovijače (sl. 1), kar se sklada z zadevnimi izsledki s Štajerskega.¹⁵ Za našo ljudsko nošo v 15. stoletju pa so sicer značilne dokolenske nogavice iz platna.¹⁶

Obuvala na freskah pri Sv. Miklavžu pogrešamo. — Plemiški služabnik s Krtine pa nosi čevlje, kakršni so bili takrat običajni pri plemičih in meščanih: ostro zašiljene in pretirano dolge oblike, ki so dobili zato naziv kljunastih čevljev.¹⁷

Slika 2. Noša plemkinj sredi 15. stoletja
(Sv. Miklavž na Goropeči)

Gotska ženska noša je v kamniškem območju zastopana samo z oblekami plemkinj s Sv. Miklavža na Goropeči.

Kar zadeva pokrivanje glave, je srednji vek jasno razločeval med ženami in dekletimi. Dekleta so bila razoglava ali pa so imela na glavi venčke (gl. sl. 2), medtem ko so žene nosile glave pokrite (z avbami ali pečami).¹⁸

Ženske obleke s Sv. Miklavža so, kolikor gre za zrelo gotsko nošo, precej zožene in oprijete telesa. Večidel so taljirane okrog pasu, ponekod pa še pod prsmi. Največkrat so tudi prepasane. Poznani so tudi že določeni vratni izrezi, vendar pa še niso razkriti kot pozneje v 16. stoletju, temveč jih še zakrivajo s prevezanimi srajcami, ki so postale s tem vrhnje oblačilo. Razvidne so tudi brezrokavne obleke oziroma halje, kjer rabijo srajce razen za ovratnike tudi za rokave; ti so v načelu dolgi in ohlapni ter redkeje ozki (gl. sl. 2).¹⁹ To je starejši primer te vrste ženske obleke kakor pa na avstrijskem alpskem ozemlju (tamkaj okrog 1470).²⁰ Obenem so nekatere obleke plemkinj s Sv. Miklavža od vseh naših v 15. stoletju edine iz vzorčastega blaga. Deljenega krila in jopice s teh fresk ne poznamo.²¹

O drugih delih onodobne ženske obleke ne moremo iz upodobitev v kamniškem območju posneti ničesar.

Po kranjskih (n. pr. s Suhe pri Škofji Loki sredi 15. stoletja in z Mač nad Preddvorom 1467) in drugih vzhodnoalpskih inačicah smemo predpostavljati, da so se nosile v višji ženski noši platnene nogavice in kljunasti čevlji, pri

kmetičah pa namesto teh opanke ali visoki čevlji preprostih oblik. Nadalje ogrinjalni plašči ali pa brezrokavni plašči, ki so se oblačili čez glavo in se ponekod opremljali s kapucami.²² — Podobne plašče so po ustreznih vzhodno-alpskih primerjavah nosili pri nas takisto moški, medtem ko je pri obuvalih uporabljala ljudska noša na Kranjskem v 15. stoletju neprevezane opanke (Sv. Peter na Vrhu nad Želimljem, sredi 15. stoletja), nekoliko pozneje pa tudi visoke čevlje (Beram v Istri 1474, Hrastovlje nad Črnim kalom okrog 1490).

V moški noši prevladuje na gotskih freskah v kamniškem okolišu rdečkasta barva; izjemna je bila vijoličasta. Podobno je tudi pri drugih tedanjih upodobitvah na Slovenskem, le da je drugje vijoličasto barvanih moških oblek nekaj več. Navedena naša pokrivala so belkaste, rjavkaste in rdeče barve.

Pri ženskih oblekah s Sv. Miklavža na Goropeči sta bili najpogostejši barvi rdeča in zelena, srajce pa so bile povečini bele in rdeče.

Renesančno nošo, upodobljeno pri Sv. Primožu nad Kamnikom (okoli 1520), opredeljujejo nekaj drugačne poteze, kakor spoznamo gotsko modo s Sv. Miklavža na Goropeči in s Krtine.

V Marijinem življenju je tam v več primerih naslikana meščanska ženska noša, ki je v svojih poglavitnih značilnostih najboljše razvidna pri obeh ženah na sl. 4. — Medtem ko je ena od teh razoglava, nosi druga avbo, ki je po svoji osnovni obliki, ne pa tudi v nadrobnostih, že sorodna avbam, kakršne poznamo iz naših noš v preteklem stoletju. Ena je oblečena v rjavkasto obleko, ki je pri vratu prav globoko izrezana. Na rokavih, ki segajo samo čez komolce, so trije razporki, skozi katere je nagubana bela srajca. Prav tako pokriva srajca del izreza na ramenih. Obleka se zlasti tesno prilega gornjemu delu telesa. Druga, klečeča žena, z avbo, nosi podobno krojeno obleko iz modrega vzorčastega blaga. Vratni izrez je tu enako globok, vendar ni nikjer zakrit s srajco; takisto manjkajo razporki na rokavih, ki so pri tej upodobljenki daljši, a zavihani. Ta žena nima predpasnika. — Druge podobne upodobitve meščanskih žena pri Sv. Primožu predstavljajo v bistvu zgolj enake obleke: dokaj izrezane in tesne, ponekod samo s komolčnimi rokavi ter rjavkaste, modre ali belosive barve.

Moška noša je najboljše zastopana v skupini treh kraljev, in sicer v naslednjih primerih. — Dva lovca (gl. sl. 5) sta napravljena takole. Na nogah imata visoke čevlje preprostih oblik. Nosita ožje svetlejšje hlačne nogavice. Njuna prepasana suknjiča sta razmeroma zelo dolga in segata do nekaj iznad kolen. Po kroju sta precej široka. Eden je opremljen s kratkim ogrinjalnim plaščem. Za pokrivala imata obilne okrogle čepice.

V drugem primeru so upodobljeni kuhar s košaro jaje in s kuharskim orodjem ter dvorni norec in piskač (gl. sl. 6). Kuhar je v tesnejšem rjavkastem

Slika 3. Noša plemiškega služabnika okrog 1460 (Krtina)

jopiču z zavihanimi rokavi, ki so izpod njih zavihani tudi beli srajčni rokavi. Na glavi ima manjšo čepico enake barve. Ob pasu je prevezan bel predpasnik. — Dvorni norec in piskač sta v nizkih čevljih, ožjih hlačnih nogavicah, prav dolgih (skoraj do kolen) svetlejših suknjičih, ki sta prepasana. Pri dvornem norcu se vidi rogljičasta čepica s kraguljčki.

Renesančna noša je v kamniškem območju predstavljena z upodobitvami ljudske (lovca), meščanske in posredno plemiške noše (dvorni norec in piskač ter kuhar).

Najizraziteje je podana meščanska ženska noša. — Ena od poglobitvenih značilnosti ženske noše v renesansi — razporki in vratni izrezi²³ — je na dlani tudi pri slikah s Sv. Primoža. Ti izrezi so zlasti še za preprostejše meščanske žene globoki. Drugače kot prej v 15. stoletju se razgaljujejo zdaj razen vratu tudi še ramena, ki so le v manjši meri zakrita s srajcami. Rokavi so bili narejeni včasih samo do komolcev. Te posvetne poteze v naši renesančni noši so tembolj očitne, ker gre pri teh freskah za upodobitev vsakdanje, delovne obleke, ne pa za praznična oblačila. — Razporki so bili redkejši. Po svojem videzu nedvoumno spominjajo na malce starejše benečanske razporke.²⁴

Kroj ženskih oblek v renesansi, v 16. stoletju, je nadaljeval razvoj iz gotike.²⁵ Obleke se še tesneje prilagajo predvsem gornjemu delu telesa in poudarjajo njegove oblike.²⁶ — V tej dobi se tudi obsežneje uveljavi noša predpasnikov, ki pa je potrjena še iz 15. stoletja (v Crngrobu).

Od ženskih pokrival vidimo pri Sv. Primožu samo avbe. Prve naše avbe poznamo iz 15. stoletja z Muljave (1456). Iz 15. stoletja izvirajo takisto prve podobe naših peč (Mače nad Preddvorom in Crngrob).²⁷ — Medtem ko bi mogli po gotskih freskah sklepati, da so se v 15. stoletju nosile peče tudi med meščankami in plemkinjami, pa peče pri meščankah s Sv. Primoža manjkajo, marveč so upodobljene, kolikor nosijo pokrivala, samo z avbami. Te so torej bile meščansko žensko pokrivalo v 16. stoletju. — Po obliki so bile preproste, toda, kot rečeno, v osnovnih potezah že sorodne kasnejšim in krasilnejšim avbam iz 19. stoletja (sl. 4).

Ženski plašči in obuvala na freskah pri Sv. Primožu manjkajo. — Po inačicah v srednjeevropskem kulturnem krogu so tod v 16. stoletju prevladovali krajši, spredaj odprti plašči, ki so jih nosili vsi stanovi, redkeje pa so se nosili še stari ogrinjalniki.²⁸ Čevlji so imeli zdaj obliko po nogi in so bili spredaj široko zaobljeni (prim. freske s Križne gore okoli 1510).

Če primerjamo renesančno in prejšnjo gotsko nošo v kamniškem območju ali pa na Kranjskem z nošo v manj obrobni predelih tedanje nemške države, lahko ugotovimo, da je bil na naših ozemljih razvoj mode počasnejši, kakor pa v osrednjih, nemških pokrajinah. Žarišče oblačilne omike je bilo za Srednjo Evropo v 15. stoletju v Burgundiji. Modne smeri so takrat prenašali skoraj izključno le potujoči vitezi in pevcji ter trgovci.²⁹ To pa je bila posebej za takratne razmere zelo zamudna pot, zlasti v slovenskih obrobni deželah, ki so bile vrh tega od začetka 15. stoletja izpostavljene raznim zunanjim, vojnim nevarnostim (predvsem turškim vpadom). To zaostajanje v uveljavljanju posameznih sestavin oblačilne omike v 15. stoletju je očitno tudi še v renesansi, ko ni ne v kamniškem območju in ne drugje na Kranjskem upodobljeno krilo ločeno od jopice, kar je v srednjeevropskem krogu zvečine dokazano že za poznogotsko modo v 15. stoletju.³⁰ Tudi razvoj hlač je v ljudski noši na Kranjskem, deloma pa tudi na Koroškem³¹ v 15. stoletju zaostajal za Srednjo Evropo. Prav tako tudi noša oprsnikov (prim. upodobitve na freskah v Crngrobu, Mačah, Bermu v Istri in v Hrastovljah).

V renesansi je moška ljudska noša s Sv. Primoža nad Kamnikom ponovno poučen zgled za to. — Suknjiči, ki so se ne samo v višji, temveč tudi v ljudski naši noši proti 1500 skrajšali — ustrezno gotski modi — že precej nad kolena, so tod še okoli 1520 domala enako dolgi, če ne še nekaj daljši kot ponekod v 15. stoletju (gl. sl. 5). Celotni razvoj postopnega krajšanja suknjičev v 15. stoletju je v tem primeru zastal. Ta konservativnost je tudi sicer značilna za ljudsko nošo, ki je v svojem razvoju počasnejša kot višja noša, od katere črpa —

kot je bilo tudi v pričujočem poglavju pokazano — marsikatere svoje prvine.³² Tudi kroj navedenih suknjičev je ohlapnejši in ni zožen, kot bi pričakovali od nadaljnjega, prej nakazanega razvoja, kakršnega poznamo n. pr. iz renesančne plemiške noše na Križni gori in meščanske noše na Valtarskem vrhu v Poljanski dolini (okrog 1525) in pri Sv. Petru nad Begunjami (okrog 1530). — Ogrinjalne plašče, ki so jih tačas v Srednji Evropi večidel nadomestili krajši, spredaj odprti, nezapeti plašči, so v kamniškem območju še vedno uporabljali, podobno kakor pri nas in drugod v 15. stoletju.

Upodobljena lovca imata na glavah čepice, ki so bolj kot klobuki značilne za renesančno nošo (sl. 5).³³ To resda niso renesančna pokrivala, ki bi bila okrašena s perjanicami in dognano oblikovana kakor pri plemičih in meščanih.³⁴ Vendar pa so v tem primeru sicer preprosto, posneta pokrivala višje noše. Ti čepici nista izdelani ploščnato in plitko, kot bi se podalo značilnim renesančnim pokrivalom, marveč dokaj okorno. Toda ljudska noša je tukaj opustila modo klobukov, ki so jih med ljudstvom v tem času ponekod še uporabljali,³⁵ in je ujela višji modni tok I. polovice 16. stol.

Hlačno oblačilo obeh lovcev (sl. 5) manj ustreza renesančni višji noši. Moža sta v ljudski noši, nosita pa hlače, kar je bilo za nižje plasti v 15. stoletju še izjemno. V renesančni noši tudi nižjih meščanov pa so bile v tretjem desetletju 16. stoletja pri nas v rabi ne samo kar se da zožene hlačne nogavice, kakor n. pr. pri Sv. Petru nad Begunjami, ampak tudi že izrazito renesančne nadstegenske hlače,³⁶ ki so se nosile preko hlačnih nogavic iznad kolen (Valtarski vrh). Te modne novosti ljudska noša v kamniškem območju prav kakor drugod na Slovenskem ni sprejela, temveč je uporabljala ožje hlačne nogavice.

Slika 4. Noša meščank okrog leta 1520 (Sv. Primož nad Kamnikom)

Slika 5. Noša lovcev okrog 1520 (Sv. Primož nad Kamnikom)

Visoki čevlji so bili kar najbolj preproste, spredaj okrogle oblike (sl. 5). Taka obuvala je razen podobnih škornjev imela ljudska noša tedaj v vsej Srednji Evropi in tudi na Štajerskem.³⁷

Noša kuharja (na sl. 6) je samo deloma določljiva. Vidi se njegova precej plitka čepica, povzeta torej po takratni višji modi,³⁸ in tesnejši jopič, ki ima s srajco vred zavihane rokave, ter predpasnik. — Oblika pokrivala in kroj jopiča kažeta na vplive plemiške ali meščanske renesančne noše, predpasnik pa na onodobni smisel za praktičnost pri obleki.

Dvorni norec in piskač (sl. 6) sta oblečena skorajda v slogu ljudske noše. Suknjiča obeh mož sta po kroju malone enaka suknjičema lovcev (sl. 5). — Plemiški služabnik s Krtine (sl. 3) je naslikan v obleki, ki je bila vplivana po istodobni plemiški šegi. Drugače je v tem primeru pri Sv. Primožu. Z izjemo progaste pisanosti v suknjiču piskača je obleka obeh upodobljenecv, kjer bi prav tako pričakovali vplive višje mode, narejena dočista v izročilu takratne ljudske noše v kamniškem območju, kakor se opredeljuje iz navedenih lovcev (sl. 5).

Enako velja za njune hlače oziroma hlačne nogavice (sl. 6).

Čevlji pa so pri piskaču nizki in lahkotno oblikovani (sl. 6). Podobni so izrazitim renesančnim plemiškim čevljem s Križne gore, ki so prav tako nizki, izdelani nasprotno kot prej v gotiki po nogi in spredaj široko zaobljeni.

(Dvorni norec je upodobljen z rog-ljičasto čepico, kakršno najdemo takisto na Križni gori.)

Upodobitve renesančne višje moške noše z razporki na rokavih in skoznje štrlečimi nabranimi srajčnimi rokavi (kakor v ženski noši na sliki 4) pri Sv. Primožu manjkajo.

V barvah prevladujeta na teh freskah pri ženskih oblekah rjavkasta in modro vzorčasta, pri moških pa svetlejši toni.

Slika 6. Noša kuharja ter dvornega norca in piskača okrog 1520 (Sv. Primož nad Kamnikom)

OPOMBE

¹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955, str. 165.

² Vrtnica v giessenskem (druga polovica 14. stoletja) in st. gallenskem (druga polovica 15. stoletja) rokopisu Schwabenspiegla (iz 70. let 13. stoletja) z vsebinsko veljavo do 12. stoletja. Po: B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, str. 80 (78 sl.).

³ Avstrijska rimana kronika Otokarja iz Geule, napisana med 1306 in 1308. Po: B. Grafenauer, nav. delo, str. 87 d (85 sl.).

⁴ Liber certarum historiarum Janeza Vetrinjskega, ki je nastal v konceptu 1340/41, v čistopisu pa 1343. Po: B. Grafenauer, nav. delo, str. 96 (92 sl.).

⁵ S. Vurnik, *Doneski k studiju slovenske avbe*, Etnolog, I, 1926/27, str. 41.

⁶ Posvetni motivi v upodobitvah naših poznosrednjeveških fresk neredko vsebujejo poteze iz takratnega vsakdanjega življenja in v različnem obsegu pričujejo o posameznih poglavjih v etnografiji oziroma kulturni zgodovini. O tem gl. F. Stele, *Monumenta artis slovenicae*, I, Srednjeveško slikarstvo, Ljubljana 1935, str. 21, 29, 33 d, 36, 42. — Vse to gradivo, kolikor se nanaša na zgodovino noše, je prezrla M. Ložar, *Slovenska ljudska noša*, Narodopisje Slovencev, II, Ljubljana 1952, str. 166 sl, ki pa trdi, da so viri o noši pred 17. stoletjem »silno skopji« (str. 166). Podobno je pisala tudi v oceni knjige J. Kovačević, *Srednjevekovna nošnja Balkan-*

skih Slovena (Beograd 1953), Slovenski etnograf, VIII, 1955, str. 278 sl.

⁷ F. Stele, nav. delo, str. 1, 6, 21, 37, sl. 16, 18, 23.

⁸ Prim. tudi I. Franke, O naših zgodovinsko-umetniških spominkih, Dom in svet, XXIII, 1910, str. 385 sl., s 3 slikami.

⁹ F. Stele, nav. delo, str. 1, 6, 10, 21, 30, sl. 70, 71, 101, 115.

¹⁰ F. Stele, nav. delo, str. 2, 6, 30, 33, 34, sl. 93, 95, 100, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 116. — Isti, Freske u crkvi Sv. Primoža kod Kamnika, Starinar, ser. III, II, 1924/25, str. 121 sl., 17 slik. — Isti, Politični okraj Kamnik, Ljubljana 1928, str. 159 sl., sl. 77 sl.

¹¹ O tem gl. H. Weiss, Kostümkunde, Geschichte der Tracht und des Geräthes vom 14ten Jahrhundert bis auf die Gegenwart, I, Stuttgart 1872, str. 238. — F. Hottenroth, Trachten, Haus-, Feld- und Kriegsgeräthschaften der Völker alter und neuer Zeit, II, Stuttgart 1884, str. 87. — B. Köhler, Allgemeine Trachtenkunde, III, Leipzig (brez letnice), str. 83.

¹² B. Köhler, nav. delo, str. 97. — A. Schultz, Das häusliche Leben der europäischen Kulturvölker vom Mittelalter bis zur zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts, München-Berlin 1903, str. 230. — V. Geramb, Steirisches Trachtenbuch, I, Graz 1932, str. 283. — G. Lenning, Geschichte der Bekleidung, v A. Jaumann, Textilkunde. Nordhausen (brez letnice), str. 653.

¹³ F. Hottenroth, nav. delo, str. 71.

¹⁴ H. Weiss, nav. delo, str. 228. — B. Köhler, nav. delo, str. 98. — A. Schultz, nav. delo, str. 230. — V. Geramb, nav. delo, str. 283. — O. Lauffer, Ausstattung nach Stand und Rang, Festschrift Alfons Dopsch, Baden bei Wien — Leipzig 1938, str. 524.

¹⁵ V. Geramb, nav. delo, str. 314.

¹⁶ B. Köhler, nav. delo, str. 98.

¹⁷ H. Weiss, nav. delo, str. 234, 237. — B. Köhler, nav. delo, str. 98. — A. Schultz, nav. delo, str. 233. — V. Geramb, nav. delo, str. 288. — G. Lenning, nav. delo, str. 653.

¹⁸ K. Spiess, Die deutschen Volkstrachten, Leipzig 1911, str. 35. — G. Lenning, nav. delo, str. 652.

¹⁹ O vsem tem gl. H. Weiss, nav. delo, str. 230, 241 d. — F. Hottenroth, nav. delo, str. 93 d. — B. Köhler, nav. delo, str. 92, 108, 110. — A. Schultz, nav. delo, str. 234 d. — V. Geramb, nav. delo, str. 283, 287, 289, 313. — G. Lenning, nav. delo, str. 651 sl. — E. Rodhe Lundquist,

La mode et son vocabulaire, Göteborg 1950, str. 23 sl.

²⁰ V. Geramb, nav. delo, str. 312 d.

²¹ Prim. H. Weiss, nav. delo, str. 241. — A. Schultz, nav. delo, str. 235. — V. Geramb, nav. delo, str. 283.

²² V. Geramb, nav. delo, str. 285 d.

²³ H. Weiss, nav. delo, II, Stuttgart 1872, str. 606, 613. — A. Schultz, nav. delo, str. 241. — F. Zoepfl, Deutsche Kulturgeschichte, II, Freiburg i. Br. 1930, str. 142. — V. Geramb, nav. delo, str. 333. — G. Lenning, nav. delo, str. 658.

²⁴ Prim. P. Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata dalle origini alla caduta della repubblica, I, Bergamo 1927, str. 363, sl., 469 sl.

²⁵ V. Geramb, nav. delo, str. 360.

²⁶ O. Lauffer, nav. delo, str. 524.

²⁷ Tri primere naše poznosrednjeveške noše je objavil S. Vurnik, Slovenska peča, Etnolog, II, 1928, sl. 1—3, str. 4 d, ki jih pa ni lokaliziral in natančneje datiral.

²⁸ H. Weiss, nav. delo, II, str. 614. — B. Köhler, nav. delo, V, Leipzig (brez letnice), str. 33. — A. Schultz, nav. delo, str. 244.

²⁹ G. Lenning, nav. delo, str. 651.

³⁰ Gl. op. 21.

³¹ W. Frodl, Die gotische Wandmalerei in Kärnten, Klagenfurt 1944, sl. 68, 77.

³² R. Helm, Deutsche Volkstrachten aus der Sammlung des Germanischen Museums in Nürnberg, München 1932, str. 6 sl., 10.

³³ H. Weiss, nav. delo, II, str. 617. — F. Hottenroth, nav. delo, str. 105. — B. Köhler, nav. delo, V, str. 38. — A. Schultz, nav. delo, str. 241. — V. Geramb, nav. delo, str. 330. — G. Lenning, nav. delo, str. 658.

³⁴ A. Schultz, nav. delo, str. 241.

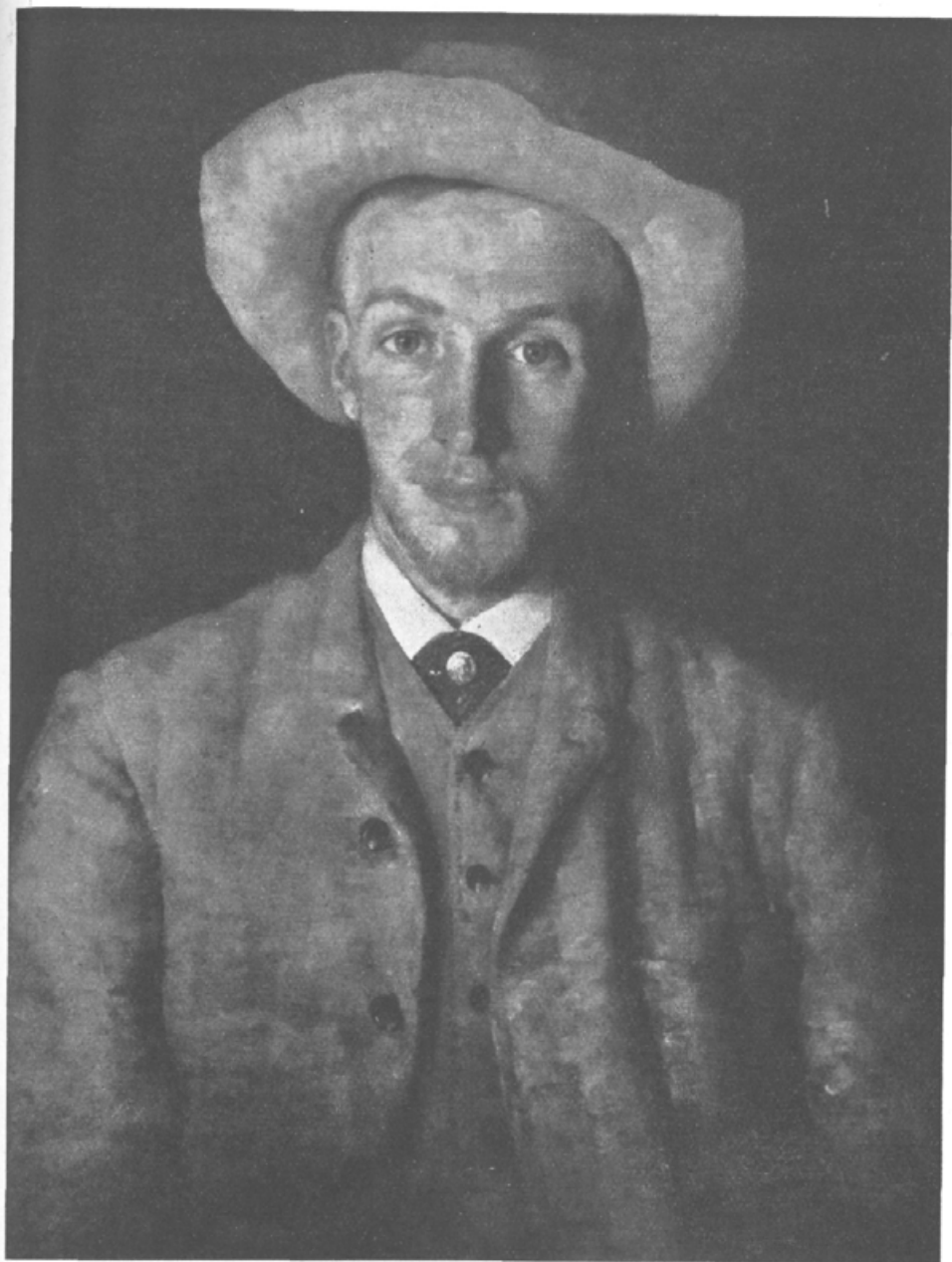
³⁵ F. Hottenroth, nav. delo, str. 107. — B. Köhler, nav. delo, V, str. 42. — V. Geramb, nav. delo, str. 367 d.

³⁶ V. Geramb, nav. delo, str. 340. — G. Lenning, nav. delo, str. 658.

³⁷ H. Weiss, nav. delo, II, str. 619. — F. Hottenroth, nav. delo, str. 108. — B. Köhler, nav. delo, V, str. 44. — V. Geramb, nav. delo, str. 366 d.

³⁸ A. Schultz, nav. delo, str. 241.

Od slik, ki so objavljene v tem spisu, je prve štiri posnel M. Vidmar (po kopijah fresk L. Koporca, sl. 1—3, in M. Tršarja, sl. 4, v ljubljanskem Mestnem muzeju), peta in šesta pa sta izreza posnetkov prof. Steleta v Zavodu za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani.

Ferdo Vesel-Ferko: Portret 24-letnega N. Sadnikarja

SADNIKARJEV MUZEJ V KAMNIKU

Marijan Zadnikar

J. N. Sadnikar

Na videz je pravzaprav čudno, da se v času, ki usmerja pogled tako odločno v prihodnost kot naša doba in ko se zdi, da smo vsemu preteklemu dokončno obrnili hrbet, vzporedno s podvojenim zanimanjem za razne zgodovinske stroke razvija tudi muzejstvo, kot še nikdar doslej. Morda tega ne bi mogli trditi zgolj na podlagi števila muzejskih obiskovalcev, pri katerih se pojem muzejstva in spomeniškega varstva še vedno družijo z vonjem po naftalinu in zatohlosti, z občutjem mračnosti in preživetosti, kot spričo dejstva, da so se zlasti v zadnjih letih razne muzejske ustanove in zbirke, razrasle kot gobe po dežju. Skoraj neverjetno se sliši, da imamo danes samo na Gorenjskem, ki predstavlja le majhen del celotne Slovenije, kar 7 muzejskih zbirk oziroma ustanov, že postavljenih ali pa v pripravi. Nova muzejska mreža je pokrila vse slovenske pokrajine od Pirana do Murske Sobotice in od Jesenic do Metlike. Tesneje se z muzejskim delom povezuje večinoma tudi že skrb za naše kulturne spomenike, kar daje našemu muzejstvu novo obliko dela in novo vsebino.

Razen nekaterih je večina slovenskih muzejskih ustanov nastala šele v zadnjih desetletjih, mnoge od njih pa komaj po drugi svetovni vojni. Med prej omenjenimi gorenjskimi muzejskimi zbirkami pa je zanesljivo najstarejša tista, ki je znana pod imenom »Sadnikarjev muzej v Kamniku«.

Ko je bila ideja muzejstva pri nas še tako rekoč v povojih in so se zanjo zavzemala večinoma le krajevna ali pokrajinska zgodovinska in muzejska društva, je raslo muzejstvo ali bolje zbirateljstvo v glavnem iz prizadevanj posameznikov, ki so kot ljubitelji starin in umetnin takrat še iz »prve roke« nabirali zanimive predmete, jih hranili v svojih stanovanjih in so s tem včasih vsaj nehote preprečili, da bi bil predmet prodan kakemu tujemu muzeju,

največ na cesarskem Dunaju, in tako za nas dokončno izgubljen. Razumljivo je, da zbiratelji ljubitelji pri svojem nenačrtnem in na splošno nenadziranem zbiranju niso vselej spoštovali spomeniškovarstvenih načel in da tudi vprašanja provenience in drugih znanstvenih podatkov, ki so naloga sodobnega muzejstva, niso vedno zadosti upoštevali. Vendar: iz takih razmer in ljubiteljskih zbirk so zrasle skoraj vse naše sedanje muzejske ustanove, od lokalnih do osrednjih. In prav Sadnikarjev muzej v Kamniku je dober primer početkov, nastajanja, rasti in razvoja take privatne zbirke, nastale iz prizadevanja in ljubiteljskih teženj enega človeka, ki je temu zanimanju posvetil vse svoje življenje. Le če se zavedamo nakazanega razvoja muzejske misli pri nas, lahko taka prizadevanja pošteno in pravilno presodimo. V tej luči pa dobe tudi romantična gledanja tistega časa, ko je Sadnikar pričel zbirati muzejske predmete in ki jih danes skoraj ne razumemo več, so pa spremljala in vodila njegova ljubiteljska nagnjenja, svoje pravo mesto in včasih tudi — opravičilo.

Ustanovitelj kamniškega muzeja, Josip Niko Sadnikar, se je rodil 5. decembra 1863 pri Sv. Petru v Ljubljani. Njegova mati, Ivana Wohlmüt z Viča, sodi še v Prešernove čase in jo je vezalo celo osebno prijateljstvo z velikim pesnikom, oče pa je bil ljubljanski pasar Valentin Sadnikar. V njegovi delavnici je dobil razen Henrika, ki je po očetu prevzel pasarsko obrt, tudi najmlajši od petih živih otrok, Josip, ki so mu po dnevu rojstva dodali še ime Nikolaj, prve pojme o umetnoobrtni izdelavi in obdelavi kovin, o zlatenju, vlivanju, izdelovanju lestencev, cerkvenih kovinskih predmetov, pasov za narodne noše itd. Tu je imel tudi priložnost spoznati starejše izdelke pasarske obrti, od gotskih kelihov in baročnih monštranc do lestencev in svečnikov, ki so jih prinašali župniki celo iz Istre in iz Primorja v popravilo k očetu Valentinu v Ljubljano. Ljubezen do raznih kovinskih tehnik mladega Josipa Nikolaja tudi pozneje ni več zapustila in se je z njimi celo sam poskušal, pa čeprav je v historiziranju oblik včasih presegel meje muzejstva. Po ljudski šoli je obiskoval klasično gimnazijo, ki je bila takrat v Ljubljani še na Vodnikovem trgu; že tu ga je pričel 10 let starejši brat Henrik nagovarjati, naj gre študirat za živino-zdravnik. Ubogal ga je in odšel leta 1882 iz šeste šole za štiri leta na Dunaj, od koder se je kot mlad veterinar vrnil domov in je nastopil leta 1887 prvo službo v Ljubljani. Po krajšem službovanju v Radovljici ter leta 1889 v Črnomlju, kjer ga srečamo v družbi s Parmo, Veselom in drugimi izobraženci v znani hiši pri Haringovih, in kjer je verjetno doživel tudi prva mladostna razočaranja, ko je v spominsko knjigo napisal: Ni sreče na svetu, pride še istega leta v avgustu za veterinarja v Kamnik in se leta 1904 poroči s Kamničanko Štefko Novakovo. Od leta 1900 stanuje v Koširjevi hiši na Šutni 21, katero leta 1916 kupi zase in jo prične opremljati s starinami ter jo tako spremeni v največjo privatno muzejsko zbirko v Sloveniji. Veterinarska služba ga je pripeljala skoraj v vsako hišo v bližnji in daljni okolici Kamnika pa tudi po

ostali Gorenjski in vsej Sloveniji ga je vodila zbirateljska žilica. Čeprav ga ljubezen do obdelane kovine nikoli ni minila, ga je kot zbiratelja zanimalo prav vse, kar je pomembno za preteklost in v čemer se kaže ustvarjalna sposobnost našega človeka: od oljne slike, stilnega pohištva in nabožnega kipa pa do panjskih končnic, kmečkih sklednikov in žličnikov, izrezljanih popotnih palic, kamnitih izkopanin, stekla, porcelana, vezenih tkanin in starih tiskov. Ob tako splošnem zanimanju za vse vrste muzealij, ko še ni dozorela potreba po specializaciji tudi na tem področju, se tudi ni mogel odtegniti miselnosti romantike, ki je početnik muzejstva in ki ga je vedno znova zavajal v historiziranje form in posnemanje starih tehnik, kadar se je sam lotil obdelave kovin ali pa je za dalj časa povabil k sebi podobarja Lojzeta Kozjeka iz Podbrezja, da mu je po njegovi zamisli in predlogah rezljal dele pohištva in hišno opremo.

Tako si je z muzejskimi predmeti napolnil dom, da ga je lastni muzej naposled utesnil na eno samo stanovanjsko sobo in je vse pomožne prostore v hiši in okrog nje porabil za delavnice, skladišča in podobno. S potovanji po Evropi si je širil obzorje in pridobival strokovna poznanstva, na njegovem domu v Kamniku pa je bil vedno vsak obiskovalec ljubeznivo in gostoljubno sprejet. Tu so ga obiskovali številni prijatelji in odlični gostje. Posebno tesno prijateljstvo ga je družilo z »Ferkom«, slikarjem Ferdom Veselom, ki je s podobo štiriindvajsetletnega Sadnikarja ustvaril doslej enega najboljših

slovenskih portretov. Maksima Gasparija je odtegnil trgovskemu poklicu, potem ko je v njem spoznal slikarski talent in mu omogočil študij na ljubljanski umetnoobratni šoli in na Dunaju. Tu ga je Gaspari seznanil z Ivanom Meštrovićem, ki mu je poklonil svoj mladostni avtoportret iz leta 1902.

Kamniški muzealec svojega zgodovinskega, tehničnega in umetnostnega znanja žal ni nikjer zapisal. Odšlo je z njim v grob, kamor ga je po tako plodnem življenju poklicala usoda 4. novembra 1952. Razen toplih spominov pri njegovih številnih prijateljih in znancih pa je ostala za njim množica predmetov, zbranih v največjem zasebnem muzeju pri nas. Z njimi je napolnil eno-nadstropno hišo tako rekoč do zadnjega kotička in že njena vrtna zunanjščina opozarja s kovinskimi izdelki nase. V glavnem obsega muzejska zbirka dve sobi v pritličju in tri v nadstropju, razen tega pa so z muzealijami opremljeni tudi vhodna veža, stopnišče in zastekleni hodnik v I. nadstropju.

Obiskovalca, ki bi si rad muzejsko zbirko ogledal, pokojnikova vdova, ki je njegovo delo spremljala skoraj 50 let in se za nekatere stroke zbirateljstva tudi sama živo zanima, tudi danes ljubeznivo sprejme in mu razloži pomen in izvor posameznih predmetov. V vhodni veži bo lahko razen velike baročne plastike sv. Mihaela iz Mengša in zbirke starega orožja videl tudi viteško opremo, vrsto etnografskih predmetov vsakdanje rabe, železarske izdelke iz Kroke, pa zbirko za alpsko ljudsko kulturo tako značilnih poslikanih panjskih končnic in tudi leseno skrinjico z letnico 1594. V prvi sobi v pritličju mu bo pokojnikova soproga razkazala svojo zbirko starega porcelana in raznobarnih umetno brušenih kozarcev, seznanil se bo z zgodnjebaročnim pohištvom, izurjenejše oko pa bo morda v nekaterih kovinskih predmetih spoznalo celo roko in zamisel ustanovitelja zbirke. V sosednji sobi ga bo že na prvi pogled presenetila galerija slik Ferda Vesela, Maksima Gasparija in Gvidona Birolle, poleg nekaterih drugih mlajših in starejših mojstrov seveda. S klavirja zre vedno zamišljeni avtoportret mladega, drobnega Ivana Meštrovića, danes po vsem svetu znanega kiparja jugoslovanskega rodu. Empiriska omarica, ki je bila menda svojčas last francoskega maršala Marmonta, ko je bival v naših krajih, je danes polna starih tiskov: štiri knjige Ivana Vajkarda Valvasorja, ki opisujejo zgodovino Kranjske, Dalmatinov Pentatevh v domačem jeziku naših protestantskih piscev 16. stoletja in še vrsta drugih knjig, ki se razen starosti in lepega tiska odlikujejo tudi s skrbnimi vezavami. Ko zapuščamo ti dve sobi, ne pozabimo pogledati umetno rezljanih vrat in njihovih podbojev, ki jih je po Sadnikarjevih predlogih spretno izrezljal danes že tudi pokojni Lojze Kozjek. Tudi v njih je izraz romantike, ki je Sadnikarja spremljala vse življenje in ki jo v njegovi zbirki srečujemo na vsakem koraku: celo uporabnemu predmetu je namenil historično stilno formo.

Še ko stopa obiskovalec po stopnicah v prvo nadstropje, prijetno zvene za njim »kamniške citrice«, pritrjene na sobnih vratih: viseče kroglice, ki

udarjajo na vodoravno napete strune. Stopnišče je vse obloženo s panjskimi končnicami, barvitimi slikami na steklo in s kovinskimi predmeti, izdelki umetnega kovaštva. Zgornje tri sobe so galerijsko povezane med seboj. V ogelni je zbirka renesančnega in zgodnjebaročnega pohištva, posebno imeniten izraz pa ji daje velik lestenec z brušenimi stekli. Razen benečanskega zrcala in izdelkov baročne umetne obrti je tu lepa zbirka starejših žepnih ur, popotnih palic, katerih ročaji so izrezljani v človeških in živalskih oblikah, pa še cerkveno posodje od gotske dobe dalje. Posebno ceno za domačo kamniško zgodovino ima zbirka cinastih vrčev raznih obrtniških cehov, med njimi vrči pekovskega, krojaškega, usnjarskega, barvarskega in klobučarskega ceha od 17. do 18. stoletja. Posebne oblike je kamniški županski vrč z imeni kamniških županov in letnicami njihovih izvolitev od leta 1701 dalje. Vrč ima obliko žene, ki se končuje z repom in tako oblikuje inačico čudežne ribe Veronike, ki nastopa v kamniškem grbu. Kakor pravi Sadnikar v zapisku ga je pridobil za svojo zbirko leta 1914 na razprodaji starin v Kölnu in ga tako vrnil v Kamnik.

V manjši srednji sobici posebno priteguje pozornost pod steklom shranjena čelada negovskega tipa iz kasno halštatske dobe (3.—4. stoletja pred našim štetjem), kovana iz enega bronastega kosa, ki so jo našli v Nevljah. V isti vitrini si lahko ogledamo tudi rimske sponke, zgoraj pa tehnično zanimivo kovinsko protezo za roko z mehanizmom za gibanje prstov (glej sliko). Pod steklom

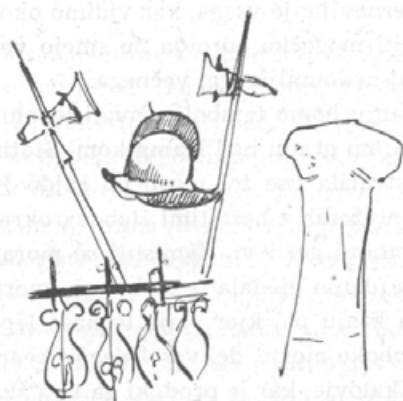

je shranjen z volno vezen gotski mašni plašč iz Hotemaž nad Kranjem iz 16. stoletja, v stekleni omarici je zbirka raznih drobnih predmetov, nad njo pa nas spominja francoske okupacije naših krajev ovalna občinska tabla iz Vodice z grbom in napisom: »De Maire de Gommune de Vodiz«.

Sosednja soba je v glavnem opremljena z baročnim in bidermajerskim pohištvom. Velike slikane portrete iz 17. stol. je, žal, popolnoma neprimerno preslikal slikar Koželj. Iznad vrste majolik se luščijo iz teme postave apostolov v 17. stol. naslikane baročne Zadnje večerje in refektorija frančišćanskega samostana v Kamniku. Obiskovalec, ki se zanima za glasbo, si bo lahko zaigral na majhne ročne orglje iz 17. stol., umetnostni zgodovinar bo z zanimanjem ogledoval drobne študije Ivane Kobilce, arheolog in prazgodovinar pa se zanesljivo ne bo mogel upreti skušnjavi, da bi odmaknil zgornje predale z baročnimi devocionalijami. V spodnjem bo našel zbirko kamnitega in koščenege orožja in orodja, s katerim se časovni razpon muzejskih eksponentov pomakne nazaj v čase najstarejšega dokumentiranega človeškega bivanja na zemlji.

Vse zbrano gradivo, ki smo ga na kratko omenili, je sad nad 60-letnega zbiranja neutrudnega kamniškega ljubitelja starin in umetnin. Vsekakor lepa

doba, kot je niti vsakomur ni dano dočakati, kaj šele, da bi se lahko tako s ponosom ozrl nazaj na svoje življenjsko delo. Ne samo dejstvo, da obsega muzejska zbirka nad dva tisoč posameznih kosov, njena pomembnost je tudi in zlasti še v tem, da je vse zbrano gradivo večinoma iz Kamnika in iz njegove širše okolice. S tem dobiva Sadnikarjev muzej kot delo enega človeka poseben značaj na Kamnik vezanega lokalnega muzeja. V tej luči ga je treba vrednotiti in presojati in mu določati tudi nadaljnjo usodo, če naj upravičeno nosi ime »Sadnikarjev muzej v Kamniku«. Josip Niko Sadnikar je kot priznanje za svoje življenjsko delo prejel diplomu častnega meščana Kamnika.

KAMNIŠKA BISTRICA

Pavel Kunaver

Tako smo zasidrani v sedanjem času in zaverovani v svojo pomembnost, da si kar težko predstavljamo čase, ki so bili, in prihodnost — brez nas. Že zgodovina nas povede daleč nazaj, ko so naši davni predniki komaj prihajali iz daljnih severovzhodnih pustinj in se naseljevali po naših dolinah in ob vznožju gora. Še teže se zamislimo v čase, ko so po naših krajih gospodarili Rimljani, pred njimi pa starejši narodi in redke družine pračloveka. Toda če hočemo res doživljati veličastno presnavljanje vsega, kar vidimo okoli sebe, moramo seči še dalje v preteklost in niti mogočna gorovja ne smejo več ostati v naših mislih nedotaknjena, kot nekaj nedoumljivega, večnega.

Ob takem poglobljanju bomo tembolj uživali lepoto, ki je razgrnjena pred nami, ko stojimo na Starem gradu nad Kamnikom. Stotine milijonov let je bilo treba, da je narava ustvarila vse to: mogočno rajdo Kamniških planin, razrezanih z dolinami, prepreženih z nešteti žlebovi, okrašenih z belimi snežišči, zelenimi tratami in temnimi gozdovi. Zamisliti se moramo v čase, ko je daleč tam onstran Kamniških planin gledala iz globokega morja dolga vrsta prvotnih vrhov srednjih Alp, na kraju pa, kjer stoje te naše lepe gore in mično mesto Kamnik, je valovalo globoko morje, del vesoljnega Oceana.

Kar je danes trdo skalovje, kar je prod, ki ga vali živahna Bistrica, je tedaj, morda pred štirimi ali tremi stotinami milijonov let še živelo kot školjke, korale in druge morske živalice. Odmirajoče so se pogrezale v globoko morje in v stotinah milijonov let ustvarile do dva tisoč metrov debelo ploščo *apnenca*, poglavitnega materiala, iz katerega so zgrajene danes tako razčlenjene planine.

Kdaj se je ta silna gmota *apnenca* dvignila iz globin morja? Iz dejstva, da v Kamniških planinah ne najdemo okamenin iz kredne in jurske dobe, sklepamo, da se je gmota iz katere so nastale Kamniške planine, začela polagoma dvigati iz morja in oblikovati suho zemljo kmalu po malone dve sto milijonov let trajajoči trijadni dobi.

Koliko časa nas loči od tedaj? Natančno ni mogoče povedati, ker si celo danes navedbe o starosti geoloških dob zelo nasprotujejo. Morda je minilo že

kakih 200 milijonov let, odkar je silovita prvotna guba apnenca naših gora pogledala iz morja. Najmanj 60 milijonov let pa je že izpostavljena vplivu mraza in vročine, ter vsem drugim vplivom izpodnebne vode, ki neprestano ruši najtrše kamenine.

S tem pa, da so vstale Kamniške planine kot še neizdelana mojstrovina iz mokrega groba, vpliv notranjih sil na naše gorovje, torej tudi na pojave v Kamniški Bistrici, še ni bil končan. Zemeljska skorja se je pod mogočno gmoto apnenca še vedno krčila in gubala in po ogromnih razpokah ob prelomih debelih skladov apnenca in globljih starejših slojev, je privrela iz notranjosti zemlje vroča žarja ali magma, ki je mestoma predrila vrhnje plasti in se razlila po vrhu. Drugod so obstali curki magme med razpokami in tam skrepneli.

Trdi, stotine milijonov let stari skladi apnenca pa niso bili dovolj prožni in plastični, da jih gubanje in dviganje iz morskih globlin ne bi načelo. Prav tedaj, ko so se dvigali ti skladi, so verjetno nastale v nastajajočem gorovju velikanske osnovne prelomnice, ki še danes v glavnem tvorijo gorske doline, med njimi tudi poglavitno smer doline **Kamniške Bistrice**.

Iz prelomnice so se razvile tudi prečne doline, ki z neopisljivo slikovitostjo vabijo lepote željne ljudi v svoje samotno okrilje. Take doline, ki so se začele kot stranske razpoke Kamniške Bistrice, so zanesljivo Konjska dolina, Dolska dolina, Repov kot in dolini, ki vodita na Jermanova vrata in na Kokrško sedlo. Velikanske prelomnice v apneniških skladih ob teh dolinah nam to potrjujejo. Ko postajamo na svojih potovanjih po Bistrici in njenih stranskih dolinah ter uživamo mir in pokoj, ki danes veje iz njih, nam v duhu vstajajo časi, v katerih so se vse te silovite mase kamenin dvigale in pokale ter lomile. Nikjer ne vidimo vodoravnih plasti, kakršne so nekoč globoko v morju tvorili ti apnenci. Vse je nagnjeno, zvito in mestoma v stopnjah pogreznjeno. Kakšne sile so delovale pri

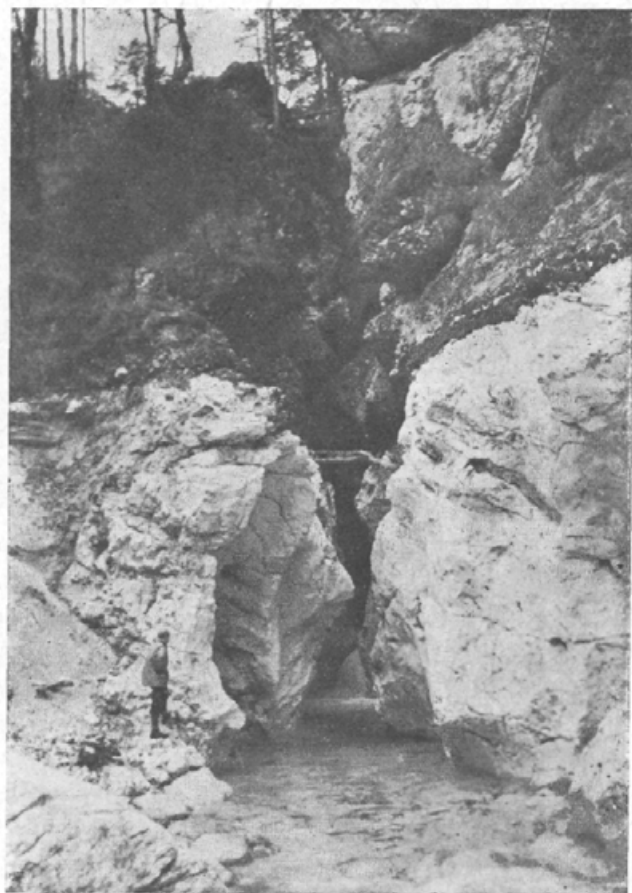
tem gubanju, vidimo najboljše v Rzenikovih stenah nad Kamniško Belo, kjer so plasti strahovito zvite, povezane in mestoma postavljene navpično.

Novi vek Zemlje, ki ga cenijo nekateri na 60, drugi na 30 milijonov let, pa ni prinesel območju Kamniških planin samo velikanskih prodorov magme. Zemeljska skorja je bila zelo nemirna in tudi pri nas so se zgodile velike reči. Ozemlje se je močno znižalo in morje je vdrlo tudi v dolino Kamniške Bistrice. Morda se ni zgodilo to nenadoma, ampak le polagoma, saj narava ima čas, in se je zniževanje Kamniških planin počasi izvršilo. Sledov morja iz dobe novega veka naše Zemlje, ki jo imenujemo oligocen, imamo v Kamniški Bistrici dovolj. Kar pojdi tja na Kraljev hrib, kjer so pot nekoliko razširili in videl boš, da je breg ob poti iz mnogo mehkejše kamenine kakor so apnenci sosednih gora in kamenje, ki ga vale vode ob nalivih po hudournikih v Kamniško Bistrico in po njej v naročje Save in zdrobljeno in stopljeno še dalje v morje. To mehko kamenino, lapor, najdeš daleč naokrog okoli Kraljevega hriba, ob vhodu v dolino Korošico in celo do začetka soteske Predoselj ter ob Bistrici pred Predosljem, kjer ni prekrita z debelimi plastmi ledeniških grobelj, o katerih bomo še govorili. Lapor, ki ga tekoča voda laže razjeda in odnaša, je najbrž kriv, da se je reka na meji med trdim apnencem pod Mošenikom, torej pod sotesko Predoselj in ob izlivu Kamniške Bele v Bistrico tako globoko zajedla, da so se zaradi hitrejšega padca vode začeli tvoriti tamošnji lepi vintgarji in soteske.

Vse dolge milijone let, odkar je apneniška gmota Kamniških planin pogledala iz morja, pa je nanjo delovala voda, ta najvztrajnejši kipar naših gora. Kaj vse je ustvarila in kakšno mogočno delo je v tem času opravila, najboljše vidimo, če pazljivo potujemo po dolini Kamniške Bistrice.

Razpoka v apneniških skladih, ki jo je uporabljala z novega gorovja odtekajoča voda in ki jo danes imenujemo dolina Kamniške Bistrice, ob nastanku zanesljivo ni bila niti zdaleč tako globoka kakor je današnja dolina. Tudi ni segala do Jermanovih vrat ali Kamniškega sedla, ampak se je končala že tam nekje v gmotah apnenca nad Kraljevim hribom. S področja današnjega zgornjega porečja Kamniške Bistrice je tekla voda proti vzhodu in se izlivala v Lučnico. Ostanek te nekdanje, mnogo više ležeče suhe doline, je ravna planina Dol, ki se razprostira v smeri zahod-vzhod med Rzenikom in planoto Velike planine.

Strmec reke pa, ki je tekla po razpoki proti jugu, je bil zelo velik in reka se je naglo zadensko zarezovala. Tako se je pričela stekati vanjo tudi voda, ki je do tedaj tekla iz osrednjega dela Kamniških planin v Lučnico. Voda je opravila nepojmljivo delo, ko je odnašala vse odkrške, ki jih preperevanje neprestano trga od skalnih sten. Pojdimo ob nalivu v dolino Kamniške Bele ali tja proti Koncu, kjer se iz Kurje doline vale beli valovi, ali pa malo po strmem Sedelščku, pa bomo spoznali moč vode. Kar bela je od zdrobljenega kamenja. Na

Tesen »Predoselj« v Kamniški
Bistrici

dnu je vse živo in medtem ko se po plitvinah premika neskončna množina mivke in drugega drobirja, pa v globljih delih struge ropotajo tudi večji kamni, v prav visoki vodi celo skale. Tudi pri vrhu, v strženu reke je tekoča narasla voda polna najdrobnejše kamene moke. Zajemi tako belo vodo v kozarec in jo pusti nekoliko časa stati, pa boš videl, kako se bo usedla v moko zdrobljena kamenina na dno kozarca!

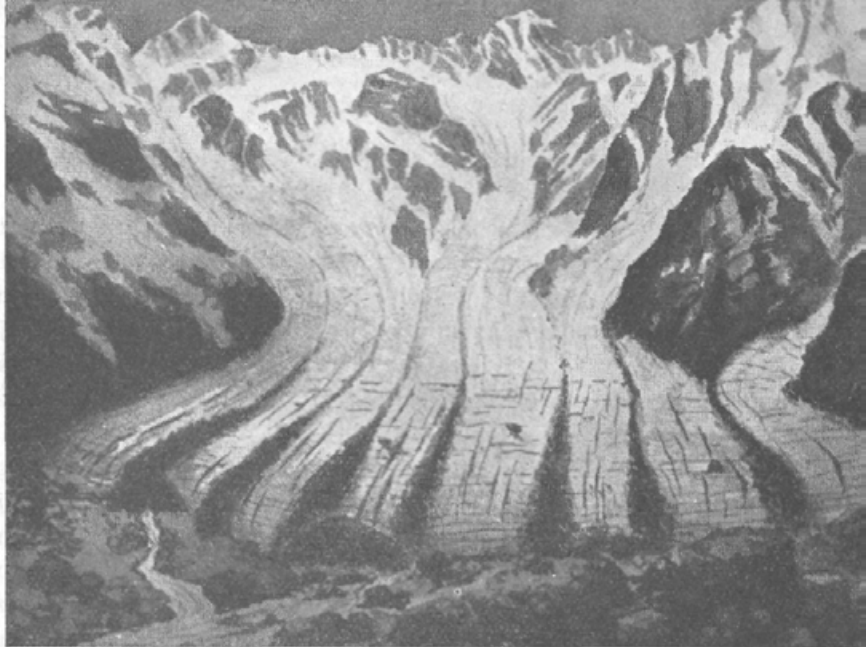
In tako se je godilo milijone in milijone let po nastajajoči Bistriški dolini in njenih strmih bregovih tja do visokih, v nebo kipečih vrhov. Na vse strani se je zajedala v Bistrico odtekajoča voda in kopala globoke brazde v trdo kamenino v obliki strmih jarkov in hudournikov in globlje in globlje prodirala v mogočno gmoto apnenca. Doline so se podaljševale tja proti Presedljaju, proti Jermanovim vratom, proti Kokršskemu sedlu, dalje v gmoto predgorja, ki se je nekoč pri dviganju in gubanju odlomilo od osrednjega dela, in na zahod proti sedanji Korošici, na vzhodu pa v Konjsko dolino. Te doline se tudi še danes

podaljšujejo, po Kamniški Bistrici pa neprestano odteka snov, iz katere je zgrajena mogočna in lepa okolica doline.

Odteka tudi očem nevidno v najčistejši vodi celo tedaj, kadar ni dežja in nalivov. Apnenc je v vodi topljiv kot malokatera druga kamenina! Vpliv topljenja najlepše vidimo, če potujemo po goličavah Velikih in Malih podov pod Grintovcem in Skuto, ter po razjedenih bregovih Ojstrice in Planjave pod Škarjami, pa tudi po vsem predgorju. Povsod vidimo v žlebičje in škraplje razdejano skalovje, planote pa so pokrite s premnogimi vrtačami, ki jih, razen neštevilnih razpok v apnencu, uporabljata deževnica in snežnica za odtekanje v osrčje gorovja. Apnenc pa se raztaplja tudi pod rastlinsko odejo gozdov in visokih planinskih trat in tudi tako naša Bistrica na vse strani širi in pogloblja svojo strugo.

Nekaj pa moramo pribiti: naj je Bistrica še tako širila, poglobljala in podaljševala svojo dolino, je le-ta vendarle milijone let ostala zelo nepregledna. Njeno dno je bilo ozko, bregovi strmi in enakomerno položeni, tako da je bila dolina skoraj povsod v prerezu podobna črki »V«. Take doline pa niso pregledne in so dokaj enolične. Podobno obliko ima še danes velik del Bistriške doline, posebno od Konjske doline pa tja do križišča, kjer se pod Kraljevim hribom odcepi cesta ob Korošici in kjer se dolina nato hitro odpre. Če bi bila dolina Kamniške Bistrice vse do konca še danes taka, kakršno je ustvarjala milijone let samo tekoča voda, v njej ne bi imeli znamenitega lepega Konca, ne Kopišč in drugih čudovito razglednih krajev. Da je nastala Kamniška Bistrica, zanesljivo najlepša izmed vseh dolin, ki segajo v osrčje Kamniških planin, je bilo treba, da je v najnovjšem delu zemeljske zgodovine posegla vanjo umetnica narava s posebnim, širokim dletom.

Iz še vedno ne popolnoma pojasnenih vzrokov je pred približno 600.000 leti nastopila ledena doba, ki se ji imamo zahvaliti za vse naše prelepe alpske doline in neštete visoke krnice ter slikovito oblikovane vrhove. Medtem ko je danes ločnica večnega snega v višini 2.500—2.600 m, se je znižala v ledeni dobi, ki je trajala z nekaterimi presledki nad pol milijona let, za več kakor tisoč metrov. To pa mnogo pomeni. V naši domovini sedaj komaj Triglav sega nad ločnico večnega snega, v ledeni dobi, ali kakor jo tudi imenujejo pleistocen, pa so bile vse naše gore in celo hribi do višine 1.400—1.500 m trajno ogrnjeni v sneg in led. Posebno z bregov višjih gora so neprestano grmele velike množine snega v najvišje kote dolin. Tako se je seveda godilo tudi tam pod vrhovi kamniških planin. Z bregov Grintovca, Skute, Brane, Planjave, pa tudi z vrhov Predgorja — vsi ti vrhovi so bili že popolnoma drugačnih in okornih oblik — so treskali nešteti mogočni plazovi snega vse leto v globino. Sneg pa se je, kakor drugod, tudi v osrčju Grintovcev že v nekaj desetletjih izpremenili pod lastno težo in iz drugih vzrokov v led. Tako so se nabirale v koncu nastajajoče

Bistriške doline, v njenih končiščih, v ozkih dolinah, ki so segale vse tja do skrbin med posameznimi, še ne izoblikovanimi vrhovi, ogromne množine ledu.

Led pa ni trd kakor kamenina, ampak je plastičen in se prilaga oblikam dolinskih bregov. Pod lastno težo se začne tudi polagoma premikati, ali bolje teči, kakor prav gosto testo. Hitrost tega je odvisna od debelosti, množine in strmca ledenika. Danes se premaknejo alpski ledeniki, ki so se od ledene dobe silno zmanjšali, le po nekaj desetih metrih na leto. Toda mogočni ledeniki na Groenlandiji polze še vedno do 30 m na dan.

Ta številka je na videz zelo majhna. Toda pomisliti moramo, da se je led nakopičil mestoma več sto metrov na debelo in da so bile doline več kilometrov na široko pokrite z novimi ledeniki. Orjaške množine ledu so torej pritiskale na dno in bregove nekdanjih tesnih dolin.

Sam led pa proti trdi skali ne bi dosti opravil, saj se ji zaradi plastičnosti kolikor toliko prilaga in umika. Toda led ima druga sredstva, da more mogočno vplivati na preobrazovanje površja naše Zemlje. Kakor povsod drugod, tudi v naših Kamniških planinah preperevanje nenehno napreduje. V ledeni dobi pa je bilo preperevanje posebno izrazito. Mogočne padavine, menjajoča se temperatura, zmrzovanje in tajanje vode v skalnih razpokah, vse to je povzročalo, da se je posebno s strmejših vrhov in sten, kjer sneg ni mogel obležati, vedno in vedno usipalo kršje vseh velikosti na led. Ledenik v Kamniški Bistrici je dobival z vseh strani ogromno kršja, ki se je valilo nanj. A kakor drugi ledeniki povsod po svetu, tako tudi Bistriški ledenik v višjih delih glavne in stranskih dolin ni miroval. Zanesljivo je bil največji ledenik tisti, ki je drsel izpod Skute in Grintovca, med katerima je bilo največje nabirališče snega. Drugi velikan se je privalil s severne strani predgorja in je imel posebno veliko zbirališče

v sedanji vzorni krnici Kalce pod Kalškim grebenom. Širina doline, ki se razprostira od vrha Jermanovih vrat med Brano in Skuto pa do Konca, priča, da je tudi ta ledenik dosegel ogromno velikost in debelino, posebno ker je dobil iz Repovega kota močan dotok. Manjše krnice vsepovsod nad Bistriško dolino nam dokazujejo, da so od povsod z višav tekli in se lomili v dolino tudi manjši ledeniki, posebno tam izpod Mokrice in Krnice, danes Ovčarija imenovane. Pravi velikan se je valil iz doline Bele. Svojo ledeno snov je črpal iz ogromnih nabirališč med Planjavo in Ojstrico ter dobival izpod Konja in Rzenika izdaten dotok.

Vsi ti ledeniki so se združili v najnižjem delu doline v mogočen veletok, ki je dal dolini s širokim ledenim dnom veličastno sliko. Površje ledenika ni bilo enakomerno gladko. Četudi je led plastičen, morejo grbine in prepadi pod njim povzročiti, da se ledenik prelomi. In Bistriškemu ledeniku ni manjkalo hudih strmin, preko katerih se je spuščal, posebno izpod Skute, izpod Kalškega grebena Jermanovih vrat in izpod Dedca. Vsaka grbina in huda strmina je povzročila, da je ledenik razpokal. Stotine metrov globoke razpoke so ga pokrivala, zdaj počez, zdaj podolgoma, zdaj tudi vsekrižem, da je bil mestoma podoben strašno razrušenemu ledenemu stolpičju, ki se je pod od zgoraj pritiskajočimi masami ledu rušilo in grmelo v velikih ledenih plazovih v nižje predele. Tam se je ledenik zaradi plastičnosti spet zlil v enotno maso.

Zaradi take razpokanosti je Bistriški ledenik požiral v svojo notranjost velike množine preperelin vseh velikosti. Mnogo kršja je dospelo prav na ledenikovo dno. Pa tudi ob straneh se je usipalo ostrorobo kamenje med led in breg. Tako se je ledenik oborožil z ostrim orožjem na svojem dnu kakor tudi na robovih.

Do kod se je pomikal Bistriški ledenik? Odgovor je prav lahek in jasen vsakomur, ki potuje po Bistriški dolini odprtih oči. Njegov konec je bil pod Kraljevim hribom, ali, bolj natančno, nekaj stotin metrov severno v dolini za Ribjo pečjo, kjer vodi most od najvažnejše poti čez Bistrico v dolino Korošice. Kako moremo to danes dognati, bomo slišali kasneje.

Ledenikov konec, ali ledenikov jezik, ki je ležal med Ribjo pečjo in Koncem, je bil zaradi dotokov iz prej navedenih krajev več sto metrov debel. Preprezale so ga številne razpoke, pokrit je bil s tako imenovano vrhnjo grobljo, odkruški, ki se niso pogreznili v notranjost ledenika. Med njimi so bile orjaške skale, ki jih je ledenik več sto let dolgo nosil od kraja, kjer so se privalile nanj. Nekatere so tvorile tako imenovane ledeniške mize, ker se led pod njihovo površino ni stajal in je ostal kakor steber pod bolvanom, medtem ko se je okolica znižala.

Največji del groblje, ostrorobnega kamenja v dnu in ob strani, se je pomikal z ledenikom naprej proti koncu ledenikovega jezika. Tam v globini doline pa je bilo že tako toplo, da se je sproti dotekajoči ledenik topil in izpod njega

Na ledeniškem bolvanu

je odtekala nekdanja Bistrica. Bila pa je vedno kalna! Zakaj? Tudi sedanji ledeniški potoki so kalni, in če zajamemo njihovo vodo v kozarec, se usede na dno drobna ostroroba kamena moka.

Recimo, da je ledenik 10 kilometrov dolg, 1 kilometer širok in povprečno 200 metrov debel, kar je za ledeno dobo malo, tedaj pritiska ta ledenik na svojo podlago, t. j. na dolinsko dno, s težo okoli dve milijardi ton, na en kvadratni meter pa z dve sto tonami. Toda ledenik se je polagoma in nenehno pomikal naprej, z izjemo nekaterih vmesnih toplih dob. Talno grobljo, sestojajočo iz ostrorobega gruščja, je ledenik potiskal s seboj in z njo stružil dno Bistriške doline. Hkrati je posnemala bregove tudi obrobna groblja oziroma grušč, ki je padel v razpoko med ledom in bregom. Trl se je grušč pod ledom. Tudi dno se je krušilo in se poglobljalo, a drugače kakor pri tekoči vodi! Široki ledenik je hotel imeti široko strugo in tako je Bistriški ledenik dolbel dno na široko ter vrezaval v prvotno debrsko, kot črka »V« oblikovano dolino novo, koritu

ali črki »U« podobno dolino, in to vse do konca svojega jezika pod Kraljevim hribom. Zato nam postane kar nekam prijetno, ko zapustimo strme bregove Bistrice med Konjsko dolino in Korošico, kjer je cesta vsekana v skalnati breg in je razgled omejen, ter stopimo pod Kraljevim hribom v široko, razgledno dolinsko korito.

Malone pol milijona let je ledeno, s skalovjem oboroženo dleto oblikovalo Bistriško dolino navzdol, na levo in desno, pa tudi nazaj! Kamniška Bela, ki je bila najbrž prvotno zelo ozka deber, je postala pod vplivom tega širokega dleta lepo korito, ki se je prav tako na široko zajedlo nazaj v masiv med Dedcem in Zeleniškimimi špicami. Koritasta je postala ozka dolina Repov kot, ki jo je v najnovejši dobi voda ponovno zelo poglobila. Najširše se je zajedel ledenik med Brano in Planjavo in si izrezal široko, strmo proti jugu visečo korito. Združeni ledeniki izpod Kokrškega sedla, Grintovca in Skute ter Turske gore so izdolbli tisto ogromno krnico, ki jo najbolj pregledamo s Kraljevega hriba ali Kopišč. Prelepi venec, deloma prav simetrično izklesanih vrhov, od Kalškega grebena preko Grintovca, Štruce, Skute, Rinke, Turske gore in Brane jo sedaj obdaja in tvori tako najkrasnejši predel ali amfiteater vseh slovenskih Alp. Vrhnji rob te orjaške krnice tvorijo kakor dragulji še primarne krnice tik pod vrhovi, tako Kalce, Jurjevec, vrhnji deli Velikega in Malega hudega grabna, Krnica pod Skuto nad Tratami in Gamsovim skretom, ter pod Tursko goro in Rinko. Tekoča voda in zakrašovanje sta po ledeni dobi nekatere od teh krnic že močno načela in voda je mestoma zarezala v strmine slikovite hudo-urnike.

Globoko se je zajedel ledenik tudi nazaj v predgorje in je izgledal krnico v slikoviti Kurji dolini, ki jo obdajajo Mokrica, Kompotela, Jermanov turen in Koren ter robovi Kalške krnice.

Združeni ledeniki pa so tvorili mogočno na videz negibno ledeno gmoto v dnu doline, ki se je zajedla na vse strani, posebno v bregove Mokrice, Mošenika in Kope, ter v njih zarezala malone navpične stene, ki tvorijo z ravnim dolinskim dnom lepo koritasto dolino. Prav jasno vidiš, do katere višine je segal ledenik: poglej s ceste pod Kraljevim hribom na vrh Mokrice, zasleduj vrhnje sicer strme bregove proti dnu in prišel boš do kraja, kjer se strmi bregovi prelomijo v prepadno, stenasto pobočje. Potegni v duhu črto od gornjega roba teh sten na drugo stran, pa dobiš ravnino nekdanjega ledenika.

Od zasneženih vrhov navzdol je led postajal vedno bolj razčlenjen, neštete razpoke so se vlekale čezenj, da so zijale v njem modre globine. Drugod se je raztrgal v divja ledena stolpičja, ki so se podirala in v gromkih plazovih drla navzdol. Čim nižje pa je segal, tem bolj je bil Bistriški ledenik pokrit z odkruški z visokih gora in je bil proti koncu jezika ves posut z velikimi in majhnimi skalami, mestoma združenimi v cele grebene, ki so nastali iz obrobnihi grobelj, kadar sta se združila dva stranska ledenika.

Po tem dnu se je pomikal ledenik zdaj naprej tisoče in tisoče let, pa tudi nazaj, kadar so nastopile vmesne toplejše dobe. Če danes pazljivo stopaš po grobljah Bistriškega ledenika, prav dobro vidiš velike nasipe, kjer se je ledenik občasno končaval. Slikovita je zlasti polkrožna groblja, ki jo je po sredi na dvoje preklala sedanja Bistrica. Razprostira se na severnem koncu Kopišč in je sedaj, ko je gozd tam posekan, posebno lepo vidna. Seveda moraš cesto zapustiti in se potruditi v divjino.

Skrajni južni in najnižji konec Bistriškega ledenika je bil torej pod Kraljevim hribom. Tam sta si bila množina pritekajočega ledu in količina ledu, ki se je med letom sproti tajal, enaka. Zato je tam tudi z ledenika padlo vse skalovje, kar se ga je pripeljalo na ledu z visokih gora v dolgih tisočletjih. Tam se je tvorila končna ali čelna groblja. Žal, da je ta končna groblja močno uničena, ker je prav tam tudi sotočje Kamniške Bistrice in mogočnega potoka Korošice. Vendar še danes vidiš debelino te groblje v bližini Ribje peči, če greš s ceste dol k Bistrici, ki se je v dobi aluviju, katera je sledila ledeni dobi, zajedla v malone 60 metrov debelo plast ledeniškega grušča in izoblikovala svojo sedanjo novo sekundarno kot črka »V« oblikovano dolino. Če hodiš ob reki vse tja do Konca, sproti srečuješ ogromne skalne bolvane, katerih voda, ki drobnejši grušč sicer sproti odnaša, ne more premakniti. Še več, mestoma se tekoča voda zajeda v breg in pred leti je kakor majhna hiša velik bolvan, izpodkopan od vode, prigrmel z roba koritastega dna doline v dno sedanje Bistrice.

Ledena doba se je končala šele pred 7.000 leti, torej pred razmeroma kratkim časom. Ledeniki so se začeli hitro tajati. Tudi Bistriški ledenik je upadel. Ni bilo več dotoka ledu in snega z vrhov. Na strminah pod Skuto in Grintovcem se je zveza med ledenikom, ki je pokrival vrhnje predele Kamniških planin, in dolinskim ledenikom, pretrgala. Bistriški ledenik je postal m r t e v in obsojen na pogin. Več ledu se je stajalo, kakor ga je moglo nastati iz plazov, ki so le spomladi in pozimi še prigrmeli z višav. Grušč notranje groblje je prihajal na dan in se je mešal z gruščem vrhnje groblje, da je led le tu in tam še gledal na vroči dan.

Od leta do leta je debelina ledenika plahnela in naša lepa dolina je postajala daleč v višave gola skalnata puščava. Le vrhovi so bili še beli. Kjer pa je deset tisoče let ležal led, so sedaj molele na dan gole stene, ogoljena rebra, na položnejših rebrih in v dnu doline pa so obležale orjaške množine ledeniškega grušča. Ta drobir, pomešan z velikimi bolvani, je pokrival strašno kamnito puščavo, med katero si je morala reka izjedati novo strugo in je segala s svojimi izviri vedno bolj nazaj tja do Konca.

In nekega dne v dolini ni bilo več snega, ne ledu. Nova doba je zavladala. Vse toplejši so bili vetrovi in na vrhove, ki jih je ledenik v teku stotisočev let ostružil in izoblikoval kakor jih vidimo danes, je padlo vse manj snega in poleti je le še deževalo nanje. Voda je deloma odtekala še po vrhu in izpirala s strmin

nabrani grušč, v krnice in bregove je zajedala nove žlebove. in nove oblike. Posebno v ravno dno doline je morala Bistrica izdolbsti novo strugo, nov ozek žleb. Saj delo ni bilo ravno težavno, ker je zadevala večinoma le na drobir groblja in se je lahko umikala med njim ležečim velikim bolvanom.

S toplim vetrom od juga so padala na puščavsko ozemlje Kamniške Bistrice najrazličnejša semena rastlin, ki so se morale ob nastopu ledene dobe umakniti v toplejše kraje proti jugu. Rastline pa, ki so z ledeno dobo od severa pripotovale v naše kraje, so se novo nastopajoči toploti umaknile v višave, v bližino hladnih vrhov. Tako je rastlinstvo v široki fronti polagoma zavzemalo doline in bregove in sililo vedno više in vsa dolina je v nekaj sto letih ozelenela. Spodaj so jo pokrili novi velikanski gozdovi, zgoraj pa trate, ki so jih oživljali tropi divjih koz in kozorogov ter svizcev.

Mojstrovina narave, dolina Kamniške Bistrice, s svojo veličastno okolico je bila izgotovljena in je čakala, da jo osvoji tudi človek, ki jo je najbrž kot lovec na jamske medvede že v ledeni dobi nekajkrat obiskal.

Bila je res mojstrovina med dolinami, kar jih je v obsežnih Alpah vstalo izpod ledu k novemu življenju.

Korakajmo prav počasi po njej proti Koncu in si oglejmo, kaj vse nam nudi. Vanjo vstopimo pravzaprav šele v Stahovci, ob lepem sotočju reke Bistrice in njenih pritokov Črne in Bistričice. Kakor v objem in pozdrav se nam odpira široki lijak doline, katere krili tvorita tukaj 911 m visoki Grohat na zahodu in Ravni hrib (1290 m) na vzhodni strani. Dolina postaja vedno bolj izrazito debrske oblike in redke poslednje kmetije črpajo iz prodnate prsti v valovitem dnu le skromne darove. Že prav na začetku doline pa stoji simbol bistriških bogastev, velika žaga, in mogočni skladi lesa, ki jih že stotine let dobiva človek iz osrčja doline in iz njenih visoko v gore segajočih temnih gozdov. Že v Iverju, kjer priteče na desnem bregu Grohati potok v Bistrico, je dolina tako ozka, da se je morala reka zajesti globoko v belo sivkasto skalo, zato je prvotna pot držala čez strm klanec nad to sotesko. Danes pa je dinamit pomagal odpreti udobnejši prehod skozi skalnato steno.

Med Konjsko in Iverjem je le še nekoliko valovite ravnice, a zaradi prodnatega sveta tako malo črnice, da zadostuje komaj še za pašo. Tu nas že pozdravijo zelenkaste skale na levem in desnem bregu reke, kjer je v davni privrela iz zemlje žareča magma in skrepenela v danes dragoceno kamenino keratofir, ki ga prav ob sotočju Bistrice in Konjske dobivajo iz mogočnega kamnoloma.

Za Iverjem pa nam oko zaplava ob prelepah strminah Velike planine. Spodaj širni gozdovi, zgoraj strme trate s skalnimi stenami, ki jih dele široki žlebovi v slikovite skupine Gabrska peč, Turni in ostre robove Njivice (1665 m) ter Požarjev. A še raje nam uide pogled na strmine Planjave (2399 m), kjer med skalnimi stenami še pozno v poletje obleži sneg, pozimi pa viharji veter nosi preko grebenov snežene zastave.

Plazovi uničujejo
drevje

Ko pridemo do sotočja potoka Konjske, ki priteče iz ozke doline, globoko zarezane med masiv Velike planine in Ravnega hriba, se dolina Bistrice obrne proti severoseverozahodu in se še močneje stisne v zelo ozko deber. Reka si je tu izdolbla strugo v začetku skózi porfir, malo dalje pa v apnenec, da segajo navpične stene prav v deročo vodo in se je morala stara pot dvigniti visoko nadnje. Danes je tudi tukaj dinamit premagal ovire in utrl široko cesto nad reko, ki se privije iz soteske z lepimi globokimi kotanjami, polnimi postrvi.

A pogled nam pohiti preko gozdnatih strmin od tod že na osrednje vrhove, kjer se nad mračno dolino dviga v modre višave čudovito simetrično oblikovana Skuta s svojima sosedoma Rinko in gladko, deloma od ledenikov obrušeno Štruco.

Nad šumečo, kristalno čisto Bistrico v globini, se pot polagoma dviga in dolina postaja vse bolj lepa in razgledna, posebno ko zapustimo večji klanec in ovinek pod nekdanjim klancem Kobilico. Dolina je tod še vedno ozka, a že vidimo iz nje tja proti zahodu, kjer se odpira dolina Korošica. Še malo, pa smo visoko nad sotočjem potoka Korošice in Bistrice. Malone na mah preneha tesna deber in odpre se široko korito ledeniškega dela doline. Bistrica je sicer v široko dno izlizala novo ozko dolino, a to prav nič ne moti, kajti cesta se vije sedaj po slikovitem dnu, deloma daleč od reke. Če hodimo počasi, res ne vemo, kaj naj bi najprej pogledali, toliko zanimivosti se nam naenkrat nudi. Dno doline je namreč nadvse slikovito. Tega nekdanj, ko so še stari gozdovi pokrivali te kraje, popotniki niso videli. Cesta se mora sedaj večkrat zarezati v grobljo, sestojéčo iz ledeniškega gruščá najrazličnejše velikosti. Med najdrobnejši pesek so pomešane velike skale, nekdanji ledeniki valuni ali bolvani. Ob cesti in malo v stran, povsod vidiš te stare velike popotnike, ki jih je ledenik v davno minulih

časih na svojem hrbtu pripeljal v dolino. Ko pa se je stajal, jih je pustil ležati v slikovitem neredu. Danes tvorijo te skale tu in tam na jasah in v gozdu lepe skupine, ki poživljajo pokrajino. Že od Kraljevega hriba pa tja do prve soteske rečice Bele najdeš med temi bolvani prave velikane, n. pr. Jazbečevo gričo, Gričo ob Zajčji luži in nešteto drugih. Mehke oligocenske kamenine pa pogledajo iz groblje mestoma ob vhodu v Korošico na razglednem Kraljevem hribu, tik nad Ribjo pečjo pa tudi ob reki.

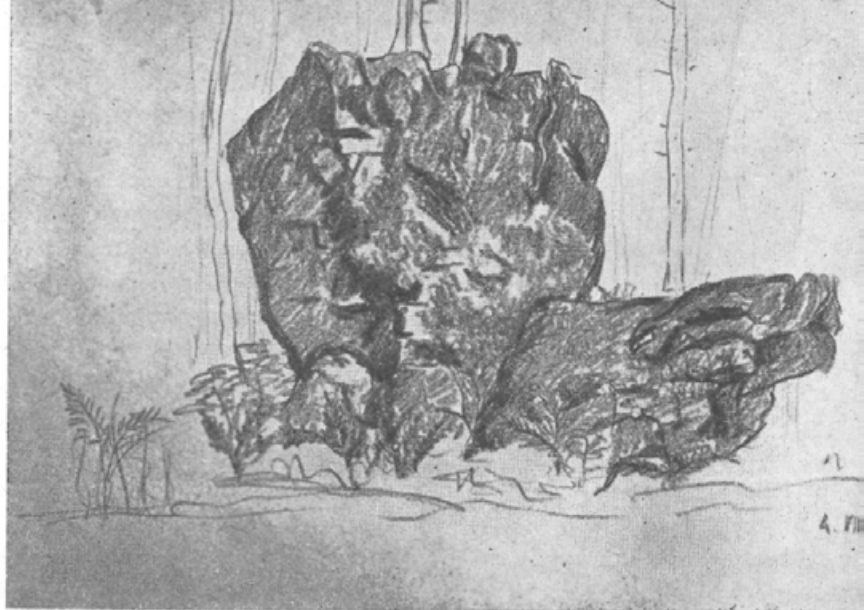
Po široki dolini hodeč si sedaj ogleduješ enega izmed najslikovitejših gorskih polkrogov v Alpah. Ledenik je tako globoko izdolbel dolino, da se malone neposredno iz nje, ki je pri izviru Bistrice komaj 602 m visoko nad morjem, dvigajo najvišje gore Kamniških planin. Samo slikar more dostojno podati lepoto, ki se odpira popotniku na jasah med Kraljevim hribom in Kopiščami. Široko dolinsko korito je še vse pokrito z lepimi gozdovi, ki jih omejujejo slikovite stene nekdanjega ledeniškega korita. Sedaj jih povsod trgajo številni žlebovi in hudourniki. Nad njimi se pno v višino poslednji gozdovi, ki jih hitro zamenjajo strme planinske trate, med katerimi se bolj in bolj uveljavljajo modrikaste skalne stene in siva melišča, dolgo v poletje pokrita s širnimi, bleščečimi snežišči. Nad vso to lepoto, ki tone v dnu v prijeten modrikast somrak, pa se kakor diadem dvigajo prelepi vrhovi Mokrice (1852), Kompotele (1988), Kalškega grebena (2.223 m) in Kalške gore. Izza ozkega, globoko zajedenega Kokrškega sedla gleda celo rob Kočne kakor mogočna razvalina (2.539 m). A vse prekašata vitki Grintovec (2.558) in simetrična Skuta s soseščino. Oba tekmuteta po lepoti med seboj in zanesljivo spadata med najlepše vrhove v Alpah sploh. Globoko v njuno gmoto se zajedajo žlebovi, posebno tam okoli Jurjovca, Velikega in Malega hudega grabna, Gamsovega skreta in temačnih Žmavčarjev. Le strmi Mošenik in odrastki Kamniškega Dedca ovirajo pogled na Jermanova vrata. Visoka Brana (2253 m) in širokopleča, lepo razčlenjena Planjava pa vendarle gledata čez Mošenik in zaključujeta dolgo rajdo od tod vidnih najvišjih gora Kamniških planin. Samo Ojstrica nam ostane skrita, a lepa Kopa in raztrgani bregovi Rzenika ter Turni na robu Požarjev slikovito zaključujejo zapadno stran doline. Dokler se svet med Kraljevim hribom in Kopiščem ne bo zarastel z novim visokim gozdom, bo ta kraj pač najlepše razgledišče po Koncu Bistriške doline in Kamniških planin sploh.

Kopišče, ki zaključuje ta odprti del, nas sprejme s svojim obširnim travnikom in gozdarskimi hišami. Za njive tod ni prostora. Groblja je pokrita z vršajem, preraslim s travo. Le sosedni gozd je rednik maloštevilnih gozdarskih ljudi, ki tod žive še stalno.

Še deset minut dalje med drevjem in samotnimi bolvani, in že smo pri vhodu v dolino Kamniške Bele. Mogočno korito nas takoj opomni na davno ledeno dobo, prav tako pa tudi veliki bolvani, ki jih je Bela počasi rešila iz oklepa drobnega peska. Komaj tričetrt ure od vhoda pa se prično dvigati

Ledeniški
bolvan

veličastne stene Dedca nad Korošico (2021 m in 1808 m). Tam v kotu pod Dedcem grmi iz ozke debri lepi slap Orličje in nosi po nalivih s seboj beli pesek, s katerim zasipa dno doline. Bistrica, kot bolj vodnata in po mehkejšem oligocenskem materialu tekoča reka, pa je izoblikovala mnogo globljo grapo v koritastem širokem dnu svoje doline. Zato se je Bela, ki nosi obilje ostrega gruša zadensko zajedla v apnenčeve sklade in tvori prav ob sotočju z Bistrico deber z navpičnimi stenami in lepim slapom, ki ga najbolje vidiš, če se po strminah od strani priplaziš do struge.

Toda najlepše šele pride! Komaj dobrih pet minut dalje se v gozdovih skriva najzanimivejši del doline Kamniške Bistrice. Še nas gledajo iznad visokih smrek gorski velikani, ki smo se jim že zelo približali — a šum Bistrice pod nami postaja močnejši in sumljivejši. Po stezah zavijemo od ceste proti zahodu med bolvani ledeniških grobelj in nenadoma zagledamo pod seboj črno brezno ozke debri. Preko skokov v mračni globini grmi razpenjena kristalna voda Bistrice. Nad robom prepada pa se sklanjajo veje smrek, nagnojev in bukev. Prelep pogled, posebno pomladi, ko že vse zeleni in zlasti grozdi nagnoja vise v modrikasto temino prepada, v katerem razsaja ledenomrzla voda Bistrice. To je najlepši del Velikega Predoslja, kakor imenujemo to sotesko.

Eden od ledeniških bolvanov se je poveznil prav čez prepad in tvori varen naravni most, da moremo na drugo stran. Od tam vidimo, da prihiti Bistrica zopet na svetli dan v veliko kotanjo pod nami. Reka je namreč prejedla na desni strani trdi apnenec, dosegla mehki lapor in naredila na zahodni strani zaokroženo kotanjo, v kateri je nekoč ležalo majhno jezerce. Takoj za kotanjo pa se zopet zagriže v apnenec navpične soteske in tvori tam sotesko Mali Predoselj, ki se je po odteku jezera ob nalivu meseca oktobra 1952 poglobila in je prav posebno slikovita, kajti tudi nad njo leži ogromen bolvan in tvori že

drugi naravni most v tem delu pokrajine. Rjavi laporji, moder in sivi apnec ter bujno zelenje gozda nad sotesko z nepopisno čisto vodo, ki nas po lepoti spominja na gornjo Sočo, modrikaste sence in zlati prameni sončnih žarkov, vse to tvori v Predoslju najlepši biser doline Kamniške Bistrice.

Če pa greš ob robu Velikega Predoslja navzgor, doživiš novo čudo. Bistrica, ki od njenih izvirov že nismo več daleč, nam prišumi nasproti iz globine v ledeniško grobljo urezane doline in se zaleti v svoj vintgar s strmimi kamenitimi stenami. Zakaj si ni urezala struge kar naravnost po mnogo mehkejši groblji in se je raje zajedla v trdo apnenčevo skalo? To vprašnje še ni popolnoma razčiščeno. Morda jo je ob nastopanju soteske tiščal pod Mošenik in v skalo večji ledenik, ki se je v bolj senčnem zahodnem delu doline dalj časa zadržal kakor drugod. Vse kar je tod voda ustvarila in kar je pustil ledenik slikovitega s svojimi bolvani, kar je dodalo rastlinstvo in kar vse leto s srnadjo, pozimi pa z gamsi narava oživlja med izlivom Kamniške Bele pa do izvira Kamniške Bistrice, s Predosljem v sredi, je tako lepo, da morajo Kamničani zastaviti vse sile, da bo postal vsaj ta delček doline **p r i o d n i p a r k**, ki bo še poznim rodovom pričal o nenadkriljivi lepoti prirode, sedanjemu rodu nudil košček popolnoma nepokvarjene narave v oddih in pouk, Kamničanom, domačinom pa bo v čast!

Oligocenski skladi v tem delu doline in mnogo starejši werfenski skladi so tudi storili svoje. Medtem ko v gorah okoli doline apnenci prepuščajo vodo, da ponikuje v kraških vrtačah in neštevilnih razpokah v notranjost zemeljske skorje in z vrhov ne priteče po površju niti kapljica vode, razen ob nalivih, pa prisilijo nepropustni sloji v nižjih predelih doline, da more voda iz nedrij zemlje spet na dan. Zato imamo na desnem bregu Bistrice vzdolž doline od jase Brusniki do Konca vrsto studencev, ki so posebno močni in bistri prav v bližini Predoslja ob stezi na desnem bregu. Pa tudi levi breg ima lepe izvire pri Kopišču in Malo Bistrico, ki je ena od najmrzlejših bistriških vodic, saj dobiva vodo prav s snežišč tam nekje pod Planjavo.

Samo še petnajst minut po tem naravnem parku, in gozd se v Koncu ne široko odpre. Na desni se zablešči jezerce, polno kristalne vode in iz skalovja nad njim šume, posebno po deževju in spomladi, številni izviri Kamniške Bistrice. Reka pač ni mogla najti slikovitejšega izvira kakor tu pod strmimi stenami od ledenika izgledanih bregov Mošenika. Širna snežišča pod visokimi vrhovi jo skrivoma napajajo. Saj v višavah ni niti enega večjega studenca in potoka, razen Sedelščka v Repovem kotu pod Planjavo — tu pa prihiti iz navidezno suhih obsežnih bregov naenkrat popolna rečica! Zeleni travnik sredi gozda, obdanega z veličastnim vencem gora, to je obupno skromen opis Konca Kamniška Bistrica. Kdo naj pravilno oriše iz doline vstajajoče, pestro oblikovane bregove gora, njihove črne gozdove in navpične prepade, njihove tako sveže zelenice in sive meline, dolge, dolge bele jarke, polne snega, in širna

Na gozdni meji

snežišča ter naposled prelepi venec vrhov, istih, ki smo jih videli od Kraljevega hriba in Kopišč od daleč, tu pa tako blizu, da moramo že kar pošteno nagniti glavo, če hočemo videti sivo, s snegom ovenčano glavo, ali pa njihove vrhnje stene, kadar jih božajo rdeči žarki jutranjega ali zahajajočega sonca.

Tod v Koncu se dolina razcepi. Takoj za jarkom Sedelščka je še travnik, kjer je nekoč stala borna Uršičeva kmetija, a jo je nadomestila sedaj lepša gozdarska hiša. Onstran je tudi še ravnica z lovskim gradičem in lovskimi kočami. Široka bela struga hudournika sega med te ravnice iz Kurje doline. Nato pa se začno bregovi naglo in strmo dvigati, najbolj proti Jermanovim vratom, pa kmalu tudi proti Kokrškemu sedlu in tja proti Kalcem in senčnim stenam Kompotele, Korena in Jermanovega turna, ki stražijo gamsove vrtiče okoli razrite Kurje doline. Širni gozdovi pa segajo še ob jarku Proseku tja v podnožje Skute in Kokrškega sedla in Brane. V njih sanjajo silni bolvani lede-

niške dobe, posebno znana Žagana peč, Zauberštajn in največji med njimi, do 30 m visoka Sivnica ter mnogi drugi, pogreznjeni med drevje in mah. Z gora doli segajo v to tiho gozdno življenje, kjer je mnogo srnjadi, kamor se pozimi zatekajo gamsi in nad katerimi krožijo prežeči kragulji in včasih tudi orel, dolgi nevarni žlebovi Žmavčarji, Gamsov skret, Jurjovec, Veliki in Mali hudi graben, dolina Kokrškega sedla in jarki s Kalc ter drugega predgorja v Kurjo dolino. Po njih grme pozimi in spomladi nešteti plazovi in z besnimi udarci odrivajo gozd, da ostaja le na varnih tleh in na neogroženih robovih. Pa še tja sežejo po hudih zimah uničujoči plazovi in polnijo sicer tako tiho dolino z grmenjem in dolgotrajnim bučanjem.

Taka je torej ta naša Kamniška Bistrica: prelepa, harmonično oblikovana tvorba desetih milijonov let. Ustvarile so jo gorotvorne sile vseh vrst, gubanje, lomljenje skladov, preperevanje, vodna erozija, novo potapljanje v morje, ponovno rušenje in praznjenje podaljšujoče se kotanje in doline; in naposled za dovršitev umetnine, še ledeno dleto in okrasitev s pestrim dolinskim in planinskim rastlinstvom in živalstvom. In mi smo tisti srečniki, ki živimo prav ob času, ko je dolina Kamniške Bistrice v svoji največji lepoti nam na razpolago. Daje nam kamenine, daje ogromno lesa, predvsem pa tisočem lepote in počitka željnih ljudi že dolga desetletja oddih, zdravje in vero v popolno lepoto narave.

Dala je pa še več. Ko nam je tujec hotel vzeti tudi ta prelepi kos slovenske zemlje, je z gozdovi in prepadi ter podzemskimi jamami v svojih bregovih nudila borcem varno zavetje in izhodišče za napad in končno osvoboditev slovenske zemlje. Tako je sedaj zopet popolnoma naša. A dobro bi bilo, da bi se vsakdo, posebno pa Kamničani zavedali, kakšen dragulj je v njihovi posesti, da bi ga znali varovati v popolni lepoti vsem Slovencem v korist.

PROBLEMI ZADRUŽNIŠTVA NA KAMNIŠKEM

Jože Razpotnik

I

IZ ZGODOVINE ZADRUŽNIŠTVA

Kmetijsko zadružištvo se je pred vojno in drugo svetovno vojno razvijalo mnogo počasneje, kakor po drugi svetovni vojni. Spremembo pojasnjuje predvsem razlika med tedanjim kapitalističnim in sedanjim socialističnim družbenim sistemom. Vendar je tudi predvojno zadružištvo, celo za pol stoletja nazaj, predstavljalo k napredku usmerjeno organizacijo.

Proti koncu devetnajstega stoletja je svet začel na mnogih področjih ubirati nova pota. Industrializacija je v osnovi izpreminjala podobo starih mest in ustvarjala nova, začelo pa se je spreminjati tudi kmetijstvo. Razvoj gospodarskega sistema je terjal nove načine v kmetijski proizvodnji, da bi spričo naraščajočih potreb dosegli večjo in boljšo proizvodnjo. Smotrno povečanje kmetijske proizvodnje pa so tedaj dovoljevale le kmetijske zadružne organizacije, še posebno na področjih, kjer je prevladovala drobna kmetijska posest.

V ožjem lokalnem področju se je kmetijsko zadružištvo najprej razvilo v Kamniku in v Komendi. Že leta 1898 je bila v obeh krajih ustanovljena prva kmetijska skupnost kot podružnica Kmetijske družbe v Ljubljani. Podružnice so že v prvem letu nabavile za skupne potrebe čistilnik za žito in travniške brane. Razen prvih poskusov uporabe strojev pa so se lotili tudi poskusov uporabe umetnih gnojil. Podružnice Kmetijske družbe so pozneje ustanovili še v Motniku, Tuhinju in Šmartnem. Osnovna naloga kmetijskih podružnic je bila nabava in skupna uporaba strojev in to je vzpodbudilo poznejše ustanavljanje strojnih zadrug. Razen tega pa so se morale podružnice posvetiti tudi drugim kmetijskim strokam. Ko se je ta organizacijska oblika nekoliko utrdila in se je tudi utrdilo prepričanje o koristnosti skupnega delovanja, so se začele razvijati še druge vrste, zlasti specialnih kmetijskih zadrug.

Leta 1905 so v Komendi ustanovili »Mlekarsko zadrugo«, ki je začela poslovati novembra in je delovala kot samostojna organizacija do združitve s tamkajšnjo kmetijsko zadrugo. Tudi sedaj še deluje mlekarški odsek pri kmetijski zadrugi Komenda.

Razen mlekarske organizacije se je vse bolj kazala potreba po ustanovitvi zadrुžne organizacije, ki bi svojo dejavnost posvetila živinoreji, tej pomembni kmetijski stroki. Zato so 5. novembra 1908 ustanovili v Kamniku živinorejsko zadrugo za ves tedanji kamniški okraj. Kmalu pa so spoznali, da je področje zadruga preobširno in da mu tako centralizirana organizacija ne bo kos. Že na občnem zboru, 23. januarja 1910, so zadrुžniki predlagali, naj bi se ustanovile v posameznih krajih podružnice. Na sestanku živinorejcev, ki ga je zadruga sklicala 29. junija 1910, so sklenili ustanoviti samostojne živinorejske zadruga po vsem okraju. Na občnem zboru v Kamniku, 28. maja 1911, so zato živinorejsko zadrugo preosnovali v zvezo, ki je takoj začela ustanavljati živinorejske zadruga v vseh občinah tedanjega kamniškega okraja.

Okrajna živinorejska zveza v Kamniku se je včlanila v Zvezo selekcijskih organizacij za gorenjsko cikasto govedo, katere sedež je bil v Kranju.

Živinorejska zveza je imela v programu odgovorne naloge. Predvsem je organizacijsko in strokovno pomagala novim živinorejskim zadrugam, prirejala je predavanja in tečaje o živinoreji in o kmetijstvu na splošno, posredovala pri nakupu in prodaji plemenske rodovniške živine, vodila rodovnik živine, skrbela za planinske pašnike, oskrbovala nabavo krmil, posredovala pri nakupu umetnih gnojil in kmetijskih strojev, razen tega pa tudi organizirala živinorejske razstave.

Med aktivnejšimi zadrugami kamniške živinorejske zveze je bila tudi živinorejska zadruga v Komendi, ki je že v ustanovnem 1911. letu izvedla prvo živinorejsko premovanje. O selekciji živine ali kontroli molznosti krav do leta 1933 ni zapiskov. Prav verjetno je, da je konstruktivna prizadevanja zadrुžnikov onemogočila prva svetovna vojna, saj so zadruga dotlej obstajale šele nekaj let. Po prvi svetovni vojni pa se prizadevanja za selekcijo živine več kot trinajst let niso mogla uveljaviti, in to ne samo v Komeđi, ampak po vsej Sloveniji. Šele leta 1931 so ta prizadevanja spet rodila uspehe. Toda druga svetovna vojna jih je vnovič popolnoma omrtvila.

Pomembna podružnica Kmetijske družbe, ki pa je povezovala vse kmetijske dejavnosti, je bila tudi v Motniku v Tuhinjski dolini. Podružnica je imela lepe uspehe pri uvajanju strojev v kmetijstvo in v sadjarstvu. Podobna zadrुžna organizacija je delovala v Tuhinju in si je utrdila ugled predvsem z lepo sadno drevesnico. V Šmartnem v Tuhinjski dolini pa sta delovali kar dve zadrुžni organizaciji: v letu 1938 ustanovljena sadjarska podružnica in v letu 1939 ustanovljena strojna zadruga. Na področju bivše občine Kamniška Bistrica je bilo več planšarskih zadrug (za Malo planino, Konjščico, Veliko planino, Gojško planino, Dol). Ena od teh zadrug je obstajala tudi na področju sedanje zadruga v Špitaliču. Za področje Kamnika in bližnje okolice, pa je delovala zelo dobro organizirana sadjarska podružnica, ločena čebelarska podružnica, hkrati pa

tudi podružnica kmetijske družbe. Vidne rezultate dela te sadjarske podružnice še danes lahko ocenjujemo na mnogih področjih Kamnika, prav posebno pa v Tunjicah.

Najboljše pogoje za razvoj kmetijskega združništva je imela Komenda, kjer je zadruga razmeroma lahko dosegla lepe uspehe v živinoreji in mlekarstvu pa tudi v organizaciji strojne službe. Ti uspehi so še bolj odločno krepili zahtevo po ustanovitvi združnih organizacij tudi v drugih krajih. Tako so združniki v večjih predelih nekdanje kamniške občine že pred drugo svetovno vojno nabavili moderne stroje za kmetijstvo in jih skupno uporabljali. Ko so ustanovili v letu 1939 strojno zadrugo na Vasenem pri Šmartnem, so združniki sami zbrali potrebni denar in si nabavili večjo motorno mlatilnico »Ježek« z bencinskim motorjem. To je bil prvi kmetijski stroj na motorni pogon v tem kraju. Zadruga je potem opravljala strojne usluge svojim članom in tudi nečlanom. Tako je prvi stroj nadomestil težavno ročno delo in prvič močneje razbremenil kmetijskega delovnega človeka.

V podobnih okoliščinah je na področju občine Kamnik obstajalo že pred drugo svetovno vojno sedem vrst različnih kmetijskih združnih organizacij, ki jih je bilo skupno 21. Vse te organizacije so si omislile v času svojega obstoja precej kmetijskih strojev (mlatilnic, trijerjev, manjših sadnih škropilnic, motorjev itd.) v vrednosti približno dveh milijonov današnjih dinarjev. Nabavljanje strojev pa tedaj ni bilo tako lahko, kakor sodijo sedanji člani naših zadrug, ki kupujejo stroje iz izkupička oziroma skladov zadruga. Pred vojno so morali združniki zbrati lastna finančna sredstva, če so hoteli kupiti stroj. Ker pa z denarjem nikoli niso bili preveč založeni, so dobro preudarili, kateri stroj bi bilo dobro nabaviti, da bi bil rentabilen. Nakup stroja, katerega kapaciteta

je v celoti izkoriščena, še posebno kakega večjega in modernejšega stroja, pa je bila za našega kmeta, predvsem majhnega, mogoča samo v okviru zadruga.

Iz povedanega prav lahko sklepamo, da je bila želja našega delovnega kmeta že pred obema svetovnjima vojnama, da delo v kmetijstvu mehanizira na zadružni podlagi.

Drugo važno vprašanje, ki ga rešujejo zadruga že več kot pol stoletja, pa je selekcija živine, napredek mlekarstva, sadjarstva, čebelarstva, planšarstva itd. Zadruga so zgradile tudi več zadružnih sadnih sušilnic, v Komendi pa mlekarno.

Pionirji našega zadružništva niso mogli doseči svojih ciljev ne pred prvo in ne pred drugo svetovno vojno. Največjo oviro je predstavljala čisto določena usmerjenost teh kmetijskih zadrug. Z izjemo odkupa in predelave mleka je bila vsa trgovina v zasebnih rokah. Zadruga so imele v razvoju kmetijstva izključno pospeševalno vlogo. Koristi od take dejavnosti so nedvomno šle v prid kmetom, toda s povečano cirkulacijo vrednosti (strojev in kmetijskega blaga) se je okoristila predvsem trgovina. Zadruga se niso mogle ekonomsko okrepiti. Če izzamemo zadružno mlekarno v Komendi, skupno vse kmetijske zadruga, ki so poslovale na področju kamniške občine pred prvo in drugo svetovno vojno, niso ustvarile niti toliko sredstev, kot na primer ena sama Kmetijska zadruga Laze v Tuhinju v letu 1955, ki je imela okoli šest milijonov dobička!

Tudi organizacijska oblika starega zadružništva ni bila zadovoljiva. Napreden in prizadeven delovni kmet je moral biti pogosto član treh, petih in tudi še več zadrug in povsod je bilo treba plačevati članarino za vzdrževanje. Zato so posamezne zadruga že pred vojno težile k združitvi.

V uvodu našete kmetijske zadruga so obstajale in delovale do leta 1948, ko so ustanovili kmetijske zadruga splošnega tipa, ki jih imamo še danes. Na področju občine Kamnik je bilo februarja in marca 1948 ustanovljenih 12 kmetijskih zadrug, in sicer v Kamniku, Komendi, Kamniški Bistrici, Črni, Mostah, Motniku, Nevljah, Lazah, v Tuhinju, Šmartnem, Godiču, Špitaliču in Srednji vasi. Sedaj pa jih od teh posluje še 11, ker se je zadruga v Godiču združila s kamniško.

Razen zadrug splošnega tipa so se na tem področju razvile tudi tri delovne zadruga v Komendi, Mostah in Nevljah. Delovno zadruga v Komendi so ustanovili v letu 1948 in je delovala do leta 1954, ko so jo združili v splošno zadruga, pri kateri sedaj deluje kot organizirano zadružno posestvo z istimi nalogami. Delovni zadrugi v Nevljah in Mostah sta poslovali le tri leta do 1952, ko sta bili ukinjeni, njiju premoženje pa sta prevzeli zadrugi splošnega tipa v obeh krajih.

Naša sedanja zadružna organizacija na vasi je zadruga splošnega tipa, ki povezuje predvsem drobne kmečke proizvajalce. Naloga teh zadrug je organizacijsko povezati dejavnost kmetov in jih materialno podpreti v prizadevanjih za dvig kmetijske proizvodnje, za mehanizacijo dela, za organiziran odkup kmetij-

skih proizvodov, hkrati pa tudi za dvig kulturne ravni in življenjskega standarda kmeta. Zato so se zadruga morale lotiti tudi ustanavljanja raznih obratov za pomožne dejavnosti.

To vlogo opravljajo namesto nekdanjih obrtnih zadrug, obrtni odseki pri kmetijskih zadrugah, razni obrati (krojaške, čevljarke, mizarke in druge delavnice) in trgovine. S kmetijsko pospeševalno službo se ukvarjajo posamezni odseki, n. pr. živinorejski, poljedelski, sadjarski, strojni, čebelarški, planšarski in mlekarški. Vzgoji kmečke žene in mladine se posvečajo posebni mladinski odseki in sekcije žena zadrug. Tako je kmetijska zadruga povezala v enotno združeno celoto ne samo razdrobljeno kmetijsko proizvodnjo, temveč tudi tiste oblike družbenega udejstvovanja, ki so nujno dopolnili organizirani kmetijski proizvodnji. Napredek in preobrazba vasi se očituje v dvojnem smislu: to je predvsem razvoj našega delovnega človeka, obogatitev znanja in splošnega izobrazbenega obzorja našega kmeta, ker šele od tega zavisi tudi druga stran — sprememba v načinu proizvodnje, mehanizacija in kemizacija.

V prvem obdobju po ustanovitvi zadrug so kmetje opazovali zadruga z nezaupanjem. Toda uspehi zadrug so to nezaupanje v glavnem premagali, kar nam dokazuje vstopanje kmetov v zadruga in vedno tesnejše sodelovanje članov z zadrugami.

V dobi planskega odkupovanja člani skoraj niso jamčili za gospodarjenje z združno imovino, leta 1952 pa so zadruga uvedle enotni jamstveni delež po tisoč dinarjev za vse člane zadrug, in sicer z desetkratnim jamstvom. Manjši jamstveni delež sta uvedli le zadruga v Mostah (pet sto dinarjev) in Kamniški Bistrici (600 dinarjev). Uvedba jamstva in povišanje jamstvenega deleža (od prejšnjih sto dinarjev) je precej članov odvrnila od zadruga. Skupno so zadruga štejele 30. junija 1952 na območju celotne občine le 231 članov z glavnim

jamstvenim deležem, toda ob koncu leta 1955 se je članstvo povečalo za 372 0/0, tako da so zadruge štejele 860 članov z glavnim deležem in 61 članov z družinskim deležem.

To je kratek poseg v zgodovino kmetijskega združništva na področju občine Kamnik, ki se razteza od Motnika do Komende, Črne in Kamniške Bistrice. Skuša nam ponazoriti prehajanje združništva iz ene organizacijske oblike v drugo. S tem pa ni bilo mogoče obeležiti uspeha posameznih zadrug, kakor tudi ne obsežne problematike, ki jo združništvo rešuje.

II

NAŠE ZADRUGE ZA NAPREDEK KMETIJSTVA

Sedaj praktično deluje le ena vrsta kmetijskih zadrug (splošnega tipa), katerim so se od ustanovitve leta 1948 priključile tudi vse nekdanje specialne kmetijske zadruge. S tem se je delo v kmetijskem združništvu poenotilo, pa tudi skupni cilj za nadaljnji razvoj združništva vse združnike tesneje povezuje.

Zadruge so se v osmih letih delovanja ekonomsko močno utrdile in dosegle lepe uspehe v prizadevanjih za napredek kmetijstva ter splošne socialistične preobrazbe vasi.

ZADRUŽNA ŽIVINOREJA

Na Kamniškem je živinoreja poglobitna veja kmetijske proizvodnje. Pri vseh kmetijskih zadrugah obstajajo živinorejski odseki, katerih delo usmerjajo posebni (na občnih zborih izvoljeni) živinorejski odbori. Živinorejski odseki praktično usmerjajo živinorejo, ki je zajemala (po popisu) leta 1955 govedorejo s 5.600 glavami živine (polovica je krav), rejo 1,050 konj, 1.500 ovac, 3.912 prašičev in 11.930 kokoši.

Pred ustanovitvijo kmetijskih zadrug so dosegli nekaj uspehov pri selekciji živine samo v Komendi. Kmetje združniki v drugih krajih niso posvečali potrebne pozornosti tej važni akciji vse do ustanovitve kmetijskih zadrug. Po letu 1948 pa so pričele s selekcijo živine kmetijske zadruge v Motniku, Špitaliču, Lazah v Tuhinju, Šmartnem, Tuhinjski Srednji vasi, Nevljah, Kamniški Bistrici, Godiču in Kamniku. Slednji dve zadrugi sta se v letu 1955 združili v enotno združno organizacijo. V Komendi pa so združniki samo obnovili nekdanja prizadevanja. V rodovnikih vodijo 386 krav, 115 glav mlade plemenske živine, 23 bikov in 10 merjascev. Razen tega je v spiskih o kontroli molznosti 120 krav. Število teh primerov narašča iz leta v leto in vedno hitreje, a klavnice dobivajo predvsem živino slabše kakovosti, ki jo skušajo zadruge zamenjati za boljšo, da bodo lahko v bodočnosti vsestransko zadostile potrebam potrošnikov.

Ob zaključku molzne kontrole smo ugotovili, da je povprečna molznost ene krave rodovniškega porekla v enem letu 2.400 litrov mleka, medtem ko znaša povprečna molznost drugih krav na eno glavo letno 1.300 litrov. Dokaz, da dajejo rodovniške krave letno 1.100 litrov mleka več (presežek znaša 84%), opozarja kmetijske zadruge, naj posvetijo vso skrb selekciji živine! Nedvomno ni nujno, da bi bile vse krave rodovniške, česar pri selekciji tudi ne moremo doseči, toda mogoče je s potrebnim prizadevanjem v nekaj letih doseči povprečno molznost 2.400 litrov tudi pri ostalih kravah. Tedaj pa bo v rodovnik lahko sprejeta le tista krava, ki bo dajala najmanj tretjino mleka več, kakor v povprečju druge krave, tedaj z letno molznostjo 3.200 do 4.000 litrov mleka. V nekaterih naprednih deželah so tako obilno mlečnost krav že dosegli in celo presegli (n. pr. v Danski, Holandiji in drugod).

Povečanje živinorejske proizvodnje pa je le rezultat posebnih prizadevanj živinorejcev in ni dovolj samo smotrna izbira živine. V prvi vrsti je treba za živino zagotoviti solidno krmsko osnovo, izboljšati pa se morajo tudi način krmljenja, red in snaga v hlevu, ravnanje z živino, dosledno moramo skrbeti za pravilno in redno molžo in še za marsikaj. Mnoge zadruge so se že dokopale do tega spoznanja in do prepričanja, da je to koristno. Predvsem je zdaj naša naloga, da poučimo kmeta, kako naj se loti dela, da bo tudi naša živinoreja napredovala.

Zadruge so v ta namen že priredile številna posvetovanja in poučna strokovna predavanja, poslale so dobre živinorejce v kmetijske šole in na tečaje, pa tudi v neobvezne kmetijsko nadaljevalne šole. Z materialno podporo vzpodbujajo k naprednejšim oblikam. Kmetijske zadruge so priredile na tem področju 113 različnih predavanj in posvetovanj o živinoreji, katerih se je povprečno udeleževalo nad trideset kmetov. Razen predavanj in tečajev o živinoreji, ki so jih priredile zadruge, pa se vsako leto več živinorejcev udeležuje strokovnega tečaja okrajne združne zveze v Ponovičah pri Litiji. Tudi napredek živinoreje je odvisen predvsem od strokovnega znanja, katerega pa si najbolj marljivo nabira kmečka mladina, ki obiskuje kmetijske nadaljevalne šole in dela v mladinskih odsekih zadrug oziroma v pospeševalnih odborih.

Po zaslugi zadrug je tudi veterinarska služba močno napredovala. Zadruge zelo skrbijo za zdravje in čistost živine, zato vlagajo obilo naporov in sredstev, da bi preprečile širjenje raznih kužnih bolezni. Načrtno zdravljenje jalovosti krav so organizirale kmetijske zadruge v Tuhinjski dolini in zadruga v Komendi. Stalni živinorejski pregledi, ki so jih uvedle zadruge, pa odkrivajo in preprečujejo tudi razne druge bolezni. Naposled so zadruge uvidele, da bodo morale zgraditi več manjših veterinarskih ambulant, kjer bodo na razpolago najnujnejše tehnične priprave za manjše operacije in zdravljenje. Tega se je prva lotila kmetijska zadruga v Komendi, ki si je nabavila že celo potrebne načrte in namerava veterinarsko ambulanto zgraditi v letu 1956, med drugimi

zadragami pa bosta sledili lepemu zgledu tudi zadruzi v Kamniku in Lazah v Tuhinju.

Za velik uspeh lahko šteujemo tudi uvedbo umetnega osemenjevanja krav. Tuhinjska dolina še pred nekaj leti tega sploh ni poznala, zdaj pa so se zadružniki številnih zadrug že odločili, da bodo krave osemenjevali izključno umetno in tudi s tem skušali povsem preprečiti jalovost živine, ki se je zaradi okužbe kar precej razširila. Umetno osemenjevanje opravljata dva veterinarska tehnika, ki uporabljata seme od zares prvovrstnih plemenjakov. Pri tem ni treba posebej poudarjati, da bodo novi rodovi živine močnejši, zdravi in boljšega porekla, kar že v temelju omogoča napredek živinorejske proizvodnje, saj bo s tem zagotovljena tudi osnova za kvalitetnejšo selekcijo živine.

Zadruga skrbi tudi za nakup plemenske živine iz drugih pokrajin in dežel. Plemenjake so zadruga večinoma nabavile iz svojih sredstev, mnoge pa tudi še plemenske krave in telice. V teh letih so si zadruga priskrbele 44 plemenjakov z ocenami II A in B ter III A, vendar so jih zaradi starosti nekaj že prodale klavnicam. S posredovanjem in s pomočjo zadrug pa so tudi zadružniki sami nakupili 73 plemenskih krav in telic. Zadruga hkrati skrbi za dobavo močnih krmil in povečanje krmske osnove. Prav ta prizadevanja so dala vzpodbudo za večjo in pospešeno gradnjo silosov in med najbolj prizadevnimi je nedvomno zadruga Laze v Tuhinju, ki je omogočila samo v letu 1955 dograditev 22 gnojničnih jam in 4 silosov. V vsej občini pa so zadruga zgradile v 1955. letu 45 gnojničnih jam in 6 silosov. Gnojnične jame so za napredek travništva odločilnega pomena, ker gnojnica vsebuje mnogo gnojilnih snovi, predvsem kalija in dušika, ki ju predvsem primanjkuje za zboljšanje travniške proizvodnje. Razen tega pa gnojnične jame preprečujejo širjenje smradu in nabiranje nesnage zaradi gnojnice, ki se razliva iz hlevov po vaseh. Če bi imeli vsi kmetovalci urejene gnojnične jame, bi prihranili samo v tem našem lokalnem področju vsaj 30 vagonov dušičnatih in kalijevih umetnih gnojil v enem samem letu, kar da vrednost kakih 1 milijonov dinarjev. Če bi k temu prišteli še vrednost povišane proizvodnje spričo gnojenja z gnojnico, bi se prihranek podvojil.

Gradnja silosov še ni posebno napredovala. To je nov način racionalnejšega izkoriščanja krmske osnove. Silirana krma ohranja mnogo več hranilnih snovi, kakor suha, hkrati pa je za živino tudi laže prebavljiva. Nekateri prebivalci, ki imajo silose že zgrajene, so postali kar pravi mojstri za zbiranje in pripravo silirane krme in si tako povečujejo krmsko osnovo pri reji živine za kakih 15%, kar je nedvomno precej.

Zadruga pa si ne prizadevajo le za zboljšanje govedoreje, temveč skušajo razviti tudi svinjerejstvo, perutninarstvo, rejo konj in ovac. Pospesevanju prašičereje in perutninarstva so se posvetile predvsem žene, ki so organizirane v posebnih sekcijah zadrug. Res je to že po naravi bolj žensko delo, zato je

tudi prav, da zajemajo organizacijo pospeševalne službe teh dejavnosti programi ženskih sekcij. Naše zadruge skušajo rediti predvsem črno-belo progasto pasmo svinje s Krškega polja, vendar pa se težnje naših gospodinj še križajo. Zato morajo zadruge ob upoštevanju teh različnih pasem pač skrbeti, da bodo vsaj plemenske svinje dobre in da bo tako zagotovljen napredek živinoreje. V naši prašičereji in perutninarstvu smo šele na začetku napredka, zato nismo dosegli posebnih uspehov. Po mnenju strokovnjakov in združnikov prašičereja celo nimā posebne perspektive, ker nimamo primerne krmske osnove. Nedvomno

pa bodo zadruga dosegle neke uspehe z zboljšanjem kvalitete plemenskih svinj in načina krmjenja.

Perutninarstvo ima bistveno lepšo perspektivo. Z uvedbo čistih pasem štajerske kokoši (rjavke in jerebičarke) in s primernim krmljenjem lahko zagotovimo večjo nesnost kokoši in zvišamo proizvodnjo za najmanj 300.000 jajc letno (pri 12.000 kokoših). Tudi v teh prizadevanjih smo komaj na začetku in bomo šele v nekaj letih videli uspehe. Premalo pozornosti in skrbi vlagamo za zboljšanje ovčereje in konjereje. Kmetijska zadruga Kamniška Bistrica ima v ovčereji zelo lepe možnosti zaradi dobrih pašnikov, še posebno, če bi nekaj sto ovac izkoristilo drugi živini nedostopne pašnike. Nепreverjeni podatki omenjajo, da se je na Mokrici in drugih bližnjih pašnikih nekdanje paslo okoli 900 ovac, kar so naši živinorejci domala opustili. Za ovčerejo pa so ugodni pogoji tudi v Tuhinjski dolini. V sedanji kamniški občini imajo zadruga in zadružniki okoli 1.500 ovac. To število bi lahko vsaj podvojili ali celo potrojili, če smemo sklepati po številu ovac na tem področju pred pol stoletja, ko je bilo v istem kraju okoli 4.000 ovac.

Konje redijo naši kmetje in zadruga kot vprežno živino. Reja mladih konj je minimalna in ne krije domačih potreb, zato moramo delovne konje nabavljati tudi iz drugih krajev. Konjereja je torej pomožna in stranska živinorejska veja, ki pa je zadruga ne zanemarjajo. Na raznih živinorejskih razstavah vidimo tudi konje, predvsem pa plemenske kobile, za katere vodijo rodovnik.

Živinorejski odseki pri kmetijskih zadrugah delujejo dokaj uspešno. Toda pred njimi je še celo vrsta nalog, predvsem zvišanje in izboljšanje krmske osnove, brez katere ne moremo pričakovati pomembnega povečanja živinorejske proizvodnje. Lotiti se bomo morali melioracijskih del, osuševanja zamočvirjenih travnikov, sejanja boljših travnatih semen, urejanja umetnih travnikov, pridelovanja krmilnih rastlin tudi na ornih površinah, siliranja krme in drugih sodobnih kmetijskih načinov proizvodnje. Predvsem bomo morali travnike tudi bolje gnojiti s hlevskim gnojem in umetnimi gnojili. Pregovor »več gnoja nam, več sena dá, več mleka in mesa«, je ljudsko napotilo za delo naših zadrug in zadružnikov. Računi nam kažejo, da bi lahko z neizkoriščenimi sredstvi in s smotrnejšim uvajanjem sodobnih agrotehničnih ukrepov v naši občini že v nekaj letih povečali živinorejsko proizvodnjo najmanj za petino dosedanje proizvodnje. To predvsem pričakujemo od živinorejskih odsekov kmetijskih zadrug.

NEKATERI PODATKI O PRVIH PRIMERIH SORTNIH POSKUSOV

Pri kmetijskih zadrugah delujejo poljedelski odseki, ki usmerjajo napredek poljedelstva in vodijo tudi strojno službo ter organizirajo prevoznništvo. Poljedelsko strojni odseki kmetijskih zadrug oskrbujejo proizvajalce z izbranimi semeni in posredujejo dobavo umetnih gnojil. Zadruga nabavljajo tudi kmetijske

stroje za boljšo obdelavo zemlje, za mlačev, čiščenje in razkuževanje žita, pa tudi druge vrste strojev. Ti združni odseki morajo med svojimi pionirskimi nalogami še opravljati poskuse z umetnimi gnojili in semeni, da bi kmetovalce prepričali o koristih teh agrotehničnih ukrepov in o pravilnem izboru semen, oziroma sort za določeno področje in lego zemlje. Da bi spoznali sestavo prsti in ugotovili, katere snovi ji manjkajo, dajejo prst v kemično analizo. Podatki o sestavi prsti in manjkajočih snoveh, ki so potrebne za rast rastlin, nam natančno povedo, kaj moramo prsti dodati, da bomo dosegli večji pridelek. Razen tega morajo poljedelski odseki skrbeti za zaščito rastlin. Zato ima vsaka zadruga škropilnice in zapraševalce, ki jih uporabljamo pri škropljenju rastlin (in drevja) ali pri zapraševanju krompirišč za uničevanje koloradskega hrošča ter drugih škodljivcev in boleznih rastlin. V poslednjem času pa uvajamo poskusno škropljenje tudi proti plevelu. Ker morajo poljedelski odseki, razen skrbi za napredek poljedelstva, organizirati tudi nekatere skupne akcije, lahko trdimo, da je vloga teh odsekov zelo pomembna. Kmetje so že pred desetletji opravljali nekatera dela s stroji skupno, ker so le tako lahko opravili ta dela z najboljšim učinkom. Popolnoma razumljivo je, da ne more imeti vsak kmetovalec stroja za čiščenje žita, pa tudi ne mlatilnice za žito, večje škropilnice, traktorja ali drugih podobnih strojev, ker bi za posameznika taki dragi stroji (ob najmanjšem izkoriščanju le nekaj dni na leto) ne bili rentabilni. V zadnjih letih so poljedelsko-strojni odseki zadrug v naši občini nabavili 6 traktorjev, 14 mlatilnic, 11 čistilnic za žito, 5 sejalic in še 67 raznih drugih strojev. Skupna vrednost vseh teh strojev je presegala vsoto 23 milijonov dinarjev!

Zadruge so v poslednjih dveh letih izvršile preko 100 gnojilnih in semenskih poskusov. Leta 1955 pa je Kmetijski inštitut analiziral okoli 200 vzorcev prsti s tega področja. Zadruge so nakupile za svoje člane v zadnjih dveh letih okoli 36.000 kg semenskega žita in 230.000 kg semenskega krompirja. Semensko žito in krompir so začeli pridelovati v teh letih tudi združniki v Komendi in Kamniku, poskušajo pa se v tem tudi člani drugih zadrug. Kaj pomeni za proizvodnjo dobro seme, nam prikazujejo podatki o poskusih s semeni, ki jih objavljamo v prispevku. Vsi ti uspehi pa so nedvomno rezultat zavestnih prizadevanj, ki temeljijo na spoznanjih in razširjenem obzorju ter strokovnemu znanju našega kmeta, ki čuti, da ga splošni tok razvoja našega gospodarstva nujno usmerja k naprednejšim oblikam obdelave zemlje. Mnogo so k temu uspehu prispevala predavanja in posvetovanja, ki so jih organizirali poljedelski odseki.

Za nadaljnji razvoj poljedelstva imajo obilo pogojev zlasti dolinski predeli, med temi v največji meri Komenda z okolico. V hribovitih predelih pa se bolj uveljavlja živinoreja. Kmetijske zadruge bodo morale skrbeti za pravilno delo vseh vej kmetijske proizvodnje, da bo le-ta vsestransko rentabilna in bo hitreje napredovala.

SADJARSTVO IN DELO SADJARSKIH ODSEKOV ZADRUG

Delo sadjarskih odsekov se ne razlikuje bistveno od vloge drugih odsekov zadrug in so prevzeli naloge nekdanjih sadjarskih podružnic. Sadjarski odseki bodo uredili in vodili sadne plantaže in nasade jagodičevja, asanirali stare sadovnjake, uvajali nove sadne vrste in sorte, dobavljali sadike, skrbeli za nego sadnega drevja, škropljenje, gnojenje itd.

Leta 1952 so zadruge ustanovile več sadnih drevesnic. Največjo drevesnico (v obsegu 1 ha) je uredil sadjarski odsek zadruge v Godiču, manjše drevesnice pa so uvedle tudi zadruge v Srednji vasi (30 arov) in Lazah v Tuhinju (40 arov). Toda v zadnjem času so ustanovili centralno sadno drevesnico v Kamniku in ta bo s svojo zmogljivostjo zalagala celotno področje s kvalitetnim materialom, da zadrugam ne bodo več potrebne manjše drevesnice.

NEKATERI PODATKI O PRVIH PRIMERIH SORTNIH POSKUSOV

Razen opisa vloge treh najpomembnejših kmetijskih odsekov naših zadrug, bo za naše kmetovalce važno, da jih seznanimo z zaključki poskusništva. Bilo bi preobširno navajati vse primere poskusov s semeni in umetnimi gnojili, zato so navedeni samo najvažnejši in najbolj značilni primeri.

Gnojilne poskuse za sadno drevje so opravili v Tunjicah leta 1954 in 1955 na sorti gorenjske voščenke stare povprečno 14 let. Gnojili so jeseni 1954 s 150 kg hlevskega gnoja (na drevo) in spomladi 1955 s 3 kg dušičnatih gnojil in 2 kg fosfornih gnojil v marcu, nato pa še z dodatkom 1 kg dušičnatih in 1 kg kalijevih gnojil v maju. S takim poskusnim načinom gnojenja želimo doseči večjo rodnost sadnega drevja. S hlevskim gnojem se gnoje drevesa le vsako tretjo ali četrto leto, v vmesnih letih pa z umetnimi gnojili. Povprečni rezultati poskusnega gnojenja sadnega drevja se kažejo v podatkih, da je negnojeno in neškropljeno sadno drevje dalo povprečno le 38 kg sadja, s hlevskim in umetnim gnojem (po zgornjem navodilu) gnojeno ter enkrat pozimi in poleti poškrupljeno sadno drevo pa je dalo 99 kg sadja! In kaj k temu pove gospodarski račun? Če upoštevamo najvišjo ceno umetnih gnojil in škropljenja, pri domačem hlevskem gnoju pa dejansko lastno ceno ter k materialnim stroškom prištejemo še delo, nanesejo vsi izdatki največ 60 dinarjev, 61 kg večji pridelek pa po ceni 20 din za kg predstavlja vrednost 1.220 din. Povečani dohodek je tedaj očiten! Ne moremo sicer tega načina gnojenja posplošiti, niti ga uporabiti redno vsako leto, lahko pa smo prepričani, da je kakovost in količina pridelka sadja odvisna v 70 odstotkih od gnojenja in škropljenja sadnega drevja. Zato bi moral vsak sadjarski odsek na svojem področju delati stalne gnojilne in sortne poskuse ter poskuse škropljenja. Samo tako bomo v naših sadjarjih zbudili zanimanje za nove oblike.

Pri krompirjevih sortnih poskusih smo želeli ugotoviti, katere sorte najbolj uspevajo na tem področju, zato je bilo gnojenje povsem povprečno. V razporednici na str. 15 razberemo hektarski donos posameznih sort krompirja.

PREGLED NEKATERIH SORTNIH POSKUSOV ZA KROMPIR

Izvajalec poskusa (naslov, zadruga)	Hektarski donos posameznih sort v centih						
	Böhmov zgodnji	Fruh- molle	Vera	Böhmov srednje zgodnji	Domača zgodnja sorta	Acker- segen	Merkur
Sitar Rudi							
KZ Godič (na 25 m ²)	148	172	160	184	—	180	268
Žurbi Stane							
KZ Kamnik (na 50 m ²)	212	192	220	212	186	204	240
Gregorš Peter							
KZ Kamnik (na 50 m ²)	146	140	160	146	—	160	200
Rebolj Mitja							
KZ Kamnik (na 25 m ²)	246	239	228	180	221	249	255
Repnik Maks							
KZ Nevlje (na 25 m ²)	112	88	96	110	—	118	188
Brlec Milan							
KZ Srednja vas (na 50 m ²)	170	162	140	162	—	200	230
Mali Milan							
KZ Srednja vas (na 50 m ²)	196	204	182	242	—	236	254

Opomba: navadno gnojenje je obsegalo dodatek hlevskega gnoja in umetnih gnojil (na 1 ha 80 do 100 kg kalkumon sulpetra, 100 kg kalijeve soli in 50 kg superfosfata). Prst ni bila v analizi, zato bi v primeru natančne ugotovitve njene sestave in pravičnega dodatka gnojil verjetno dosegli še 10 do 15 % večji pridelek. Gnojilne in sortne poskuse je vodil ing. Ignac Lovšin.

Inž. Ignac Lovšin je na tem področju od leta 1954 do 1956 prvi skušal znanstveno usmerjati kmetijstvo in je organiziral v zadrugah mnogo večletnih poskusov, ki bodo čez 2 leti na razpolago vsem kmetijskim zadrugam tega področja. Razen njega je po zadrugah vodila poskuse z umetnimi gnojili na travnikih inž. Pepca Perovšek.

NEKAJ PODATKOV O GNOJILNIH POSKUSIH

V okolici Kamnika so se zadruge ukvarjale z gnojilnimi poskusi na travnikih v letih 1953 in 1954. Zadrugi so uporabili vse tri vrste umetnih gnojil, in sicer dušična, kalijeva in fosforna (v kombinacijah s primerjavo na negnojeni parceli). Namen teh poskusov je bil, ugotoviti najboljše gnojilo, oziroma najboljšo mešanico teh gnojil, vse glede na povečano količino in kakovost pridelkov.

Razen navadnih travniških poskusov smo izvršili v letu 1955 še poskuse s fosfornimi gnojili, da bi preizkusili štiri različna fosforna gnojila posamično ali pa v kombinaciji z dušičnimi in kalijevimi gnojili. Za zgoraj navedene travniške poskuse smo uporabili naslednje količine umetnih gnojil na 1 ha:

200 kg nitromonkala,
500 kg superfosfata in
200 kg kalijeve soli

PRI POSKUSNIH GNOJENJIH SMO DOSEGLI NASLEDNJE HEKTARSKÉ DONOSE:

Način gnojenja travniške parcele	Pridelek sena na 1 ha travnika		
	leta 1953	leta 1954	povprečje obeh let
na negnojenem travniku	33	50	41
na gnojenem travniku z uporabo:			
dušičnatih gnojil	—	70	—
fosfornih gnojil	—	64	—
kalijevih gnojil	—	56	—
z uporabo mešanice umetnih gnojil:			
fosfor in kalij	56	71	65
dušik in fosfor	57	76	66
dušik in kalij	49	74	61
dušik, fosfor in kalij	72	84	78

Opomba: leta 1953 smo izvajali poskuse samo z uporabo mešanice dveh ali treh vrst gnojil, leta 1954 pa tudi s posamičnimi gnojili. Zanimivi zaključki kažejo, da je za naše kraje najboljša kombinacija različnih gnojil. Pri poskusih gnojenja smo uporabljali na površini 1 ha travnika 500 kg superfosfata, 500 kg Tomaževe žindre, 250 kg kostne moke, 330 kg Renofosfata, pri kombiniranem gnojenju pa 200 kg nitramonkala in 200 kg kalijeve soli.

KEMIČNE ANALIZE PRSTI

Za pravilno gnojenje zemlje moramo vedeti, iz kakšnih snovi je prst sestavljena in katerih snovi je v zemlji — glede na potrebo teh snovi za rast rastlin — premalo, da jih lahko dodajamo z umetnimi gnojili. Zdaj lahko zadruga pomaga vsakemu kmetovalcu in mu omogoči izvedbo analize prsti in ocene njegovega zemljišča. Samo v letu 1955 so zadruga kamniške občine dale v analizo nad 300 vzorcev prsti. Tako znanost odpira našemu kmetu možnost najtehtnejše presoje smotrnosti raznih agrotehničnih ukrepov, da bomo mogli izboljšati kmetijsko proizvodnjo, ki daje našemu prebivalstvu in gospodarstvu še mnogo premalo pridelkov.

Rodovitna prst se odlikuje predvsem z večjo količino humusnih snovi, ki razen osnovnih prvin — železa, kalija, kalcija, dušika, fosfora, žvepla in še nekaterih drugih — omogočajo življenje vseh rastlin. Brez teh sestavin rastline sploh ne bi mogle rasti in se razvijati, ker pod vplivom sončnih svetlobnih žarkov gradijo rastline iz teh snovi svoje organizme. Humusne snovi se tvorijo iz rastlinskih ostankov in hlevskega gnoja, zato je s humusom bogato prst mogoče gnojiti tudi izključno z umetnimi gnojili. Srednja količina humusa pa je v lahki zemlji 2,5 do 4 %, v težki pa 3 do 5 %.

Toda zemljišča moramo obeležiti še po reakcijskem učinku njihovih snovi na kislja, nevtralna ali lužnata tla. Reakcijo tal ugotavljamo s posebnim aparatom in jo obeležujemo z enotami od 1 do 14. Kisla tla označujemo s številko 1 (za najbolj kislja) do 7 (za najmanj kislja tla) in je zanje značilno večje ali manjše pomanjkanje apna, kar nam lahko pomaga dognati agronom. Zato moramo taka tla apniti. Toda zemlji primerno moramo izbirati tudi umetna gnojila: Tomaževa žlindra in kostna moka dobro učinkujeta le na kisljih tleh. Lužnata tla pa označujemo s številkami od 7 (najmanj) do 14 (najbolj lužnata tla). V naši občini imamo tla z reakcijskim učinkom od 5 do 7, le ponekod nekaj več. Zemljišča so torej bolj ali manj kislja, le v nekaterih primerih lužnata. Pri faktorju 7 so tla nevtralna: niso ne kislja in ne lužnata.

Gnojenje z apnom (apnenje) izboljšuje predvsem grudičavost zemlje in dostop zraka, kar je za uspevanje rastlin zelo važno. Apnenje opravimo navadno jeseni, v večjih količinah pred oranjem in po njem, da dobe apnenec vsi sloji površinske plasti prsti. Tudi kalij in fosfor je bolje zabranati pred setvijo, ker se tako gnojila dobro pomešajo s prstjo, saj je ob površnem delu upanje v uspeh precej dvomljivo (še prav posebno v sušnih letih). Kislim tlom bolje ustrezajo fosfati (Tomaževa žlindra in kostna moka), ker voda dušik hitro izpere. Zato pri gnojenju z dušikom to opravljamo v več obrokih — pred setvijo in med rastjo. Dušičnata gnojila ob pravilni uporabi n. pr. močno okrepijo slabo prezimljena žita. Dušičnata gnojila koristijo domala vsaki prsti. Preudaren kmetovalec bo že po rasti presodil, če so zemlji potrebna umetna gnojila.

Umetna gnojila dodajamo zemlji zaradi želje po čim obilnejšem pridelku. Razsipništvo ni nikjer koristno, kar velja tudi za gnojila. Potrebo po dodatku kemičnih gnojil nam najnatančneje pokaže kemična analiza prsti. Z analizo prsti ugotovimo količino sestavin v zemlji. Tako na primer označujemo količino fosfora v prsti (po zalogi) s številkami od 0 do 9.

Pri faktorju 9 ima zemlja dovolj fosfora in zato ni potrebno dodajanje tovrstnih umetnih gnojil; čim manjše pa je to število, tem več umetnih gnojil je treba dodati prsti; zalogo kalija v zemlji označujemo s števili od 0 do 18 (največ). Nasprotno pa zaloge dušika v zemlji ne moremo označiti s številkami, temveč ga določamo z odstotkom (‰) humusnih snovi. Ker voda dušik vedno izpira iz prsti, ga moramo praktično tudi nenehno dodajati — pač glede na količino (‰) humusnih snovi, glede na zahtevo rastlin po dušiku in glede na rastno dobo.

V naslednjem pregledu povzemamo dvanajst analiz prsti, ki z ugotovitvami sestavin pojasnjujejo (po navedenih kriterijih), kako je treba zemljo gnojiti.

NEKAJ PODATKOV O ANALIZI PRSTI

OSNOVNI PODATKI:

Ugotovitve o sestavi prsti oziroma zemljišča

naročnik analize, kraj, vrsta parcele	% humusa (revna prst, zahteva dušik srednje 2,5—5 ‰)	Reakcija tal: 0—7 kislja (apnenje 7— 14) izžnata dia	Hidrofilna acidi- teta y e*	Kalija (manj od 18, zahteva dodajanje gnojila) mg/100 g	Fosfora (manj od 9, zahteva gnoje- nje) mg/100 g	Lastnosti humusa
1. BERBE JANEZ						zelo
Rožično 4,	3,7	7,4	—	13,8	3,5	slabo
4 a njive na rebri						kisel
2. KLEMEN JANEZ,						
Motnik,	2,8	7,1	—	7,7	1,1	slabo
90 a travnika						
3. HOMŠAK IVAN,						
Špitalič,	4,2	6,6	—	14,1	0,6	slabo
travnik						kisel
4. KROPIVŠEK RADO,						
Motnik,	3,7	7,7	—	8,8	1,7	slabo
23 a njive						kisel
5. KRIVIC JOŽE,						
Motnik,	3,7	7,7	—	25,0	4,6	slabo
30 a njive						kisel

* V obrazložitvi pred tabelo nismo upoštevali.

1954

Kmetijska zadruga	Sklad osnovnih sredstev		Sklad za pospeševanje kmetijstva	Drugi skladi	Začasno uporabni viri obratnih sredstev
Črna	1,274.000		317.000	21.000	—
Godič	1,637.000		591.000	46.000	—
Komenda	13,680.000	0	379.000	—	—
Kamnik	3,220.000	0	1,636.000	—	—
Kamniška Bistrica	764.000	0	438.000	—	—
Laze v Tuhinju	3,751.000	0	2,472.000	—	—
Motnik	1,711.000		690.000	5.000	—
Moste	1,588.000		26.000	40.000	—
Nevlje	1,527.000	0	1,299.000	367.000	—
Srednja vas	2,548.000		1,342.000	7.000	—
Šmartno	1,414.000		1,278.000	23.000	—
Špitalič	755.000	0	829.000	2.000	—
Skupno . . .	33,869.000	0	11,297.000	511.000	—

STANJE ZADRUŽNIH SKLADOV PO VKNJIŽBI DOBIČKA ZA LETO 1954

Kmetijska zadruga	Sklad osnovnih sredstev	Sklad obratnih sredstev	Investicijski sklad	Rezervni sklad	Kulturno-prosvetni sklad	Socialni sklad	Sklad za pospeševanje kmetijstva	Drugi skladi	Začasno uporabni, viri obratnih sredstev
Črna	1,274.000	995.000	989.000	231.111	—	—	317.000	21.000	—
Godič	1,637.000	265.000	12.000	11.000	—	—	591.000	46.000	—
Komenda	13,680.000	3,956.000	—	397.000	1.000	26.000	379.000	—	—
Kamnik	3,220.000	6,167.000	3,174.000	1,595.000	49.000	153.000	1,636.000	—	—
Kamniška Bistrica	764.000	552.000	305.000	262.000	—	10.000	438.000	—	—
Laze v Tuhinju	3,751.000	1,953.000	2,376.000	1,101.000	2.000	13.000	2,472.000	—	—
Motnik	1,711.000	1,047.000	1,119.000	612.000	—	—	690.000	5.000	—
Moste	1,588.000	773.000	364.000	249.000	—	—	26.000	40.000	—
Nevlje	1,527.000	931.000	455.000	606.000	8.000	65.000	1,299.000	367.000	—
Srednja vas	2,548.000	1,296.000	2,265.000	638.000	7.000	—	1,342.000	7.000	—
Šmartno	1,414.000	1,454.000	1,272.000	1,141.000	28.000	—	1,278.000	23.000	—
Špitalič	755.000	957.000	1,543.000	397.000	84.000	29.000	829.000	2.000	—
Skupno . . .	33,869.000	20,346.000	12,879.000	7,240.000	179.000	296.000	11,297.000	511.000	—

OSNOVNI PODATKI:

Ugotovitve o sestavi prsti oziroma zemljišča

naročnik analize, kraj, vrsta parcele	% humusa (revna prst zahteva dušik srednje 2,5-5%)	Reakcija tal: 0-7 kislota (apnenje 7- 14) lužnata čila	Hidrolitična acidi- teta y e*	Kalija (manj od 18, zahteva dodajanje gnojila) mg/100 g	Fosfora (manj od 9, zahteva gnoje- nje) mg/100 g	Lastnosti humusa
6. SITAR JANEZ, Godič	3,9	7,7	—	9,3	3,2	—
7. OREHEK JANEZ, Godič, njiva Polane	4,3	7,4	—	12,7	2,3	—
8. ŠIMENC FILIP, Godič, travnik	3,6	6,6	17,4	15,5	1,1	kisel
9. VIRJANT CIRIL, Olševak, travnikov in sadovnjakov	3,1	3,9	51,2	25,0	1,1	zelo močno kisel
10. VIRJANT CIRIL, Plševak, njiva	1,1	4,0	34,3	24,0	25,0	slabo kisel
11. KERN MAKS, Potok	3,5	6,1	11,3	7,7	0,6	—
12. LUKAN LOVRO, Križ, njiva	4,1	6,5	—	12,0	2,3	—

PREGLEDNA RAZDELITEV ZEMLJIŠČ V OBČINI KAMNIK (v ha)

KULTURA	Last splošnega ljudskega premoženja	V zasebni lasti	Skupno	Struktura v %
Njive in vrtovi	107	3.148	3.255	11,2
Sadovnjaki	12	86	98	0,3
Travniki	101	2.477	2.578	9,2
Senožeti	34	673	707	2,4
Pašniki	2.194	2.421	4.615	15,8
Gozdovi	4.954	10.006	14.960	51,7
Neplodno	2.306	400	2.706	9,4
Trstičje in močvirja	5	3	8	—
Ribniki	1	—	1	—
	9,714	19,214	28.928	100

Orna zemlja je v občini Kamnik (po poslednjem popisu) bila posejana s pšenico 684 ha, ržjo 100 ha, soržico 73 ha, ječmenom 204 ha, koruzo 128 ha, ajdo 339 ha, prosom 101 ha, krompirjem 549 ha, drugimi okopavinami 33 ha, deteljo 576 ha, drugimi krmskimi rastlinami 135 ha, peso in korenjem 240 ha, ovsom 277 ha, oljno repico 2 ha, ostalim 14 ha.

Po podatkih statističnega popisa živine z dne 1. januarja 1955 je bilo v kamniški občini: 5.874 glav goveda, od teh 3.251 krav, 1.125 konj itd.

Na navedeni površini zemljišč in ob navedenem številu živine pa je na podlagi dognanih pokazateljev bila leta 1955 živinorejska in poljedelska proizvodnja:

Domače živali	Proizvodnja v kg	Lastna (domača) poraba v kg	Proizvodni presežek (za trg) v kg
govedo	348.000	10.000	338.000
prašiči	280.000	240.000	40.000
ovce	13.000	2.000	11.000
kokoši	10.000	7.000	3.000

Kultura	Proizvodnja v kg	Lastna (domača) poraba v kg	Proizvodni presežek (za trg) v kg
krompir	6.000.000	4.000.000	2.000.000
krompir, semenski	231.000	212.000	19.000
zelje	406.200	350.200	56.000
fižol	59.280	39.080	20.200
oljarice	4.916	680	4.236
industrijske rastline	1.150	—	1.150
jabolka	905.186	753.200	151.986
drugo sadje	80.914	64.400	16.514
gozdni sadeži	17.040	6.430	10.610
zdravila zelišča	7.070	1.680	5.390
seno in slama	15.469.600	15.450.000	19.600
drugi kmetijski pridelki	7.100.000	6.798.000	302.000
mleko	4.963.000	2.848.000	2.121.000
jajca, kosov	1.256.200	977.400	278.800
surovo maslo	1.450	1.330	120
drugo	162.000	162.000	—

V proizvodni količini sena je všteta tudi paša.

**PREGLED CELOTNIH PROIZVODNIH PRESEŽKOV NA PODROČJU
OBČINE KAMNIK IN KOLIČIN, KI SO JIH ODKUPILE ZADRUGE**

Kultura	Proizvodni presežek v kg	Odkup preko kmet. zadrug v kg	Delež zadruznega odkupa v %
krompir, jedilni	2,000.000	667.000	33,4
krompir, semenski	19.000	—	—
zelje	56.000	3.429	6,1
fižol	20.000	4.684	23,2
oljarice	4.236	2.392	56,5
druge industrijske rastline	1.150	568	49,4
jabolka	151.986	16	—
drugo sadje	16.514	1.072	6,5
gozdni sadeži	10.610	7.783	73,2
zdravilna zelišča	5.390	3.711	68,8
seno in slama	19.600	—	—
drugi kmetijski pridelki	302.000	14.108	4,7
mleko	2,121.000	525.863	24,8
jajca, kosov	278.800	1.625	0,5
surovo maslo	120	88	73,3

Nekaterih tržnih presežkov še nismo prodali in so bili (dne 31. decembra 1955) še v skladiščih proizvajalcev (predvsem krompir). Odkup živine v tabeli ni prikazan, ker so jo zadruge pričele odkupovati šele proti koncu leta 1955.

PROMET IN DOBIČEK KMETIJSKIH ZADRUG V LETU 1954

Kmetijska zadruga	Promet skupaj	Materialni stroški	Dobiček din
1. Črna	26,064.000	2,574.000	926.000
2. Godič	8,334.000	2,000.000	—
3. Komenda	52,325.000	3,823.000	434.000
4. Kamnik	74,063.000	12,251.000	2,678.000
5. Kamniška Bistrica	27,307.000	4,452.000	274.000
6. Laze v Tuhinju	56,700.000	16,656.000	4,957.000
7. Motnik	29,892.000	5,343.000	1,222.000
8. Moste	15,755.000	1,474.000	164.000
9. Nevlje	25,085.000	1,885.000	870.000
10. Srednja vas	30,225.000	4,256.000	2,069.000
11. Šmartno	31,771.000	5,480.000	1,998.000
12. Špitalič	19,753.000	2,693.000	1,301.000
Skupno . . .	370,274.000	62,817.000	16,893.000

**STANJE OSNOVNIH SREDSTEV 31. DECEMBRA 1955 IN DOBIČEK
ZA LETO 1955 (PO PREDHODNIH PODATKIH)**

Kmetijska zadruga	Vrednost osn. sred.	Poprava vrednosti	Amortiza- cijski sklad	Dobiček 1955
Črna	996.000	—	206.000	809.000
Komenda	31,635.000	17,067.000	339.000	853.000
Kamnik	6,201.000	2,324.000	706.000	4,000.000
Kamniška Bistrica	890.000	—	300.000	200.000
Laze v Tuhinju	11,100.000	7,161.000	898.000	6,231.000
Motnik	2, 523.000	1,121.000	436.000	2,000.000
Moste	5,646.000	2,700.000	268.000	244.000
Nevlje	2,022.000	395.000	377.000	1,037.000
Srednja vas	2,795.000	480.000	219.000	2,155.000
Šmartno	2,187.000	1,079.000	475.000	1,800.000
Špitalič	1,036.000	315.000	312.000	1,150.000
Skupno . . .	67,031.000	32,643.000	4,536.000	19,879.000

Kakšne dejavnosti opravljajo posamezne kmetijske zadruge:

KMETIJSKA ZADRUGA V ČRNI se ukvarja z odkupom poljedelskih pridelkov in lesa, ima pa tudi trgovini s potrošnim blagom. Razen tega ima ta kmetijska zadruga živinorejski, poljedelski, sadjarski in planšarski pospeševalni odsek.

KMETIJSKA ZADRUGA GODIČ se je proti koncu leta 1955 priključila h kmetijski zadrugi Kamnik. Bila je najmanjša v vsej občini. Ukvarjala se je s trgovino potrošnega blaga, odkupom kmetijskih pridelkov in lesa. Zadruga je zgradila na Dolu planšarski stan za 50 glav živine. Ustanovila je sadno drevesnico in ji odmerila 1 ha površine. V letu 1955 je osnovala zadružno posestvo, ki še sedaj deluje v okviru kamniške zadruge. Zadružniki so opravili mnogo udarniškega dela zlasti pri izgradnji hleva na Dolu, pri urejanju sadne drevesnice in na zadružnem posestvu. Zadruga si je močno prizadevala za boljše kmetijstvo. Odseki so bili aktivni, zlasti živinorejski, sadjarski, poljedelski in planšarski. Prvi planšarski odsek pri kmetijski zadrugi Godič je bil v spodbudo tudi ostalim zadrugam, ki so začele po tej poti organizirati delo planšarskih odsekov. Zadruga je dobro gospodarila, spojitev pa je bila vseeno potrebna zaradi premajhnega delovnega področja zadruge.

KMETIJSKA ZADRUGA V KOMENDI je vsem najbolj poznana. Lahko bi trdili, da je za področje naše občine Komenda rojstni kraj zadružništva. O tem nam mnogo pove petdesetletnica zadružništva, ki smo jo praznovali v letu 1955. kar je opisano v posebni knjižici, ki jo je ob tej priložnosti izdala zadruga. Zadruga ima široko razpredeno dejavnost. Na zadružnem posestvu redi 22 krav, 13 glav plemenske živine in 2 konja. Delo na posestvu opravljajo v veliki meri s stroji, ki jih imajo kar precej: 2 traktorja, 2 mlatilnici, čistilec za žito, 2 sejalnika in še 14 raznih drugih strojev. Stroje pa posojajo tudi zadružnikom. Zadruga se ukvarja tudi z odkupom kmetijskih pridelkov ter lesa, in ima trgovino s potrošnim blagom. V okviru zadruge pa deluje tudi mesarski obrat. Kmetijski pospeševalni odseki so v svojem delu aktivni, še pray posebno živinorejski, sadjarski, poljedelski, čebelarški, mlekarski in konjerejski. V poslednjem času pa je oživel tudi delo sekcije žena zadružnic in mladinskega odbora.

KMETIJSKA ZADRUGA V KAMNIKU ima nekoliko slabše pogoje, ker raztresene vasi niso trdneje povezane z zadrugo; na njenem področju je zato sorazmerno malo kmetov vključenih v zadrugo. Sedež ima zadruga sredi mesta, kmečko zaledje pa v Palovčah, Podgorju, Tunjicah, na Duplici, v Mekinjah in Godiču. Zadruga se gospodarsko sicer dobro razvija, saj ima najbolj pestro dejavnost med vsemi zadrugami v občini. Ukvarja se z odkupom (v okolici) in prodajo (v potrošnem centru) poljedelskih pridelkov, z odkupom in prodajo lesa, reprodukcijskega materiala, železnine, s trgovino potrošnega blaga, ki ga prodaja v 3 poslovalnicah (v Kamniku, Godiču in Tunjicah), ima gostilno v Tunjicah in pekovski obrat v Kamniku. Zelo dobro je opremljen strojni odsek, ki vsako leto dobi nekaj novih strojev. Za shranjevanje strojev ima zadruga 3 strojne lope. Kmetijsko posestvo upravlja tudi sačno drevesnico, ki jo je prevzelo od kmetijske zadruge Godič. Zadruga ima dovolj sredstev, ki jih lahko vlaga v posestvo, da bo postalo njen vzoren poskusni obrat, na katerem bodo pridelovali kvalitetna semena, redili prvovrstno plemensko živino in drugače razvijali kmetijstvo. Za pravilno in uspešno vodstvo kmetijske pospeševalne službe bi morala vsaka zadruga imeti tako posestvo.

KMETIJSKA ZADRUGA V KAMNIŠKI BISTRICI ima lepo perspektivo v planšarstvu. K tej zadrugi spada tudi področje Male planine, Velike in Konjske planine, ki pa jih bodo morali temeljito meliorirati. Doslej so se v planšarskem odseku posvetili le Mali planini, drugi dve planini pa nameravajo urediti v letu 1956. Zadruga se ukvarja s trgovinsko dejavnostjo, odkupom kmetijskih pridelkov in lesa, reprodukcijskega blaga ter s prodajo potrošnega blaga. Glede na perspektivni razvoj živinoreje in planšarstva se bo ta zadruga še okrepila in postala močan zadružni faktor v tem kraju.

KMETIJSKA ZADRUGA V TUHINJU se ukvarja z odkupom kmetijskih pridelkov, živine, lesa, potem s prodajo potrošnega in reprodukcijskega blaga,

z obrtniško dejavnostjo, ima mesnico, mizarsko delavnico in gostilno. Uspešno pa delujejo tudi pospeševalni odseki. V letu 1952 je zadruga ustanovila sadno drevesnico, v naslednjem letu je kupila posestvo. Prav posebno je aktiven živinorejski odsek. Zadruga si je nabavila tudi več strojev, med njimi traktor. Zaradi hribovitosti tega predela ne morejo uporabljati vseh strojev, zato jih bodo morali nekaj prodati in kupiti druge, ki bodo temu predelu primerni. Ta zadruga se je odločno lotila pospeševanja kmetijstva. V letu 1955 je bilo na področju 121 zadrug v okraju zgrajenih okoli 500 gnojnih jam, kmetijska zadruga Laze pa je pomagala samo na svojem področju zgraditi 22 gnojnih jam in 4 silose. Največ možnosti nadaljnjega napredka odpira zadružnikom v Lazah živinoreja, kar poudarja tudi njihov program dela.

KMETIJSKA ZADRUGA V MOTNIKU ima v bistvu podobne pogoje, kakor zadruga Laze, le da je območje njene dejavnosti mnogo manjše. Zadruga se ukvarja z odkupom kmetijskih pridelkov in lesa, s trgovino potrošnega blaga in s prevozništvom. Zgradila je sadno sušilnico in si kupila kamion ter več drugih kmetijskih strojev. Lahko trdimo, da so pri tej zadrugi aktivni prav vsi odseki: živinorejski, poljedelski, sadjarski, čebelarski, gozdni, planšarski in mladinski, še prav posebno aktivno pa deluje sekcija žena zadružnic. Ta sekcija prireja redne gospodinjske tečaje. Tudi glede organizacije dela v kmetijsko pospeševalni službi, je kmetijska zadruga Motnik ena najboljših v vsem okraju Ljubljana.

KMETIJSKA ZADRUGA MOSTE je manjša, vendar je njeno poslovanje gospodarsko uspešno. Zadruga se ukvarja s trgovino potrošnega blaga in odkupom kmetijskih pridelkov. Od pospeševalnih odsekov je najbolj aktiven poljedelsko strojni odsek, ki ima lep strojni park. Zadruga nima možnosti, da bi ustvarila večje dobičke, kakor to uspeva drugim zadrugam, ker ne odkupuje lesa. Ima pa možnost povečati odkup kmetijskih pridelkov in doseči večje uspehe tudi v živinoreji.

KMETIJSKA ZADRUGA NEVLJE je po obsegu sicer manjša, a vendar finančno in gospodarsko močna. Glede na ustvarjen letni dobiček bi jo lahko šteli kar med srednje velike zadruge. Ukvarja se s prodajo potrošnega blaga ter z odkupom lesa, dobro pa ima organizirane tudi kmetijske pospeševalne odseke. V letu 1953 je na področju kamniškega okraja zgradila najmodernejšo sadno sušilnico. Njen sadjarski odsek je med aktivnejšimi, delaven je tudi živinorejski odsek. Prav tako ima zadruga močan strojni park. Upravni odbor zadruge zlasti upošteva bližino mestnega potrošnega trga in skuša svojo kmetijsko proizvodnjo prilagoditi povpraševanju mesta.

KMETIJSKA ZADRUGA SREDNJA VAS ima podobne pogoje, kakor KZ Laze v Tuhinju. Ukvarja se s prodajo potrošnega blaga, z odkupom kmetij-

skih pridelkov in lesa. Kmetijska pospeševalna služba je dobro organizirana, saj je bila zadruga med prvimi, ki je začela v Tuhinjski dolini nabavljati priznana žitna semena, ki jih je potem nudila svojim članom. Tudi mladinski odsek je pri tej zadrugi začel delovati med prvimi v okraju. Zadrugi so nujno potrebna poslopja, zato se pripravlja k večjemu gradbenemu programu.

KMETIJSKA ZADRUGA ŠMARTNO je srednje močna organizacija in se ukvarja z odkupom kmetijskih pridelkov in lesa ter s prodajo potrošnega blaga, razen tega pa ima tudi gostilno. Kmetijska pospeševalna služba napreduje na živinorejskem, sadjarskem in poljedelskem sektorju. Zadruga je zaključila vse priprave za gradnjo združnega poslopja.

KMETIJSKA ZADRUGA ŠPITALIČ je v svoji dejavnosti močno sorodna s kmetijsko zadrugo Motnik. Po obsegu področja je sicer manjša, zato pa je finančno toliko trdnejša. Kmetijsko pospeševalno službo organizira skupno s sosednjo kmetijsko zadrugo Motnik. Zadruga si prizadeva zlasti izboljšati živinorejo, planšarski odsek zadruge pa bo moral urediti Limovsko planino, zgraditi staje, očistiti planino, vpeljati gospodarski red itd.

Vsaka zadruga ima svoj program, v katerem so predvideli delo za več let naprej. Programi dela pa nam tudi kažejo, katere kmetijske panoge so se ekonomsko že solidno utrdile. Tako je na primer za vso Tuhinjsko dolino najrentabilnejša živinoreja, podobno pa se uveljavljata tudi v Palovčah in na področju Kamniške Bistrice, v Tunjicah sadjarstvo in živinoreja. Komenški predel ima lepo živinorejsko perspektivo, pa tudi v poljedelstvu še mnogo neizkoriščenih možnosti. Preusmeritev kmetijske proizvodnje bo mogoče uresničiti z utrditvijo solidnih ekonomskih cen in s povečanjem kmetijske proizvodnje v vsej domovini. Pričakujemo, da bomo to dosegli v nekaj letih, za kar se trudijo in k čemur prispevajo tudi združniki naše občine.

SADJARSTVO KAMNIŠKEGA OKOLIŠA

Miha Prešeren

NEKAJ IZ ZGODOVINE

Že zgodovinar Janez Vajkart Valvasor v svojem obširnem delu »Slava vojvodine Kranjske« na mnogih mestih omenja, da najdemo po Kranjskem nad sto vrst jabolk, ki jih jemo presna ali suha ali kuhana. Sadje so takrat tudi že sušili, za kar so imeli naši predniki posebne sušilnice. Valvasor piše, da so že v tistih časih stiskali iz jabolk mošt za pijačo, lepo opisuje postopek pridelovanja mošta in pravi, da je bil z dobljeno pijačo kar zadovoljen.

Upoštevati moramo, da je bila prehrana naših prednikov precej drugačna kot današnja, saj tedaj še niso poznali krompirja, fižola in koruze, drugih žit pa so pridelali le toliko, da so imeli kruh na mizi le ob velikih praznikih in ob izrednih priložnostih. Zato je razumljivo, da so naši predniki tako cenili sadje, ki ga niso pridelovali v gojenih sadovnjakih, ampak so ga pobirali tudi v obliki sadov različnih gozdnih lesnik, ki jih je bilo v prejšnjih časih mnogo več kot danes. Iz suhih lesnik in suhih tepk so pridelovali moko, ki je bila važen dodatek k žitnemu kruhu. Priljubljenost sadja pri naših prednikih pa je še bolj umljiva, če upoštevamo, da niso poznali rastlin, brez katerih si ne moremo zamišljati sodobne prehrane. O tem nam pričajo tudi podrti temelji starih sušilnic, posebno v hribovitih predelih naše domovine.

Z uvajanjem krompirja, koruze in fižola je začelo pri nas sadjarstvo občutno pešati. Še najdalje so se obdržale slive, ne toliko zaradi uživanja v presnem ali suhem stanju, kot zaradi pridobivanja okusnega žganja. V Napoleonovih časih je naše sadjarstvo popolnoma propadlo. Ni pa bilo to samo pri nas, ampak po vsej zapadni Evropi. Kmalu zatem pa je zanimanje za sadjarstvo, tako v svetu kakor tudi pri nas, ponovno naraslo. Kmetijska družba, ki je bila ustanovljena 20. novembra 1821, si je zadala nalogo, da reši že skoraj popolnoma propadlo sadjarstvo. Z zasaditvijo družbene drevesnice na Poljanah je položila temelj za novo sadjarstvo. Tej drevesnici so sledile tudi druge zasebne, občinske in šolske drevesnice.

Rajko Gregorc: Koča na Starem gradu (681 m), v ozadju Kamniške Alpe

Za dvig slovenskega sadjarstva v preteklem stoletju ima zanesljivo največ zaslug kamniški rojak Franc Pirc. Rojen je bil leta 1785 v Kamniku, kjer je pri frančiškanih hodil v šole, jih nadaljeval v Ljubljani in leta 1813 postal duhovnik. Precej časa je bil župnik v Pečah. Pirc je neverjetno skrbel za gospodarski napredek okolice, kjer je deloval. Uvidel je, da je sadjarstvo izredno važna panoga kmetijstva. O tem ni samo govoril, ampak tudi delal. Gotovo so poročila kmetijske družbe precej pretirana, so pa značilna za pomen, ki ga je imel Pirc za celotno slovensko sadjarstvo. V nekem poročilu se trdi, da je Pirc v letu 1826 cepil nič manj kot 120.000 divjakov s 700 raznimi žlahtnimi sortami. Tudi pozneje je vzgojil po navedbah podobnih poročil vsako leto nad 100.000 sadnih sadik, nad 700 različnih jabolčnih in hruškovih sort. Bil je v pismenih stikih s takrat znanimi evropskimi sadjarji.

Svoje izkušnje in znanje je zbral v knjigi »Kranjski vrtnar«, katere prvi del je izšel leta 1830, drugi pa leta 1833. Strokovne članke iz sadjarstva in gospodarstva je objavljajl tudi v takratnih časopisih. Umrl je v Ljubljani leta 1880, 94 let star.

Pred 110 leti, to je leta 1846, je bila v Ljubljani prva razstava sadja. Zaradi slabe letine ni uspela, boljše uspehe pa je imela enaka razstava naslednjega leta, ki je pokazala izredno pestrost našega sadja, saj je bilo razstavljenih samo jabolk 223, hrušk pa 130 sort.

Po letu 1848 se je sadjarstvo močno razmahnilo v štajerskem delu Slovenije, medtem ko je bilo na Kranjskem nekoliko slabše. Pospeševalno delo je vodila kmetijska družba, ki je svojim članom dajala letno na tisoče sadnih drevesc, deloma brezplačno, deloma za majhno odškodnino. Da ni bilo pri nas toliko načrtnosti kot na Štajerskem, je vzrok v drugačnih geografskih in klimatskih razmerah, pa tudi v tem, da je bila leta 1872 ustanovljena vinarska in sadjarska šola v Mariboru, ki je prevzela skrb za napredek sadjarstva na celotnem Štajerskem. Z drevesnicami in s potovalnimi učitelji je sadjarstvo zadovoljivo izboljšala. Na Kranjskem je bilo sicer precej drevesnic, vendar niso bile pod enotnim vodstvom, zato so bili tudi uspehi manjši.

Prva svetovna vojna je napravila sadjarstvu mnogo škode, po vojni pa je prišla večina slovenskega ozemlja, razen seveda Koroške in Primorske pod enotno upravno vodstvo. Prevelika pestrost sort je praktične sadjarje in kmetijske strokovnjake privedla do ankete, ki je imela namen določiti sadni izbor za Slovenijo. Rezultat te ankete je bil sadni izbor, ki je bil oblastveno potrjen v letu 1933 ter je veljal vse do pred kratkim, ko je bil sprejet nov sadni izbor za Slovenijo.

Posebno se je začelo širiti zanimanje za sadjarstvo z ustanovitvijo »Sadjarskega in vrtnarskega društva« leta 1921. S prizadevnostjo kmetijskih strokovnjakov in ob pomoči mnogih gospodarsko naprednih učiteljev ter drugih ljubiteljev sadjarstva, so se sadjarji organizirali v podružnicah tega društva,

po Sloveniji je bilo prirejenih na tisoče predavanj in praktičnih tečajev, ustanovljenih na desetine društvenih drevesnic z glasilom sadjarjev »Sadjar in vrtnar« pa so se sadjarji praktično izpopolnjevali v znanju.

Naravno je, da je to sistematično delo pod enotnim strokovnim vodstvom rodilo tudi primerne uspehe. Razen kritja domačih potreb je naše sadjarstvo poslalo v tujino na leto povprečno 2000 vagonov sadja, v zelo dobrih sadnih letinah pa tudi 6000 vagonov.

Druga svetovna vojna pa je napravila sadjarstvu nedvomno še mnogo večjo škodo kot prva. Popolnoma je prekinila delo, ki je bilo za takratne razmere kar dobro. Zaradi vojnih grozot, predvsem pa zaradi raznih sadnih škodljivcev, ki so se tik pred vojno pojavili in bi jih bilo mogoče, če ne bi bilo vojne, zadržati ali pa popolnoma onemogočiti, je bilo docela uničenega okrog 25 do 30% sadnega drevja. Vzgoja sadnih sadik je skoraj v celoti zastala in so namesto okoli 250.000 drevesc, kolikor jih je letno nujno potrebnih, vzgajali takoj po vojni le okoli 60.000. Najhujšemu sovražniku sadjarstva, kaparju, San Jose, je bila odprta pot po naših sadovnjakih in se je z neverjetno naglico razširil po Štajerski, Dolenjski ter v okolici Ljubljane.

Zaradi takega stanja smo morali takoj po osvoboditvi začeti z načrtnim ustanavljanjem večjih drevesnic, ki bodo mogle kriti potrebe našega sadjarstva, tako glede števila kakor tudi glede kakovosti sadnih sadik, po drugi strani pa je bilo potrebno z raznimi ukrepi in z materialno pomočjo zaščititi obstoječe sadno drevje. Ker napredek sadjarstva ni mogoč brez dobre organizacije

sadjarjev, smo začeli za kmete, praktične sadjarje, ustanavljati sadjarske odseke kmetijskih zadrug, ki so edino uspešen organizator celotne kmetijske proizvodnje nekega gospodarsko zaokroženega okoliša.

Menim, da je bil ta uvod potreben, ker je iz njega razvidno, da je tudi sedanje področje občine Kamnik po svojih vodilnih sadjarjih odigralo važno vlogo v slovenskem sadjarstvu in da so se sadovi dela teh vodilnih sadjarjev zanesljivo pokazali tudi v sadjarstvu kamniškega okraja.

DANAŠNJE STANJE SADJARSTVA

Tudi v kamniškem okolišu je sadjarstvo v prejšnjih časih predstavljalo zelo važno panogo kmetijstva. Posebno velja to za hribovite predele občine, predvsem pa prisojne obronke Kamniških Alp.

S kakšnimi površinami je zastopano sadjarstvo v občini, je razvidno iz sledeče tabele:

Kultura	Po katastru skupno	Po statističnih popisih		skupno
		social. sekt.	priv. sekt.	
njive	4.158	107	3.148	3.255
sadovnjaki	367	12	86	98
travniki	2.602	135	3.150	3.285
pašniki	4.380	2.194	2.421	4.615
gozdovi	14.867	4.954	10.006	14.960
ostalo	2.554	2.312	403	2.715
Skupno	28.928	9.714	19.214	28.928

Preglednica o številu sadnega drevja in približnega pridelka v Kamniški občini v letu 1955:

Vrsta	Skupno	Rodno	Pridelek q
jabolka	43.565	31.280	13.248
hruške	15.733	11.679	786
kutine	17	16	1
češplje in slive	7.536	5.713	57
breskve	121	89	4
orehi	4.640	3.225	322
	71.612	52.002	14.418 q

Ob primerjavi obeh tabel vidimo, da je število sadnega drevja precej večje, kot pa so površine, vpisane pod sadovnjaki. Iz tega sledi, da je mnogo drevja zasejanega na drugih obdelovalnih površinah in tvori le posamezne skupine drevja, po drugi strani pa kaže, da je sadno drevje pregosto sajeno in ne more dati toliko in takega pridelka kot bi ga lahko dalo.

Večina sadovnjakov je v naseljih ob hišah, zasajena večinoma v gručah brez vsakega reda, pa tudi posamezne vrste sadnega drevja so pomešane med seboj. Delno je vzrok za to zelo pestra razčlenjenost zemljišča, saj je večina sadovnjakov v hribovitih predelih občine, delno pa tudi nesmotrno zasajanje.

Zaradi ugodnih pedoloških, klimatskih in geografskih pogojev pa tudi zaradi gospodarskih potreb, se je sadjarstvo posebno močno razmahnilo v neposrednem predalpskem hribovitem svetu, manj pa je razvito v ravninskih predelih občine. Posebno ugodni pogoji za sadjarstvo so v vaseh Tunjice, Košiše, Stranje in po prisojnih severnih predelih Tuhinjske doline. Zanesljivo je na sadjarstvo tega okoliša močno vplival že omenjeni kamniški rojak Pirc, bilo pa je tudi precej manjših drevesničarjev, ki so gojili sadna drevesca predvsem za potrebe bližnje okolice.

Sadjarji tega okoliša so se že zgodaj organizirali in je na tem področju delovalo precej podružnic »Sadjarskega in vrtnarskega društva.« Sadjarjem so društva nudila pomoč predvsem z nasveti, delno pa tudi v drevescih, opremi ter zaščitnih sredstvih. Vzgojila so precejšen krog zavednih sadjarjev, katerih delo se pozna še danes.

Sadni izbor kamniškega sadjarskega okoliša je izredno pester. V starih sadovnjakih je mogoče najti na desetine raznih sort sadja, od katerih so mnoge tudi slabe in za naše razmere neprimerne. Vzrokov za tako stanje je mnogo. Po eni strani so sadjarja silile k temu njegove lastne potrebe, ki so se pod vplivom spremenjenih ekonomskih pogojev le polagoma menjale, po drugi strani je temu krivo nenačrtno strokovno vodstvo, ki je v sadjarstvu včasih videlo nekako zabavo, ne pa tudi življenjsko važno gospodarsko panogo. Del krivde za navedeno stanje je tudi v silni razdrobljenosti tukajšnjih gospodarstev, ker je bil sadni izbor navadno prepuščen prosti izbiri posameznih sadjarjev, ki so sadili le to, kar je ugajalo njihovemu okusu, pogosto v nasprotju z naravnimi pogoji.

Zanesljivo pa je vplival na razmere tudi trg. Ogromna večina odvečnega sadja so sadjarji prodali neposredno potrošnikom v Kamniku in Ljubljani, pa tudi dolinskim kmetom, ki zaradi naravnih pogojev ne pridelajo sadja za svoje potrebe. Bližina tržišča je sicer omogočala hitro prodajo raznovrstnih sadnih pridelkov, je pa tudi razvajala potrošnika, po drugi strani pa zavajala proizvajalca, ki se je skušal čimbolj približati željam potrošnika. Tako stanje sadjarstva pa je ob nepravilni vzgoji potrošnika lahko zelo škodljivo za sadjarje, ker ne morejo nuditi domačemu trgu dovolj sadja tistih vrst, katerih

oskrba in nega je preprostejša in cenejša. Z organizacijo tržišč večjih potrošnih centrov pa tudi s hitro dobavo primernega blaga iz oddaljenejših središč postaja tako pestro sadjarstvo vedno manj rentabilno.

Drevesnice, ki so pred desetletji oskrbovale naše sadjarje s sadnim materialom so skoro vse propadle že do druge svetovne vojne. Drevesca so dobavljale Sadjarske podružnice ali pa posamezniki neposredno iz različnih štajerskih drevesnic, delno pa tudi iz drevesnic v okolici Škofje Loke. Gotovo je, da ta drevesca, ki niso prilagojena našim talnim in vremenskim razmeram, precej časa ne morejo dajati tistega, kar od njih pričakujemo. Zato so sadjarji zelo pogosto izrazili željo po ustanovitvi večje sadne drevesnice. Posamezne kmetijske zadruga so začele uvajati lastne manjše drevesnice, da bi tako zadostile potrebam svojega okoliša. Take drevesnice pa vkljub dobri volji in primerni materialni podlagi ne morejo v celoti izpolniti zahtev sodobnega drevesničarstva, zaradi slabo izvežbanega strokovnega osebja. Take drevesnice so osnovali kmetijske zadruga Srednja vas, Tuhinj in Godič. Ob primerni strokovni pomoči bodo tudi te drevesnice vsaj delno opravičile svoj obstoj.

Da bi zajamčili proizvodnjo sadnih drevesc in sadik jagodičevja so leta 1953 osnovali v Kamniku večjo sadno drevesnico. Občina Kamnik je dodelila v ta namen zemljišča, ki so bila nekdanj last bivše Zapriške graščine, in to v skupni izmeri 25.86.09 ha. V začetku leta 1954 so »Sadno drevesnico in vrtnarijo Kamnik« registrirali kot gospodarsko ustanovo s samostojnim finansiranjem. Na podlagi analiz in študij pedoloških ter podnebnih pogojev pridobljenega zemljišča so najboljši slovenski sadjarji izdelali načrt ureditve zemljišč ter proizvodnje sadne drevesnice. V tem ureditvenem načrtu je poudarjeno tole:

»Projektirana drevesnica na Zapriškem polju je v območju osrednjega in najvažnejšega konsumnega področja LR Slovenije, v katerem je glavno, največje mesto naše republike in razvojni center industrije, rudarstva in turizma. Razen tega talne in podnebne razmere omogočajo intenzivno sadno proizvodnjo v okviru manjših sadnih okolišev, ki geografsko težijo v konsumni in prometni center — Ljubljano. Število sadnega drevja se nasproti predvojnemu številu ni znatno spremenilo, pač pa se je zaradi posledic vojne in napada kalifornijskega kaparja zelo poslabšala kakovost in tudi količina pridelkov. Velik odstotek sadnega drevja je že doseglo starostno mejo ali pa se je drevje zaradi ekstenzivne agrotehnik predčasno izčrpalo, tako da bo mogoče po izvršeni sanaciji obstoječih sadovnjakov ohraniti samo še največ 30 % sedanjega števila dreves, vse drugo pa bo treba nadomestiti z novimi sodobnimi nasadi.«

Po kakšnih smernicah je bil izdelan program drevesnice in kaj bo sadjarstvu nudila, je razvidno iz sledečega:

»Na predkonferenci v Ljubljani, dne 4. aprila 1953, ki so se ga udeležili sadjarji, zadružniki in strokovnjaki iz radovljiškega, kranjskega in ljubljanskega okraja so obravnavali vprašanje širšega proizvodnega okoliša in sorti-

menta. Na podlagi sklepov in predlogov je Stalni odbor za sadjarstvo pri Inštitutu za sadjarstvo v Mariboru izdelal na seji v Ljubljani, dne 6. julija 1953, dokončno rajonizacijo in sadni izbor, ki ga je z dekretom št. V/4-466/1 z dne 28. avgusta 1953 potrdil tudi Državni sekretariat za narodno gospodarstvo LRS.

V širše proizvodno področje Kamniške drevesnice spadajo sledeči sadni okoliši:

- a) Savinjski z delom v okraju Šoštanj in Celje,
- b) Zasavski v okraju Ljubljana in Trbovlje,
- c) Gorenjski v okraju Ljubljana, Kranj in Radovljica
- d) Kočevski v okraju Kočevje,
- e) Soški v okraju Tolmin.

Za navedene okoliše je določen tale sadni izbor:

a) Jablane: Jonathan, Kanadka, Boskop, Zlata parmena, Coxova oranžna reneta, Krivopecelj in Delicious kot sorta za poizkušnjo;

b) Hruške: Viljamovka, Kleržo, Boskovka in Pastorjevka;

c) Slive: Domača češplja, Böhlska rana in Ruth Gerstetter;

d) Breskve: (samo za zasavski okoliš) Amaden, Admiral Dewey, Elberta in Walberta;

e) Češnje in višnje: Vipavka, Dunajska, Napoleonska, Majska rana, Kassinova in Lothovka;

f) Orehi: debeloplodni tenkolupinasti in selekcije Inštituta za sadjarstvo;

g) Jagodasto sadje: maline, črni ribez in rdeče jagode iz selekcije Inštituta za sadjarstvo.

Sadni izbor, objavljen v dekretu V/4-466/1-1953, je obvezen za drevesničarsko proizvodnjo, zato je treba v cepilnem načrtu upoštevati v izboru poimensko navedene poglavitne sorte v obsegu najmanj 80 0/0, ostalih 20 odstotkov pa odpade na postranske, vendar oprashaevalne sorte. Razmerje med poglavitnimi sortami naj se ravna po krajevnih razmerah in povpraševanju, treba pa je dajati prednost kvalitetnejšim sortam, kot so Jonathan, Coxova oranžna reneta, Zlata parmena, Boskop, Viljamovka, Kleržo, Boskovka itd.«

Po teh smernicah bo delala Sadna drevesnica v Kamniku ter dajala sadna drevesca in drugi sadni material širši okolici. Prvenstveno bo drevesnica koristila okoliškimi sadjarjem pri obnovi sadovnjakov, saj je vsakomur znano, da lahko popolnoma zaupa le doma vzgojenemu sadnemu drevju.

BODOČE NALOGE V SADJARSTVU

Že prej smo omenili, da ima področje občine Kamnik vse naravne pogoje za razvoj donosnega sadjarstva. Razen živinoreje bo postalo sadjarstvo, zaradi ugodnih podnebnih, terenskih in gospodarskih razmer, najvažnejša kmetijska

panoga vseh hribovitih predelov občine. Vemo pa, da je mnogo težje biti dober sadjar kot dober poljedelec posebno še, ker se napake v sadjarstvu popravljajo z mnogo večjim trudom, kot kjer koli drugje v kmetijstvu, pa tudi posledice teh napak so dolgotrajnejše, kot v drugih panogah kmetijstva.

Da bo naše sadjarstvo doseglo tiste gospodarske uspehe, ki jih pri tako ugodnih naravnih pogojih lahko doseže, bo potrebno še ogromno truda in razumevanja.

Vzgoja sadjarjev.

Najvažnejši faktor v kmetijstvu je prav gotovo človek. To velja še posebno v sadjarstvu. Enkrat storjene napake je treba popravljati leta in leta, pogosto pa jih v celoti ni mogoče nikoli popraviti. Razen poznavanja naravnih predpogojev, ki se večkrat spreminjajo, je potrebno človeku strogo strokovno znanje, vrh tega pa še obsežna gospodarska razgledanost, če hoče v svojih načrtih uspeti. Mnogo premalo je, če sadjarimo tako, kot so sadjarili naši očetje in dedje, današnje razmere zahtevajo dosti več. S splošnim napredkom v svetu se je življenje ljudi popolnoma spremenilo, zahteve so večje, marsikje so se menjali tudi naravni pogoji, pojavili so se nevarni sadni škodljivci, ki ob nebudnosti lahko popolnoma uničijo sadjarstvo. Vsemu temu razvoju mora slediti tudi sadjar, ki hoče uspešno gospodariti. Ljubezem do tega poklica mora prinesiti že od doma, ta pa se v šoli ne sme zmanjšati, ampak se mora bogatiti z novim znanjem in z novimi izsledki moderne kmetijske znanosti. Sadjar mora slediti spremenjenim ekonomskim pogojem, če hoče svoja praktična izkustva s pridom uporabiti zase in za skupnost. Šola sama pa tudi ne more dati vsega znanja, ki ga človek v življenju potrebuje, pač pa se mora še naprej izobraževati, za kar ima danes dovolj možnosti. Organizirajo se praktični tečaji s predavanji in filmi, izdajajo se strokovni časopisi in knjige, za mlajše so posebne kmetijske šole, ker pa ta ni dostopna vsakemu kmečkemu fantu ali dekletu, imamo v vseh močnejših kmetijskih okoliših posebne kmetijsko-gospodarske šole. Samo na področju naše občine delujejo tri take šole.

Organizacija.

Morda nikjer drugje ni delo za pospeševanje gospodarstva v nekem okolišu tako povezano, kot ravno v sadjarstvu. Malo pomaga dobremu sadjarju, če se na primer bori proti mnogoterim sadnim škodljivcem, če pa okolica tega ne razume ali noče razumeti koristnosti njegovih ukrepov. Že pred desetletji so se sadjarji povezovali v svoja društva, z namenom da ob vzajemni pomoči izboljšajo sadjarstvo, da se skupno borijo proti raznim škodljivcem, da se družno izpopolnjujejo v svojem znanju, da skupno nastopajo s sadovi svojega dela na trgu. Taka organizacija je danes sadjarjem ravno tako potrebna. Večina naprednih kmetov je že organiziranih v Kmetijskih zadrugah, ki imajo nalogo, da s pospeševalnimi odseki organizirajo kmetijsko proizvodnjo ter s tehničnimi in materialnimi sredstvi pomagajo k njenemu hitrejšemu dvigu. Vse kmetijske zadruge na področju občine Kamnik imajo svoje delovne sadjarske odseke, ki so s sredstvi zadrug storili že mnogo za zboljšanje sadjarstva. Uspehi marsikje še niso vidni, saj se pokažejo šele po dolgotrajnem sistematičnem delu.

Obnova sadjarstva.

Predvsem bo treba obnoviti ogromno naših sadovnjakov. Večina večjih kmečkih nasadov je izčrpana, saj vemo, da v okolišu dolgo časa ni bilo nobene pomembne drevesnice, iz katere bi sadjarji mogli dobivati dobre sadne sadike, kolikor pa smo jih dobavljali od drugod, se je večina kaj slabo obnesla, delno zaradi spremenjenih podnebnih in talnih pogojev, delno pa zaradi neprimerne ravnanja z drevesci. Sadovnjaki so navadno pregosti, saj nam primerjava površin sadovnjakov in števila sadnega drevja kaže, da je drevja mnogo več, kot se ga na teh površinah more uspešno razvijati in dajati dobre pridelke. Drevje je slabo negovano, neočiščeno, spričo velike gostote previsoko za kakršno koli nego pa tudi pravilno izkoriščanje pridelkov. Po naših vrtovih ne najdemo več dreves enake vrste, kar zelo zmanjšuje vrednost našega celotnega sadnega pridelka, otežkoča pa tudi pravilno nego in obdelavo.

To nam kaže, v katero smer bo morala kreniti obnova našega sadjarstva. Nikakor ni naš namen podcenjevati vrednost obstoječega sadjarstva, želimo le, da se pri danih možnostih kolikor mogoče zveča njegova vrednost.

Predvsem je treba posvetiti večjo skrb negi sadnega drevja. Moramo se zavedati, da je sadno drevo živa stvar, izpostavljena vsem mogočim vplivom. Ni sadjar tisti, ki sadno drevo posadi, potem pa ga pusti toliko časa, da mu začne roditi. Dober sadjar mora negovati drevo, mu dati obliko, ga primerno gnojiti, ga varovati pred škodljivci, potem šele sme upati, da mu bo trud in znoj primerno vračalo.

Vse kar ne daje zadovoljivega pridelka, je treba čimprej odstraniti iz sadovnjaka. Prestaro, že odsluženo drevo, samo črpa hrano, je leglo različnih bolezni, zato napravimo z odstranitvijo takega drevja sadovnjaku veliko korist. Ugotavljamo, da je v naših sadovnjakih preveč sadnih sort. Da dosežemo v tem pogledu večjo enotnost, moramo začeti s sistematičnim precepljanjem tudi starejšega, seveda ne prestarega sadnega drevja. Le tako bomo dosegli za naše pridelke primerno tržišče.

Vemo, da so naša zemljišča že močno izčrpana. Če hočemo zvečati rodnost drevja, moramo sadovnjake redno gnojiti. S tem bomo povečali tako pridelek sadja, kakor tudi trave, ki jo navadno izkoriščamo v sadovnjakih.

Razmeroma hitro in učinkovito pa bomo izboljšali sadno proizvodnjo le z urejanjem novih večjih nasadov. Vse države v svetu, ki v sadni proizvodnji kaj pomenijo, so že pred desetletji prešle na tak način sadjarjenja. Na večjih strnjenih kompleksih, kjer talne in podnebne razmere ustrezajo uredimo večje nasade sadnega drevja, enotne vzgoje, z malo sortami. Prednosti tega načina sadjarjenja so ogromne ne le glede obdelave, ampak tudi, in to še posebno, glede ekonomike. V takih sadovnjakih je delo mnogo lažje, vzgoja in nega sadnega drevja sta dosti preprostejši, pri mnogo delih je mogoče uporabiti večje

stroje, ki za majhne sadovnjake niso ekonomični. Posebno velike pa so ekonomske koristi. Tako notranji kakor tudi zunanji trg vedno bolj zahtevata tipizirano sadje, to je, hočeta čim manj sort, in to v velikih količinah. Pri sedanji razdrobljenosti sort, razen tega še pri toliko proizvajalcih, smo lani ugotovili, da je sadja preveč, vendar pa še zdaleč nismo zadostili zahtevam tujih kupcev, ki so razen količin zahtevali tudi kakovost glede sort in seveda tudi zdravja.

Da pa sredstev za uvedbo večjih skupnih nasadov ne bi vlagali zaman, moramo izvršiti temeljite analize zemlje in klime izbranega področja, pri uvedbi sadnih sort pa moramo upoštevati predvsem sadni izbor, ki je prilagojen pedološkimi, kakor tudi klimatskim pogojem in ki hkrati ustreza zahtevam notranjega, kakor tudi zunanjega trga.

Ker zahteva uvedba večjega sadovnjaka precej investicij, ki jih posameznik le s težavo zmore, je potrebna pomoč skupnosti. Predvsem mu mora ta pomagati pri izdelavi ureditvenih načrtov, dajati mu mora strokovne nasvete pa tudi materialno pomoč.

Napredni sadjarji pri nas so že uvideli, da je ta pot edino pravilna. Na državnem posestvu Križ je zasajen velik skupni sadovnjak s površino 7 ha, nekaj dobrih sadjarjev v Tunjicah je že uredilo razen obstoječih starih nasadov nove, s površino 1 do 2 ha, javljajo pa se vedno pogosteje tudi drugi. Prepričani smo, da bo šla obnova sadjarstva v tej smeri mnogo hitreje, ko bo Sadna drevesnica v Kamniku mogla nuditi dovolj sadnih drevesc. Sadjarski odseki Kmetijskih zadrug morajo storiti za izboljšanje sadjarstva še več, kot so do sedaj. Tudi morajo odslej nuditi več strokovne in finančne pomoči, da bo mogoče zbrati čim več sredstev za obnovo sadjarstva.

Bolezni in škodljivci.

narede našemu sadjarstvu vsako leto ogromno škodo. Zaradi njih je pri nas vsako leto najmanj 50 % manj in še to slabega pridelka, kot bi ga lahko bilo. Tudi bolezni na sadnih plodovih so vzrok, da svojega sadja ne vnovčujemo tako, kot bi ga sicer mogli.

Danes poznamo na sadnem drevju na desetine različnih bolezni in škodljivcev, ki nam uničujejo sadno drevje ali pa samo sadni pridelek. Najbolj znane bolezni so: škrlup ali krastavost, sadna monilija ali gniloba, jablanov rak, jabolčni zavijač, češpljev zavijač, jablanov cvetožer, ameriški ali kalifornijski kapar, različne uši itd. Večina teh škodljivcev in še mnogo drugih, ki jih nismo našeli, je znana našim sadjarjem po svojem razdiralnem delu.

Od kod ta množica škodljivcev? Ogromna krivda za tako razširjenost je pri sadjarjih samih. S sodobnimi kemijskimi sredstvi in pri pravilni organizaciji je mogoče posamezne škodljivce popolnoma uničiti, ali pa njih škodljivo delovanje skoraj v celoti preprečiti. Precejšnja krivda zadene tudi nevestno trgovino s sadnimi sadikami in s sadjem. Znano je, da so najhujši sadni škodljivci prišli

iz Amerike v Evropo ravno po trgovini in so se tu, zopet zaradi nekontrolirane in brezvestne trgovine, nemoteno širili. Najlepši primer širjenja bolezni po trgovini je največji sadni škodljivec ameriški kapar. Iz večjih središč okužbe se ta širi povsod ob važnejših cestah ter ob večjih potrošnih središčih. Tako je iz Štajerske prodril do Ljubljane in ga je največ tam, kjer je velik promet. V Domžalah najdemo ameriškega kaparja povečini v neposredni bližini kolodvora, kjer so nekontrolirano iztovarjali okuženo sadje za predelavo. Tudi v Kamniku in neposredni okolici so že odkrili okužbe po kaparju. Delno so ga prinesli s sadnimi drevesci iz okuženih drevesnic, delno pa s sadjem. Ni redek primer, da vidite v trgovinah s sadjem popolnoma okužena jabolka, kupljena nekje na Štajerskem. Zaradi okužbe s kaparjem pač nimajo cene, našim trgovcem pa je velik dobiček važnejši od usode našega sadjarstva. Po nekaterih predelih Štajerske se je zaradi kaparja posušilo že na stotisoče dreves. Kakšno ogromno škodo je povzročil ta zajedavec najbolj vidimo iz dejstva, da smo pred vojno izvozili letno na tisoče vagonov izvrstnega sadja, sedaj pa ga s težavo spravimo čez mejo nekaj sto vagonov pri najboljših sadnih letinah.

Če nikjer drugje, je tu organizirana borba prvi pogoj za uspeh. Predvsem je nujno zimsko škropljenje sadnega drevja, ker s tem preprečimo razvoj velikega števila bolezni in zajedavcev, poletno škropljenje, in to vsaj 2—3 krat, pa nam obvaruje drevje in pridelek pred nadaljnji bolezni, predvsem pred cvetožerom, gnilobo, krastavostjo in zavijačem (črvivostjo), ki so vsakemu sadjarju dobro znane.

Poraba sadja.

Pri sedanji kakovosti proizvodnje sadja smo porabili 40 % pa tudi več sadja za sadjevec in za žganje, okoli 10 % sadja smo posušili in le okoli 50 % smo ga porabili presnega. S pravilno zaščito sadnega drevja pred škodljivci bo odstotek zdravega sadja mnogo večji, dozorevanje bo enakomernejše in zato naravno, tudi dohodek mnogo večji. V bodoče bo treba bolj skrbeti tudi za ureditev večjih brezdimnih sušilnic in vzbuditi večje zanimanje za sušenje sadja. Namesto kislega sadjevca, izdelujmo raje naravni sok. Tudi to naj bi organizirale kmetijske zadruga oziroma naj bi zgradile primerne predelovalnice. Priprava raznih kompotov in marmelad naj bi že enkrat prodrla tudi v kmečke hiše.

ZAKLJUČEK

Sadjarstvo je panoga, ki se od drugih kmetijskih panog bistveno razlikuje. Sadje včasih ni poznalo krize in je imelo vedno zadovoljivo ceno in dosti odjemalcev. Dobro blago vedno najde dobrega kupca. Imamo vse naravne pogoje za pridelovanje dobrih namiznih jabolk, zato naj teh nekoliko misli vzbudi sadjarje pri delu za zboljšanje sadjarstva v njihovo in skupno korist.

ŽIVALSKÉ ZANIMIVOSTI IZ KAMNIŠKE OKOLICE

Janez Matjašič

Favna bližnje in daljne okolice našega mesta ni ravno posebno bogata z redkimi zanimivostmi, toda vseeno je vredna, da jo spoznamo.

Kamnik ima zelo srečno lego. Obdaja ga ravnina, gričevje, hribovje in gorovje. Ima tudi mnogo lepih polj, travnikov in gozdov ter obilo različnega vodovja. Celo nekaj jam je v okolici, čeprav niso posebno velike. Tem pogojem primerno je tudi živalstvo.

Kadar nas zanese sprehod čez naše travnike in polja, največkrat srečavamo razne žuželke. Po cvetovih se spreletavajo vsakovrstne muhe, čebele, čmrlji, metulji, hrošči in drugo. Pač vsakdanja slika, za marsikoga precej nezanimiva. Da mnoge žuželke opravljajo opravevanje, da spet druge zatirajo škodljivce, tretje izvršujejo čistilne akcije, to pač v atomski dobi ni važno. No, pa se kljub temu potrudimo in si oglejmo kakega skromnega predstavnika te manjvredne družčine.

Po travnikih, ne daleč od mesta, večkrat opazimo dolgonogo, krilato žuželko, ki je zelo podobna velikemu komarju. Ne smemo je zamenjati z daljno komarjevo sorodnico tipulo, ki je po vlažnih krajih zelo pogostna in je reš videti kot ogromen komar. Ob poletnih večerih nam večkrat prileti v sobo in se je marsikdo ustraši, čeprav je popolnoma nedolžna. Naša žuželka pa ni temu lažnemu komarju prav nič sorodna, saj spada v skupino, ki jo v evropski favni zastopa le nekaj vrst. Ker je podobna tipuli, so jo tudi imenovali *Bitacus tipularius*. Bitakus je bolj južna žival in jo v Srednji Evropi poredkoma najdemo. Moramo ga prištevati med koristne žuželke, ker lovi različen mrčes, in to kar v zraku med letom. Da žrtev laže zgrabi, ima noge oblikovane na prav poseben način. Krempelj in en člen stopalca se namreč z drugimi deli noge zapirata kot rezilo pri žepnem nožu, zato lahko zgrabi žrtev kot s kleščicami. Bitakus ima glavo podaljšano v kljun, ki je značilen za vso skupino. Njegov bližnji sorodnik je pri nas pogostna panorpa, ki najraje poseda po grmovjih in se hrani z že razpadajočimi žuželkami. Včasih je veljala za roparja. Zanimiv je samčev organ

za pritrditev na samico ob parjenju. Videti je prav tak kot škorpionov zadek z želom. Zaradi tega se te, sicer nenevarne žuželke, ljudje boje.

Od drugih redkejših žuželk včasih vidimo belina *Pieris bryoniae*. Razširjen je v subalpskem pasu in v Posavju ter velja za posebnost.

Bolj zanimivi so naši gozdovi. Od drobnega živalstva je zlasti pomembna favna gozdnih tal, ki nenehno pretvarja listje in iglice v rodovitno gozdno zemljo. V vsakem kubičnem centimetru kar mrgoli drobnih pršic, pražuželk, kolobarnikov in glist. Na njihov račun so se seveda razvili tudi različni roparji. Od teh drobnih organizmov bi omenili zanimivega predstavnika zelo preprostih suhih južin, ki ga imenujemo *Siro duricorius*. Na zunaj ni prav nič podoben svojemu daljnemu bratrancu matiji. Noge ima namreč kratke in je zato na prvi pogled videti kot kaka pršica. Oči nima, ima pa ob strani prednjega dela telesa dve izboklini, ki so jih včasih imeli za oči, danes pa vemo, da sta to izvodili nekih obrambnih žlez. Kadar sirona zdražimo, zadiši po zelenih oreh. Vonj je za nas kar prijeten, odganja pa druge, bolj nevarne sovražnike — žuželke. Siro je ostanek prastare favne, ki je živela pri nas tedaj, ko je bilo v teh krajih še tropsko podnebje. Večina njenih bližnjih sorodnikov živi danes v vročih in vlažnih predelih zemlje. Tako so znani iz Afrike, Južne Azije, Ceylona in Sundskega otočja. V Evropi žive sironi samo v Jugoslaviji (celo več vrst). Eno vrsto so našli v Franciji in eno, sorodnega rodu, na Korziki. Vsi skupaj tvorijo ostro omejeno skupino razvojno najnižjih suhih južin.

Sira so najprej našli v jamah na Dolenjskem in šele kasneje so dognali, da živi tudi izven jam v zemlji. Drobna, približno 2 mm dolga živalca, kostanjevorjave barve, se med preperelim listjem in iglicami prav počasi giblje. S kleščicam podobnimi pipalkami si lovi hrano. Če zasluži nevarnost, se kar potuhne in je videti, kot bi poginil. Edina spretnost, ki jo siro zmore je, da se lahko giblje tudi nazaj in v stran.

V gozdni zemlji, nedaleč od Kamnika, so dobili celo majhne školjke iz rodu *Pisidium* in drobne, školjkam podobne rakce dvoklopnike. Doslej v znanstveni literaturi še nismo zasledili vesti, da bi ti dve izrazito vodni živalski skupini našli tudi v vlažni zemlji.

V naših gozdnih niso posebno redki prav škorpioni. Najbolj navaden je mali ščipalec (*Euscorpis germanus*), ki najraje živi v štorih in pod kamenjem. Sem in tja dobimo tudi večjega karpatskega ščipalca. Zelo presenetljiva je bila najdba velikega italijanskega ščipalca (*Euscorpis italicus*), in sicer v neki hiši na Šutni. Podobne živali sò baje videli tudi na Žalah. Italijanski ščipalec je popolnoma južna, mediteranska vrsta in bi Kamnik pomenil njegovo severno mejo.

Ker smo že ravno pri pajkovcih, ne smemo pozabiti na navadnega klopa, ki je v poslednjem času zelo zaslovel, čeprav v slabem pomenu. V Kamniški

Bistrici se je kmalu po vojni pojavilo hudo obolenje, neka oblika vnetja možganske mreže (meningoencefalitis). Kmalu se je bolezen razširila tudi v druge predele Slovenije. Pri tem sicer neprijetnem obolenju, ki pa navadno ni nevarno, so ugotovili, da je bil bolnik vedno nekaj dni pred izbruhom boleznih žrtev klosov. In tako so male zločince razkrinkali kot prenašalce virusnega meningoencefalitisa. Ne prenaša pa virusov vsak kloso. Zelo maloštevilni so z njimi okuženi, toda včasih le hoče zla usoda, da smo žrtev takega nesrečnega primera.

Klopi se drže na robovih gozdov, kjer je gosta podrast. Največ se jih zbere ob kaki stezi ali poti, kjer hodi živina. Posebno kemično čutilo jim namreč pove, kje so taka mesta. Tam čepijo na rastlinju z izproženimi prvimi nogami in čakajo žrtve. Brž ko se jih ta dotakne, se jih v hipu oprimejo in si tako poiščejo primerno mesto za svojo krvavo gostijo.

Pozabimo na te nepridiprave in si raje oglejmo nekaj lepih predstavnikov gozdnega živalskega sveta. Od hroščev pogosto srečamo, zlasti na gozdnih robovih, prekrasno smaragdnozeleno podvrsto bakrenega krešiča, ki je seveda, kot vsi krešiči, zelo koristen. V gozdu ni redke precej velik, črn, na robu nekoliko modrikast krešič *Carabus catenulatus*. Ne smemo ga zamenjati z vijoličastim krešičem. Ob vodi pod Kalvarijo so našli precej redkega črnega bradavičastega krešiča *Carabus variolosus*. V višjih gozdovih živi lepi, dolgonogi in ploščati *Carabus creutzeri* in njemu podobni *C. irregularis*, ki pa se sveti nekoliko bakrenordeče. Prava lepota med krešiči sta kovinsko modri *C. intricatus* in prav tako modri ali vijoličasti *C. coelatus* z zrnatimi pokrovkami, ki živi izključno na jugoslovanskem ozemlju in tvori krasne podvrste (sarajevska, dalmatinska i. t. d.).

Eden najlepših evropskih hroščev, ki ga zelo poredkoma dobimo v naših gozdovih, je mlinar (*Polyphyla fullo*). Podoben je majskemu hrošču, samo da je mnogo večji (nad 3 cm, rjave ali črne barve) ter posut z večjimi ali manjšimi kot sneg belimi lisami.

V naši okolici dobimo razne večje kozličke, od katerih je še najbolj pogosten muškatni, ki je kovinskozelene barve in lepo diši po muškatu. Za Kalvarijo vidimo sem in tja rogina ali hrastovega kozlička (*Cerambyx cerdo*). Velika, temnorjava žival ima za svojo velikost ogromne tipalke, ki zlasti pri samcu dosežejo precejšnjo dolžino. Pri Kamniku smo nekajkrat ujeli tudi našega največjega kozlička *Ergates faber*. *Ergates* ima največ sorodnikov v tropih.

Naši gozdovi so bogati tudi z večjimi zastopniki živalstva. Od ptic je pogosten krasni kobilar, ki je v glavnem živorumene barve le krila in večji del repa so črni. Tako lep pa je le samec, kajti samica je bolj umazanozelene barve. Gozdne kure so zastopane po gozdnem jerebu in divjem petelinu.

Favna sesalcev je še dosti pestra. Če pričnemo pri manjših, moramo omeniti razne rovke, rumenovrato gozdno miš, polhe, ljubke podleske, ježa itd. Obe

podlasici in dihur niso nobena redkost. Kuno zlatico in belico pa bolj redko vidimo. Godrnjač jazbec večkrat prihaja po svoje dnevne obroke na naše njive. V kamniške gorske gozdove (zlasti na Menino planino) se pogosto zateče medved. Pred vojno so dva ustrelili in je bilo o tem v dnevnem časopisju mnogo pisanja. Divji prašiči se klatijo v hribovju, ki se vleče od Starega gradu proti Štajerski. Včasih pridejo tudi v bližino Kamnika, pa se zopet umaknejo v bolj oddaljene predele. Znan je primer pred vojno, ko je divji prašič padel v umetni kanal, ki dovaja vodo k mali elektrarni pred Duplico, kjer so ga pobili. Zaradi teže ga niso mogli potegniti iz kanala, zato so dvignili zatvornice in voda je naplavila truplo malo pred tovarno pohišva.

Srnjadi je v kamniških gozdovih še kar dovolj. Ni lepšega pogleda, kakor opazovati proti večeru ali zgodaj zjutraj pasočo se srnjad. Jeleni so bili v naših gozdovih že zdavnaj iztrebljeni. Na srečo pa so med zadnjo vojno sami prišli iz nekega lovišča v gozdove Kamniške Bistrice, kjer se zadržujejo še sedaj in se prav dobro počutijo.

Planinska favna in flora sta vsekakor največja privlačnost za ljubitelja narave. V višinah so se izoblikovali posebni živalski tipi, ki v nižinah navadno nimajo najbližjih sorodnikov. Ne bomo se omejili samo na favno visokih vrhov, saj moramo prištevati k alpski favni tudi velik del favne planinskih dolin.

Od manjših živali so se zlasti polži in žuželke izoblikovali v posebne alpske oblike.

Od polžev so velike posebnosti: *Milax robiči* (Suhadolnikova dolina in Mokrica), *Orcula gularis restituta* (dolina Kamniške Bistrice), *Delima gracilis*, *Clausilia approximans* (obe v Kamniških planinah). Slednja vrsta zaklepnice je zelo redka.

V naših planinah živi tudi redka kopna pijavka *Xerobdela*, ki ni posebnost samo naše, temveč tudi evropske favne sploh. Kopne pijavke namreč živijo le v vlažnih tropičnih pragozdovih. Najbolj znane so ceylonske, ki so prava nadloga. Popotniku se vtihotapijo pod obleko, včasih prav v velikih množinah in mu pijejo kri. Najraje žive na drevju.

Naša kopna pijavka pa ni tako strašna. Vse do nedavnega so jo sicer obsojali, da pije kri planinskemu močeradu, pred nekaj leti pa je neki avstrijski biolog dognal, da se hrani samo z deževniki. Na Zoološkem inštitutu ljubljanske univerze so nekoč gojili naše kopne pijavke in planinske močerade, ter so čakali, kdaj bodo pijavke napadle močerade. Zgodilo se je ravno obratno. Močeradi so požrli pijavke. Že takrat, torej še pred avstrijskim odkritjem, so naši zoologi dvomili o tem, da bi *Xerobdela* zajedala planinskega močerada. *Xerobdela* živi le v alpskih predelih Slovenije in v manjšem delu Avstrije. Drugje na svetu ni znana.

Od žuželk žive v naših planinah zlasti razne vrste metuljev. Sem in tja vidimo prekrasnega, prosojnega, črno in rdeče pikastega apolona, ki je ponos

vsake zbirke. Včasih so apoloni živeli tudi v Kamniški Bistrici, vendar so jih na žalost razni ljubitelji popolnoma iztrebili.

Velika redkost Kamniških planin je *Rebelia karavankensis*, ki je sicer doma le v Karavankah, enkrat pa so jo našli tudi v naših planinah.

Zanimivo je, da je mnogo alpskih metuljev temno obarvanih. Tako nahajamo v naših planinah temno obliko vrste *Agria tau*, sorodnika nočnega pavlinčka. Majhni, črni, izključno visokogorski metulji sodijo k rodu *Psodus*. Od teh je najjimenitnejši *Psodus spitzi*, ki so ga prvič videli na Triglavu in živi v najvišjih legah Julijskih Alp, Karavank in Kamniških planin. Rod *Erebia* ima tudi prav številne temne alpske vrste.

Kar je apolon za alpske metulje, to je planinski kozliček (*Rosalia alpina*) za hrošče. Planinski kozliček je pravi okras naših planin. Na sivomodri podlagi ima lepe žametnočrne lise. Planinski kozliček zaide tudi v nižje lege, saj sta bila dva ujeta celo pri spodnji kamniški postaji.

Od malih krešičev srečamo v planinah ozkoglavega *Cychrus schmidti*, ki je na prvi pogled videti kot rilčkar. Med alpske krešiče moramo prištevati tudi kreutzerjevega krešiča (*Carabus kreutzeri*).

Samo iz slovenskih planin, seveda tudi iz kamniških, sta poznana dva lepejneca, daljna sorodnika zloglasnega koloradskega hrošča. Imenovali so ju *Chrysochloa liturata* in *Chrysochloa gloriosa*.

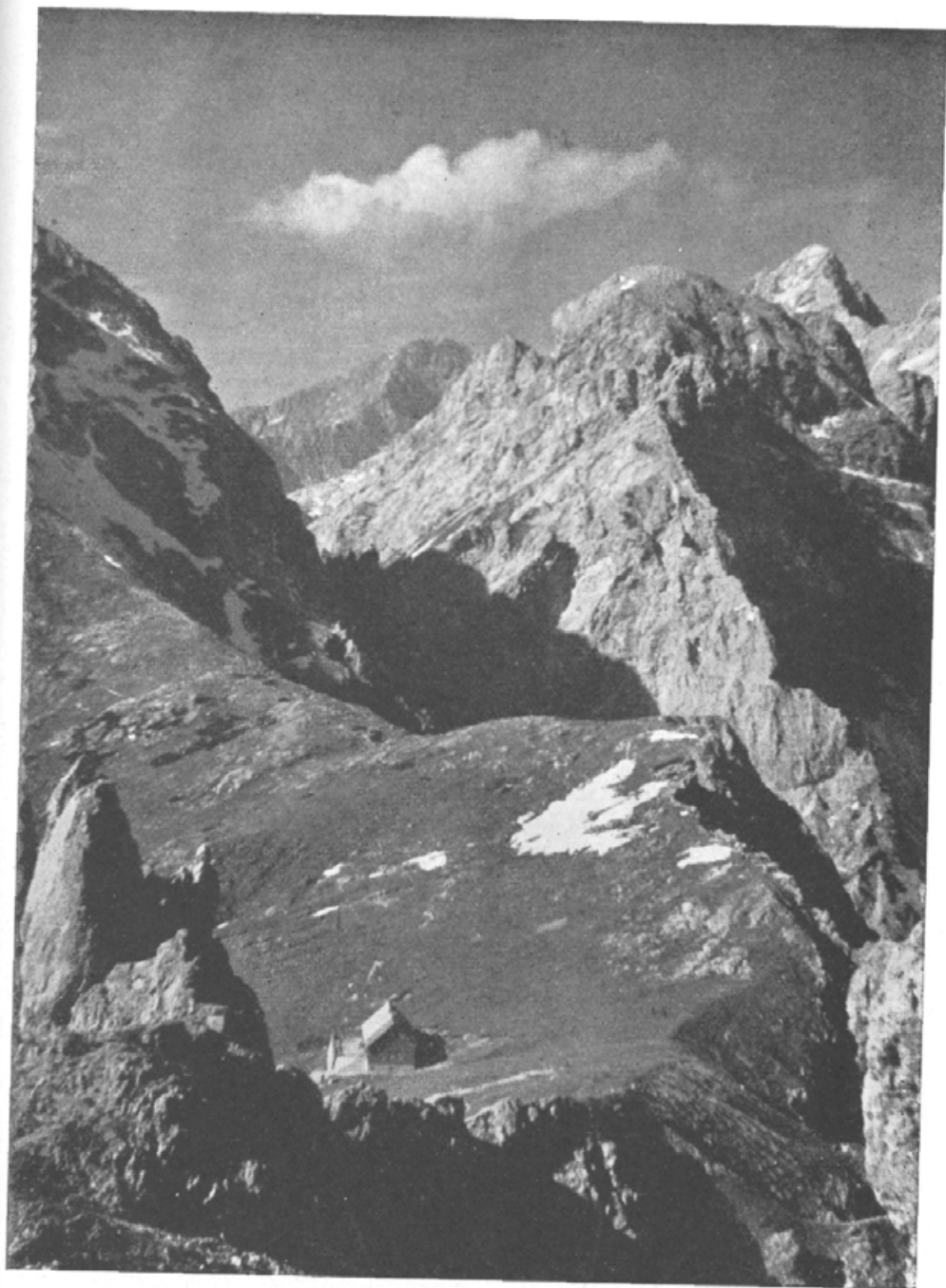
Od nižjih vretenčarjev oživlja naše planine popolnoma črni planinski močerad. Pogosto ga po dežju srečamo v višjih legah. Kot oglje črna koža se mu lepo svetli, kot da bi bila lakirana. Planinskemu močeradu ni treba za svoj zarod iskati vode, kajti le po dva mladiča se popolnoma razvijeta že v materi. Samica navadnega močerada pa skoti v vodo večje število drobnih paglavcev.

V mlakah višjih leg živi lepo pisani planinski pupek (*Molge alpestris*).

Od plazilcev večkrat vidimo v naših planinah črnega gada, ki je samo zvrst navadnega. V Kamniški Bistrici so našli celo bosanskega gada. Prav tako živi v Kamniški Bistrici tudi zelo redka črna belouška, ki je sicer južna žival. Iz kamniške okolice omenjajo tudi redko progasto belouško.

Planinska ptičja favna je dobro zastopana po najrazličnejših predstavnikih. Mali divji petelin ali ruševac je velika vaba za naše lovce. Prav tako v višjih legah živi planinska jerebica ali belka, ki je pozimi lepo bela. Planinski orel, dasi redek, se še vedno prepeljava nad našimi planinami. Skalovje oživlja prekrasni planinski plezalec, ki pri plezanju bahavo razkazuje razprta, večidel rdeče obarvana krila. Plezalca včasih videvamo celo v skalovju Malega gradu, kjer ga ljudje prav malo motijo.

V jatah poletavajo po naših planinah planinske kavke, ki so z zlatorumenimi kljuni in rumenimi nogami prav lepe ptice. Pinoža ali planinski ščinkavec ni pri nas nikaka redkost.

*Rajko Gregorc: Koča na Kamniškem sedlu (1884 m), v ozadju Grintovec (2558 m),
v sredini Turska gora (2235 m), desno Skuta (2532 m)*

Od drobnih sesalcev so v Kamniški Bistrici ujeli planinsko rovko (*Sorex alpinus*). Prav tako se v višjih legah dobi črna, alpska oblika rovkinine sorodnice *Neomys fodiens*.

Planinski zajec je v Kamniških planinah precej znan gost. Poleti je rjavosive barve, pozimi pa postane bel, razen koncev uhljev. Torej isti primer kot pri belki ali hermelinu.

Največji okras naših gora je gams. Prelep je pogled na vratolomno skakajočo čredo gamsov, ki si išče zavetje v strmi steni. Poleti so gamsi v bolj odljudnih, višjih legah naših Alp, pozimi pa se pomaknejo v nižje predele. Znan je primer, da je gams prišel celo v spodnji del Kamnika, kjer se je zapletel z roglji v neko ograjo in so ga tako ujeli.

Manjše črede gamsov so opazovali celo v hribovju za Starim gradom.

Vodna favna kamniške okolice je glede na različno vodovje zelo pestra.

V planinskih hitro tekočih vodah je doma planinski vrtinčar (*Crenobia alpina*). Večkrat ga najdemo na spodnji strani kamenja, kjer polzi elegantno kakor droben črn ploščat polžek. Prednji del telesa je podaljšan v dva krpasta rogljiča, ki mu rabita kot nekaki tipalki. Planinski vrtinčar ima dvoje preprostih očesc, s katerima lahko zaznava le smer svetlobe. Njemu zelo podoben je vrtinčar *Polycelis cornuta*, ki je v naših potokih navadna žival. Od planinskega vrtinčarja se razlikuje po tem, da ima na prednjem delu telesa, in sicer ob robu, vse polno očesc, ki so razporejena v obliki krivulje.

Od vodnih polžev sta zelo imenitna *Lithoglyphus fluminensis erectus* iz Stranj in *L. robičianus* iz Potoč pri Predvoru.

Z raznimi vodnimi žuželkami, zlasti ličinkami, so naše vode zelo bogate. Precej redek pa je pri nas ogromni vodni hrošč, črni potapnik. Nekaj primerkov so ugotovili v stoječih vodah okrog Kamnika. Kot smola črno in nekoliko v olivno barvo prelivajoče se telo je dolgo skoraj 5 cm. Oblike je jajčaste. Potapnik je spodaj porasel z dlačicami, ki vedno zadržujejo nekaj zraka in je videti (samo v vodi), kot bi spodaj imel srebrn oklep. Odrasel hrošč je vegetarijanec, ceni le vodne rastline, ličinka pa je hud ropar. Potapnik polaga jajčeca v posebne retorti podobne vrečice, ki plavajo malo pod vodno gladino. Vrečka moli iz vode cevko, po kateri prihaja zrak. Čez vsako tako vrečico dá potapnik list, da je manj vidna. Pogostnejši kot potapniki so obrobljeni kozaki, drzni roparji naših vod.

Od vretenčarjev je v naši vodni favni zanesljivo najimenitnejši potočni piškur, ki danes nedvomno sodi med vretenčarje najnižje še živeče vrste. Piškurjevo telo je kačasto in je še najbolj podobno jegulji. Imá lijakasta usta brez pravih čeljusti. Tudi parnih plavuti, ki so predhodnice nog, piškur še nima. Hrbtenico ima komaj nakazano s hrustančastimi polobročki. Poglavitna telesna opora mu je hrbtenična struna. To imajo više razviti vretenčarji samo v zgodnjem zarodkovem razvoju in jo kasneje nadomesti bolj pripravna hrbte-

nica. Piškur živi v Bistrici, Nevljici, Pšati, Tunjščici in njih pritokih. Zlasti veliko jih je spomladi v dobi drstitve, ko se jih ponekod naberejo ogromne množine.

Razen ostalih, manj pomembnih rib, žive v Bistrici in Nevljici tudi postrvi. Naša domača potočna postrv je že bolj redka, pogostnejša je ameriška postrv ali šarenka. V dolnji tok Bistrice so baje včasih zašli tudi sulci.

Od ptic oživljata naše vodovje zlasti povodni kos in vodomec. Slednjega zaradi prelepe zunanosti težko prištevamo k naši favni. Saj pa tudi ima večino sorodstva v toplih tropskih krajih. Lepo ga je videti, kako se spušča kot živi dragulj na vodno gladino, kjer spretno lovi ribe. Ob pogledu na njegovo bajno lepoto nam postane toplo pri srcu, tembolj pa zato zazebe ribiča, kadar ga zagleda, ker si tudi vodomec lasti lovsko pravico nad njegovim lovnim območjem. Toda vseeno bi bilo škoda uničiti tako lepo ptico. Človek se nehote zamisli v čase, ko je bilo še mnogo vodomcev, pa tudi dovolj rib. Lahko smo prepričani, da ni bil vodomec tisti, ki je tako strašno opustošil ribji svet. Kako so neki mogle ribe ob vodomcih živeti stotisočletja, pa jih kljub temu ni nikdar zmanjkalo? Človek prerad vidi majhne škodljivce, največjega pa navadno prezre. Se pač nerad pogleda v ogledalo.

Uboga, nagajiva vidra je tudi nekoč oživljala naše vodovje. Zlasti mnogo jih je bilo ob srednjem toku Nevljice. In danes? Zastonj jih iščeš po vsej naši okolici. Plačale so hud davek zaradi ženske nečimrnosti, lovske strasti in zaradi »varovanja«
ribjega sveta.

Podzemni svet naše bližnje in daljne okolice krije sicer skromno živalstvo, zato pa ima nekatere prav redke posebnosti.

Samo iz talne vode pri Domžalah je znan slepi, do 3 cm dolgi, podzemski vrtinčar *Dendrocoelum abditum*. Našli pa so le nekaj primerkov, ko so črpali vodo.

Od vodnih podzemskih polžkov sta iz naše okolice znana *Valvata spelaea* in *Paladilhopsis robičiana*. Slednjo so opazili v nekem izviru pri Predvoru in baje tudi na Šenturški gori.

Med kopnimi jamskimi polžki je najbolj znan rod *Zospeum*. Ti polžki imajo kot buckina glavica velike nežne lupinice. V naši okolici so njih zastopniki *Zospeum spelaeum*, *Z. lautum* in *Z. alpestre*. Prvega so dobili v jamah na Dobenem, pri Domžalah in v Moravčah. Podobno živi *Z. lautum*, ki pa je razmeroma redek. *Z. alpestre* je v jamah na Veliki planini (Divja griža, Veternica), V jamski zemlji, toda samo pri Moravčah in Domžalah, rije *Acme stussineri*. Zanje menijo, da ni prava jamska žival.

Tudi jamski hrošči imajo pri nas zanimive zastopnike. Od roparskih bi omenili popolnoma slepe anoftalme, ki so skoro izključno omejeni na Slovenijo in žive tudi v podzemlju naše okolice. Največja redkost je anoftalmov sorodnik *Aphenopidius*, ki ga poznamo le iz treh jam v okolici Vranskega, sicer pa ne

živi nikjer drugje na svetu. Hrošček ima vitko telo, je slep in brez barve ter ima zelo dolge noge in tipalnice.

Prav táka posebnost so jamski hrošči mrharji, ki žive v okolici Moravč in Domžal. Sodijo k rodu *Ceutomonocharis*. Tako je *C. robiči* znan le iz jame Ihanščice, *C. freyeri* živi samo v Dolgi jami pri Domžalah, *C. robiči* podvrsta *staudacheri* pa le v Bostonovi jami pri Moravčah. Rod *Ceutomonocharisa* najdemo le še v okolici Sevnice, Krškega in pri Lastniču blizu Sotle. V zahodni Lombardiji so opazili dve vrsti jamskih hroščev, ki domnevno spadata v ta rod, kar pa je zelo dvomljivo. Od drugih mrharjev so v kamniški okolici ugotovili tudi rod *Aphaobius*. Ta živi izključno v Sloveniji.

To bi naj bil kratek pregled vsega zanimivejšega živalstva naše okolice. Kakor vidimo, imamo razen navadnih, povsod živečih predstavnikov tudi nekaj prav redkih in zanimivih oblik. Spoznavanje naše favne pa še zdaleč ni zaključeno. Temeljite znanstvene preiskave bodo verjetno odkrile mnogo zanimivosti, ki so našim očem za zdaj še prikrite.

ČLAŠE PRIZADEVANJE ZA SODOBNO OPREMO STANOVANJ

Niko Kralj

V letošnjem letu začenjamo s poglobljeno akeijo za graditev stanovanj. Že samo iz sredstev, ki se bodo nabrala iz 10% plačilnega sklada, bomo pridobili več kot 30 milijard dinarjev. Slovenski delež bo presegel 5 milijard. K tem vsotam pa nismo prišteli sredstev, ki jih bodo vlagale gospodarske organizacije in zasebni graditelji za investiranje v stanovanja.

Pohištvo predstavlja petino vrednosti novo zgrajenega stanovanja, zato bo prav, če spregovorimo nekaj besed o tej pomembni veji našega komunalnega gospodarstva.

Konec maja letos je bila v vseh prostorih Gospodarskega razstavišča in v obeh spodnjih etažah stanovanjske palače na Titovi cesti, odprta razstava z naslovom »Stanovanje 1956«. Pomemben del te zvezne razstave, ki ima propagandno-poučni smoter, je namenjen ravno sodobni opremitvi stanovanja. Tovarna »Stol« se je, kot največje tovrstno podjetje v okolišu, z vso resnostjo pripravljala na ta dogodek. Razpisani natečaj za najboljše rešitve sodobnega pohištva pa je dajal tej zvezni razstavi poseben razvojno-pregledni poudarek.

Slovenska pohištvena proizvodnja ima v državnem merilu posebno mesto, saj predstavlja vrednost 6.6 milijard dinarjev letne proizvodnje (podatek Zavoda za statistiko LRS 1954). Polovico te vrednosti ustvari obrt, polovico pa industrija. V industrijskem delu je udeleženo podjetje »Stol« z več kot četrtino slovenske proizvodnje.

Zavoljo pomembne pohištvene industrije v kamniški komuni in vodilne vloge tovarne »Stol« v proizvodnji sedežnega pohištva v federaciji, je potrebno, da vemo kje smo v razvoju pohištva v primerjavi z evropsko proizvodnjo.

Da pa bomo laže ocenili dosežene rezultate na razstavi »stanovanje 1956«, moramo primerjati dvoje večjih pohištvenih razstav: razstava pohištva na beži-grajski gimnaziji leta 1952, ki jo je organiziralo podjetje »Les« Ljubljana, in razstavljeno pohištvo na Prvi mednarodni razstavi predelave in uporabe lesa lani, na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani.

Razstavi sta bili po značaju različni, kar bomo upoštevali in primerjali napredek v izdelavi pohištva le pri tistih podjetjih, ki so razstavljala na obeh razstavah. Skušajmo torej ugotoviti oblikovno stanje na našem pohištvenem trgu in ga primerjati s Švico, Francijo in Nemčijo. Ker se omejujemo samo na oblike, bi bila primerjava in ocena težavna, če ne bi pohištvo kot celoto razdelili na razvojne stopnje. Pri analizi pa nimamo v mislih vsega jugoslovanskega pohištva, temveč samo razmerje pri današnji proizvodnji in prodaji. To pohištvo bomo razdelili v konservativno, modernizirano in organsko pohištvo.

Pod oznako KONSERVATIVNO POHIŠTVO pojmuje vso tisto opremo, ki se opira na oblikovne vzore stilnih obdobj. Sem prištevamo tudi tiste oblikovne rešitve, ki že nimajo nič več skupnega s stilnim pohištvom, vendar pa ga še vedno oživljajo v najrazličnejšem okrasju in profilih, ki funkcijsko niso upravičeni. Osnovna naloga tega, za naše današnje pojme zaostalega

pohištva, naj bi bila občudovanje množine vložnega dela in s tem priznavanja svojske vrednosti, medtem ko je uporabnost podrejenega pomena.

K MODERNIZIRANEMU POHIŠTVU sodi vsa tista oprema, ki je sprejela nove materiale (n. pr. vezan les) in jih, za razliko od konservativnega pohištva, napredneje uporabila. Pri moderniziranem pohištvu so se resneje uveljavile zahteve po praktičnosti in preprostosti, vendar pa je to pohištvo obdržalo nefunkcionalne oblike. Njegova karakteristika je namerno iskanje modnih oblik, ki nimajo uporabnega opravičila. Oblikovalci tega pohištva niso doumeli bistva moderne.

ORGANSKO POHIŠTVO pa imenujemo danes vse tisto moderno pohištvo, ki je prirejeno človekovim zahtevam v najširšem pomenu te besede. K tem zahtevam prištevamo tudi človekovo potrebo po lepem, ki naj se izraža le v lepih razmerjih, preprosti in čisti obliki. To pohištvo ne more imeti oblik, ki bi ne bile funkcijsko in ekonomsko utemeljene.

Razen te delitve pa bi bilo treba razmisliti še dva pojma: kaj je modno in kaj je moderno pohištvo.

Poizkusimo razčleniti ta pojma na moderni opremi. V našem primeru bo to oris načel, ki so osnova pojmovanja in načrtovanja modernega pohištva.

V številnih ilustriranih revijah, na raznih razstavah ali pa v izložbah velikih trgovskih hiš za pohištvo, opazimo dostikrat napise »Novo« ali »Novost«. To je lahko reklama ali pa so to le modna gesla. Kadar pa govorimo o novem v modernem pohištvu, bi naj pojmovali oznako nove konstrukcije, nove originalne lesne zveze, ki spreminjajo poprejšnje oblikovne rešitve in so največkrat rezultat nastajajoče in spreminjajoče se mehanizacije. To velja predvsem za industrijske izdelke; podobno pa je tudi v obrti, samo s to razliko, da se ročna orodja niso tako zelo spreminjala, da bi nastale v izdelavi pohištva večje konstruktivne spremembe. Obrt je, z redkimi izjemami v najnovejšem času, obdržala v tisočletjih preizkušene lesne zveze. Ohranjale so se zato, ker so bile smotrne in so nastale iz potrebe. Tako je razumljivo, da se danes v obrti redkokdaj pojavljajo nove, ekonomsko in konstruktivno utemeljene rešitve. Treba pa je upoštevati tudi to, da obrt izvršuje bolj ali manj individualna naročila in ji ni treba misliti na probleme tipizacije, niti ne na montažno pohištvo, na možnost dokupovanja itd. Ravno te dodatne zahteve, kakor so montaža, nalaganje, dokupovanje, tipizacija in standardizacija, so rodile v novem času množico dobrih novih rešitev.

Povsem jasno pa danes opredeljujemo, kaj je moderno pohištvo. Beseda moderno ni oznaka stila v starem pomenu besede. S tem pojmom označujemo opremo, katere merilo je človek, ki mu je pohištvo namenjeno, ki računa z njegovimi potrebami in navadami. Prvi pogoj modernega pohištva je, da kar najboljše rabi svojemu namenu. Službo človeku, ki naj jo opravlja moderna oprema, pa ne omejujemo le na čisto utilitarne naloge, pač pa tudi na službo,

ki naj jo izvrši v estetskem smislu. Ta estetika pa je nova, kakor so nova proizvodjalna orodja, ki so se uveljavila po industrijski revoluciji. Ta docela upošteva človekovo željo po lepem, izraža pa se v preprostosti, odkrito in nedvoumno pokaže svojo naravo, svoj element v materialu, svoje logične konstruktivne zveze in svojo naravno barvo. To novo pohištvo je lahko, higiensko in tako v popolnem nasprotju s starim pojmovanjem o reprezentančnosti, ki se je kazala ob drugem tudi v teži in kopičenju okrasja. Moderno pohištvo s svojim novim oblikovnim izrazom ni nekaj zaključenega. Lepota uporabnega predmeta je funkcija napredka in razvoja tehnične znanosti v danem trenutku. Moderna estetika je harmonija vsklajenih stalnih in izpreminjajočih se pogojev, kot so: minimalna uporaba materiala, maksimalna udobnost, nizka cena, preprosta konstrukcija, ki jasno poudarja svoje člene, primerna prilagoditev obdelovalnim strojem, novim tehnološkim in organizacijskim

postopkom, ki ekonomično izpreminjajo konstrukcijo in z njo oblikovno rešitev uporabnih izdelkov, kot je pohištvo.

Razumeti »moderno« v oblikah uporabnih predmetov, se pravi poznati zakone evolucije in relativnosti. Moderen bi bil v današnjem smislu tak umetno napravljen predmet, ki bi bil oblikovan tako popolno, kakor je oblikovala narava žive organizme v evoluciji dolgih tisočletij. Praviloma je na razvojnih produktih narave odmrlo vse, kar je postalo funkcijsko nepotrebno, prav tako pa ni brez nujnosti nič nastalo. Če smo sposobni oblikovati po zgledu narave in ustvariti organsko popolne izdelke, upoštevati vse vplive, ki imajo pravico, da drugačijo oblike, in če smo se naučili prenesti zakone evolucije v načrt izdelka, smo oblikovali **m o d e r n o**.

Moderna arhitektura izhaja danes iz spoznanja, da je ekonomija izredno važna zahteva, ki so jo prejšnje dobe velikokrat zapostavljale. Mirno lahko trdimo, da trošimo preveč dragocenih materialov, v našem primeru lesa, ker izdelki, glede na statične zahteve, niso primerno dimenzionirani. Vsak sestavni del mora biti izdelan v taki jakosti, da celotni izdelek zadosti svoji funkciji. Še več: ravnati moramo spet po zgledu narave, ki raje dopusti, da se v najbolj neugodnih vremenskih pogojih podre in polomi določeno število dreves, kar je bolj ekonomično, kakor če bi narava vsa drevesa močnejše dimenzionirala.

Razen smotrnega dimenzioniranja delov in celote pa so v modernem pohištvu zelo važne konstruktivne lesne zveze. To je obširno neobdelano polje, ki skriva v sebi iznajditeljske možnosti, prihranke materiala in porabe delovnega časa. Vstopnico za to področje pa si lahko pridobimo samo z obvladanjem vsega že obstoječega v teoriji in praksi.

Razdelili smo pohištvo na konservativno, modernizirano in organsko, opredelili smo tudi modno in moderno, sedaj pa ločimo pohištvo še na omarasto in sedežno, ki je imelo tako v preteklosti kakor tudi v današnji proizvodnji različen razvoj. Primerjava stanja v proizvodnji pohištva pri nas z nekaterimi zapadnoevropskimi deželami, ki izdelujejo pohištvo, bi bila takale:

OMARASTO POHIŠTVO

	Jugoslavija	Francija	Nemčija	Švica
konservativno	30%	60%	40%	50%
modernizirano	67%	35%	35%	40%
organsko	3%	5%	25%	10%

SEDEŽNO POHIŠTVO

	Jugoslavija	Francija	Nemčija	Švica
konservativno	5%	40%	30%	30%
modernizirano	90%	55%	45%	55%
organsko	5%	5%	25%	15%

Jugoslovansko pohištveno proizvodnjo karakterizira v primerjavi z zapadnoevropskimi državami zelo visok odstotek moderniziranega in manj konservativnega in organskega pohištva. Posebno pa je opazno to stanje pri sedežnem pohištvu. To je zanimiv pojav, ki ima vzroke v preteklosti, in ki si ga razlagamo takole: sedežno pohištvo je po svojih konstrukcijah in standardnih dimenzijah mnogo bolj prirejeno za standardizacijo, kot je to pri omarastem pohištvu. Če se za določen uporaben predmet postavijo standardne mere in če je poraba tega predmeta velika, nastanejo pri določeni tehnični razvitosti gospodarstva pogoji za serijsko proizvodnjo. Tako je bilo pri nas pred desetletji, ko se je začela razvijati stolarska industrija z bogato in kvalitetno surovinsko osnovo.

Pri omarastem pohištvu pa je bil razvoj drugačen, zato je ostalo to pohištvo do nedavna prepuščeno obrti in manjši industriji. Tako je odigrala ravno stolarska industrija pri nas pomembno oblikovno razvojno vlogo v pohištvu. Formalni napredek v moderni stolarski industriji, vsaj za nas, ki smo sprejemali vzorce stolov iz tujine, ni bil rezultat zavestnega modernega oblikovanja,

temveč je te napredne oblike narekovala moderna tehnika. Če hoče biti industrijska proizvodnja uspešna, zahteva: množino enakih predmetov, pri majhni uporabi materiala in poenostavljanje dela ter skrajšanje delovnega časa pri izdelavi. Vse to pa je v skladu z načeli moderne. Iz teh vzrokov imamo danes visok odstotek moderniziranega pohištva, ki je vmesna razvojna stopnja k proizvodnji resnično modernega organskega pohištva. To delo pa mora opraviti oblikovalec, ki bo tehnično civilizacijo oblikovno priredil tehnični kulturi.

Sedežno pohištvo, očiščeno dekorativne navlake, je zaradi velike potrošnje in majhne kupne moči potrošnikov ugodno vplivalo na oblikovni razvoj omarastega pohištva. Ta razvoj smo opazili zlasti po letu 1951, ko je uredba gospodarskega sveta zavrila nakup pisarniškega pohištva. Na oblikovni razvoj pa so ugodno vplivale tudi višje cene lesa po letu 1952, in prav razstava pohištva, ki jo je leta 1952 organiziralo trgovsko podjetje »Les« Ljubljana, je prelomnica v smeri takega napredka. V odstotkih bi napredek izrazili takole:

OMARASTO POHIŠTVO

	1952	1955
konservativno	45%	30%
modernizirano	53%	67%
organsko	2%	3%

SEDEŽNO POHIŠTVO

	1952	1955
konservativno	15%	5%
modernizirano	83%	90%
organsko	2%	5%

Za ilustracijo bi bila zanimiva primerjava našega stanja s stanjem v Nemčiji.

Proizvodnja nemškega konservativnega pohištva se vsa povojna leta manjša, tako da se danes proda v Nemčiji nekako 35% te vrste opreme. Ta padec je šel prva leta v korist moderniziranega pohištva, zadnja leta pa se razrašča prodaja organskega pohištva na račun tako konservativnega kakor tudi moderniziranega pohištva. Na razvoj zapadnonemškega pohištva so, zelo podobno kot pri nas, koristno vplivala huda povojna leta. Nekoliko drugačen je bil razvoj v Švici in v Franciji.

Švicarski sorazmerno visok življenjski standard je precejšnja ovira v razvoju, pri Francozih pa se trdovratno ohranjajo oblikovni vzori njihove bogate umetnostne dediščine in s tem ovirajo napredek.

Jugoslovansko konservativno pohištvo, ki ga proizvajamo še danes, je mnogo bolj odmaknjeno od originalnih stilnih vzorcev, kot je to na primer v Franciji in Švici. To je razumljivo zaradi pomanjkanja primernih stilnih originalov. Skupna karakteristika vsega konservativnega pohištva pa so mizarsko sestavljene konstrukcije s pogostim globokim blazinjenjem.

Večje so razlike v moderniziranem pohištvu. Naše pohištvo te smeri ima višji odstotek krivljenih sestavljenih elementov in manj oblazinjenih izvedb glede na te vrste pohištva Zapadne Evrope, ki je povečini mizarsko sestavljeno ali pa celo kombinirano s kovinskimi podpornimi elementi.

Pri organskem sedežnem pohištvu ostajamo Jugoslovani zvesti domačemu, zlasti bukovemu lesu, glede na sorazmerno visoke cene tapet pa neblazinjenemu ali nizko tapeciranemu sedežnemu pohištvu. Deželi z visoko razvito kovinsko industrijo, kot sta Nemčija in Švica, pa vse pogosteje uvajata jeklene in aluminijaste nosilne konstrukcije, kombinirane z vezanim lesom ali s plastično maso. V Nemčiji in Švici je pri modernem sedežnem pohištvu 30% kovinskih ogrodij. Tam tudi omarasto pohištvo dobiva kovinska ogrodja, pri pisarniškem in šolskem pohištvu pa les marsikje v celoti zamenjujejo s kovino.

Z oblikovnim stanjem pohištva, ki smo ga videli na I. mednarodni razstavi predelave in uporabe lesa v Ljubljani, pa še daleč ne moremo biti zadovoljni,

ker ni v skladu z našimi resničnimi potrebami. Vzroki, da je organsko pohištvo zastopano s tako nizkim odstotkom, so tile:

1. premajhna udeležba strokovnjakov z oblikovno vzgojo v načrtovanju pohištva;

2. obrtniška miselnost ljudi, ki odločajo in delajo v industrijskih pohištvenih obratih;

3. premajhno zanimanje prodajnega sektorja za uvedbo organskega pohištva;

4. premajhna propaganda z razstavami, članki in predavanji pri pojasnjevanju prednosti modernega pohištva.

Projektiranje, zlasti industrijskega pohištva, je pri nas precej nerešeno vprašanje. To delo največkrat prepuščamo oblikovno neizšolanim ljudem v industrijski praksi, ali pa se z oblikovanjem ukvarjajo posamezniki, ki imajo sicer formalno vzgojo, vendar pa ne poznajo dovolj tehnoloških lastnosti lesa in tudi ne industrijske izdelave z njenimi specifičnimi konstrukcijami, ki vplivajo na formalne rešitve pohištva. Dobri načrti za pohištvo lahko nastanejo samo v sodelovanju tehnologa konstruktorja z oblikovalcem arhitektom ali še bolje, če je oboje združeno v eni osebi.

Razpisnik natečaja in prireditelj razstave v bežigrajski gimnaziji leta 1952, »Les-Ljubljana«, je nameraval združiti delo načrtovalca in tehnologa v prikazanih realizacijah pohištva. Napaka pri tem je bila samo ta, da se je prireditelj vse preveč opiral na pohištveno operativo in premalo upošteval predloge »Društva arhitektov Slovenije«. Zaradi tega razstava oblikovno ni uspela, rodila pa je prekristno široko publiciteto o formalnem reševanju pohištva.

Ob razpisu natečaja leta 1952, storjeno napako, je letošnji razpisnik natečaja (Društvo arhitektov Slovenije) v celoti odpravilo. Natečaj se deli v dva dela: projekt in realizacijo, s čimer je zagotovljen uspeh razpisanega natečaja; zato pričakujemo pri ustvarjanju socialnega pohištva novih, zdravih pobud.

Za razliko od razpisanega natečaja za pohištvo v letu 1952 pa je letošnji namenjen predvsem industriji. Razpisovalec se je zavedal, da je proizvodnja socialnega pohištva mogoča samo v industrijskih obratih. Druga posebnost razpisa, in kakor pričakujemo tudi rezultatov, pa bo v tem, da opuščamo izdelavo pohištva po garniturah, kot so spalnice, dnevne sobe, kuhinje itd., in si prizadevamo da ustvarimo enoten sistem pohištva, pri čemer bo mogoče uresničiti možnosti dokupovanja. Težnja po specializaciji podjetij, ki je osnova serijske ali celo tekoče proizvodnje, ustreza temu namenu, je pa tudi v skladu z današnjim pojmovanjem industrijske estetike.

V tej zvezi nastajajo vsi pogoji za ustvaritev enotnih elementov omarastega pohištva industrijske proizvodnje, ki bodo sestavljali pohištvo spalnic, dnevnih sob, hotelske opreme, kuhinj itd. Tu bomo šli verjetno tako daleč, da bo industrija izdelovala samo sestavne dele, vso montažo celo omarastih elementov

pa bo prepuščala potrošniku. S tem pa se bo bistveno znižala cena celotnemu pohištvu, saj izdelava spalnice ne bo več zahtevala dosedanjih 150 delovnih ur, ampak bo ta čas več kot za polovico krajši. Izbira elementov naj bi se ravnala po individualnih potrebah.

Spreminjajoči značaj modernega pohištva pa spremljajo tudi razlike v zasnovi modernega stanovanja, kot organizirane celote.

Kuhinja:

Kuhinja in kuhinjsko pohištvo zahtevata prav posebno temeljit študij ureditve. Kadar govorimo o moderni kuhinji, ne moremo mimo oznake frankfurtska, švedska ali ameriška kuhinja. Vsaka od teh je rezultat temeljitega in sistematičnega študija in vsaka kaže v svoji organiziranosti osnovno misel, kako olajšati gospodinjsko delo.

Ustanovitev zavoda za napredek gospodinjstva, zlasti pa študijsko delo uslužbenke tega zavoda, tov. ing. arh. Tancig Branke, je lep prispevek k razvoju moderne kuhinje v naših pogojih. Rezultate tega študijskega dela smo lahko videli (po prvih začetkih) na prvi razstavi pohištva leta 1952 za Bežigradom, na razstavi »Mariborski teden« leta 1954, zlasti pa na razstavi predelave in uporabe lesa leta 1955 na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani. Tu je razstavljala tovarna pohištva Maribor po načrtih »Zavoda za napredek gospodinjstva« prototip kuhinje, ki ga sestavljajo posamezni elementi v kuhinjsko baterijo. Tako montažno pohištvo za kuhinjo je mogoče postaviti v vsak tloris prostora in predstavlja za naše pogoje odlično rešitev. Posebna prednost, ki bo pogoj za nizko, potrošnikovim dohodkom prilagojeno ceno, pa je prireditel izdelave teh elementov industrijskemu načinu proizvodnje.

Kuhinja, ki jo priporoča zavod za napredek gospodinjstva, je delovna kuhinja, torej prostor, ki je namenjen samo gospodinjskemu delu. Z dnevno sobo ali delom te sobe — jedilnim kotom — povezujejo delovno kuhinjo vrata ali posebno servirno okence.

Pohištvo oziroma oprema delovne kuhinje, ki rabi pripravi, čiščenju in kuhi, je tako razmeščena, da kar najbolj ustreza gospodinjskemu delu. Kajti delo je tista osnova, ki je narekovala obliko in razmestitev elementov moderne delovne kuhinje. Posebna skrb pa je posvečena višini, širini in globini posameznih sestavnih delov moderne laboratorijske kuhinjske opreme.

Sistematičen študij, poizkusi in zasledovanje napredka v tej smeri, so danes nakazali pot razvoja kuhinje. Arhitekti so usvojili in upoštevajo te prednosti pri projektiranju novih stanovanj. Zato opuščamo bivalne kuhinje, kjer se v istem prostoru, kjer dela gospodinja, odvija vse družinsko življenje. Pa tudi jedilno kuhinjo opuščamo, saj vemo, da je prostor jedilne mize, če se uporablja le za obede, mnogo premalo izkoriščen in je zato prav, da ga prenesemo v dnevno sobo, kjer ga mnogostransko uporabljamo.

Tako opuščamo staro tradicijo bivalne in jedilne kuhinje in kuhinjskega pohištva v obliki kredence, slabo prirejenih kuhinjskih miz, štedilnikov in nerodnih stolčkov ter se zaradi sodobnejšega gospodinjskega dela ogrevamo za novo, ceneno laboratorijsko kuhinjo. Vemo, da ta kuhinja ne bo čez noč ameriškanska z vsemi tehničnimi pripomočki, je pa preizkušen vzorec kuhinje, ki bo v mejah naših možnosti razbremenil gospodinjjo pri napornem delu, da se bo mogla bolj posvetiti otrokom, družini in družbi. Razen tega pa je ta kuhinja cenejša, ker je proizvod industrijske serijske izdelave.

Dnevna soba:

Največji prostor v stanovanju, ki je navadno neposredno vezan na delovno kuhinjo, bomo namenili za dnevni prostor. Tisto svobodno udobje, ki ga je imel naš meščan v stanovanjski kuhinji, smo prenesli v dnevno sobo. Ta je postala vse hkrati. Tu je jedilnica, dnevna soba, delovni prostor, otroška soba, sprejemnica, prostor za razvedrilo itd. Vsem tem nalogam pa naj rabi tudi pohištvo. V dnevni sobi se človek giblje, dela, počiva itd. Že lega človeškega telesa se pri različnih opravilih, za katera je prostor namenjen, spreminja od stoje do lege. Vse te lege in njihove stopnje udobnosti zahtevajo različne oblike pohištva, posebno sedežnega, ki naj bo namenjeno različni uporabi, zato pa po obliki in dimenzijah različno. Ker pa živimo v majhnih stanovanjih, ne moremo imeti mnogo različnih stolov in miz, zato bomo ustvarili tako pohištvo, ki ga je mogoče spreminjati po legi in višini za vse te naloge.

S takim pohištvom smo usposobili največji prostor v našem stanovanju za različne naloge vsakodnevnega življenja. Kolikšno uporabno vrednost ima lahko tako opremljen prostor, spoznamo le ob primerjavi z nekdanjo meščansko jedilnico. Ta prostor in njegovo pohištvo — jedilna miza kredenca, ki je bil namenjen le eni uporabi — uživanju hrane, ali kvečjemu še za kak domač praznik, je postal posvečen prostor, v katerega si smel stopiti le ob posebnih priložnostih, ves ostali čas pa so se družinski člani stiskali v kuhinji.

Kakšno naj bo torej pohištvo za dnevno sobo? V prvi vrsti si bomo izbrali, za razliko od nekdanjih temnih jedilnic, svetle lesove, ki vnašajo v naše domove veselo razpoloženje. Nič več ne bomo zahtevali nekdanje modne, bleščeče polirane orehove korenine. Take površinske obdelave pohištva zahtevajo suženjsko čiščenje in nego, tako da nas ta skrb ovira pri delu in počitku. Izbrali si bomo preproste moderne konstrukcije sedežnega pohištva. Opremili jih bomo s tankimi blazinami, ki imajo okusne pralne prevleke. Podobno bomo obdelali tudi kotichek za počitek. S preprosto preprogo pogrnjena zofa, dva ali trije ceneni okusni fotelji z blazinami in majhna preprosta svetla mizica, lahko pričarajo mnogo domačnosti. Če v ta kotichek postavimo še stoječo svetilko, smo si uredili udoben kot za počitek, razgovor in zabavo. V današnji stanovanjski stiski si najbrž ne bomo mogli privoščiti posebne delovne sobe. Za ta namen

bomo pritrdili na steno cenene knjižne police, ki jih lahko opremimo s smučnimi steklenimi vratci. Izbira lesov je poljubna. Prav nič se ne bomo zmotili, če bomo izbrali mehak les, mu ohranili naravno svetlo barvo in ga zgladili z voskom ali pa matirali s polituro. Podobno bomo shranjevali tudi jedilni pribor in jedilno posodo.

V dnevni sobi si bomo uredili prostor za delo. Najbrž bomo predvideli na eni izmed montažnih omar posebna držna vratca, ki nam bodo rabila za pisalno mizo. V omarici pa bomo shranjevali pisalni in risalni pribor, tu bo prostor za pisma in druge drobnarije. Poleg te omarice pa si bomo omislili majčken bifé, iz katerega bomo postregli gostu. Jedilna miza naj bo raztegljiva, cenena konstrukcija. Ta bo rabila za obede, v vmesnem času pa bomo ob njej šivali, se učili, ob njej bodo otroci delali domače naloge.

Tako pohištvo, ki bo poskušalo nepristransko zadovoljiti vsem tem nalogam, bomo poživili še z izdelki naše domače obrti. Izdelki iz slame, viter, domače cenene preproge, domača keramika in zelenje v stanovanju pa bodo dali dnevni sobi pečat kulturnega stanovalca in tisto osebno noto, ki jo tako pogosto pogrešamo.

Spalnica:

Funkcija spalnice in njenega pohištva je prirejena predvsem za počitek. Čeprav je naloga ostala ista, se je vendar spalnica kot prostor in pohištvo — kot skupina uporabnih predmetov — spremenila. Spalnica je postala manjša. K temu je pripomoglo vgrajeno pohištvo, ki sega od tal do stropa. Posebnega prostora za shranjevanje obleke (garderobo) si pri naših gospodarskih možnostih ne bomo mogli dovoliti, zato bomo vgradili omare v stene, in to tako, da bodo

segale od tal pa do stropa. Vrhnji del teh vgrajenih omar bomo uporabljali za tisto obleko in perilo, ki ga v posameznih letnih časih odlagamo. Pozimi bomo imeli tu spravljeno lahko letno obleko in perilo, poleti pa narobe. S tako rešitvijo uporabimo ves navadno neizkoriščen prostor nad omarami. Tako je razumljivo, da se nam zmanjša potrebna tlorisna površina, ki jo računamo pri današnjih gradbenih storitvah po 25.000 din za m².

Ležišča bodo ali postelje ali pa udobni kavči, ki se lahko sestavijo v zakonsko posteljo, ob steno ali pa se sestavljajo najrazličnejše kombinacije, glede na način življenja in na razdelitev prostora. Največkrat bomo postavili v spalnico tudi otroško posteljico. Ob postelji žene bomo predvideli širšo omarico za kozmetiko, nad njo pa večje ogledalo. Razen vseh teh pohištvenih kosov bomo mogoče postavili v spalnico še majhno mizico in kak fotelj. S tem pa je oprema spalnice kompletna.

Podobno kakor za dnevno sobo, se bomo tudi pri spalnici odločili za svetlo pohištvo, iz trdega ali mehkega lesa. Ogibali pa se bomo pleskanih izvedb, zanesljivo pa ponarejanja oziroma imitacij s tako imenovanim »flodranjem«.

V teh nekaj mislih, ki res ne morejo povedati vsega o pohištvu, smo skušali vzbuditi v našem potrošniku zanimanje za samostojno presojo o sodobnem pohištvu.

Tisoči mladih razmišljajo, kako bi si s skromnimi dohodki opremili stanovanja in ustvarili družinsko življenje. Njim naj bo namenjena vsa naša skrb in naše delo pri ustvarjanju res socialnega pohištva.

TEKSTILNA INDUSTRIJA

Milan Terpinc

Zarodki tekstilne industrije so nastali v Kamniku že pred poslednjo vojno. Obstajala so tri majhna podjetja s štirinajstimi mehaničnimi tkalskimi statvami. Vsa tri podjetja so bila bolj ali manj obrtnega pomena in za večjo izbiro tekstilnih izdelkov tudi premalo popolna. Izdelovali so: frotirke, bombažno blago za moško perilo, blago za kravate in ženske rute ter nekaj malega ženilnih tkanin. Med zadnjo vojno se je obrat »Oteks« v Šmarci povečal, na račun opuščene tekstilne tovarne »Jugočeške« iz Kranja. To in bivše podjetje »Jugopamuk« je po nacionalizaciji skupno s tekstilnimi obrati v Mengšu in Domžalah tvorilo Okrajno tekstilno industrijo, ki je imela sedež v Domžalah. Obrat v Mekinjah pa je spadal pod upravo mestnih podjetij občine Kamnik.

Okrajni ljudski odbor Kamnik je aprila 1952. leta združil vse kamniške tekstilne obrate v eno samo podjetje. Združitev je bila ravno v času ko smo odpravljali distribucijsko gospodarstvo in ko so bila podjetja postavljena na lastno ekonomsko bazo in so postala odvisna od rentabilnosti svoje proizvodnje. Oblikovanje enotnih cen na trgu je že v začetku zadalo novemu podjetju v proizvodnji bombažnih lahkih tkanin, nepremostljive ekonomske težave. Obrat v Šmarci pa tudi v Zapricah je dotlej 90 % svoje zmogljivosti uporabil za izdelovanje lahkih bombažnih tkanin, pretežno za moško perilo. Cena teh tkanin pa tudi izbira nista ustrezala tržišču, saj so druga tekstilna podjetja pošiljala na trg lepše in cenejše tovrstne tkanine. Obrat v Mekinjah, ki je proizvajal največ težje svilene tkanine, kot blago za kravate in kmečke rute ter je imel tudi lastno konfekcijo, je bil v zelo ugodnem položaju, saj skoro ni imel konkurence na tržišču.

Naloge novega podjetja so v prvi fazi njegovega formiranja narekovale sledeče:

1. Proizvajati artikle, ki ustrezajo razpoložljivemu strojnemu parku.
2. Opustiti izdelovanje lahkih bombažnih tkanin, ki so se slabo prodajale, in preusmeriti proizvodnjo na tkanine, ki jih na tržišču ni bilo dovolj.
3. Povečati storilnost dela in znižati proizvodne stroške.

Postavljene naloge je podjetje dokaj uspešno rešilo z uvedbo tako imenovanih brisač vafel z okusnimi bordurami. Postopen prehod z enostrojnega na dvostrojni sistem in pri bombažnih tkaninah celo na štiristrojni sistem, je omogočil znižanje cen, s čimer je podjetje na tržišču uspešno konkuriralo drugim podjetjem, ki so izdelovala podobne tkanine. Že v istem letu se je storilnost povečala nasproti letu 1951 za 45,6 % ali 456 m² na enega zaposlenega v podjetju. Proizvodni plan je podjetje izvršilo s 127 %. Celotni promet prodanih proizvodov je znašal 100,800.000 dinarjev, kar je 1,000.000 dinarjev vrednosti na enega delavca zaposlenega v podjetju. Narodni dohodek je bil 69,3 milijone dinarjev, podjetje pa je že oddalo družbene akumulacije 57,8 milijona dinarjev. Lastnih sredstev je podjetje ustvarilo 6.5 milijona. Ker je podjetje uspevalo z izbiro, kvaliteto in ceno, povpraševanje po naših izdelkih pa je bilo večje kot zmogljivost strojev, smo za naslednje leto predvideli večje izkoriščanje strojev za tiste proizvode, ki jih je tržišče iskalo. Hkrati se je v kolektivu pojavila težnja po izpopolnitvi strojnega parka s škrobnim, apreturnim in sušilnim strojem, želeli pa so tudi, da zgrade filmsko tiskarno. Da si zagotovi nadaljni razvoj in ga postavi na solidno ekonomsko podlago, se je delovni kolektiv odpovedal višku plačnega fonda v znesku 4,400.000 dinarjev v korist sklada za investicije. Z boljšo organizacijo in produktivnostjo dela je podjetje v letu 1953 povečalo storilnost na enega zaposlenega za 249 m² in to leto zaključilo proizvodnjo s 175 tisoči m² tkanin in s 190,000.000 dinarjev prometa. V podjetju je bilo v tem letu zaposlenih 31 mladih ljudi, pretežno žensk. Narodni dohodek se je povečal za 23,000.000 dinarjev ali za 33 %. Podjetje si je ustvarilo nadaljnjih 5.9 milijona dinarjev lastnih sredstev, od katerih je 4,400.000 preneslo na sklad za investicije kot pripravo za izpopolnitev strojev in zgraditev apreture in tiskarne. Kolektiv je v tem letu opravil 5.200 prostovoljnih delovnih ur v proizvodnji in pripravi ter remontu starih strojev, ki bi naj povečali našo zmogljivost v letu 1954. Razen tega se je odpovedal znesku 2,500.000 dinarjev v korist sklada za investicije. Družbena akumulacija je porasla za 20,000.000 dinarjev oziroma za 32,3%. Glede na to, da je podjetje po drugem letu poslovanja doseglo že za 10,000.000 dinarjev lastnih sredstev, so dozoreli pogoji, da misli na svojo nadaljnjo perspektivo ter da postavi trdne temelje za nadaljnji ekonomski razvoj s solidnejšo tehnično podlago.

Za leto 1954 smo si postavili plan, ki je bil za 10 % večji od realizacije v letu 1953. Med letom pa je povpraševanje po naših izdelkih od meseca do meseca naraščalo, zato smo v razmerju s povpraševanjem povečali tudi kapaciteto na račun tretje izmene in izučevanja novega tekstilnega kadra. V letu 1954 beleži »Svilanit« izredno močan vzpon, tako po storilnosti kakor tudi po ustvarjeni družbeni akumulaciji in lastnih skladih. Indeks proizvodnosti v m² nasproti letu 1952 znaša 284 %, ustvarjeni promet celo 334 %. V tem letu je podjetje doseglo s povprečno zaposleno delovno silo 166 ljudi 1.936 m² na enega

zaposlenega, kar je za 502 m² več kot v letu 1952 pri isti strukturi in kakovosti izdelkov. Narodni dohodek se je povzpел od 700.000 dinarjev v letu 1952 na 1.230.000 dinarjev na enega zaposlenega v podjetju, družbena akumulacija pa je porastla v indeksu za leto 1952 na 300,2 %. Torej je podjetje prispevalo družbi dvakrat večjo vsoto kot v letu 1952. To leto je podjetje ustvarilo največ sredstev za samostojno razpolaganje, in sicer 6,9 milijona dinarjev. S tem skladom in skladi, ki smo jih ustvarili v preteklih letih, je podjetje moglo računati na družbeno pomoč v kapitalni izgradnji za izpopolnitev proizvodnje in osamosvojitve še pri izdelavi drugih artiklov. Okrajni ljudski odbor je dodelil investicijski kredit v znesku 10.000.000 dinarjev, ki pa ga, žal, nismo mogli izkoristiti. V tem letu je podjetje investiralo za gradbena dela oplemenilnice in nakup strojev 17.000.000 dinarjev, od tega 12.800.000 lastnih sredstev in 4,8 milijona okrajnega investicijskega posojila. Število zaposlenih v tem letu se je povzpelo na 166 povprečno zaposlenih skozi vse leto, kar je za 67 ljudi več kot v letu 1952, ko smo ustanovili novo podjetje. V tem letu je podjetje že pričelo s poizkusi najnovejših proizvodov kosmičastega tiska, kot specialitete, ki se je pojavila na zahodnem tržišču.

Razvoj podjetja v dobi 4 let, od njegove ustanovitve dalje, nam najlepše prikaže naslednja tabela, če računamo indekse na bazi prvega, to je 1952. leta s 100 %:

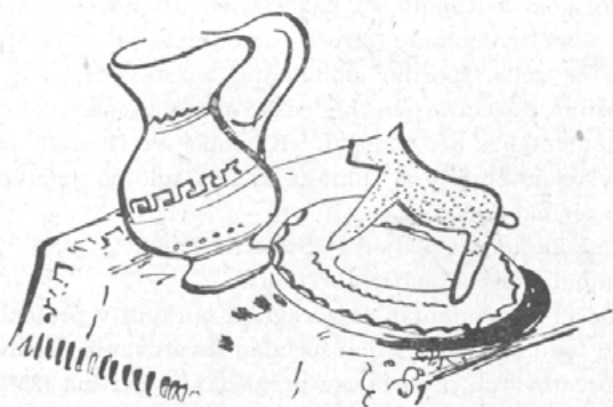
Predmet	Enota mere	1952	1955	na enega zaposlenega	
		%	%	1952	1955
Proizvodnja	1.000 m ²	100	440	1.050	1.725
Vrednost proizvodnje	1.000.000.—	100	368	1.434	1.840
Promet	1.000.000.—	100	435	1.101	1.642
Narodni doh.	1.000.000.—	100	490.3	0.700	1.282
Družbena akumulacija	1.000.000.—	100	322.5	0.584	0.703
Sklad osnov. sredstev	1.000.000.—	100	200.5	0.231	0.228
Obratna sredstva	1.000.000.—	100	442	0.139	0.230
Lastno fin. investicij	1.000.000.—	100	760	0.16	0.73
Povprečno zaposlenih	oseb	100	267.6	—	—
Vrednost proizvodnje	na 1 m ²	100	71.2	—	—
Cena proizvod.	na 1 m ²	1.385 din	1.040 din	—	—

Navedena tabela v grobih oblikah prikazuje razvoj podjetja in njegovo gospodarnost. Nadaljnji razvoj podjetja je odvisen od tehnične izboljšave, predvsem pa oplemenjevanja tkanin. Podjetje upa, da bo letos zaključilo oz. izpopolnilo tehnološki proces. Nadaljnja stopnja dela pa zahteva koncentracijo podjetja na enem mestu, s čimer bi se režijski stroški znatno zmanjšali, s tem pa bi tudi omogočili znižanje cen nekaterim izdelkom. Sortiment izdelkov smo precej izpopolnili in tako se bo podjetje v relativno kratkem času moglo preusmeriti na izdelavo tkanin, ki jih na tržišču primanjkuje.

Hkrati z rastjo podjetja pa se ne množi strokovni kader, ki je neogibno potreben za nadaljnje usvajanje novih proizvodov. Poglavitna ovira je v tem, da podjetje nima lastnih stanovanj, zato ne more dobiti dobrega strokovnega kadra, ki ga zahteva vedno večji sortiment proizvodov, da bi izrabili stroje. Podjetje ima relativno zelo slab strojni park, saj so stroji 76 % izrabljeni, pri tem pa ne upoštevamo njihove ekonomske zastarelosti. Da podaljša strojem življenje, je podjetje uvedlo remontno delavnico, ki vse leto popravlja stroje in posveča vsestransko skrb tudi negi strojev, ki so v pogonu. Podjetje je v dobi

naraščanja proizvodnje že vzgojilo nad 150 mladih delavcev in delavk, za katere prireja tečaje in na koncu tudi izpite za polkvalificirane delavce. Od časa svojega nastanka, to je od leta 1952 dalje, je podjetje uvedlo vrsto novih proizvodov, med njimi tudi take, ki jih jugoslovanska tekstilna industrija do danes še ne izdeluje. Na tem mestu je treba omeniti izdelke kosmičastega tiska in proizvode iz sintetičnih vlaken: nylona, perlona in elastičnih sintetičnih vlaken, kot so elanka, in rilsan za kopalne obleke. Izdelki kosmičastega tiska imajo zelo obširno uporabnost na dekorativnem kakor tudi na modnem področju. Iz njih so zavese, ženske bluze, večerne obleke in drugo.

Z lastno predelavo strojev za tkanine frote je kolektiv od leta 1952 za 2-krat povečal proizvodnjo in je danes v tem izdelku najmočnejši v državi. Frotirke raznih dimenzij in vzorcev, tiskan frote v različnih barvnih kombinacijah za kopalne plašče in jopice, je danes edini tovrstni proizvod v državi.

ZDRAVSTVENI PROBLEMI OBČINE KAMNIK

Milan Kirn

Z novim letom 1955 se je Zdravstveni dom v Kamniku osamosvojil kot ustanova in se posvetil tudi proučevanju zdravstvenih problemov na območju občine. Dognanja teh proučevanj ne odkrivajo samo mnogih značilnosti in posebnosti zdravstvene problematike, temveč dajejo tudi osnovne napotke za nadaljnji napredek zdravstvene zaščite prebivalstva. Čeravno enoletni zaključki ne morejo nuditi popolne slike, pa pripovedujejo marsikaj zanimivega.

V občini so delale v tem letu sledeče zdravstvene ustanove:

Zdravstveni dom v Kamniku z naslednjimi ustanovami: dvema splošnima ambulantama, zobno ambulanto, otroško ambulanto in otroško posvetovalnico, posvetovalnico za žene, športno ambulanto, kožno-veneričnim dispanzerjem, protituberkuloznim dispanzerjem, higiensko postajo, specialistično ambulanto, obratnima ambulantama pri podjetju »Kamnik« in rudniku kaolina v Črni, pomožno zdravstveno postajo v Tuhinju, ki ima splošno ambulanto in otroško posvetovalnico ter babiško službo,

obratno ambulanto pri podjetju »Stol« na Duplici,

obratno ambulanto pri podjetju »Titan«.

V vseh splošnih ambulantah so zdravniki opravili v preteklem letu 41.966 pregledov, med temi 1.329 pregledov socialno zavarovanih prebivalcev. Tako je bilo od vseh zavarovanih prebivalcev pregledanih četrtnina (25%), število pregledov zavarovanih prebivalcev pa je trikrat tolikšno (299%), kot število vseh zavarovancev in so torej bili povprečno trikrat pregledani. Ti podatki nam povedo, da je zdravstvena služba k zdravljenju nezavarovanega prebivalstva prispevala še prav malo, medtem ko je zavarovanemu prebivalstvu služila v veliki, čeravno še vedno ne zadostni meri.

Zdravniki so morali opraviti povprečno šest pregledov na uro, kar je nedvomno mnogo. To nesporno govori, da bo Kamnik potreboval sčasoma še več zdravnikov, če bi hoteli zagotoviti res dobre ter natančne zdravniške preglede in uvesti način dela, kakršnega zdravstvo po naravi službe zahteva. Upoštevati

moramo, da so vsi zdravniki v celoti zaposleni in da delajo tudi po rednem delovnem času, zato od teh zdravnikov ne moremo pričakovati še več dela.

V svoji kurativni službi so opravili tudi 2.613 obiskov bolnikov na domu. Obiski na domu terjajo mnogo časa in živčnih naporov, ker jih opravljamo največ v času odmora ali ponoči in večkrat celo brez potrebe. Obiske na domu otežkočajo tudi pomanjkljiva prevozna sredstva. Reševalna postaja je sicer nabavila avtomobil za prevoze zdravnikov, razen tega ima en zdravnik svoj avtomobil in en zdravnik motorno kolo, vendar se kljub temu večkrat dogodi, da morata čakati kar po dva zdravnika na en sam avtomobil, da bi mogla obiskati bolnika na domu.

Pri pregledih bolnikov v naših splošnih ambulantah smo ugotovili, da so pri prebivalcih Kamnika in okolice v primerjavi v LR Sloveniji povprečno pogostejša tale obolenja (odstotki v oklepaju ocenjujejo prekoračenje povprečja!): golšavost (za 100%), splavi (za 100%), nalezljive bolezni (za 75%), obratne poškodbe (za 50% več), druge poškodbe (za 50% več), poklicna zastrupljenja (za 50% več), normalni porodi (za 33% več), očesne bolezni (za 25% več) in obolenja kosti in sklepov (za 20% več). Druge bolezni so enake povprečju Slovenije ali pa so celo pod povprečjem.

Golšavost je nadpovprečno visoka, iz razlogov, ki so običajni v planinskih krajih. Prvi ukrep smo storili v merilu LR Slovenije s tem, da je v prodaji samo jodirana jedilna sol. Že v relativno kratkem času bomo lahko ugotovili, če je ta ukrep zadovoljiv.

Splavov je veliko v vseh industrijskih krajih. Prijavljenih splavov je bilo v enem letu 86, prepričani pa smo, da je njih število še mnogo večje. Ker vemo, da domala ni splava brez posledic za ženo, bo treba posvetiti več skrbi zdravstveni prosveti naših žena in mož, hkrati pa tudi pogosteje uporabljati Uredbo o umetni odpravi plodu.

Med nalezljivimi boleznimi smo imeli epidemijo škrlatinke, oslovskega kašlja, ošpic in rdečk. Da je bilo obolenj več je nedvomno vzrok v nepoučenosti in pogostni samovolji staršev, ki nočejo verjeti, da je bolezen nalezljiva in ne ločijo bolnih otrok od zdravih. Na srečo črevesnih nalezljivih bolezni (tifus, paratifus in krvava griža) ni bilo, vkljub slabi pitni vodi in slabim higienskimi razmeram! To stanje pa nas ne sme uspavati. Treba bo še mnogo naprav in sredstev za asanacijo naselij in preskrbo z zdravo pitno vodo. Davico smo ugotovili samo pri enem otroku, ki pa ni bil cepljen. To naj nam bo dokaz, da je cepljenje proti davici odlično in da ga moramo zagotoviti po načrtu za vse otroke.

Obratne poškodbe so problem, katerega rešujejo različni forumi, ki so s svojim delom uspeli vsaj toliko, da so se za problem nesreč začela zanimati tudi prizadeta podjetja. Morali pa bomo to skrb privzgojiti delavcem samim, ki dostikrat v vnetem delu po normah pozabljajo na svoje ude. Veliko dela pa še

vedno čaka obratne zdravnike, katerih naloga bo, da pouče in prepričajo odgovorne ljudi po podjetjih o pomembnosti tega zdravstvenega problema. To nam dokazujejo podatki, da je bilo od vseh obolenj, zaradi katerih so bili zavarovanci nezmožni za delo, kar 18% obratnih nezgod in da smo prav zaradi obratnih nezgod samo v enem letu tako izgubili 13.283 delovnih dni. Od vseh zaposlenih se je ponesrečilo pri delu (v dobi 1 leta) v Tovarni kovanega orodja 40% zaposlenih, pri podjetju Slovenija-cesta 37%, v rudniku kaolina v Črni 27%, v podjetju »Titan« 19%, v Tovarni gumbov 19%, v podjetju »Silva« v Stahovici 18% itd.

Da ljudje res premalo pazijo nase, dokazuje tudi veliko število nezgod izven službe. Podobno so tudi poklicna zastrupljenja za 50% nad povprečjem Slovenije. Uprave podjetij in sindikalne podružnice ne bodo smele več prikrivati teh podatkov!

Visoko število porodov je posledica tega, da je 41,3% od vseh zaposlenih v občini Kamnik žensk, ki seveda v času poroda prejemajo oskrbnino in so tako evidentirane.

Obolenja otrok nam kažejo nekatere značilne posebnosti. V prvem mesecu starosti obolevajo otroci največ na koži in očeh. V drugem mesecu je največ obolenj prebavil. V tretjem mesecu zopet prevladujejo obolenja kože. V četrtem in petem mesecu izstopajo obolenja dihal, ušes, črevesja in rahitična obolenja. V dobi od šestega do enajstega meseca otroci največ obolevajo zaradi rahitisa, vnetij ušes in boleznih dihal. V drugem letu so zelo številna obolenja dihal, rahitis, obolenja kože, pa tudi nesreče. V dobi od tretjega do šestega leta oboleva največ otrok na dihalih, avitaminozi in prebavilih. Pri obolevanjih otrok vidimo, da imamo tu še obširno in zdravstveno nezorano polje dela. Številni so primeri kožnih obolenj naših najmlajših samo zaradi nesnage in nepravilne nege otrok v najbolj nežni dobi življenja. Obolenja prebavil nam kažejo na nepravilno prehrano. Isto nam kažejo rahitis in avitaminoze.

Za napredek na tem področju bi morali imeti več dobrih medicinskih sester, ki bi obiskovale prebivalce na domu, jih poučevale, pa tudi kontrolirale matere pri negi otrok. Organizirati bomo morali široko mrežo otroških posvetovalnic, prirejati tečaje za dekleta in matere, ustanoviti posvetovalnice za noseče. S tem bomo sčasoma dosegli, da bodo matere vzgajale zdrave in krepke otroke. Porazno je dejstvo, da imamo danes na teritoriju občine eno samo medicinsko sestro za obiske na domu. Upamo, da bomo dobili v tem letu še tri in naslednje leto še več, kajti tega kadra na splošno močno primanjkuje. Otroško posvetovalnico imamo v Kamniku in Tuhinju, ki pa brez dobre terenske službe le životarita. V kratkem jih bomo odprli še v Črni in Komendi. Posvetovalnica za žene je sedaj samo v Kamniku.

V protituberkuloznem dispanzerju, ki dela za območje štirih občin, je bilo v letu 1955 odkritih 83 novih primerov tuberkuloznih obolenj. K temu visokemu

številu je največ prispevalo fluorografsko slikanje vsega prebivalstva. Z uvedbo rednega cepljenja proti tuberkulozi in uspešnega zdravljenja z novimi zdravili, bo tuberkuloza po številu in življenjski nevarnosti padla tako, da ne bo več strah in trepet, kakor je bila še pred kratkim.

V zobni ambulanti se je zdravilo 18.724 prebivalcev, med njimi 84% zavarovancev, 11,6% šolske mladine, 3,5% privatnikov in 0,2% vojakov. Tu nas boli posebno majhen odstotek šolske mladine. Prizadevamo si, da bi pravočasno pričeli z zdravljenjem zobovja pri otrocih in jim tako ohranili zobe. Zaradi pomanjkanja zobozdravnikov pa nudimo pomoč navadno prepozno, največkrat šele takrat, ko proti gnilobi ni več drugega sredstva, kakor klešče. Čimprej moramo dobiti še nekaj zobozdravnikov, ki jih primanjkuje povsod in odpreti moramo posebno zobno ambulanto za šolsko mladino.

Povprečna starost na območju občine Kamnik je 55,5 let, samo moških 52,7 let, žensk pa 63,3 let. Največja umrljivost je v prvem letu življenja, tej pa sledi umrljivost med 75 in 80 letom. Skrbi nas predvsem umrljivost dojenčkov, ki je zelo velika. Ukrepi proti njej so podobni tistim, ki jih uporabljamo za zdravljenje in skrb pri obolevanjih dojenčkov. Umrljivost prebivalstva je po številu obolenj takale: zaradi srca in ožilja 57,7%, raka 12%, obolenj dojenčkov 10,8%, nasilne smrti (samomori in nesreče) 10%, tuberkuloze 3,6%, duševnih bolezni 2,4%, neznanih vzrokov 2,4%. Nizka starostna doba umrlih moških ima svoj vzrok v dejstvu, da so skoro vsi umrli dojenčki moškega spola. Podatki govorijo, da so na prvem mestu med vzroki umrljivosti bolezni srca in ožilja, ki pa nastajajo v glavnem zaradi obrabe. Ti bolniki so umirali pretežno nad 65 let stari. Razmeroma veliko primerov pa je raka, od katerega je polovica umrla med 25. in 45. letom starosti.

Te ugotovitve nam dovoljujejo nekaj zaključkov:

da je umrljivost dojenčkov razmeroma velika,

da so rahitis in avitaminoze pri otrocih zelo pogostne,

da je velika golšavost prebivalstva,

da se dogodi mnogo obratnih nezgod in poklicnih zastrupljenj,

da prebivalci mnogo trpe zaradi slabega stanja zobovja, posebno so zanemarjeni otroci,

da je visoko število splavov,

otroške nalezljive bolezni so zelo razširjene,

razmeroma slaba je tudi preskrba prebivalstva z zdravo, pitno vodo,

stanovanjske razmere so še vedno slabe in vzrok mnogih bolezni,

zdravstvena prosvetljenost prebivalstva je kljub naraščanju splošne izobrazbe še zelo pomanjkljiva,

socialno nezavarovano prebivalstvo mnogo premalo uporablja zdravstveno zaščito,

zdravstvene ustanove še niso dovolj razvite in imajo premajhno kapaciteto, tudi zdravstvenega osebja je še premalo, posebno medicinskih sester, zobozdravnikov in zdravnikov,

zdravstvena služba pa je tudi premalo mobilna.

Občinski ljudski odbor, upravni odbor zdravstvenega doma in zavod za socialno zavarovanje v Kamniku imajo veliko razumevanja za vse številne probleme zdravstva. Z njihovo pomočjo smo preuredili poslopje zdravstvenega doma, odprli zdravstveno postajo v Tuhinju in zdravstveno postajo v Komendi ter otroško posvetovalnico v Črni. V perspektivnem načrtu imamo tudi gradnjo novega zdravstvenega doma. Tako upamo, da bo z združenimi močmi zdravstvena služba v doglednem času laže izpolnjevala številne naloge.

ZAVODU ZA USPOSABLJANJE INVALIDNE MLADINE

Srečko Rot

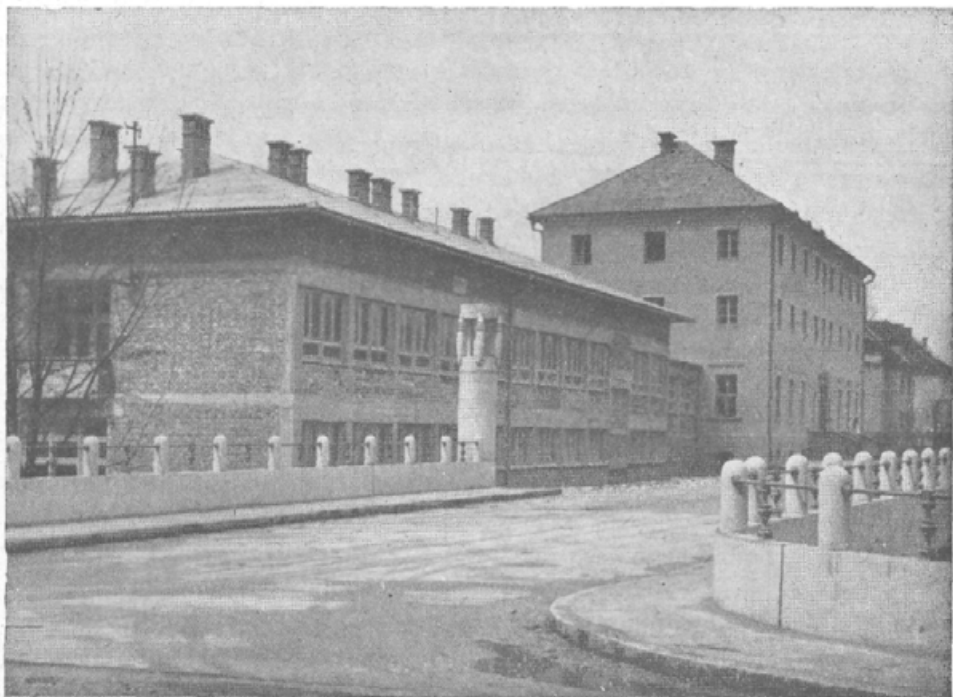
KAMNIK

Rehabilitacija invalidov je za našo državo zelo važen problem, saj je pri nas po nepopolnih podatkih okoli 500.000 invalidov. To je za našo družbo težko breme, ki nam narekuje, da čimbolj izboljšamo medicinsko, predvsem pa profesionalno rehabilitacijo vseh invalidnih oseb.

Po dosedanjih izkušnjah je mogoče usposobiti za pridobitno delo 90% vseh invalidnih oseb, tako vojnih invalidov kot invalidov dela itd.

Poseben problem splošne rehabilitacije invalidov je usposabljanje invalidne mladine. Po nepopolnih podatkih imamo v Sloveniji nad 700 takih invalidnih otrok, ki se ne more šolati in usposabljati v normalnih pogojih. Vsako leto oboli pri nas mnogo mladine za boleznimi, ki povzročajo oziroma zapuščajo hujšo ali lažjo invalidnost, mnogo otrok postane invalidnih pri nesrečah, mnogo je invalidnih od rojstva itd. Največ invalidnih otrok je po dosedanjih podatkih na Štajerskem v okraju Maribor in Ptuj, v severozahodnem delu okraja Celje, v Beli krajini in na Primorskem v okraju Gorica. Po socialnem sestavu je največ invalidne mladine med kmečkim prebivalstvom (okoli 60%), kjer je najmanj zdravniške pomoči in kontrole ter je zaostalost največja. Mnogo otrok, obolelih za boleznimi, ki zapuščajo invalidnost, bi s pravočasnim zdravljenjem rešili hujših okvar, na žalost pa je še veliko staršev, ki pripeljejo otroka k zdravniku šele takrat, ko je bolezen že zapustila ustaljene defekte in pride v poštev le še usposabljanje in ne več zdravljenje.

Invalidne otroke je treba zdraviti, vzgajati, priučevati na nošenje protez in aparatov ter jih še med zdravljenjem šolati in mnoge hujše primere po dovršenem šolanju tudi profesionalno usposobiti in jih pripeljati nazaj v normalno življenje. To je zelo dolgotrajna, težavna in odgovorna naloga tako zdravstvenih kot prosvetnih delavcev v Zavodu za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku. Pred vojno nismo imeli v Sloveniji niti enega zavoda, ki bi skrbel za zdravljenje in usposabljanje invalidne mladine. Po osvoboditvi je bilo pri nas mnogo otrok, ki so postali invalidi med vojno in neposredno po

Dom invalidne mladine v Kamniku

vojni pri nesrečah z eksplozivom. Ti invalidni otroci so živeli po raznih mladinskih domovih. Ker je bilo delo z njimi zelo težavno, mnogi izmed njih pa so bili potrebni tudi zdravljenja, je Ministrstvo za socialno skrbstvo marca 1947 ustanovilo Dom invalidne mladine v Kamniku. V tem zavodu so se invalidni otroci od 3. do 16. leta starosti zdravili, uvajali v pravilno ravnanje s protezami in aparati, hkrati pa obiskovali osnovno šolo v zavodu. To je bil začetek in prvi poizkus usposabljanja invalidne mladine v Jugoslaviji. Od leta 1947 do leta 1953 je bilo v zavodu nad 300 invalidnih otrok. Usposabljali pa so se le enostransko, samo zdravstveno. Invalidna mladina je živela brez perspektive, brez profesionalne usposobitve, ki je končni cilj celotnega usposabljanja. Leta 1953 je pričela v zavodu z delom prva delavnica, ki je bila začetek profesionalnega usposabljanja. Od leta 1953 do 1956 so v zavodu osnovali še 4 delavnice, zgradili novo stavbo za 7-razredno osnovno šolo, delavnice in zdravstvene prostore, ustanovili so Vajeniško šolo za invalidno mladino in zvišali kapaciteto zavoda od 75 na 90 gojencev. S tem je dobil zavod vse pogoje za uspešno sistematično delo pri usposabljanju invalidne mladine.

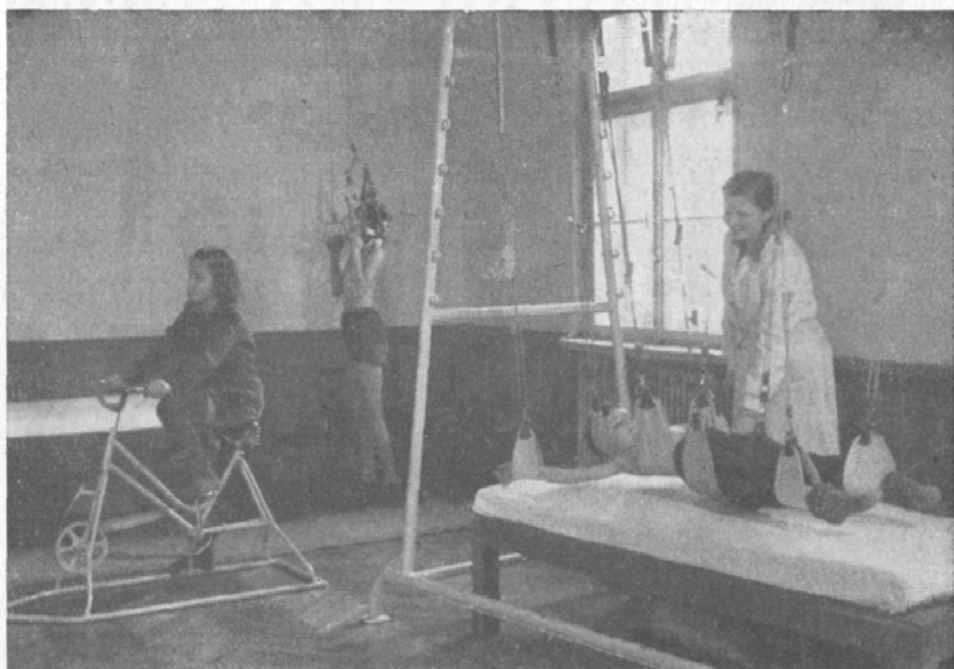
Invalidna mladina se v Zavodu za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku zdravi, vzgaja, šola in profesionalno usposablja.

Zavod ima:

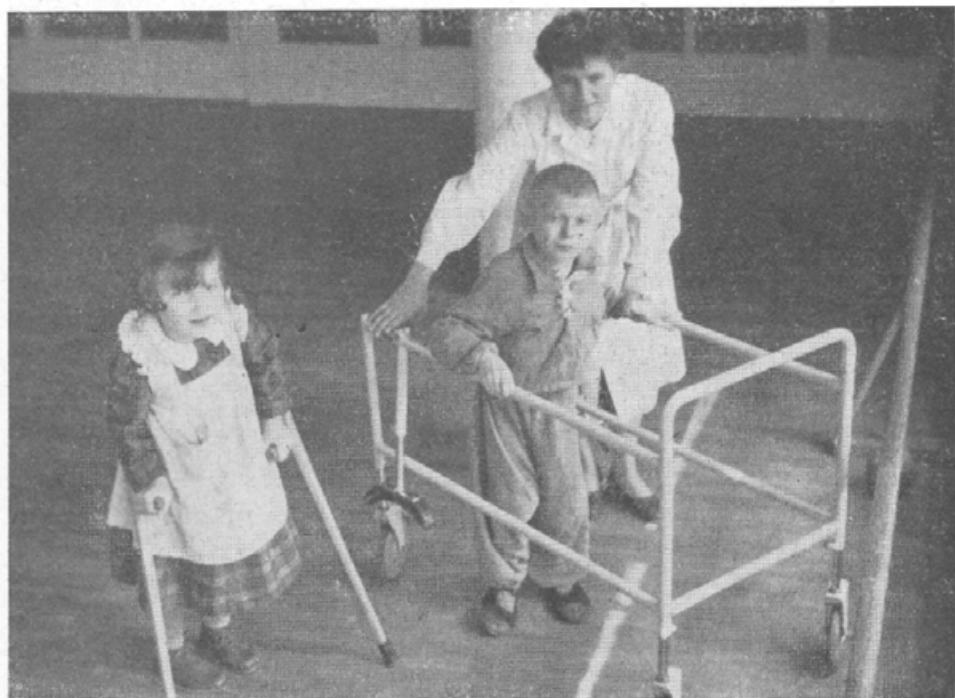
1. Internat za 90 gojencev
2. Moderno urejeno fizioterapijo
3. 6-razredno osnovno šolo z 9 oddelki
4. Vajeniško šolo za invalidno mladino
5. 5 delavnic, in sicer: krojaško, mizarsko, urarsko in 2 delavnici za umetno obrt
6. Ambulanto in gipsarno

Osnovno šolo obiskuje in se hkrati zdravi 54 gojencev, v delavnicah je naslednje število gojencev, ki se profesionalno usposablja:

1. krojaška	6 vajencev
2. mizarska	2 vajenca
3. urarska	4 vajenci
4. umetna obrt	15 vajencev
<hr/>	
Skupaj	27 vajencev

Delo v fizioterapiji

Vaje v hoji

V zavodu je zaposleno tole osebje:

1. vzgojno in učno osebje	14
2. zdravstveno osebje	15
3. upravno osebje	6
4. tehnično osebje	16
Skupno zaposlenih	51
Od tega kvalificiranih	34
nekvalificiranih	17

SKUPNO 51

V zavodu je bilo v januarju 1956 86 gojencev.

Gojenci po starosti:

od 7. do 10. leta	26 gojencev
od 10. do 14. leta	28 gojencev
nad 14 let	32 gojencev

Skupaj . . . . 86 gojencev

Gojenci po socialnem sestavu:

kmetje	34
delavci	28
nameščenci	10
obrtniki	3
ostali	11

Skupaj 86

Gojenci po vzrokih invalidnosti:

Poliomyelitis	25 gojencev
Mrb. Little	14 gojencev
Scoliosis	10 gojencev
Paraplegia	4 gojenci
Mrb. Perthes	5 gojencev
Amput.	4 gojenci
Priroj. def.	4 gojenci
Distrophia m. progres.	3 gojenci
Pes aquin.	3 gojenci
Razni drugi vzroki	14 gojencev

Skupaj . . . . 86 gojencev

V krojaški delavnici

Pri ročnem delu

V urarski delavnici

Zavod sprejema v zdravljenje in šolanje duševno normalno invalidno mladino. Če otroci med šolanjem ozdravijo, gredo domov v normalno okolje, le če je bolezen daljša ali pa invalidnost hujša, ostanejo v zavodu do popolne profesionalne usposobitve.

Doslej je zavod profesionalno usposobil 12 gojencev. Ti gojenci so se vsi v službah dobro izkazali in v ničemer ne zaostajajo za zdravimi sodelavci. Zavod namerava že v letu 1956 izpopolniti profesionalno usposabljanje še z dvema novima delavnicama. Predvideva se, da bo že v letu 1957, in tako vsako leto naprej, usposobljenih 12 do 15 mladih invalidov.

Poudariti moramo, da je kvaliteta dela v zavodu na evropski višini, kar so ugotovili obiskovalci iz naše države in inozemstva. Brez dvoma smo se na področju usposabljanja invalidne mladine z Zavodom za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku uvrstili med najnaprednejše države v Evropi.

SOCIALNO ZAVAROVANJE DELOVNIH LJUDI

Mara Lukanc

PREGLED ZAPOSLENIH IN SOCIALNO ZAVAROVANIH

Novi zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev in uslužbencev predpisuje popolnoma novo prijavno in odjavno službo v socialnem zavarovanju. Od uveljavitve tega zakona (z novim letom 1955) je prijava zavezancev prispevka in zavarovancev individualna. Na podlagi tega je mogoče zavodom oziroma podružnicam socialnega zavarovanja vsakodnevno ugotavljati stanje in gibanje zavezancev prispevka in zavarovancev.

Podružnica socialnega zavarovanja v Kamniku obsega celotno občino Kamnik in je imela v letu 1955 skupno 290 zavezancev prispevka, od tega:

- 75 zavezancev prispevka splošno družbenega sektorja,
- 15 zavezancev prispevka zadružnega sektorja,
- 6 zavezancev prispevka družbenih organizacij,
- 194 zavezancev prispevka zasebnega sektorja.

Najvišje število zavezancev prispevka je v zasebnem sektorju lastništva, vendar gre tu le za zavezance (delodajalce), ki imajo zaposlenega po enega, dva ali največ do devet zavarovancev.

Po evidenci socialnega zavarovanja je bilo v letu 1955 povprečno mesečno zaposlenih v občini Kamnik 5095 oseb, in sicer 3027 moških (59%) in 2068 žensk (41%).

Na podlagi števila zavarovancev v januarju 1955 ugotovimo naslednjo tendenco razvoja zaposlenosti (januar 1955 = 100 %):

januar	100,00	julij	107,11
februar	98,46	avgust	109,12
marec	97,80	september	110,33
april	98,87	oktober	111,08
maj	101,43	november	108,36
junij	106,90	december	107,53

Relativni porast zavarovancev v letu 1955 je znašal v primerjavi z letom 1954 skupno 7°%, če ne upoštevamo prevedbe 126 zavarovancev iz prejšnje občine Vodice v pristojnost okrajnega zavoda v Ljubljani.

Večje število delovne sile v letu 1955 ustreza aktivni gradbeni dejavnosti in razširitvi tekstilne industrije v občini.

Zavarovance navadno opredeljujemo na dve poglavitni skupini: na zaposlene v industriji in zaposlene v neindustrijskih dejavnostih. V prvi grupi je zaposlenih 3401 delovnih ljudi (65°%), v drugi grupi neindustrijske dejavnosti pa 1834 (35°%). To nam pove, da prevladuje v občini Kamnik industrijska dejavnost z deležem 65°% zaposlenih, ki je skoraj še enkrat močnejša od neindustrijskih. Med industrijskimi strokami je imela največ zaposlenih lesna (s 1096 ljudmi) in nato kovinska (s 761 zaposlenimi). V neindustrijski dejavnosti je bila po številu zaposlenih na prvem mestu gradbena dejavnost (380 zaposlenih) in na drugem mestu dejavnosti državnih organov ter ustanov (z 263 zaposlenimi).

Dokaj zanimiva je tudi ugotovitev starosti zavarovancev. Od skupnega števila 5095 zavarovancev jih je bilo 67.2^o% mlajših od 36 let, to je pri najboljši delovni sposobnosti. Mladine pod dvajsetimi leti je bilo od vseh zavarovanih kar 37.6^o%!

Kot posebno značilnost zasebnega sektorja na našem območju moramo zabeležiti dokajšnje število zaposlenih gospodinjskih pomočnic, iz česar sklepamo, da je na odgovornih delovnih mestih zaposlenih kar precej žena (mater), ki potrebujejo pomoč pri opravljanju gospodinjskih poslov z najeto delovno silo.

SKRB NAŠE SKUPNOSTI: DAJATVE SOCIALNEGA ZAVAROVANJA

Delo je vir materialnih sredstev, ki zadovoljujejo življenjske potrebe delovnega človeka. Delati pa more le, dokler ima subjektivno in objektivno možnost dela.

Pred uvedbo socialnega zavarovanja je bil delovni človek v kapitalističnem gospodarstvu ob nesposobnosti za delo popolnoma odvisen od milosti delodajalca. Zato je nad njim in njegovo družino stalno visela nezanesljiva bodočnost.

Da bi vsaj nekoliko zavaroval ekonomsko existenco delovnih ljudi, je začel delavski razred ustanavljati razen političnih, sindikalnih in združnih organizacij, še posebne podporne ustanove, ki naj bi v obliki nekake delavske samopomoči, financirane večidel od delavcev samih, nudile najnujnejšo zaščito v primerih delovne nesposobnosti.

Organizirani in socialistično usmerjeni delavski razred je vedno odločneje zahteval, naj države razen delavske zaščite učinkovito uredijo tudi socialno

zaščito, in to s primerno zakonodajo ter v obliki obveznega socialnega zavarovanja. Tako so si delavci v 19. in v začetku 20. stoletja postopoma priborili obvezno socialno zavarovanje.

V Sloveniji so prvi dobili socialno zavarovanje rudarji, ko so bile leta 1854 ustanovljene bratovske skladišnice, druge kategorije delavcev pa z zakonom iz leta 1888, in sicer le bolniško in nezgodno zavarovanje. Zavarovanje za primer onemoglosti, starosti ali smrti so imeli pred prvo svetovno vojno pri nas le privatni nameščenci (zakon iz leta 1907).

Predvojna Jugoslavija je uvedla zaradi močnega revolucionarnega gibanja delavskega razreda z zakonom iz leta 1922 socialno zavarovanje za vse delavstvo. Ta zakon je bil v svojih predpisih za tedanje dobo še relativno napreden in je vseboval vse oblike socialnega zavarovanja. Toda vladajoči razred je že od vsega začetka kršil določila zakona. Na pritisk delodajalcev (kapitalistov), ki so trdili, da bo plačevanje deleža delodajalskih prispevkov upropastilo narodno gospodarstvo, je tedanja vlada vse do leta 1937 odlagala izvajanje predpisov o zavarovanju za primer onemoglosti, starosti ali smrti.

Vladajoči kapitalistični razred je v letih veljave navedenega zakona popolnoma razbil enotnost organizacije socialnega zavarovanja s tem, da je dopustil ustanovitev nekaj sto nosilcev zavarovanja in so nekateri od njih dajali zavarovancem večje pravice, drugi manjše, kar je neugodno vplivalo na enotnost razreda.

Ob osvoboditvi je bilo socialno zavarovanje v popolnem razsulu. Valuta in vrednostni papirji so bili delvalvirani, vojna škoda socialnega zavarovanja pa je znašala v vsedržavnem merilu 3 milijarde 200 milijonov predvojnih dinarjev. Nacionalni komité osvoboditve Jugoslavije je izdal že 30. januarja 1945 odlok o enotnem državnem nadzorstvu nad ustanovami socialnega zavarovanja, predsedništvo AVNOJ pa 2. maja 1945 zakon o izvajanju socialnega zavarovanja na področju DFJ. Ko je bila porušena domovina v glavnem obnovljena in ko se je gospodarstvo nekoliko okrepilo, ko je ponovno oživela industrija ter smo prešli na načrtno gospodarstvo, smo zagotovili tudi temeljne pogoje za korenito spremembo socialnega zavarovanja. To je izpolnil zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. julija 1946, ki je začel veljati 1. januarja 1947.

S tem zakonom smo na našem ozemlju prvokrat izenačili predpise, pravice in dolžnosti delavcev ter uslužbencev v gospodarstvu in v državnih uradih in ustanovah. Socialno zavarovanje je postalo državno, pravice iz socialnega zavarovanja pa je zagotovila država. Finansiranje smo uredili tako, da se je prispevek delodajalcev in zavarovancev stekal v splošni državni proračun, le-ta pa je kril vse izdatke socialnega zavarovanja.

V novih pogojih se je razvijalo socialno zavarovanje po izidu zakona o socialnem zavarovanju delavcev, uslužbencev in njihovih družin z dne 16. februarja 1950. Ta zakon je razširil zavarovalno zavezanost na nekatere nove kategorije zavarovancev, ki niso v delovnem razmerju (na primer člane predstavniških organov, voljene osebe v družbenih organizacijah, študente strokovnih šol na obveznem praktičnem delu itd.).

V drugi polovici leta 1950, po uveljavitvi zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in drugimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, je prešlo tudi socialno zavarovanje na samoupravljanje zavarovancev in s tem na samostojno finansiranje.

Pravica do samoupravljanja socialnega zavarovanja je nedvomno največja pridobitev zavarovancev v socialistični Jugoslaviji. Res je, da je že predvojni zakon (iz leta 1922) predvidel samoupravo socialnega zavarovanja, vendar je bila ta samouprava bistveno različna od sedanje. Tedanji organi samouprave (skupščine in ravnateljstva) so bili sestavljeni iz enakega števila predstavnikov zavarovancev in delodajalcev, s čimer ni bila zagotovljena enakopravnost med obema družbenima razredoma, tako je tudi ni bilo pri upravljanju socialnega zavarovanja. Pri samoupravljanju, ali pravilneje rečeno soupravljanju, se je uveljavljala popolna nadmoč lastnikov proizvodjalnih sredstev in drugih ekonomskih dobrin nad zavarovanci socialnega zavarovanja, ki niso imeli nič drugega, kakor sposobnost svojih golih rok.

Socialno zavarovanje v naši socialistični družbeni skupnosti zagotavlja delovnemu človeku, ki je posvetil pretežen del svojega življenja v korist družbene skupnosti, ekonomsko eksistenco tudi takrat, ko ne more delati, zlasti v primerih nesposobnosti za delo zaradi bolezni, nesreče ali poroda, onemoglosti, starosti ali smrti.

Semkaj je treba šteti tudi primerčasne nezaposlenosti in podpore skupnosti družinam z otroki, ki prejemajo stalni otroški dodatek in podporo za opremo novorojenih otrok.

Vrednost socialnega zavarovanja ocenjujemo predvsem po dveh merilih:

po številu zavarovanih oseb (zavarovane so vse kategorije delovnih ljudi, samo nekatere ali pa sploh vsi državljani; v naši državi vsi, razen kmetov in obrtnikov, katerih zavarovanje pa predvidevamo najpozneje v prihodnjem letu),

po obsegu pravic, ki jih daje socialno zavarovanje.

Na območju kamniške občine je socialno zavarovanih po nepopolnih podatkih 80 % vseh prebivalcev.

Obseg pravic in dajatev socialnega zavarovanja je razviden iz enoletnih izdatkov kamniške podružnice socialnega zavarovanja, in sicer:

a) Nadomestila plač:

Število primerov bolezni					Število dni bolovanj					Izplačano v din
nesreče pri delu	druga bolezni	nega druž. članov	porodi	dojenje	nesreče pri delu	druga bolezni	nega druž. članov	porodi	dojenje	
431	2638	123	171	256	6301	39671	579	11587	10148	18,850.658

V breme podjetij:

570	3479	112	—	—	2842	13860	—	—	—	4,856.376
-----	------	-----	---	---	------	-------	---	---	---	-----------

b) Prevozni in potni stroški:

Do zdravilnika specialista	Na komis. pregled	V bolnico toplice	Do pristojnega zdravilnika	Z reševalnim avtomobilom	Izplačano
2784	59	1313	36	577	3,598.298

c) Drugi izdatki kratkoročnih dajatev:

Enkratni dodatek za opremo otroka	Pogrebna	Posmrtna	Izplačano
296	23	3	2,569.670

Po številu izplačanih zneskov za opremo otroka vidimo, da se je v letu 1955 rodilo aktivnim zavarovancem 296 otrok.

d) Izdatki za zdravstvene storitve:

V letu 1955 so zdravniki in drugo medicinsko osebje opravili 54.509 pregledov aktivnih zavarovancev in njihovih svojcev. Za te storitve je bilo izplačanih 8,580.100 dinarjev. Za zobne storitve v 6294 primerih je socialno zavarovanje izplačalo 3,221.638 dinarjev.

Pri kratkoročnih dajatvah so bili vsekakor največji izdatki za zdravljenje v bolnišnicah, zdraviliščih, kopališčih, stroški za ortopedske pripomočke in zdravila. Za te vrste izdatkov je bilo izplačanih 24,404.150 din, niso pa to niti popolni podatki, ker je vse do 1. septembra 1955 te vrste izdatkov likvidiral okrajni zavod socialnega zavarovanja.

Skupno je podružnica Kamnik za svoje zavarovance in njihove svojce, brez izdatkov za invalide, upokoјence in njihove svojce, v letu 1955 izplačala za stroške zdravstvenega zavarovanja 61,224.514 dinarjev.

Priznavanje otroškega dodatka je bilo od leta 1953 do danes večkrat spremenjeno. Vsem dosedanjim spremembam je vzrok skupno iskanje načina čim pravičnejšega kriterija v priznavanju otroškega dodatka. Ta se je sedaj izoblikoval v načelu, da družbena skupnost podpira z dodatkom vzdrževanje in vzgojo otrok v skladu z objektivno potrebo po dopolnilnem dodatku za zaščito tistih delavcev in uslužbencev, ki nimajo drugih dohodkov razen dohodkov iz delovnega razmerja. Čeprav je vsaka nova uredba o otroškem dodatku popolnejša, so še vedno primeri raznih popuščanj. Tako je bilo z lanskoletno revizijo ugotovljenih za 2,465.487 dinarjev preplačil koristnikom, ki do otroškega dodatka sploh niso bili upravičeni ali pa so prejeli previsok znesek.

Otroški dodatki so drugi največji izdatek socialnega zavarovanja. Samo naša podružnica v Kamniku je izplačala 1368 koristnikom za 2661 otrok 81,589.720 dinarjev otroških dodatkov. Povprečno je bilo na enega otroka izplačanih 2000 din otroškega dodatka.

Po izdatkih statistične službe o otroškem dodatku ugotavljamo, da je od vseh zaposlenih v zasebnem sektorju le 5% koristnikov otroškega dodatka, medtem ko jih je v socialističnem sektorju od vseh zaposlenih kar 26%. Iz tega izhaja, da je v zasebnem sektorju zaposlen več ali manj nestalni kader oseb brez družin. Videti je, da imajo zavarovanci z družinami večje zaupanje do zaposlitve v socialističnem sektorju.

Število koristnikov otroškega dodatka kakor tudi število otrok, za katere izplačujemo otroški dodatek, stalno narašča in s tem seveda tudi izdatki socialnega zavarovanja.

Najbolj problematično je v odločanju pravic do otroškega dodatka ugotavljanje skupnega gospodinjstva koristnika s sorodniki. So primeri, da mora zavarovanec v sili razmer, ker nima svojega stanovanja, živeti skupno s sorodniki ter mu tako dohodki sorodnikov od kmetijstva zmanjšujejo otroški dodatek.

Nadaljnji izdatki socialnega zavarovanja so še invalidnine in pokojnine. V občini Kamnik je bilo 31. decembra 1955 100 osebnih delovnih invalidov, 691 osebnih starostnih in invalidskih upokojenecv ter 456 družinskih upokojenecv. Skupno je bilo tem izplačanih invalidnin in pokojnin 78,741.684 dinarjev, od tega 168 koristnikom otroškega dodatka 8,105.136 dinarjev.

ZDRAVLJENJE ZAPOSLENIH

Zdravljenje zaposlenih je še dokaj zadovoljivo, kar je zasluga široko razpredene zdravstvene mreže in relativno zadovoljujoče število zdravnikov.

Zdravstvena služba bi se nedvomno še v marsičem lahko izboljšala, če bi le vsa večja podjetja uredila prostore za obratne ambulante, nabavila ustrezajoče tehnično-zaščitne pripomočke in predvsem uredila tudi ustrezajoče higienske naprave.

Z izboljšano higiensko-tehnično zaščito delavca bi zmanjšali tudi porazno veliko število primerov obratnih nezgod, ki v naši podružnici presegajo celo okrajno in republiško povprečje. V letu 1955 se je v naši občini ponesrečil vsak sedmi zavarovanec, v okrajnem merilu vsak 10, medtem ko pride do nesreče v razvitih industrijskih državah komaj pri vsakem 20. do 25. delavcu.

Da se naši zavarovanci zadovoljivo okoriščajo z zdravstvenimi storitvami, nam kaže število izvršenih zdravniških storitev, ki jih je bilo samo za aktivne zavarovance (v letu 1955) kar 43.776. Tako je bil povprečno vsak zavarovanec

(v letu 1955) osemkrat pri zdravniku splošne prakse ali specialistu! Število pregledov pa se bo v letu 1956 še povečalo na podlagi določil nove uredbe o opravljanju prvih in periodičnih zdravniških pregledov oseb v delovnem razmerju.

DELO PODRUŽNICE SZ V KAMNIKU

Podružnico smo ustanovili v letu 1952 in je bila prva v merilu takratnega okrajnega zavoda za socialno zavarovanje (za mesto in okraj Ljubljana). Ob ustanovitvi je podružnica Kamnik (vse do aprila 1954) obsegala tudi območje celotnega bivšega okraja Kamnik. Po ustanovitvi podružnice v Domžalah pa smo izgubili območje sedanjih občin v Domžalah, Mengšu in Moravčah, a s 1. decembrom 1955 še območje bivše občine Vodice, ki spada sedaj neposredno v pristojnost okrajnega zavoda.

V razdobju let od 1952 do 1954 je imela podružnica še dokaj majhne naloge. Vodila je le likvidacijo kratkoročnih dajatev, tedaj izplačevala nadomestila za plače, dodatke za opremo novorojencev, nakazovala otroški dodatek koristnikom, zaposlenim v zasebnem sektorju, obračunavala je prispevek za socialno zavarovanje zasebnega sektorja in kompletirala invalidskopokojninske zahtevke. V tem času je bilo na podružnici zaposlenih 5 uslužbencev, čeravno je obsegala celotno območje okraja Kamnik. Samoupravnega organa kot izvoljenega telesa družbenega upravljanja do aprila 1954 podružnica sploh ni imela, ker je tak organ obstajal le pri okrajnem zavodu.

Po delegatskem sistemu izvoljena prva skupščina socialnega zavarovanja podružnice v Kamniku je odigrala vsekakor pozitivno vlogo v oranju ledine družbenega upravljanja socialnega zavarovanja. Imela je sedem zasedanj, na katerih je obravnavala izvajanje novih temeljnih predpisov o socialnem zavarovanju (kot so zakon o zdravstvenem zavarovanju in uredba o finansiranju socialnega zavarovanja), razpravljala je o izboljšanju zdravstvene službe, o ukrepih za znižanje števila obratnih nesreč, vodila pa tudi skrb za delo upravnega aparata podružnice. Največjo pridobitev zavarovancev glede uvajanja družbenega upravljanja v socialno zavarovanje pomeni vsekakor večje poznavanje dela socialnega zavarovanja, o katerem so jih seznanjali izvoljeni člani samoupravnega organa.

Ne dvomimo, da bi družbeni organi, ki obstajajo pri podružnicah socialnega zavarovanja, imeli več uspehov ob še podrobnejšem seznanjanju z vso socialno zakonodajo, kar pa pri sedanji obilici predpisov iz socialnega zavarovanja ni mogoče. Drug zelo važen moment za poglobljanje družbenega upravljanja socialnega zavarovanja pa so primerne kompetence, katerih sedanje podružnične skupščine skoraj nimajo in bi jih glede na vedno večje prenašanje poslov iz okrajnega zavoda na podružnice pač morale imeti.

Delo upravnega aparata podružnice je v grobem razvidno iz dejstva, da je bilo v letu 1955 izdanih 14.582 različnih rešitev. Ob koncu leta je bilo v naši podružnici zaposlenih že 10 uslužbencev, toda vse kaže, kljub dokajšnjemu trudu, da bi bilo delo vsaj v glavnem na tekočem, niti toliko ljudi ne bo zmoglo vsega dela, ki ga mora opravljati podružnica s stalnim prenašanjem novih poslov iz okrajnega zavoda.

Podružnica že od druge polovice leta 1955 samostojno opravlja vse posle socialnega zavarovanja, razen izdajanja odločb o invalidninah in pokojninah ter finančne kontrole pravičnega vplačevanja prispevka.

S poglobitvijo družbenega upravljanja, z večjo strokovnostjo uslužbencev in z navezovanjem tesnejših stikov z oblastvenimi organi, pa bodo zanesljivo postopoma odpadale vse pomanjkljivosti v delu podružnice socialnega zavarovanja v Kamniku.

KOMUNALNA UREDITEV IN GOSPODARSTVO KAMNIŠKE OBČINE

Bogdan Kobol

I. Splošna ureditev občine

Naša pot družbenega in gospodarskega razvoja ima več značilnih obdobj, ki teritorialno in vsebinsko vedno ustrezajo vsakokratni stopnji razvoja našega gospodarstva in naše družbe. Potem, ko smo zgradili stotine tovarn in usvojili proizvodnjo tisoč in tisoč novih izdelkov, postavili desetine elektrarn, prebrodili s centralizacijo sredstev in poslovanja tudi dobo administrativnega socializma, v katerem so imeli ljudski odbori v bistvu administrativno-izvršni značaj, smo z vzpostavitvijo samouprave v gospodarstvu z delavskimi sveti, razvitimi oblikami »gospodarske demokracije« to dopolnili in povezali s samoupravljanjem v občini in okraju. Ta faza je omogočila nadaljnji korak k stabilizaciji našega gospodarstva. Nesorazmerja med težko in lahko industrijo, nesorazmerja med industrijo na eni strani in kmetijstvom, obrtjo, komunalnim gospodarstvom in prometom na drugi strani so bila težak davek, ki smo ga morali kot zaostala država plačati, če smo se hoteli izkoptati iz zaostalosti.

Dosedanji uspehi so nam omogočili preiti na odstranitev zaostajanja v kmetijstvu, obrti, stanovanjski izgradnji in prometu. Ta naloga ne bi bila izvedljiva brez predhodne izgradnje težke industrije. To pomeni, da so ustvarjeni pogoji za bolj harmoničen razvoj gospodarstva in možnosti za hitrejši porast materialne in kulturne ravni naših delovnih množic.

Tak gospodarski položaj pa je zahteval tudi spremembo v vlogi ljudskih odborov. Če hočemo razvijati in modernizirati kmetijstvo, obrt, trgovino, gostinstvo, turizem, lokalni promet, graditi komunalne naprave in stanovanja, teh nalog ni mogoče uspešno izvrševati iz republiških in zveznih centrov, ampak predvsem z okraja in občin. Prav tako je jasno, da takih nalog ni mogoče izvrševati niti z najbolj sposobnim centralnim aparatom, ampak mora pri tem dobesedno sodelovati vse ljudstvo, saj gre za tisoče majhnih kmečkih posestev, zadrug, trgovin, obrti, majhnih obratov, stanovanjskih gradenj in podobno, kar

je treba obravnavati v vseh podrobnostih. To je torej bistvo in pomen samoupravljanja, bistvo razvoja in vzrokov, ki so dovedli do ustanovitve višjih, razvitih družbenih celic naše družbe v lanskem septembru: komun »velikih« občin.

Kamniška občina je nastala iz razvite, gospodarsko močne mestne občine Kamnik, ki je že od leta 1952 imela posebne pravice, in občinskih ljudskih odborov: Kamniška Bistrica, Komenda, Tuhinjska Srednja vas, Tuhinj, Motnik in dela občine Radomlje-Šmarca, Volčji potok in Rudnik. Vse vasi v bivših občinskih ljudskih odborih so gospodarsko in kulturno vezane na sam Kamnik že stoletja, zato predstavlja današnja občina res prirodno gospodarsko in kulturno enoto.

Nova občina meri skupno 29.023 ha in ima po stanju z dne 1. aprila 1956 skupno 18.790 prebivalcev. Potemtakem znaša število prebivalcev na km² 65, kar je manj od republiškega (74) in državnega (66) povprečja. V teritorialnem smislu je občina zelo obširna. Kljub tej sorazmerno veliki razsežnosti pa je organizacija lokalne samouprave smotrna in omogoča sodelovanje širokih plasti državljanov v tem upravljanju.

Temeljni organ ljudske oblasti je občinski ljudski odbor Kamnik. Občinski ljudski odbor ima 41 voljenih članov in opravlja svoje delo na sejah, kjer obravnava temeljna vprašanja, ki imajo pomen za gospodarski, komunalni, kulturni in socialni razvoj in življenje občine ter izdaja predpise in ukrepe, potrebne za njihovo reševanje. Za proučevanje posameznih vprašanj, obravnavanje predlogov, izvrševanje anket in za opravljanje drugih zadev iz svoje pristojnosti, formira ljudski odbor iz svojih članov stalne in začasne komisije. Stalne komisije odbornikov so: mandatno-imunitetna komisija (3 člani), komisija za volitve in imenovanja (5 članov), komisija za gospodarstvo (5 članov), komisija za predpise in organizacijska vprašanja (5 članov) ter komisija za prošnje in pritožbe (3 člani).

Za opravljanje izvršilnih in določenih pravnih zadev iz občinske pristojnosti ima občinski odbor tele svete:

1. Svet za splošno upravo in notranje zadeve (9 članov).
2. Svet za družbeni plan in finance (5 članov),
3. Svet za gospodarstvo (11 članov),
4. Svet za kmetijstvo in gozdarstvo (11 članov),
5. Svet za komunalne zadeve (9 članov),
6. Svet za stanovanjske zadeve (5 članov),
7. Svet za delo (7 članov),
8. Svet za šolstvo, prosveto in kulturo (6 članov),
9. Svet za zdravstvo in socialno varstvo (11 članov) in,
10. Svet za varstvo družine (9 članov).

Posameznim svetom predsedujejo člani občinskega ljudskega odbora, ki jih voli ljudski odbor. Druge člane svetov imenuje tudi ljudski odbor. Delo ljudskega odbora in njegovih svetov temelji na zakonitih določilih in statutu občinskega ljudskega odbora Kamnik. Delo občinskega ljudskega odbora vodi predsednik, ki hkrati koordinira delo njegovih svetov, tajnik pa vodi in nadzira vso administracijo.

Temeljni upravni organi občinskega odbora so:

- oddelek za splošne zadeve,
- oddelek za finance,
- oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve,
- oddelek za zdravstvo in socialno varstvo.

Samostojni inšpektorat je sanitarni inšpektorat. Za izvajanje posameznih upravnih nalog imenuje občinski ljudski odbor upravne komisije. Posebni občinski organ je sodnik za prekrške.

Specialne krajevne zadeve rešujejo krajevni odbori, ki jih je na področju občine Kamnik 17. Krajevni odbor sestavljajo tisti odborniki občinskega ljudskega odbora, ki so bili izvoljeni na območju, za katero je ustanovljen krajevni odbor in 5 do 9 članov, ki jih izvolijo volivci tega območja na zborih volivcev.

Krajevni odbori na območju občine so:

1. ČRNA za naselja: Gozd, Kališe, Krivčevo, Podlom, Podstudenec, Potok v Črni, Smrečje v Črni, Zavrh pri Črnicu, Žaga in Podvolovljek.

2. GODIČ za naselja: Brezje nad Kamnikom, Godič, Kršič, Podjelše, Vodice nad Kamnikom in Zduša.

3. KAMNIŠKA BISTRICA za naselja: Bistričica, Klemenčevo, Kregarjevo, Okroglo, Zakal, Spodnje Stranje, Stolnik, Zagorica nad Kamnikom, Zgornje Stranje, Kamniška Bistrica, Stahovica, Črna pri Kamniku in Županje njive. Upravna služba za te krajevne odbore in državljane tega področja je v krajevnem uradu na Kregarjevem (Stahovici).

4. KOMENDA za naselja: Komenda, Potok pri Komendi, Klanec, Komenska Dobrava, Gora, Križ, Gmajnica, Mlaka, Podboršt pri Komendi, Breg in Nasovče.

5. MOSTE za naselja: Moste, Suhadole in Žeje. — Krajevni urad je v Komendi.

6. MOTNIK za naselja: Motnik, Zgornji Motnik in Zajasovnik.

7. ŠPITALIČ za naselja: Bela, Spodnji Okrog in Špitalič. — Krajevni urad je v Motniku.

8. SELA za naselja: Markovo, Studenca, Bela peč, Poljana, Rožično, Sela pri Kamniku, Sovinja peč, Trobelno, Znojile in Žubejevo.

9. SREDNJA VAS za naselja: Loke v Tuhinju, Pirševo, Potok, Snovik, Vaseno, Podhruška in Srednja vas. — Krajevni urad je v Tuhinjski Srednji vasi.

10. ŠMARTNO za naselja: Buč, Sidol, Stebljevek, Šmartno v Tuhinju, Gabrovica, Laseno, Pšajnovica, Gradišče v Tuhinju, Hruševka, Kostanj, Podbreg, Prapreče in Ravne pri Šmartnem.

11. TUHINJ za naselja: Mali in Veliki Rakitovec, Cirkuše, Črni vrh v Tuhinju, Golice, Liplje, Mali hrib, Veliki hrib, Češnjice v Tuhinju, Laze v Tuhinju, Stara Sela in Zgornji Tuhinj. — Krajevni urad je na Lazih v Tuhinju.

12. NEVLJE za naselja: Nevlje, Oševek, Vir pri Nevljah, Vrhpolje, Briše, Hrib, Poreber in Tučna.

13. PALOVČE za naselja: Spodnje Palovče, Trobelno pri Palovčah, Vranja peč, Zgornje Palovče in Velika Lašna.

14. PODGORJE za naselje: Podgorje.

15. ŠMARCA za naselje: Šmarca.

16. TUNJICE za naselja: Laniže, Tunjice, Tunjiška Mlaka in Košiše.

17. VOLČJI POTOK za naselja: Rudnik in Volčji potok. — Vsi ti krajevni odbori poslujejo direktno na občini Kamnik, prav tako pa tudi naselja: Kamnik, Novi trg, Podgora, Mekinje, Jeranovo, Žale, Fužine, Zaprice, Zg. Perovo, Sp. Perovo, Bakovnik in Duplica, ki zaradi neposredne bližine mesta nimajo krajevnih odborov.

Nadaljnje telo, kjer sodelujejo državljani v razpravah o delu občinskega ljudskega odbora in dajejo predloge k najvažnejšim ukrepom občine so zbori volivcev, ki jih sklicujejo po krajevnih odborih. Zbori volivcev so po potrebi, najmanj pa enkrat v treh mesecih.

Za posebno važne odloke in ukrepe, ki imajo neposreden pomen za življenje in razvoj občine, lahko razpiše Občinski ljudski odbor občinski referendum po poprejšnji pritrditvi okrajnega ljudskega odbora. Na referendumu zbori volivcev take predloge odlokov in ukrepov potrdijo ali pa ovržejo.

Tak široki sistem sodelovanja državljanov v upravljanju zagotavlja izvršitev vseh nalog v demokratični lokalni samoupravi.

II. Gospodarstvo občine v letu 1955

Leto 1955 predstavlja za občino Kamnik obdobje gospodarskega razvoja in družbenega napredka. Jedro gospodarske moči predstavlja industrija bivše občine Kamnik, ki se ji v novi občini pridružujejo rudnik kaolina Črna, gozdno gospodarstvo »Silva« v Stahovici in rajon »Elektro« Ljubljana okolica. Prirast v drugih panogah je viden predvsem v obrti (Komenda) in kmetijstvu (Komenda s Tuhinjsko dolino).

Vrednost bruto proizvoda v novi občini se je v letih 1954 in 1955 gibala takole:

	1954	1955	v 000 din
industrija	5,566.087	5,910.363	
kmetijstvo in gozdarstvo	282.365	289.412	
gradbeništvo	262.268	185.305	
promet	16.276	20.668	
trgovina	973.021	990.799	
gostinstvo	87.263	125.312	
obrt	259.365	289.403	
Skupaj:	7,446.645	7,811.282 = 105%	

V tej vrednosti proizvodnje so všteti vsi sektorji lastništva, vključno kmetijstvo. Po posameznih panogah državnega sektorja so bile v letu 1955 dosežene naslednje vrednosti v elementih:

	Realizacija	Materialni stroški	Amortizacija	Plače	Presežek dela
Industrija	4,042.463	1,592.626	135.070	265.339	2,049.428
Kmetijstvo	3.997	697	261	1.851	1.188
Gradbeništvo	185.305	196.508	1.145	26.307	41.345
Promet	20.688	9.976	3.723	1.974	5.001
Trgovina	41.153	16.687	1.819	11.391	11.256
Gostinstvo	40.696	25.276	1.659	10.446	3.315
Obrt	204.229	102.408	3.692	21.374	76.755

V presežek dela gredo obresti osnovnih in obratnih sredstev, prometni davek, socialno zavarovanje, razni prispevki za združenja, boleznine in dobiček. Cene v letu 1954 so bile na področju občine Kamnik višje kot v letu 1955, zaradi česar ni moči izvršiti primerjave v povečanju proizvodnje, pač pa je treba za primerjavo vzeti naturalne mere.

V primerjavi z letom 1954 je v letu 1955 porasla industrijska proizvodnja za 10%. Na povečanje obsega proizvodnje so vplivali naslednji elementi:

1. Povečano število zaposlenih za 3%,
2. Investicije in rekonstrukcije v višini 330 milijonov dinarjev ter
3. Povečanje storilnosti dela za 3,5%.

Po posameznih strokah je bil porast fizičnega obsega proizvodnje naslednji:

Stroka		Real. 1954	Real. 1955	%
111 Elektro Ljubljana okolica, obrat rajon Kamnik, Tuhinj, Komenda, Proizvodnja in razdeljevanje električne energije	ura	48	44	87
116 Keramično-kemična industrija				118
Livarski pesek	t	19.000	19.500	103
Aktivna zemlja	t	300	580	193
Druga nepregorna moka in malta	t	2.500	3.000	120
Gospodinjska keramika	t	50	61	122
Pečnica (gradbena keramika)	t	450	500	111
Drugi neomenjeni proizvodi nekovin	t	5.100	5.350	86
Suhe barve	t	50	110	220
Sredstva za čiščenje	t	40	30	75
Drugi neomenjeni kemični proizvodi	t	260	378	147
Prevozi	t-km	400	500	125
116 Rudnik kaolina Črna				
Kaolin prani	t	9.500	12.500	129
116 Tovarna gumbov Kamnik				
Gumbi	gros	160	190	118
117 »TITAN« Kamnik				111
Odlitki sive litine	t	360	375	104
Odlitki temper litine	t	900	949	105
Fitingi in prirobnice	t	400	334	103
Drugo orodje in naprave	t	80	70	56
Okovje in pribor	t	370	414	160
Druge tehtnice	kom	9.510	9.820	104
Sredstva za pripravo jedil	t	145	120	85
Montaža	ef. h.	45.000	51.000	93
Druga sredstva in proizvodi za široko porabo	t	105	45	87
Investicijsko vzdrževanje	ef. h.	23.000	30.000	139
Remonti	ef. h.	22.000	32.000	221
Pribor za vode in kable	t	150	196	131
117 Tovarna kovanega orodja				
Ročno orodje (sekire)	t	120	140	117
»KAMNIK« Kamnik		—	—	—
122 »STOL« Kamnik				94
Električna energija	MWh	800	671	94
Žagan bukov les	m ³	7.400	7.548	102

Stroka		Real. 1954	Real. 1955	%
Žagan les iglavcev	m ³	800	450	56
Drug žagan les	m ³	—	170	—
Furnirji in vezane plošče	m ³	795	738	93
Pisarniško in šolsko pohištvo	kom	23.640	16.191	68
Drugo pohištvo	kom	316.550	322.879	102
Drugi finalni proizvodi	000 din	10.322	13.325	129
124 »SVILANIT« Kamnik				118
Tkanine iz umetne svile	000 m ²	39	70	180
Bombažne tkanine	000 m ²	316	333	105
125 Tovarna usnja Kamnik				118
Svinjsko galanterijsko usnje	000 m ²	179	203	113
Cepljenec zgornje usnje	000 m ²	45,5	44	97
Usnje za podloge	000 m ²	56	48	86
Drugi stranski proizvodi in odpadki klavnic	000 m ²	—	55	—
Živalska tehnična mast	t	—	480	—
Svinjske ščetine	t	—	48	—
127 Živilska industrija Kamnik obrat »ETA« in »TRIGLAV« Kamnik				104
Konservirana povrtnina	t	100	106	106
Kvas	t	280	212	76
Testenine	t	700	840	120
SKUPAJ INDUSTRIJA				110

Primerjava z letom 1954 nam pokaže povečanje proizvodnje skoro v vseh strokah.

Nazadovanje v razdeljevanju električne energije je povzročilo zmanjšanje investicijskih sredstev za elektrifikacijo in vzdrževanje.

Keramično-kemična industrija je dosegla prikazani uspeh zaradi boljše organizacije dela in izpopolnitve tehnološkega procesa ter novih kapacitet.

V Rudniku kaolina pa so izboljšali organizacijo dela in povečali storilnost.

V tovarni »Titan« so rekonstruirali oddelek za obdelavo litine in proizvodnjo kuhinjskih strojkov.

V tovarni kovanega orodja so začeli investicijska dela, ki bi ob dokončanju omogočila povečanje kapacitete za 40%, vendar so zmanjkala nadaljnja potrebna sredstva za dovršitev.

V tovarni upognjenega pohištva »Stol« so znatno povečali storilnost pri istočasni delni izpopolnitvi obratov in racionalizaciji proizvodnje.

Z graditvijo novega obrata na Perovem so se povečale kapacitete podjetja »Svilanit« v proizvodnji tkanin iz umetne svile za 80%.

Povečanje proizvodnje v tovarni usnja Kamnik je omogočila predvsem nova, moderna lužilnica. V tej lužilnici je skrajšan tehnološki proces za 19 dni in omogočena boljša in stalna kvaliteta končnega izdelka.

Živilska industrija je zmanjšala samo proizvodnjo kvasa, zaradi pomanjkanja melase, kot osnovne surovine.

Na teritoriju občine je bilo v letu 1955 skupno 7.063 ha kmetijskih površin, od tega 4.061 ha njiv, 2.635 ha travnikov in 367 ha sadovnjakov. Občina pa je zlasti bogata z gozdovi, saj odpade na gozdne površine skupno 14.872 ha, kar predstavlja 52% celotne površine občine. Od teh površin zavzema družbeni sektor skupno 4.282 ha v glavnem gozdnih površin.

V živinoreji in poljedelstvu se je pokazal v letu 1955 znaten napredek. Povečalo se je stanje živine, predvsem goveje, kakor tudi hektarski donosi posameznih kultur. Na povečano število goveje živine so ugodno vplivali: večji pridelek sena, povečanje ornih površin pod krmilnimi rastlinami in boljša oskrba s plemenskim blagom. Število prešičev, konj in drobnice se bistveno ni izpremenilo. Število perutnine se je zmanjšalo zaradi kužnih bolezni in relativno visokih cen zrnate krme.

Primerjava hektarskih donosov v kilogramih je bila naslednja:

	1954	1955	Indeks
pšenica	1.230	1.330	108
rž	1.190	1.190	100
ječmen	1.200	1.290	107
oves	1.000	900	90
koruza	1.430	1.430	100
krompir	12.200	12.880	105
kapusnice	17.600	17.580	99
črna detelja	3.600	3.600	100
lucerna	3.800	4.100	108
krmske mešanice	16.500	17.500	106
krmska pesa	21.000	23.700	113

K večjemu hektarskemu donosu so pripomogli naslednji faktorji:

1. zadostne količine in ugodne cene umetnih gnojil;
2. gradnja gnojišč in gnojničnih jam;
3. zadostna količina kvalitetnega semena;
4. kemično zatiranje škodljivcev, posebno koloradskega hrošča.

Obnova v sadjarstvu ni bila zadovoljiva. Plantažnih sadovnjakov je bilo urejenih 6 ha. Zaradi delavnosti sadjarskih odsekov kmetijskih zadrug je bilo očiščenega nad 30% vsega sadnega drevja, poškopljenega pa 56%.

V državnem sektorju je bilo v letu 1955 posekano skupno 7.920 m³ pretežno tehničnega lesa, v privatnem sektorju pa skupno 25.813 m³ lesa, od tega približno 7.800 m³ drv.

V občinski gozdni sklad po bivših občinah je bila vplačana gozdna taksa takole:

Kamnik	2,918.907 din
Komenda	1,392.218 din
Motnik	751.245 din
Tuhinj	3,474.608 din
Tuhinjska Srednja vas	600.158 din
Kamniška Bistrica	7,441.946 din
Skupaj	16,579.182 din

Izdatki iz gozdnega sklada pa so bili razdeljeni takole:

Področje:	Varstvo, nega in obnova gozdov din	Popravilo potov in cest din	Stroški za administracijo in logarje din	Skupaj din
Kamnik	182.162	2,637.102	97.351	2,916.615
Komenda	267.601	1,024.777	99.660	1,392.038
Motnik	166.037	521.226	61.332	748.595
Tuhinj	460.889	2,903.292	106.150	3,470.331
Tuhinjska Srednja vas	96.314	394.097	48.094	538.505
Kamniška Bistrica	664.296	6,678.252	97.247	7,439.795
Skupaj . . .	1,837.299	14,158.746	509.834	16,505.879

Razmerje med izdatki za nego ter obnovo gozdov in popravilo gozdnih potov ni najboljšje. V bodoče bo treba ravno negi gozdov posvetiti mnogo več pozornosti.

Splošni porast gospodarske dejavnosti v letu 1955 je ugodno vplival tudi na razvoj prometa. Družbeni bruto produkt je v primerjavi z letom 1954 porastel za 21%.

Povečanje družbenega bruto produkta so omogočila generalna popravila in intenzivnejše izkoriščanje obstoječih prometnih kapacitet ter nabava novega avtobusa, ki je bil stalno zaseden zaradi turističnih voženj. V letu 1955 je bilo izvršenih skupno 11.200/28.000 pot/km, v prevozu blaga 380.000 t/km, vrednost raznih uslug pa je znašala 2,010.000 dinarjev.

V gradbeništvu se je vrednost del nasproti letu 1954 malenkostno povečala. Najvažnejše gradnje so opravili: »Titan« Kamnik, Kulturni dom Duplica, Dom invalidne mladine, krivilnica podjetja »Stol«, upravno poslopje in sanitarije Tovarne usnja, nova tkalnica, barvarna, apretura in kotlarna podjetja »Svilanit« ter stanovanjski bloki in stolpna hiša na Duplici. Vrednost vseh gradbenih del z instalacijami je znašala 330.000.000 dinarjev.

Promet v trgovini je v primerjavi z letom 1954 porasel za 7°/_o in je znašal skupno s prometom kmetijskih zadrug 931.000.000 dinarjev. Promet je porasel največ pri prodaji gradbenega materiala, galanterije, čevljev, tekstila in živilskih predmetov. Na povečani promet je v letu 1955 vplivala:

1. povečana proizvodnja v industriji, kmetijstvu in obrti ter
2. višje cene, ki so v povprečju porasle za 10°/_o.

Dvig cen je element, ki povzroča nestabilnost tržišča in je razviden iz indeksa cen na področju OLO Ljubljana v letih 1954 in 1955 (leto 1953, bazično leto = 100).

	1954	1955
Skupni indeks cen na drobno	99.2	109.1
Od tega: Živila	104.0	114.0
Industrijski izdelki	98.8	104.4
Obrtne usluge	108.9	120.6

Dvig indeksa cen živil je posledica podražitve mlevskih izdelkov (119.1), povrtnin (104.2), sadja (102.9), mesa (125.1), mlečnih izdelkov (125.8) in maščob (128.9).

Na dvig indeksa industrijskih izdelkov pa je vplivala podražitev tekstilnega blaga (102.4), pohištva (113.7), gospodinjskih potrebščin (88.4), gradbenega materiala (155.1) in tobačnih izdelkov (112.9). Podražitev obrtnih uslug je v letu 1955 nastala pri vseh vrstah obrtnih uslug, razen pri čevljarjih.

Trgovska mreža je ostala v letu 1955 v celoti neizpremenjena. Delujejo štiri trgovska podjetja s skupno 27 trgovinami, 11 kmetijskih zadrug s 13 trgovinami, 1 trgovina z vinom, 2 prodajalni industrijskih podjetij, 3 trafike, 2 prodajalni peciva, 2 slaščičarni in 8 prodajaln mesa ter 1 prodajalna pohištva obrtnega podjetja. Trgovine niso bile zadovoljivo založene, nimajo primernih in zadostnih skladišč. Slab je tudi prevozni park trgovin. Kamniku zlasti primanjkuje primerna trgovina s sadjem in zelenjavo. Trgovine kmetijskih zadrug niso urejene tako, da bi bile sposobne za odkup vsega blaga, ki ga naš kmet lahko nudi tržišču.

Gostinstvo je prav tako povečalo promet v primerjavi z letom 1954 za 6°/_o. Letni promet v gostinski mreži znaša 125.631.000 dinarjev. Na območju občine delujejo 3 gostinska podjetja, ki imajo skupno 24 gostiln, od tega 4 restavracije in menze, 2 samostojni gostišči, 4 planinske postojanke gostinskega značaja,

4 združne gostilne in 14 privatnih gostiln. Polovica gostiln v okviru gostinskih podjetij je delala v letu 1955 z izgubo, ki smo jo krili z dobičkom drugih obratov. Gostinska mreža je dobro razmeščena in zadostna, kvaliteta uslug pa zaradi nezadostno kvalificiranega kadra ni primerna. Turizem se ne razvija organizirano, dasi obstajajo idealni prirodni pogoji, ker ni primernih turističnih objektov. Kamniška občina, v kateri je bil pred vojno živahen turistični promet celo z udeležbo inozemcev, danes pri 18.000 prebivalcih, kot ena redkih občin v državi še nima hotela. Pomemben je edinole planinski turizem zaradi bližine Ljubljane.

V kamniški občini je bilo v letu 1955 skupno 19 državnih obrtnih podjetij, v katerih je bilo zaposlenih 273 delavcev, 16 honorarnih in 42 vajencev. Celotni dohodek teh podjetij je znašal 256.358.000 dinarjev. Kmetijske zadruge pa imajo 5 obrtnih podjetij s 25 zaposlenimi in 1 vajencem. Promet v teh delavnicah je dosegel 31.816.000 dinarjev.

Privatni sektor ima skupno 25 obrtnih delavnic v 48 strokah. Po posameznih strokah je število naslednje:

žganje apna	5	krojači	20	tkalci	2
kamnoseki	1	tapetniki	1	ključavničarji	6
kovači	14	čevljarji	33	ščetarji	17
mehaniki	2	peki	2	copatarji	11
mizarji	27	mlinarji	16	lončarji	3
žage	9	kmečki mlin	13	pečarji	1
sedlarji	4	zidarji	8	pleskarji	5
tesarji	5	usnjarji	1	sodarji	2
kolarji	7	opekarji	1	metlarji	2
šivilje	15	barvarji	2	rezarji	3
elektroinstalaterji	2	brivci	6	frizerji	5
dežnikarji	2	svečarji	1	urarji	1
kleparji	2	fotografi	2	rezbarji	2
vrtnarji	3	avtomehaniki	3	izdel. gumbov	1
avtotaksi	2	tekstilna galant.	1	dimnikarji	2
žaganje drv	1	izdelovanje glasbil	1	slaščičarji	1

Davčna osnova za te obrtnike je znašala 51.145.000 dinarjev in predpisan davek 11.955.000 dinarjev ali povprečno 48.790 dinarjev na obrtnika. Obrt v tej živahni industrijski okolici še ni dovolj razvita in manjka cela vrsta specialnih obrtnih delavnic.

III. Proračunski dohodki in izdatki

V letu 1955 je imela in vodila v okviru občine svoj proračun še vsaka občina posebej.

Dohodki po teh občinah so bili naslednji:

Vrsta dohodkov	Kamnik	Kamniška Bistrica	Komenda	Srednja vas	Tuhinj	Motnik	SKUPAJ
Del dobička gosp. org.	85,307.303	1,676.088	—	—	—	—	89,983.391
Del prometnega davka	6,912.168	—	—	—	—	—	6,912.168
Lokalni prometni davek	4,366.575	2,409.070	4,870.975	431.284	424.854	301.533	12,804.291
Dohodnina	16,965.016	3,319.148	4,941.745	1,080.694	1,976.387	1,362.380	29,645.370
Davek na dediščine	396.186	95.523	117.329	6.128	36.305	18.820	670.291
Državne takse	4,618.045	—	—	—	—	—	4,618.045
Lokalne takse	4,504.846	193.571	193.571	96.786	96.966	96.786	5,182.526
Dohodki uradov in ustanov	—	25.330	190.366	51.219	60.196	37.000	364.111
Drugi dohodki	164.487	74.268	33.245	43.336	35.689	45.000	396.025
Dotacija OLO	—	—	—	2,091.000	6,323.000	2,705.000	11,119.000
S k u p a j	123,234.626	7,792.998	10,347.231	3,800.447	8,953.397	4,566.519	158.695.218
6% obvezna rezerva	3,857.405	467.579	620.834	228.027	537.204	273.991	5,985.040
Delež republiki	56,037.970	—	—	—	—	—	56,037.970
Sklad za posp. kmetijstva	890.656	—	—	—	—	—	890.656
Sklad za stan. gradnjo	2,015.917	—	—	—	—	—	2,015.917
Sklad za kred. invest.	—	—	—	—	—	—	—
ČISTI DOHODEK	60,432.678	7,325.419	9,726.397	3,572.420	8,416.193	4,292.528	93,765.635

PORABA PRORAČUNSKIH SREDSTEV V LETU 1955

	Kamnik	Kamniška Bistrica	Komenda	Srednja vas	Tuhinj	Motnik	SKUPAJ
Državna uprava	5,731.169	974.537	1,499.994	458.551	714.778	572.319	9,951.348
Prosveta in kultura	22,377.458	2,410.636	4,399.243	1,232.900	2,306.671	1,783.299	34,510.207
Socialno skrbstvo	1,420.866	695.000	367.000	186.940	376.356	126.000	3,172.162
Dotacije	1,300.000	—	65.000	—	4.993	—	1,369.993
Ljudsko zdravstvo	12,593.976	—	—	—	—	—	12,593.976
Kmetijstvo, veterina	248.494	—	—	—	—	—	248.494
Ceste	3,042.119	—	—	—	—	—	3,042.119
Proračunska rezerva	4,861.741	480.074	555.642	215.609	404.221	382.971	6,900.258
S k u p a j	51,575.823	4,560.247	6,886.879	2,094.000	3,807.019	2,864.589	71,788.557
Negospodarske investicije	63,708.276	957.389	1,263.121	1,009.100	3,699.400	1,000.000	71,637.286
	115,284.099	5,517.636	8,150.000	3,103.100	7,506.419	3,864.589	143,425.843

NEGOSPODARSKE INVESTICIJE L. 1955 PO VREDNOSTI IN OBJEKTIH

1. Kamnik:		Elektrifikacija vasi Zakal	299.804
Kanalizacija	3,141.342		957.389
Zdravstveni dom	1,354.630		
Vodnjak Poreber	663.362	3. Komenda:	
Vzdrževanje cest	1,457.893	Šola Moste	1,163.305
Vzdrževanje vodovoda	1,683.484	Cestni material	99.816
Bloki Zaprice	19,948.940		1,263.121
Popravilo šol	415.699		
Elektrovod za črpalko	136.540	4. Srednja vas:	
Načrti za šolo Kamnik	24.956	Elektrifikacija	1,009.100
Vzdrževanje parkov	44.805		
Šola Nevlje	841.052	5. Tuhinj:	
Novi vodovod	24,334.428	Zdravstvena postaja	1,632.914
Četvorček	8,628.749	Vodovod Laze	599.400
Kopališče	326.776	Vodovod Pšajnovica	800.000
Bančni stroški	705.620	Vodovod Kostanj	300.000
		Vodovod Zdravst. postaja	367.086
			3,699.400
2. Kamniška Bistrica:		6. Motnik:	
Šola Gozd — oprema	150.000	Vodovod	1,000.000
Ceste — mostovi	497.585		

Negospodarske investicije je v letu 1955 najela mestna občina Kamnik za gradnjo novega vodovoda pri Mestni hranilnici Ljubljanski, in to kredit v višini 25,000.000 dinarjev po 8% obrestih in z rokom vračila v dveh letih, ter iz okrajnega sklada za zidanje stanovanjskih hiš v višini 10,000.000 dinarjev z 1% obrestno mero in rokom vračila 15 let.

Druge investicije so nevratljive.

IV. Komunala

Na področju občine Kamnik je bilo 1. aprila 1956 naslednje število prebivalcev:

	Skupaj	Moški	Zenske
Šmarca, Volčji potok, Rudnik	1.029	504	525
Motnik	840	379	461
Kamnik	8.417	3.946	4.471
Srednja vas	1.132	536	596
Tuhinj	1.856	900	956
Kamniška Bistrica	2.906	1.402	1.504
Komenda	2.610	1.210	1.400
Skupaj . . .	18.790	8.877	9.913

Na področju občine je naslednje
število stanovanjskih hiš:

Od tega število priključ.
hiš na elektrovod Brez priključka

Hiš:	3.228	3.057	171
Kamnik	1.259	1.247	12
Kamniška Bistrica	507	439	68
Komenda	516	506	10
Šmarca, Volčji potok	206	205	1
Srednja vas	206	187	19
Tuhinj	352	332	20
Motnik	182	141	41

Kanalizacija je samo v mestu Kamnik in ima 455 priključkov. Dolžina mreže znaša 5.215 m. Tovarna »Titan«, »Stol« in Tovarna usnja imajo lastne kanalizacijske naprave.

Na področju občine je skupno 13 gravitacijskih in črpalnih vodovodov. Dolžina vodovodne mreže je 24.242 m, kapaciteta vodnih virov pa znaša v 24 urah 1790 m³ vode. Vodnih rezervoarjev je 9 z 200 m³ prostornine. Priključenih hiš je 711. Naselij brez vodovoda je 110. V gradnji sta dva lokalna vodovoda.

Elektrifikacija je zadovoljiva. Od 3.228 je priključenih 3.057 hiš, dolžina nizkonapetostnega omrežja pa znaša 234.000 m. Vsa naselja so elektrificirana.

Po stanju z dne 31. decembra 1955 je bilo stanje zaposlenih naslednje:

Socialistični sektor:	Obratov	Zaposlenih
podjetij za nekovine	3	416
kovinska industrija	2	761
kemična industrija	1	554
lesna industrija	4	1.096
tekstilna industrija	2	312
živilska industrija	1	39
industrija usnja	1	223
kmetijstvo	13	145
gozdarstvo	3	112
gradnje	6	380
železniški promet	1	14
ostali promet	2	21
trgovina in gostinstvo	14	199
obrt	19	207
komunalna dejavnost	3	21
kulturno prosvetno združenje	14	123
dejavnost družbenih organizacij in ustanov	5	263
neopredeljeno	2	3
Vseh skupaj . . .	96	4.890

Zasebni sektor:

	Obratov	Zaposlenih
obrt	185	301
drugi	9	10
zaposleni upokojenci invalidi	—	31
pogodbeni zavarovanci	—	3
Vseh skupaj . . .	290	5.235

V devetih mesecih obstoja kamniške komune lahko trdimo, da se je, kljub začetnim težavam, delo odvijalo po zaželenih smernicah, ko pa bomo prebrodili začetne težave, ki so razumljive, ni bojzani za mnogo uspešnejše delo v lokalni samoupravi.

Z ZGODOVINE KAMNIŠKE TISKARNE

Ivan Zika

V zgodovini našega tiskarstva zavzema pomembno mesto tudi kamniška tiskarna. Ustanovila sta jo leta 1900 Anton Slatnar in Hinko Saks v hiši Ivana Bahovca na voglu tedanje Velike ulice in Glavnega trga. Hiša je zdaj porušena in tiskarna je stala na mestu, kjer je zdaj veranda delikatesne trgovine na Titovem trgu. Anton Slatnar, domačin, rojen 1867 na Homcu, izučen stavec, je bil znan kot prvovrsten strokovnjak v tiskarstvu, Hinko Saks, njegova desna roka, pa je bil tiskar strojnik.

Leta 1906 sta Slatnar in Saks prestavila tiskarno v hišo Franca Majdiča na Šutni št. 43, sedaj last Marije Bavdek in Eme Kladva. V tiskarno sta preuredila gospodarsko poslopje na dvorišču.

Leta 1912 sta se Slatnar in Saks razšla. Saks je odšel v Maribor. Do tega leta so tekli v tiskarni stroji na ročni pogon, odslej pa na električni. Leta 1922 je kupil Slatnar hišo števil. 40 na Glavnem, zdaj Titovem trgu, od dedičev Terezije Samec, roj. Rode: dr. Maksa Samca, Drage Leskovic in Bogomile Martinčič, zopet poročene Dermelj. Pritličje zadnjega trakta hiše je preuredil v tiskarno, ki je tam ostala do konca. Ko je Slatnar 16. maja 1926 umrl, je njegova vdova vodila tiskarno do leta 1931, predstavnik pa je bil Rajko Kos. Tiskarno in zadnji trakt poslopja sta 15. avgusta 1931 kupila Ludvik Vodnik in Anton Knez in jo vodila pod firmo »Tiskarna Slatnar« d. z o. z. (Vodnik in Knez) v Kamniku. Nabavila sta nov stavni stroj Linotype in nov črkovni material ter vso tiskarno moderno in strokovnjaško opremila. Kakor prej Slatnar, sta pred vojno tudi nova lastnika tiskala mnogo leposlovnih in znanstvenih knjig ljubljanskih založb v okusni opremi. Med okupacijo je tiskarno vodil nemški komisar. Kolektiv tiskarne, z bivšim lastnikom Vodnikom, je stalno zalagal partizanske tiskarne v kamniški okolici s papirjem in barvo, leta 1944 pa je dal popoln črkovni material za partizansko tiskarno 31 A pri Trojici, ki se je jeseni preselila v Bočno pri Gornjem gradu.

Anton Knez, zadnji starosta kamniškega Sokola, je takoj po okupaciji moral oditi v Ljubljano (ustreljen je bil kot talec na Turjaku).

Tiskarna je bila 6. decembra 1946 nacionalizirana in preimenovana v Kamniško tiskarno, 6. januarja 1949 pa ukinjena in preseljena v Ljubljano v Blasnikovo tiskarno.

Slatnarjeva tiskarna se je takoj po ustanovitvi leta 1900 krepko uveljavila. Razen Hribarjeve tiskarne v Ljubljani je tiskala najlepše opremljene knjige in se ukvarjala z umetnim tiskom. Izdelovala je umetniške razglednice in izvrševala razna akcidenčna dela: okraske, ovitke za knjige itd. Tiskala je veliko število del naših klasikov in s tem opravila važno delo v našem kulturnem življenju. Pa tudi slovenska politična zgodovina ne more mimo Slatnarjeve tiskarne. Že l. 1905 sta namreč Slatnar in Saks začela izdajati tednik »Naš list« z mesečno prilogo Slovenska gospodinja. Prva številka je izšla 7. januarja 1905 na šestih straneh formata 30 × 46 cm. V naslovu je rečeno: Izhaja vsako soboto; ako je ta dan praznik pa dan poprej. Naš list ima vsak mesec prilogo Slovenska gospodinja ter velja za celo leto 5 K; za pol leta pa 2,50 K. Naročnina se plačuje vnaprej... Uredništvo in upravljanje je v Kamniku, kamor naj se izvolijo pošiljati dopisi, naročnina in reklamacije. Rokopisi se ne vračajo... Izdajatelj in odgovorni urednik Hinko Saks. Lastnina in tisk tiskarne A. Slatnar v Kamniku.

V programu, ki je nakazan na prvi strani z debelimi razprtimi črkami, čitamo:

Naš list se ne bo vmešaval v domače prepire, svoj program izvrševati hoče s tem, da bo širil prosveto... Ne oziraje se niti na osebo, niti na dostojanstvo, bičal bode naš list najgrši greh — narodno izdajstvo. Brezobzirno bode razkrinkal nakane nasprotnikov naših narodnih zahtev, dramil naše ljudstvo k narodnemu delu, narodni zavesti in narodnemu ponosu. (Naš list, prvi letnik 1. šte., stran 1. Univerzitetna knjižnica št. VII. 37579 Ba.)

Naš list je bil ugodno sprejet predvsem v krogu slovenskih naprednih čitateljev. Število naročnikov je raslo. Kakor sta bila Slatnar in Saks po srcu

Anton Slatnar
začetnik tiskarne v Kamniku

in prepričanju narodnjaka in naprednjaka, tako je tudi list že takoj v prvih številkah stopil iz okvira svojega nadstrankarskega programa in zaplaval v izrazito napredne vode. To ugotavlja uredništvo v zadnji številki prvega letnika:

Naša skromnost bi bila pretirana, če ne bi povedali, da imamo jasen znak svojega uspeha v vedno širšem krogu čitateljev... Čeprav smo v začetku, ko smo poslali list v svet, imeli morda namen živeti nad strankami, ali čim so prišle k listu nove sile, so prišle vanj tudi nove smeri. S tem smo stopili v opozicijo proti sedanjim razmeram na Slovenskem.

Dosledno tej ugotovitvi je tudi Naš list z drugim letnikom dobil podnaslov: Neodvisno politično glasilo za Slovence. Uredništvo lista je bilo od 30. januarja 1906 v Ljubljani, kjer je imel list tudi večino anonimnih sodelavcev. Krog čitateljev se je tako povečal, da je Naš list od 3. julija 1906 do 22. februarja 1907 izhajal po dvakrat na teden, v torek in petek. S tretjim letnikom štev. 14 je izhajal spet po enkrat na teden na osmih ali desetih straneh, imel pa je že po dve strani oglasov. Letna naročnina je bila zdaj 8 K. Razen političnih vesti in dopisništva pod rubrikami posebej za Kranjsko, Štajersko, Primorsko in Koroško je prinašal tudi povesti v nadaljevanjih, kulturne vesti in pesmi.

Slovenska gospodinja je izhajala vsako prvo soboto v mesecu. Lastnica in založnica je bila Kolinska tovarna kavinih surogatov v Ljubljani. Izdajatelj in za list odgovoren je bil Ivan Jelačin, od drugega letnika 6. št. dalje pa Anton Slatnar. Urednica je bila Minka Govekarjeva.

Kot priloga Našemu listu je od junija 1905 izhajal lokalni list **K a m n i č a n**. Prva številka je bila priključena 23. št. Našega lista, ki ima datum 10. junija 1905. V naslovu je rečeno: Kamničan izhaja vsako soboto in je za naročnike Našega lista v kamniškem okraju brezplačen. Izdajatelj in odgovorni urednik Hinko Saks. Lastnina in tisk tiskarne A. Slatnar v Kamniku.

Povod za izdajanje Kamničana so bili domžalski dogodki, ki so zahtevali podrobnejše obravnavanje v lokalnem merilu. Takole se je Kamničan v uvodniku predstavil naši javnosti:

Ze ko smo ustanavljali Naš list je bil naš namen, posvetiti čimveč pozornosti našemu kamniškemu okraju. Ali na eni strani razširjanje lista po vseh slovenskih pokrajinah, na drugi zopet obširno gradivo — vse to je pretilo potisniti novice iz Kamnika in njegovega okraja če ne že v ozadje, pa vsaj toliko v stran, da bi izgubil Naš list precej — da ne rečemo vse — na svojem lokalnem, domačem pomenu. Zato smo smatrali za svojo dolžnost, da skrbimo tudi za svoje najbližje domačine s tem, da jim podamo v pričujočem prvega Kamničana... Njegova naloga bo, varovati interese in koristi kamniškega okraja. V ta namen pa se obračamo do vseh tistih prijateljev naše zemlje, da nam pošiljajo vesti in novice iz okraja, bodisi že kakršnekoli vsebine, zlasti pa naj obračajo pozornost krajem, v katerih jih preganja tujec z domače zemlje, kakor se nam to godi v Domžalah!

Izbija vsako soboto
in je za naročnike „Našega
Lista“ v kamniškem okraju
brezplačno.

Kamničan

Ogleda se naročniki
tristojna parti-velja po 10 v.
za enkrat, za vsakokratno ob-
jetilje pa desetina.

Zve ko smo ustanovljali „Naš List“, je bil naš namen, posvetiti jim več pozornosti našemu kamniškemu okraju. Ali na eni strani razširjanje lista po vseh slovenskih pokrajinah, na drugi strani zopet obširno gradivo — vse to je pretelo potisnilo novice iz Kamnika in njegovega okraja če ne še v ozadje, pa vsaj toliko v stran, da bi izgubil „Naš List“ precej — da ne rečemo vse — na svojem lokalnem, domačem pomena. Zato smo smatrali kot svojo dolžnost, da skrivno tudi za svoje najbližje domačine s tem, da jim podamo v pričujočem prvega „Kamničana“, ki bo izhajal (za začetek v tej obliki) oddalj vsak teden kot redna priloga „Našemu Listu“.

„Kamničan“ bo posvečal zato vse svojo pozornost edino le na okraj, ki ga zastopa že po svojem imenu. Naloga njegova bo, varovati interes in koristi celoga kamniškega okraja.

V to zbirno pa se obračamo do vseh tistih prijateljev naše zemlje, da nam pošiljajo novice in vesti iz okraja, in šodni če kakršni koli vsebine, zlasti pa naj obsežajo pozornost krajev, v katerih jih proganja tuje a domače zemlje, kakor se nam godi to v Domžalah!

Itavia: tako vidno us. bi za okolitane tustitranje

glavar pl. Cron vedpar ni tak, kakor drugi nemški izi-
vači, ki so prišli v Domžale. Saj je avstrijski državni
trdnik, ki ga plačujemo s slovenskim davkom, in tak
nastop ni nič drugega, kakor zasramovanje in zaničevanje
slovenskih pravic, vseh Domžalčanov in vsega slovenstva.
Tj se pravi s drugimi besedami, da so Domžalčani ravno
tako kot drugi Slovenci e. kr. vladi le molzna krava, ki
imajo vse polno dolžnosti, plačevati morajo davke, pošil-
jati morajo svoje sinove v vojsko — pravic pa nimajo
nobenih. Še narobe: če se potegnejo za avstrijsko čast,
so se tepeni za to, žandarji streljajo na tje. Res, zopet
se je pokazala vlada v Domžalah, kako nepravična je
napram Slovincem!

Kaj trosijo Nemci o Domžalčanih med svet. Kaj
pišejo Tirolci o vas Domžalčanih po nemških časopisih,
tega si niti misliti ne morete. Zvečajo vas s narci, vi
ste jim najbolj neumni ljudje na svetu, najvišje sovražni
ni. — In kajaj pišejo o vas tako? Zato ker ste se po-
tegnili za svoje pravice. Ker vato ne morejo izklastati
drugate na vaši časti, poskušajo to s pavzajem in zmet-

Naslovna stran Kamničana iz leta 1905

Program, ki si ga je bil zadal v uvodniku, je Kamničan zvesto izpolnjeval. Bil je borben, neizpros in odločen. Posebno krepko se je zoperstavil izzivalnemu početju prodirajočega nemštva v Domžalah. Dogodki v juniju leta 1905, ko so se Domžalčani, ki so jim prihiteli na pomoč narodno zavedni Kamničani, krepko uprli nemškemu izzivanju, so glasno odjeknili po vsej naši domovini. Kamničan jih takole ocenjuje v svoji prvi številki pod naslovom: Kaj se je zgodilo v Domžalah:

V Domžalah je tekla slovenska kri zato, ker so branili Domžalčani svojo zemljo, na kateri bivajo že na stoletja in stoletja, pred onečaščenjem privandranih Tirolcev. Branili so domačo zemljo pred zasramovanjem tujcev, zato so jih suvali žandarji s kopiti svojih pušk; zahtevali so odstranitev izdajalskih frankfurtaric — zato so streljali žandarji nanje. Frankfurtarske barve so znamenje tistih Nemcev, ki bi radi snedli Slovence kar na en mah; ki bi radi potaknili ves slovenski denar z enim zagrabkom v svoj žep; frankfurtarske zastave pa so tudi znamenje tistih Nemcev, ki bi radi izdali in prodali Avstrijo nemškemu cesarju... in v njih družbi je bil tudi kamniški okrajni glavar pl. Cron. Kaj pomeni to? Menili bi, da okrajni glavar pl. Cron vendar ni tak, kakor drugi nemški izzivači, ki so prišli v Domžale. Saj je avstrijski državljani, ki ga plačujemo s slovenskim davkom in tak nastop ni nič drugega, kakor zasramovanje in zaničevanje slovenskih pravic, vseh Domžalčanov in vsega slovenstva. To se pravi z drugimi besedami, da so Domžalčani ravno tako kot drugi Slovenci e. kr. vladi le molzna krava, ki imajo vse polno dolžnosti — pravic pa nimajo nobenih. Še narobe: če se potegnejo za avstrijsko čast, so se tepeni zato, žandarji streljajo nanje.

V takem tonu je Kamničan še naprej v naslednjih številkah spremljal razprave v parlamentu in pred sodiščem o domžalskih dogodkih. To mu je dalo tudi povod za akcijo za osamosvojitve slovenske slamnikarske obrti.

Slovenski poslanci vlagajo interpelacijo v parlamentu zaradi zadnjih dogodkov, a stavim glavo, če pogledam pod njihov slamnik, da vidim le kak tovarniški znak naših narodnih sovražnikov. Slovenske žene, ki rabite toliko slamnikov, odklonite vse kar nosi tuje znamke! ... Zagrebški listi priporočajo hrvaškimi trgovcem naj naročajo blago le od slovenskih tovarnarjev ... Od vseh strani se z vnemo poudarja, naj bi se v odgovor nesramnemu početju nadutih, s trudom slovenskih rok obogatelih nemških slamnikarjev v Domžalah takoj šlo na delo za osamosvojitve slovenske slamnikarske obrti. Res, slabo spričevalo za slovensko samozavest, ako bomo puščali še nadalje izmозgavati naše ljudi, ako bomo gledali, kako pljuje oholi Tirolec v obraz tistemu, ki mu pomaga polniti žepe s tisočaki! Da bi naša dekleta, ki dobivajo sedaj beraške plače 15 do 20 krajcarjev na dan, možje z družinami pa po 50 do 60 krajcarjev, pri samostojni slovenski obrti, ne bili na boljšem — kdo bi mogel to trdit? (Kamničan, 10. junija 1905, str. 2.)

Kamničan je zvesto spremljal vse društvene in družabne prireditve, delovanje gospodarskih organizacij, občine in Meščanske korporacije ter ostro sodil o razpravljanih na političnih shodih zastopajoč dosledno napredno smer. Slatnar in Saks sta bila pač pogumna in brezkompromisna borca za pravice slovenskega ljudstva. Kamničan je sprva izhajal na dveh straneh v velikosti 22 × 30 cm, pozneje, ko se je povečalo število oglasov, pa na 4 straneh. Po dveh letih in pol pa je moral prenehati izhajati. V prvi številki Našega lista, letnika 1908, naznanja založništvo, da je ustavilo nadaljnje izhajanje Kamničana iz sledečih razlogov:

Kamničan je bil namenjen Kamniku in njegovi okolici. Založništvo je hotelo polagoma ustvariti iz Kamničana reden lokalni list, ki bi bil zlasti v sezonski dobi za mesto Kamnik in njegovo krasno okolico še posebne vrednosti. Ali vsaka kritika se je smatrala za osebno žaljenje, vsak predlog za vsiljevanje ...

V petem letniku se s št. 26 od 26. junija 1909 tudi Naš list poslavlja od slovenske javnosti:

Glavni vzrok, da opustimo izdajo Našega lista je ta, da prične z mesecem julijem izhajati napredni tednik *Rodoljub*, vsled česar se potreba po drugih naprednih časopisih ne bo več tako občutila ... Naš list je bil neodvisen in ga narodno napredna stranka ni prav nič podpirala, niti denarno niti moralno ... Žrtve za izdajo lista so bile velike, ker veliko naročnikov še dolguje naročnino. Izdajatelj je več žrtvoval nego se sklada z dolžnostmi naprednega založnika.

Slatnar je bil pogumen in odločen mož. Ni gledal na materialne žrtve, kadar je bilo treba podpreti stvar, ki je bila v skladu z njegovimi naprednimi političnimi nazori. To je dokazal ponovno, ko je v razburljivih in nevarnih časih pred prvo svetovno vojno odločno podprl mlade revolucionarje, ki so se zbirali okrog Preporoda.

Jože Grčar — tiskarski strojnik

V knjigi *Preporodovci*, ki jo je napisal Ivan J. Kolar in je izšla v kamniški tiskarni 1930, čitamo o Slatnarju:

Preporod, pokrajinsko glasilo jugoslovanske mladine na Slovenskem, ki je izšel prvič 1. novembra 1912 v Ljubljani, se je koj v začetku znašel v denarnih težavah. Mlada organizacija ni mogla plačevati niti tiskarja za Preporod. Tiskar se je naveličal študentovskih dolgov in nevšečne so mu ostale tudi konfiskacije, ker je moral tiskati še 'drugo izdajo po zaplembi', in je odpovedal nadaljnji tisk. Mladi revolucionarji so imeli srečo, da jih je rešil iz zadrege velik prijatelj študentov in sam navdušen pristaš jugoslovanske ideje — Anton Slatnar, tiskarnar v Kamniku. Slatnar se ni bal konfisciranja, ne slabih plačnikov-študentov, ne potov na policijo. Prevzel je tisk Preporoda od 6. št. dalje (1. aprila 1913) in tudi vse druge publikacije: *Klic od Gospe svete*, *Glas Juga* i dr. Nekaterikrat je imel v svoji pisarni detektiva. V preiskavi se je držal tako junaško, da bi bil raje sam zaprt, kakor pa da bi izdal kakega dopisnika. Najbolj trda mu je predla zaradi avtorja brošure *Klic od Gospe svete*, ki je izšla ob petstoletnici zadnjega ustoličenja koroških vojvod marca 1914 in ki je dala toliko posla ljubljanski tajni policiji. Ko bi takrat izdal Adolfa Ponikvarja, bi ta doživel vse drugačno sodbo, kakor jo je. Skratka, Slatnar je bil sam pravcati Preporodovec, z dušo in telesom. Nalašč za Preporod si je naročil cirilske črke, ko je začel list prinašati tudi srbske dopise. Med vojno so mu te črke zaplenili in mu naprtili mnogotero nepravil. (Kolar: *Preporodovci*, 1930, str. 88.)

V Slatnarjevi tiskarni so izšle prve izdaje mnogih pomembnih del slovenske književnosti. Tako je založnik Schwentner skoro vse knjige, ki jih je založil, tiskal v Kamniku. Žal so se v teku časa, zlasti pri spremembah lastništva in po preselitvi tiskarne v Ljubljano leta 1949, porazgubili vsi sezname in zapiski, iz katerih bi bilo natančno razvidno, katere knjige so bile tiskane v Kamniku. Zato

se moramo pri naštevanju omejiti na zapiske, ki jih je leta 1935 dal Jože Grčar na razpolago notarju Antonu Zevniku.

V Schwentnerjevi založbi so bile pri Slatnarju tiskane sledeče knjige:

Prešeren: Poezije, Aškerčeva izdaja.

Kette: Poezije, ljudska in ilustrovana izdaja.

Murn-Aleksandrov: Poezije.

Cankar: Aleš iz Razora, Erotika, Gospa Judit, Grešnik Lenart, Hiša Marije Pomočnice, Hlapec Jernej, Križ na gori, Krpanova kobila, Milan in Milena, Nina, Romantične duše, Volja in moč.

Aškerc: Akropolis in piramide, Jadranski biseri, Mučeniki, Pesnitve.

Župančič: Čez plan, v Zarje Vidove.

Mole: Tristia ex Siberia.

Golja: Pesmi o zlatolaskah.

Trdina: Bajke in povesti o Gorjancih, ponatisi iz Ljubljanskega Zvona, v štirih knjigah, peta pa je izšla v Kranju.

Podlimbarski: Gospodin Franjo, v založbi Slovenske Maticе.

Škrabčevo cvetje iz vertov sv. Frančiška se je tiskalo pri Slatnarju v letih 1915 do 1925 (Anton Zevnik: Črna obrt v Kamniku, Kamničan 2. štev., str. 11 od 1. VIII. 1935).

Anton Turk, knjigarnar v Ljubljani, je tiskal pri Slatnarju skoro vse ljudske izdaje svojih knjig, med katerimi so nekatere doživele do 6 izdaj, knjiga Največji slovenski spisovnik ljubavnih in ženitovanjskih pisem pa celo 9 izdaj. Med knjigami Turkove založbe, ki jih je gotovo mnogo nad sto, so tudi prvi prevodi nekaterih del jugoslovanske književnosti, med njimi Josip Evgen Tomić: Zmaj iz Bosne, Avgust Šenoa: Zlatarjevo zlato itd.

Malone vse knjige slovenskih klasikov je stavil stavec Karol Neřima, tiskal pa jih je strojni tiskar, naprednjak, Jože Grčar, ki je (1887—1953) od leta 1903 do svoje upokojitve 1949 z malimi presledki delal v Kamniški tiskarni. Jože Grčar je bil absolvent Umetno-obrtne šole v Ljubljani. Njegova zasluga je, da so bile knjige slovenskih klasikov tako lepo opremljene, saj jih je vse okrasil z vinjetami. Delal je tudi linoreze in lesoreze za ilustracije in naslovne strani knjig. Do visoke stopnje umetnosti se je povzpел v slikarstvu zlasti kot portretist, tiskarna pa je tiskala več reprodukcij umetniških razglednic z njegovimi motivi iz Kamnika in okolice. Pri tiskanju knjig je bil v tesni povezavi s slovenskimi pisatelji, katerim je izročal korekture v pregled. Kot velik ljubitelj knjig je imel največ zaslug za razvoj knjižnice v okviru Narodne Čitalnice.

V času med obema vojnama ni bilo v Kamniku nobenega poizkusa za obnovev lokalnega lista, ki bi podrobno obravnaval domače zadeve. Pač je izhajalo pod imenom Naš list od leta 1930 do leta 1938 kot polmesečnik glasilo

Katoliške akcije za kamniški okraj, izdajal pa ga je konzorcij in tiskala Misijonska tiskarna v Grobljah. (Naš list, 1938, 17. št., str. 3.)

Med obema vojnama je izšel Kamničan samo ob izrednih prilikah. O priliki proslave 50-letnice obstoja Narodne čitalnice je izšla 7. septembra 1919 ena številka, ki jo je uredil Rudolf Binter. Ob občinskih volitvah leta 1921 in 1927 je krajevna organizacija JDS izdala za volivce kamniške občine po dve številki Kamničana — za volilno propagando. O priliki Obrtne razstave za kamniški okraj sta izšli 20. julija in 3. avgusta 1935 dve številki Kamničana s poljudno vsebino. Urednik je bil prof. Lojze Peterlin-Batog. Zadnjič je izšla edina številka Kamničana ob 70-letnici Narodne čitalnice 16. julija 1939, uredil pa jo je Anton Zevnik.

KAZALO

Uvodna beseda	3
<i>Tomo Brejc</i> : Ob petnajsti obletnici	5
<i>Mirko Podbevšek-Lado</i> : Nekaj zapiskov o kamniških partizanih	11
<i>Josip Jeras</i> : Borba na Kostavski planini	35
<i>Avguštin Lah</i> : Zanimivi podatki iz življenja mladine	41
<i>Emil Cesar</i> : Nekaj misli o življenju in delu Antona Medveda	53
<i>Božo Otoresec</i> : Prebivalstvo Kamnika v srednjem veku	67
<i>Angelos Baš</i> : Gotska in renesančna noša v kamniškem območju	101
<i>Marijan Zadnikar</i> : Sadnikarjev muzej v Kamniku	113
<i>Pavel Kunaver</i> : Kamniška Bistrica	120
<i>Jože Razpotnik</i> : Problemi združništva na Kamniškem	137
<i>Miha Prešeren</i> : Sadjarstvo kamniškega okoliša	160
<i>Janez Matjašič</i> : Živalske zanimivosti	172
<i>Niko Kralj</i> : Naše prizadevanje za sodobno opremo stanovanj	180
<i>Milan Terpinc</i> : Tekstilna industrija	193
<i>Milan Kirn</i> : Zdravstveni problemi občine Kamnik	198
<i>Srečko Rot</i> : O zavodu za usposabljanje invalidne mladine Kamnik	203
<i>Mara Lukanc</i> : Socialno zavarovanje delovnih ljudi	210
<i>Bogdan Kobil</i> : Komunalna ureditev in gospodarstvo kamniške občine	218
<i>Ivan Zika</i> : Iz zgodovine kamniške tiskarne	234

II.
KAMNISKI ZBORNIK
1956

IZDAL IN UREDIL UREDNISKI ODBOR

GLAVNI UREDNIK:
AVGUSTIN LAH

Z RISBAMI IN VINJETAMI OPREMIL:
FERDO MAJER

NAKLADA 1500 IZVODOV

TISK TISKARNE
ČASOPISNO-ZALOŽNIŠKEGA PODJETJA
SLOVENSKI POROČEVALEC
JUNIJ 1956

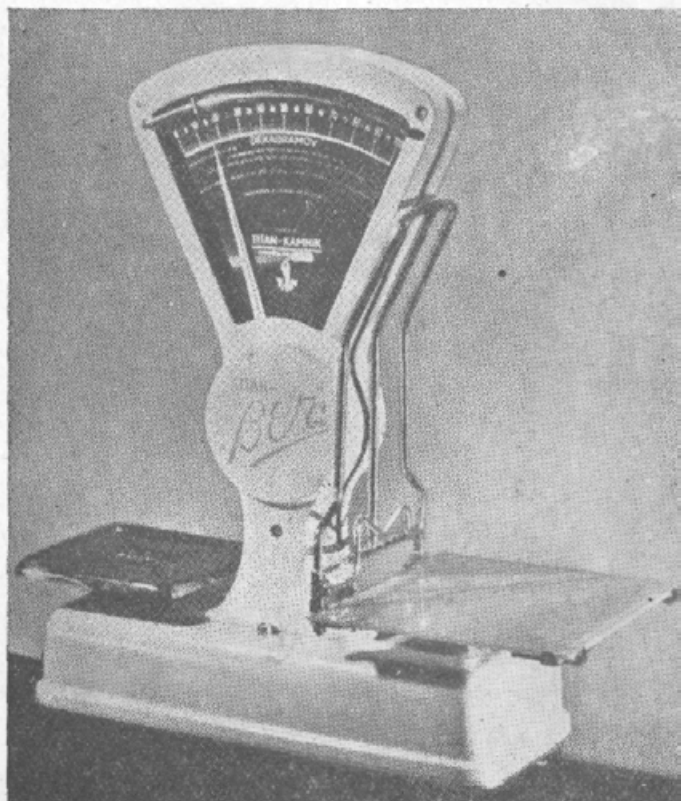

Titan

TOVARNA KOVINSKIH IZDELKOV IN LIVARNA KAMNIK – SLOVENIJA

izdeluje:

ključavnice vseh vrst in dimenzij za stavbe in pohištvo, kuhinjske strojčke, avtomatske, balančne in kuhinjske tehtnice, ročne vrtalne in brusilne stroje, fitinge, Ewart verige iz temper litine, fitiuge — spojne dele za vodovode in centralno gretje, Hoffman material iz temper litine, kot n. pr. kape za izolatorje, obešalne ponvice, obešalna stremena, obešalne in razbremenilne sponke, litoželezne in medeninaste uteži, razno okovje itd.

STOL

KAMNIK - JUGOSLAVIJA

TELEFON 204, 205

TELEGRAM »STOL KAMNIK«

ZELEZNISKA POSTAJA DUPLICA

ZELEZNISKA NAKLADALNA POSTAJA KAMNIK

KOMUNALNA BANKA FLRJ, PODRUZNICA
KAMNIK

TOVARNA UPOGNJENEGA POHIŠTVA

SERIJSKO IZDELUJEMO:

UPOGNJENO POHIŠTVO

PISARNIŠKO POHIŠTVO

KLUBSKE GARNITURE

KINO - FOTELJE

TOVARNA KOVANEGA ORODJA KAMNIK

IZDELUJE VSE VRSTE:
SEKIR, PLANINSKE CEPINE, GASIL-
SKO ORODJE, KRAMPE, LOPATE,
MACOLE IN VSE OSTALO KOVANO
ORODJE PO NAROCILU.

KVALITETA ODLICNA — CENE SOLIDNE.
KOLEKTIV TAVARNE KOVANEGA ORODJA
SE PRIPOROČA.

„KMETIJSKA ZADRUGA KAMNIK“

telefon uprava 3-36
trg. posl. 284

odkupi in prodaja vse vrste kmetijskih
pridelkov, sadja, gozdnih sadežev, živine,
lesa vseh sortimentov.

V svojih trgovinskih poslovalnicah v Kam-
niku, Tunjski mlaki in Godiču nudi svojim
odjemalcem blago po zmernih cenah.

Sadna drevesnica in vrtnarija KAMNIK

Vam nudi bogato izbiro najboljših sort sad-
nega drevja, sadike črnega ribeza, vrtno
jagode, okrasno grmičevje, enoletnice in
trajnice, šopke in vence, zelenjadne sadike
in presno zelenjavo po najnižjih dnevnih
cenah.

TRGOVSKO PODJETJE

„Kočna“

KAMNIK

nudi cenjenemu občinstvu v svojih
specialnih trgovinah bogato izbiro
raznovrstnega blaga po zelo ugodnih
cenah:

- »DELIKATESA«
- »METKA« špicerija
- »MOJCA« špicerija
- »SUKNO« tekstil
- »USNJE-OBUTEJ«
- »ELEKTROMATERIAL«
- »TIP-TOP« galanterija
- »KOMISIJA«
- »KURIVO«

se priporočajo.

PODJETJE »KAMNIK« V KAMNIKU

proizvaja:

R A Z S T R E L I V O:
Kamniktite, Amonale in Mešan-kamniktite

V Z I G A L N O V R V I C O:
dvojno in specialno za vlažne terene

C R N I S M O D N I K:
rudarski in lovski smodnik
vse za potrebe rudarstva, gradbeništva,
kamuolome in lovce

Za svoje izdelke jamči podjetje s 100-letno
tradicijo

GRADITELJ KAMNIK

izvršuje vsa gradbena dela pri objek-
tih visokih in nizkih gradenj. Podjetje
ima tudi oddelek za cementne izdelke,
v katerem izdelujejo cementne cevi in
betonska dimniška vrata ter vse vrste
izdelkov iz okrasnega in gradbenega
umetnega kamna.

Vse objekte in izdelke izvršuje kvali-
tetno po konkurenčnih cenah in v
zaželenem roku.

AVTOPROMET KAMNIK

izvršuje s tovornimi avtomobili pre-
voze vseh vrst blaga, selitve itd. po
naročilu. / Ob sobotah in nedeljah
vzdržuje redno avtobusno progo v
Kamniško Bistrico in nazaj. Izvršuje
avtobusne izlete po naročilu v vse
smeri s 30-sedežnim avtobusom ter
ima na razpolago udoben šest-sedežni
avtotaksi. Cene primerne, postržba
točna!

Izkoristite ugodno priložnost. Pismena ali
osebna naročila sprejema. Avtopromet Kam-
nik, Graben 37. Telefon 369.

PODJETJE

„MESO“

KAMNIK

Tek. rač. N. B. 613-T-125
Tel. 2-32

nudi cenjenim odjemalcem vse vrste svežega
mesa in mesnih izdelkov na drobno in de-
belo s solidno postržbo ob najnižjih dnevnik
cenah. Za naročila se obračajte na »Meso«
Kamnik.

SPLOSNO KLJUČAVNICARSTVO IN VODOVODNE INSTALACIJE KAMNIK

TELEFON 241

IZVRŠUJE VSA DELA IZ STROJNEGA IN
STAVBENEGA KLJUČAVNICARSTVA, VSE
VODOVODNE INSTALACIJE, NAPELJAVE
TER SANITARNE NAPRAVE IN OPRAVLJA
VSA STAVBENA KLEPARSKA DELA.

RAZEN OMENJENIH DEJAVNOSTI BOMO
V TEM LETU ZAČELI IZDELOVATI RAZNO
ROČNO ORODJE ZA OBRTNISTVO IN IN-
DUSTRIJO.

PRIPOROČA SE KOLETIV PODJETJA.

Tovarna

gumboo Kamnik

Telefon: 345

Telegram: Gumbi Kamnik

PROIZVAJA:

BISERNE, KOŠCENE, GALALITNE IN
LOVSKE GUMBE VSEH VRST IN
VELIKOSTI, SENČNIKE ZA KAPE,
VLOŽKE ZA SRAJCE IN RAZNO
DRUGO GALANTERIJO IZ PLASTIC-
NIH MAS.

CENE KONKURENCNE!
IZDELKI KVALITETNI!

TOVARNA USNJA KAMNIK

PROIZVAJA VSE VRSTE SVINJSKEGA
USNJA:

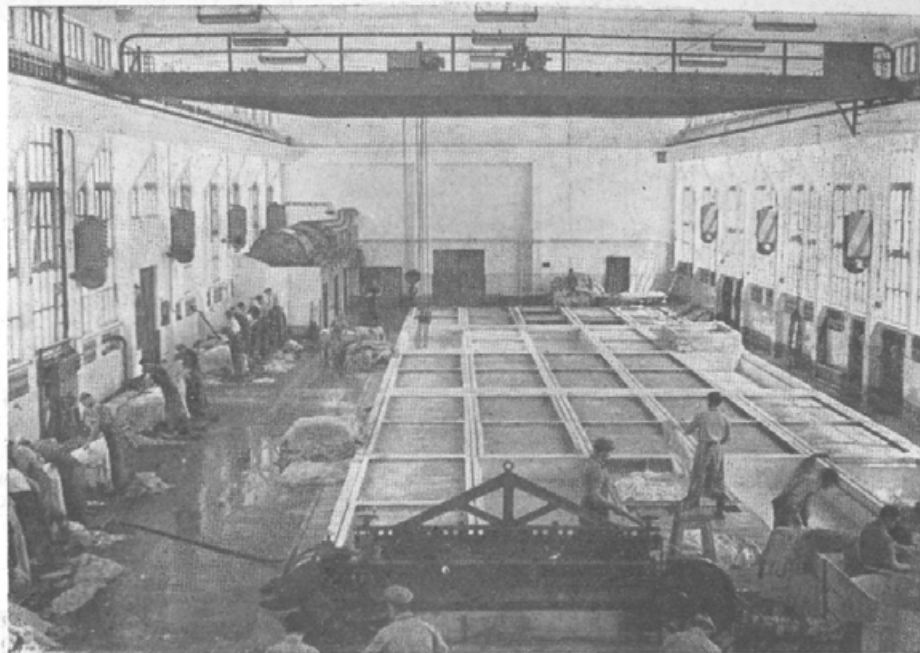
1. Svinjsko galanterijsko in knjigoveško usnje: anilin, gladko in prešano, v petih osnovnih barvah: Havana, Hasel, Sunburn, London, Čoko.
2. Svinjsko galanterijsko vegetabilno usnje, plastik ali kolodij, gladko in prešano, v poljubni barvi.
3. Svinjsko usnje za rokavice.
4. Tapetniško kromno strojeno usnje, gladko in prešano, v poljubni barvi.
5. Svinjsko usnje za podloge — vegetabilno in kromno strojeno, naravne barve, brušeno.
6. Cepljenci, vegetabilno in kromno strojeni, naravni, analinsko in kritno barvani.

NASE BLAGO predstavlja najvišjo sodobno kvaliteto svinjskega galanterijskega usnja in je močno iskano na domačem in zunanjem tržišču.

POGLED
NA
TOVARNO
USNJA
S STAREGA
GRADU

POGLED
V
NOTRANJOST
NOVE
MODERNE
LUZILNICE

KMETOVALCI! ŽIVINOREJCI!

PRODAJTE SUROVE SVINJSKE KOŽE NAJBLIZJEMU ODKUPNEMU
PODJETJU. ◊ PLAČUJEMO NAJVIŠJE DNEVNE CENE. ◊ NE ZAME-
TUJTE DRAGOCENE SUROVINE!

NUDIMO SLEDEČE STRANSKE PROIZVODE:

1. OBREZINE GORNJEGA USNJA
2. SORTIRANE ŠCETINE, USMERJENE IN NEUSMERJENE, V VSEH
DOLŽINAH, IN SICER BELE, SIVE, CRNE
3. NESORTIRANE ŠCETINE, BELE, SIVE, RAVNE IN KODRASTE
4. ODPADNO MAST
5. MEZDRO

VEČJIM ODJEMALCEM POSTREZEMO NEPOSREDNO V TOVARNI,
MANJŠIM PA PO SPECIALNIH TRGOVSKIH PODJETJIH. ODPADKE
V MANJŠIH KOLIČINAH NAROČAJTE PRI KMETIJSKI ZADRUGI
V KAMNIKU TER SPECIALNIH TRGOVINAH PO VEČJIH MESTIH

Naš tekoči račun pri KB Kamnik 60-KB-15-Z-28

Telefoni: direktor 319
komerciala 320
hišni 314

Telegram: UTOK Kamnik

PRIPOROČA SE:

C **KRAJNA**
ZADRUŽNA
ZVEZA
LJUBLJANA

POVEZUJE:

121 KMETIJSKIH ZADRUG, 8 KMETIJSKIH POSESTEV (BREST, BOSTANJ, PREVOJE, LOGATEC, SMARTNO PRI LITVI, VODICE, STIČNA IN VERD) TER 9 PODJETIJ (TRGOVSKO PODJETJE OZZ LJUBLJANA; MEDZADRUŽNO LESNO PODJETJE, LJUBLJANA; TRGOVSKO PODJETJE Z LESOM IN ZAGARSKIM OBRATOM, LJUBLJANA; ZADRUGNO PODJETJE »LIP«, LJUBLJANA; AGROSERVIS, IVANČNA GORICA IN DRAGA; PODJETJE MLEKO, KAMNIK IN STIČNA; TESAR, MOSTE PRI KOMENDI TER STROJNO-TRAKTORSKI OBRAT.

MIZARSKO PODJETJE

K. Z. — LAZE V TUHINJU • SEDEŽ KAMNIK - ŠUTNA 71
PRIPOROČA SVOJE IZDELKE

INDUSTRIJA PLATNENIH IZDELKOV JARŠE

Pošta Domžale, LR Slovenija
Železniška postaja Jarše
Brzovjavni naslov: »Induplati«, Domžale
Tekoči račun pri Komunalni banki, podružnica Domžale 60-KB-14-Z-9

PROIZVAJAMO: razne lanene tkanine surove in beljene, lanene damast garniture, brisače, kuhinjske krpe (karo), laneno in pollaneno platno za rjuhe, laneno in pollaneno salonsko jadrovinno, krojaški kanafas, platno za ležalne stole, laneno in bombažno z bordurami. / Bombažni (jacquard) gradel za žimnice, impregnirano tkanino za vetrne jopiče in nahrbtnike, lahke impregnirane tkanine za šotore in plahte, impregnirane tkanine za sončne plahte (progaste in enobarvne). / Tehnična (filter) platna vseh vrst, tako bombažna kakor tudi lanena, razna slamarična platna, konopljena in lanena ter tkanine za embalažo. Težke impregnirane tkanine za vagonška in kamionska pokrivala, konopljene gasilske cevi, gurte itd. / Izdelujemo tudi tkanine po posebnih naročilih preko količine 500 metrov. — Predilnica lanu in konoplje, lastna barvarna, impregnacija, belilnica in tiskarna za filmski tisk.

Keramično kemična Kamnik industrija

se priporoča s svojimi
obrati in proizvodi:

Telefoni:

Uprava — Kamnik 346
Svit — Kamnik 347
Kalcit — Kamnik 346
Kremen — Domžale 49
Tobi — Domžale 22
Peč — Mengeš 17

Železniške postaje:

Keramika — Svit: Kamnik
tovorišče Peč: Jarše
Kremen — Tobi: Domžale
Kalcit — Kamnik tovarišče

Bančni račun:

NB filiala Kamnik 613-T-15

- »KERAMIKA« Kamnik
gospodinska, dekorativna in tehnična keramika
- »SVIT« Kamnik
polirna sredstva — jermenska smola
- »KREMEN« Domžale
livarski peski — ognjevzdržna glina
- »PEČ« Mengeš
sobne in kmečke peči — kamini — obložne
ploščice
- »TOBI« Ihan
mleti kalcit — zidne barve — livarski pripomočki
- »KALCIT« Stahovica
surovi kalcit

RUDNIK KAOLINA

Črna pri Kamniku

TELEFON: STAHOVICA 1,
DIREKTNA ZVEZA KAMNIK 271
ZELEZNIŠKA POSTAJA:
KAMNIK-TOVORIŠČE
POSTA: KAMNIK
TEKOČI RACUN
PRI KOMUNALNI BANKI KAMNIK:
60-KB-15-Z-13

PROIZVAJA PLAVLJENI KAOLIN V KOSIH IN
PLAVLJENI MLETI KAOLIN.

UPORABLJA SE KOT POLNILO V INDUSTRIJI
PAPIRJA, INDUSTRIJI GUME, V KEMIČNI
INDUSTRIJI, ZA FABRIKACIJO BARVNIH
SVINCNIKOV IN V PLESKARSKI OBRTI.

